

קונטרס

ימי האיתנים

ימים נוראים

לקט

'הלכות סגולות והנהגות'

ימי האיתנים – ימים נוראים

קונטרס

ימי האיתנים

ימים נוראים

ראש השנה – עום גדליה

עשרת ימי תשובה – יום הכיפורים

לקט

'הלכות סגולות והנהגות'

ליקט וערך בס"ד

מאיר י.י. בעלאל

ערב שנת השמיטה התשפ"ב

ליקט וערך בס"ד
מאיר י. י. בצלאל

ירח האיתנים
ערב שנת השמיטה התשפ"ב

תוספות, ביאורים, הארות והערות
וכן לקונטרסים נוספים במעגל השנה
mb651990@gmail.com
054-8459993

©
כל הזכויות שמורות
ושארית ישראל לא יעשו עולה

ימי האיתנים – ימים נוראים

תוכן הענינים:

חודש תשרי:

- ט תשרי-----
- י מדת החודש-----
- י מזל החודש-----
- יא אחד בתשרי-----

ערב ראש השנה:

- יב ער"ה-----
- יג ערב שנת השמיטה-----
- יד תענית ער"ה-----
- טו התרת נדרים-----
- טז תחנון ער"ה-----
- יז תקיעה בשופר ער"ה-----
- יח בקשת מחילה-----
- יט מלקות-----
- כ צדקה-----
- כא בית הקברות-----
- כב הפרשת חלה-----
- כג סגולת הסכין לפרנסה-----
- כד מנחה ער"ה-----
- כה לימוד הפיוטים-----
- כו מכבסין ומסתפרין-----
- כז טבילה ער"ה-----
- כח הכנות לר"ה-----
- כט הדלקת הנר-----

ליל ראש השנה:

- מז יום הדין-----
- מא ערבית-----
- מב בכיה בתפילות ר"ה-----
- מג בקשות בר"ה-----
- מד הנהגות בתפילת ר"ה-----
- מה המלך הקדוש-----
- מו שנה טובה-----
- מז סדר קידוש ליל ר"ה-----
- נא סדר בציעת הפת-----
- נב סדר הסימנים-----
- נג ברכת המזון-----

ימי האיתנים – ימים נוראים

עג	סגולה ליל ר"ה
	יום ראש השנה:
עד	השכמה קודם עה"ש
עד	אכילה קודם עה"ש
עה	שינה ביום ר"ה
עו	הנהגות תפילת שחרית
עט	מכירת המצוות ופתיחת ההיכל
עט	קריאת ס"ת שחרית
פא	ונתנה תוקף
פב	שופר
צו	מוסף
קב	הכנה מיו"ט ליו"ט
קב	מדוע ר"ה יומיים
קד	שנה טובה לאחר הכתיבה
קד	סעודת יו"ט
קה	הנהגות ביום ר"ה
קו	תפילה ממרן הבא"ח
קו	מנחה
קז	תשליך
קט	בריאת האדם
קי	מוצאי ר"ה
קיא	צום גדליה
	עשי"ת
קל	הל' עשי"ת
קלד	ריבוי תפילות ותחנונים
קלד	ברכת הלכנה
קלה	הזהירות והעבודה בעשי"ת
קלט	סגולה לכפרת עוונות תענית בעשי"ת
קמ	קבלת תענית לכפרת עוונות
קמא	תפילות וסגולות לעשי"ת
קמב	התעוררות ודרכי תשובה
קמז	שבת תשובה
קמט	לפסול את השמן
קמט	זכור ימות עולם
קנ	סגולה לכפרת עוונות
	ערב יוהכ"פ:
קנא	כפרות
קנג	סדר הכפרות

ימי האיתנים – ימים נוראים

קנד		צדקה ערב יוהכ"פ
קנה		סליחות תחנון
קנה		התרת נדרים וקללות
קנו		בית הקברות עיהכ"פ
קנו		מצוה לאכול ערב יוהכ"פ
קנה		תענית ערב יוהכ"פ
קנה		טבילה
קנט		וידוי קודם סעודה מפסקת
קנט		מלקות
קס		סעודה מפסקת
קס		תוספת יוהכ"פ
קס		ברכת הבנים
קס		בקשת מחילה
קסב		כבוד יוהכ"פ
קסב		הכנת נר למוצאי יוהכ"פ
קסב		הדלקת נרות ערב יוה"כ
קסה		קודם התקדש היום
		ליל יוהכ"פ
קסו		יוהכ"פ לילו כיומו
קסז		חמשה עינויים
קע		סדר ליל יוה"כ
קעב		כל נדרי
קעד		תפילת ערבית
קעה		הנהגות ליל יוהכ"פ
קעו		הרואה קרי
		יום הכיפורים:
קעח		השכמת הבוקר
קעה		שחרית
קפ		מכירת מצוות ופתיחת ההיכל
קפ		קריאת התורה
קפב		מוסף וסדר העבודה
קפב		זכור ימות עולם
קפג		הנהגות ביום הכיפורים
קפג		מנחה
קפה		נעילה
קפה		ערבית מוצאי יוהכ"פ
קפו		מוצאי יוהכ"פ
קפז		למחרת יוהכ"פ

ימי האיתנים – ימים נוראים

חודש 'תשרי'

פרק א' – חודש תשרי ושמותיו

שלשה שמות לחדש זה: החדש השביעי, ירח האיתנים, ותשרי התורה קראתו בכל מקום החדש השביעי לפי שהוא שביעי למנין החדשים, שמתחיל תמיד מניסן. אמרו חכמים: כל השביעיים חביבים. למעלה – הרקיע השביעי חביב; שמים ושמי השמים (הרי שלשה), זבול, מעון, מכון, ערבות – סלו לרכב פְּעֵרְבוֹת (תהלים סח). בארצות – השביעית חביבה; ארץ, אדמה, ארקא, גיא, ציה, נשיה, תבל – והוא יִשְׁפֹּט תֵּבֵל בְּצֶדֶק (שם ט). בדורות – השביעי חביב; אדם, שת, אנוש, קינן, מהללאל, ירד, חנוך – וַיִּתְחַלֵּף חֲנוּךְ אֶת הָאֱלֹקִים (בראשית ה). באבות – השביעי חביב; אברהם, יצחק, יעקב, לוי, קהת, עמרם, משה – וּמֹשֶׁה עָלָה אֶל הָאֱלֹקִים (שמות יט). בבנים (בני ישי) – השביעי חביב; אליאב, אבינדב, שמעא, נתנאל, רדי, אצם, דוד – דָּוִד הַשֶּׁבִיעִי (דברי הימים – א ב). במלכים – השביעי חביב; שאול, איש בושת, דוד, שלמה, רחבעם, אביה, אסא – וַיִּקְרָא אֶסָא אֶל ה' אֱלֹקָיו (דברי הימים – ב יד; והוא נענה מיד, יותר מן המלכים קודמיו). בשמיטים – השביעית חביבה – וְקִדְשְׁתֶּם אֶת שְׁנַת הַחֲמִישִׁים שָׁנָה (ויקרא כה); שנת היובל לסוף שבע שמיטות). בשנים – השביעית חביבה – וְהַשְּׁבִיעִית תִּשְׁמְטֶנָּה וְנִטְשֶׁתָּה (שמות כג). בימים – השביעי חביב – וַיִּבְרָךְ אֱלֹקִים אֶת יוֹם הַשְּׁבִיעִי (בראשית ב). בחדשים – השביעי חביב – בַּחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי בָּאֶחָד לְחֹדֶשׁ (ויקרא כג). הרי שניחד הקב"ה את שמו על השביעיים ובהם וקדשם לשמו. והחכמים גם דרשו 'שביעי' לענין שובע ואמרו: 'שביעי' – שהוא משובע במצוות; שופר בתוכו, כיפור בתוכו, סוכה בתוכו, ערבה בתוכו, דבר אחר: שהוא משובע בכל; גרנות בתוכו, גיתות בתוכו, כל מיני מגדים בתוכו. אחד עשר ימי חג בחדש זה: שני ימי ראש השנה (ואחד מהם מדרבנן), יום כיפור, שבעת ימי החג ושמיני עצרת. ובחול"ל שמוסיפין על כל החגים (חוץ מיום כיפור) יום אחד מפני הספק, יש בחדש זה שנים עשר ימי חג.

ימי האיתנים – ימים נוראים

ועוד דרשו 'שביעי' מלשון שבועה, על שם השבועה שנשבע הקדוש ברוך הוא לאברהם בשעת העקדה להפוך להם לישראל בחדש זה מידת הדין למידת הרחמים בזכרון עקדת יצחק אביהם (שהיתה בראש השנה).

בנביאים נקרא החדש הזה גם בשם **ירח האיתנים**, שנאמר (מלכים – א ח): וַיִּקְהֵלוּ אֶל הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה כָּל אִישׁ יִשְׂרָאֵל בְּיַרְחַת הָאֵתָנִים בְּחָג, הוּא הַחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי. ואמרו חכמינו ז"ל: **לפי שבו נולדו האבות שהם איתני עולם. ועוד, על שם שהוא איתן במצוות שבו, בתבואות ובפרות שבו.**

ובלשון החכמים נקרא חדש זה בשם **תשרי**, שכשעלו ישראל מבבל העלו עמם שמות חדשים שקראו לכל חדש שם מיוחד לו. ושם זה, תשרי, דרשו חז"ל על שם תשרי ותשבוע כל חובינו. **תשרי – לשון התרה ומחילה.** [ס' התודעה]
– **בחדש הזה יתאמץ בתפילותיו.** מפני דהתפילה במדה שביעית שהיא ואמת. ובתשרי נענה אפילו יחיד. וזהו לכל אשר יקראוהו באמת. וכן קרוב אתה ה' וכל מצוותיך אמונה, והיינו נמי ענני באמת ישעך. [מל"ח ס' יג' א"א]

פרק ב' – מדת החודש

– תשרי הוא במדת החסד, כמו שכתב בס' מעשה הצדקה, ולפ"ז אתי שפיר דנקרא איתן האזרחי בחינת חסד לאברהם, וצריך לעשות חסד זה עם זה בירח האיתנים יותר משאר חדשים, וטרם כל יקים גומל נפשו איש חסד להיות חוזר בתשובה שלמה ורצויה, וכפר בעדו ובעד ביתו, להציל ממות נפשם ולחיותם שלא תאנה להם רעה, ויהיו נזכרים ונחתמים בספר חיים טובים ופרנסה טובה ברוח ולא בצער, אמן כן יהי רצון. (הגר"ח פלאגי זיע"א – מל"ח ס' יב' א"א)

– רמז רבנו אפריים על הפסוק "צדק צדק תרדוף למען תחיה וירשת", דהוא תשרי, דיהיה מקיים בתשרי "צדק צדק תרדוף", והיינו דתשרי בחינת חסד ודבר בעיתו לעשות צדקה וחסד. [מל"ח ס' יב' א"ב]

פרק ג' – מזל מאזנים

שנים עשר מזלות יש ברקיע, והם קבוצות של כוכבים מהלכים שנראים בצורות שונות. מזלות אלה קבועים בגלגל המזלות, 'גלגל' זה רחבו כשלשים מעלות ובמרכזו נמצא מסלול השמש ('קו המילקה'). כך שגלגל זה מהווה כעין 'רקע' של כוכבים מאחורי השמש. גלגל זה 'נע' גם הוא כתנועת השמש, ממזרח למערב, אלא שתנועתו מהירה קצת יותר מתנועת השמש. מפני כך, אם נתבונן באופק המזרחי כשמאיר השחר לפני שהחמה זורחת במלא עוזה, ונראה בו קבוצת כוכבים מסוימת, למחרת נראה את אותה קבוצת כוכבים במקום גבוה יותר ממקומה של אתמול, וכך בכל יום תתקדם קבוצה זו יותר. כעבור חדש ימים לערך, נראה באופק קבוצת כוכבים אחרת לגמרי, וכעבור כשנה תמימה נראה שוב את אותה קבוצה הראשונה, מעל האופק, באותה שעה.

ימי האיתנים – ימים נוראים

משום כך חלקו הקדמונים את אותו גלגל ל- קבוצות, כל קבוצה שהיתה נראית במשך חדש ימים בעת זריחת החמה, היא מזלו של אותו חדש. מזלו של חדש תשרי דומה לצורת מאזנים, כעין שתי כפות מאזנים וחוט משקולת ביניהן. לרמז שבהחדש זה נדון כל העולם כולו לפי מעשיו של האדם ושוקלים במאזנים זכויות כנגד עוונות. אמר דוד לפני הקדוש ברוך הוא (תהלים סב): אִךְ הִקַּל בְּנֵי אָדָם כָּזָב בְּנֵי אִישׁ – בְּמֵאזְנֵים לְעֹלֹת, הִמָּה מִהִקַּל יָחַד – 'אמר ר' חייא בשם ר' לוי: כל הכלים שישראל עושין כל ימות השנה – 'במאזנים לעלות'; הקדוש ברוך הוא מוחל להם במזל מאזנים, בחדש תשרי וכו'. [ס' התודעה]

פרק ד' – אחד בתשרי

אחד בתשרי – ראש השנה לשנים, לשמיטין וליובלות, לנטיעה ולירקות.
לשנים – למנין שנות מלכי האומות הנכתבים בשטרות, שאם עמד המלך קודם אחד בתשרי, יש למנות לו מאחד בתשרי שנה שניה למלכו.
לחשבון התקופות והמולדות (וכדברי האומר: בתשרי נברא העולם).
לדין כל השנה, שמראשית השנה נדון מה יהא בסופה.
לשמיטין וליובלות – שמשנכנס תשרי של שנת השמיטה או היובל, אסור לחרוש ולזרוע מן התורה.

ובשנת היובל, באחד בתשרי לא היו עבדים משתעבדין לאדוניהם אלא אוכלין ושותין ושמהין ועטרותיהן בראשיהן, וכיון שהגיע יום הכיפורים תקעו בית דין בשופר, נפטרו עבדים לבתיהן ושדות חוזרות לבעליהן.
לנטיעה – כל פרות האילן בשלש השנים הראשונות לאחר נטיעתם או שתילתם, הם ערלה ואסורים באכילה ובהנאה, ובשנה הרביעית יתיה כָּל פְּרִיו קָדֵשׁ הַלְוִיִּים (ויקרא יט) ונקראו הפרות מן השנה הזאת, פרות 'נטע רבעי', ובזמן שבית המקדש קים אוכלים אותם או את הנקנה מכסף פדיונם, בירושלים, ובזמן הזה פודים אותם, כשם שפודים מעשר שני. ואם נטע אילן יותר מארבעים וארבעה ימים קודם אחד בתשרי – מתחילה השנה השניה באחד בתשרי. (אבל בפחות מארבעים וארבעה, לא עלתה לו שנה, ששלשים יום בשנה חשובים שנה לענין זה, ולא פחות, ועוד ארבעה עשר יום להשרשת האילן ולקליטתו באדמה).

ולירקות – אחד בתשרי נחשב ראש השנה לענין תרומות ומעשרות של כל פרות האדמה, כגון ירקות ותבואה. שאסור לעשר מפירות שנה אחת על פרות של שנה אחרת, לכך פרות האדמה הנלקטים קודם אחד בתשרי מתעשרים לחוד ואלו הנלקטים אחר האחד בתשרי מתעשרים לחוד.
וכן לענין חילוקי המעשרות, שהמעשרות משתנים משנה לשנה. (ס' התודעה)

ערב ראש השנה

פרק א' – 'ערב ראש השנה'

יום ער"ה גדולה מעלתו למאור, ויזהר בו האדם ביותר שלא לאבד אפילו רגע אחד, וישתדל בו הן בלימוד התורה, הן בתפילה בכוונה, הן בקיום המצוות, כי יש בכח יום זה לכפר על כל עוונותיו של כל השנה, והוא היום האחרון בשנה, והזדמנות אחרונה לעשות תשובה לפני יום הדין. וזהו יום של חשבון נפש על השנה שחלפה, ויום של הכנות לשנה החדשה.

א' – סגולה למחילת העוונות לערב ראש השנה:

כתב הגאון רבנו חיים פלאגי זיע"א – 'עניין גדול וחשוב ללמוד בליל ער"ה וכן ביום'. ובשם ר"ד שירירו זיע"א כתב 'יזהר האדם לקרוא בער"ה [מסתבר ביום] בחומש ומפסוק "והיה כי תבוא" עד "והגר אשר בקרבך" (דברים כ"ו א'–יא)'. אשרי תבחר ותקרב להגות בו כי הוא סגולה נפלאה למחול על כל עוונותיו, וברזו יוצא עליו בשמים גביתי מאדם זה כל חובותיו'.

י"ג – 'וכל הקורא פרשה זו הקב"ה מעביר כרוז ברקיע ואומר גביתי מאדם זה כל החובות, ומוחל על הטאתיו']. (מועד ל"ח י"ב ב')
סדר הקריאה:

וְהָיָה, כִּי תָבֹא אֶל הָאָרֶץ, אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֶיךָ, נָתַן לָךְ נַחֲלָה; וַיִּרְשָׁתָהּ, וַיִּשְׁכַּתָּ בָּהּ. וְלָקַחְתָּ מִרְאשֵׁית כָּל פְּרֵי הָאֲדָמָה, אֲשֶׁר תִּבְיֵא מֵאֲרֻצְךָ אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֶיךָ נָתַן לָךְ וְשִׁמְתָּ בַטֶּנֶא; וְהִלַּכְתָּ, אֶל הַמָּקוֹם, אֲשֶׁר יִבְחַר ה' אֱלֹהֶיךָ, לְשֹׁכֵן שְׁמוֹ שָׁם. וּבָאתָ, אֶל הַכֹּהֵן, אֲשֶׁר יִהְיֶה, בַּיָּמִים הַהֵם; וְאָמַרְתָּ אֵלָיו, הַגְּדַתִּי הַיּוֹם לַה' אֱלֹהֶיךָ, כִּי בָאתִי אֶל הָאָרֶץ, אֲשֶׁר נִשְׁבַּע ה' לְאַבְרָהָם לָתֵת לָנוּ. וְלָקַח הַכֹּהֵן הַטֶּנֶא, מִיָּדְךָ; וְהִנִּיחוֹ לְפָנָי, מִזֶּבֶחַ ה' אֱלֹהֶיךָ. וְעָנִיתָ וְאָמַרְתָּ לְפָנָי ה' אֱלֹהֶיךָ, אֲרָמִי אֲבִי, וַיֵּרֶד מִצְרַיִמָּה, וַיִּגְרֶשׁ שָׁם בְּמַתִּי מִעֵט; וַיְהִי שָׁם, לְגוֹי גָדוֹל עָצוֹם וָרַב. וַיִּרְעוּ אֹתָנוּ הַמִּצְרַיִם, וַיַּעֲנוּנוּ; וַיִּתְּנוּ עָלֵינוּ, עֲבֹדָה קָשָׁה. וַנִּצְעַק, אֶל ה' אֱלֹהֵי אַבְרָהָם; וַיִּשְׁמַע ה' אֶת קוֹלָנוּ, וַיִּרְא אֶת עָנֵינוּ וְאֶת עֲמָלָנוּ וְאֶת לַחֲצֵנוּ. וַיּוֹצֵאנוּ ה', מִמִּצְרַיִם, בְּיַד חֲזָקָה וּבְזֹרֵעַ נְמוּנָה, וּבְמִרְא גָדֹל וּבְאֹתוֹת, וּבְמִפְתִּיִם. וַיְבָאנוּ, אֶל הַמָּקוֹם הַזֶּה; וַיִּתֵּן לָנוּ אֶת הָאָרֶץ הַזֹּאת, אֲרֶץ זֶבֶת חֶלֶב וּדְבָשׁ. וְעַתָּה, הִנֵּה הִבֵּאתִי אֶת רְאשֵׁית פְּרֵי הָאֲדָמָה, אֲשֶׁר נָתַתָּה לִי, ה'; וְהִנְחִיתוּ, לְפָנָי ה' אֱלֹהֶיךָ, וְהִשְׁתַּחֲוִיתָ, לְפָנָי ה' אֱלֹהֶיךָ. וְשִׁמְחֵתָ כָּל הַטּוֹב, אֲשֶׁר נָתַן לָךְ ה' אֱלֹהֶיךָ וְלִבִּיתְךָ: אֹתָהּ, וְחֵלְוִי, וְהִגַּר, אֲשֶׁר בְּקִרְבְּךָ.

ימי האיתנים – ימים נוראים

ב' – 'תיקון רחל' האחרון קודם שנת השמיטה, כיון שבארץ ישראל אין נוהגים לומר 'תיקון רחל' בשנת השמיטה. [תיקון לאה אומרים]. (ילקו"י שביעית)
'תיקון רחל' נוהגין לומר בליל ערב ר"ה, זולתי אם חל בו מולד שא"א אחר המולד, כמו"ש לעיל סי' א' או' י"א יעו"ש. (כה"ח שם א' עה')

פרק ב' – ערב שנת השמיטה

א' – פרוזבול לחומרא בערב ראש השנה של שנת השמיטה:

– בשו"ע (ח"מ ס"ז ל') פסק שעושין פרוזבול רק בסוף שנת השמיטה וא"צ גם בערב השמיטה. ע"כ.

– יש מודקדין לכתוב (או לומר בע"פ) פרוזבול גם בער"ה של השנה השביעית, לצאת לדעת הרא"ש דמחמיר בזה, מלבד מה שעושין בסוף שנת השמיטה.

כן נהג בעל הקהילות יעקב זצ"ל, מרן החזו"א לא נהג כך. (דרך אמונה' להגר"ח קנייבסקי שליט"א, פ"ט מהל' שמיטה ויובל סקב"ה, כ"כ בשיעורי הגר"נ קרליץ זצ"ל שיש מחמירים בזה, כי כן כתבו כמה אחרונים)

ב' – תפילה לערב ראש השנה של שנה שביעית:

לְשֵׁם יְהוּד קוֹדֶשׁא בְּרִיךְ הוּא וְשִׁכְנִיתָהּ, בְּדָחִילו וְרַחֲמוּ, עַל יְדֵי הַהוּא טָמִיר וְנִעְלָם, בְּשֵׁם כָּל יִשְׂרָאֵל, הַנְּנִי מוֹכֵן וּמְזַמֵּן לְקַיָּים מִצְוֹת עֲשֵׂה לְשָׁבוֹת מְעֻבְדֹת הָאָרֶץ וְעֻבְדֹת הָאֵילָן בְּשָׁנָה שְׁבִיעִית, שֶׁנֶּאֱמַר "וְשָׁבְתָה הָאָרֶץ שְׁבֹת לָהּ", וְנֶאֱמַר "בְּחָרִישׁ וּבְקָצִיר תִּשְׁבֹּת". וּמִצְוֹת לֹא תַעֲשֶׂה שֶׁל שְׁבִיעִית, שֶׁנֶּאֱמַר "וּבְשָׁנָה הַשְּׁבִיעִית שְׁבֹת שְׁבֹתוֹן יִהְיֶה לְאָרֶץ שְׁבֹת לָהּ, שְׂדֵךְ לֹא תִזְרַע וְכַרְמֶךָ לֹא תִזְמַר". וַיְהִי נֶעֱם ה' אֱלֹהֵינוּ עָלֵינוּ, וּמַעֲשֵׂה יְדֵינוּ כּוֹנֵנָה עָלֵינוּ, וּמַעֲשֵׂה יְדֵינוּ כּוֹנֵנָהוּ. (לשון חכמים ח"א ס"י)

פרק ג' – תענית ערב ראש השנה

קבלת תענית:

– 'נוהגין להתענות ערב ראש השנה'. (שו"ע תקפ"א ס"ב)

– כל תענית שלא קבלו עליו היחיד מבעוד יום אינו תענית. (שו"ע ס' תקס"ב ס"ה)

א' – כתב מרן בשו"ע (ס' תקס"ב ס"ב) – 'יש אומרים שמי שרגיל להתענות עשרת ימי תשובה כיון שאין רגילות לקבלם בתפלה, אינו צריך להתענות עד צאת הכוכבים, אלא עד שיצא מבית הכנסת.

– כתב הרמ"א (שם בהגה) – 'מי שאינו מתענה כל עשרת ימי תשובה, רק מתענה יום או יומים בעי קבלה והשלמה, (תרומת הדשן סימן קמ"ו). ונראה לי דדוקא בסתם, אבל אם התנה שלא להשלים הרשות בידו, דלא עדיף משאר תענית:

– כתב הרמ"א (הגה תקפ"א ס"ב) – וכל אלו התעניות אין צריכין להשלים. ועיין לעיל סימן תקס"ב סעיף ב'.

ימי האיתנים – ימים נוראים

ב' – כתב ב'משנה ברורה' (שם סק"ט) – שאין רגילות לקבלם בתפלה – שמקובלים ועומדים מכח מנהגם, וגם התענית הוא רק לצעורי בעלמא משום תשובה שיתכפרו עונותיו, ולפ"ז אותן הנהגין להתענות לעולם, יום א' של סליחות וער"ה א"צ קבלה והשלמה כיון שמקובלים מכח מנהגם:

– וא"צ קבלה ולא השלמה אפי' אין מתענה עשית, (מ"ב תקפ"א ס"ק טז').
– מי שמתענה כל שנה אפי' רק קבע יום אחד לזה א"צ קבלה והשלמה ומכ"ש מי שמתנה בשעת קבלה שבודאי א"צ השלמה (מ"ב שם ס"ק טז):
– כתב ב'כף החיים' (תקסב' א' יא) – כיון שאין רגילות לקבלם וכו', שמקובלים ועומדים מכח מנהגם, ואפי' המתענים כלם חוץ מיום א', כדי שלא יהא עליו כנדר, א"צ קבלה והשלמה. [תה"ד סי' קמ"ו].

ולפ"ז אותם המתענים לעולם יום ראשון של סליחות, (כמ"ש בדברינו לקמן סי' תקפ"א סעי' ב') א"צ קבלה והשלמה, כיון שמקובלים מכח מנהגם. מיחו העולם נוהגים להשלים, ואפשר דאסור להתיר להם, כמ"ש ביו"ד סי' רי"ד. ואפשר שנתפשט המנהג מכח טעות, שראו בשו"ע (בהגה) שכתב 'מי שאינו מתענה כל עשרת ימי וכו' בעי קבלה והשלמה, וטעו בזה, דמיירי במי שאינו נוהג להתענות כל שנה וא"כ צריך לקבל התענית ולכן צריך להשלים, אבל מי שמתענה כל שנה אפי' יום אחד א"צ קבלה והשלמה, וכ"ש מי שמתנה בשעת קבלה שא"צ להשלים. [מ"א סק"ד. א"ר סי' תקפ"א א"כ]. ועוד י"ל דמה שנהגו העולם להשלים כדי שיהא נחשב לתענית ולהתפלל ענינו אליבא דכ"ע. ועיין לקמן או' כ"א ובסי' תקפ"א או' ס"ג:

– א"צ להתענות עד צה"כ וכו', דצערא בעלמא קביל עליה. [טור].
ודוקא בכה"ג דאיכא תרתי, לצעורי בעלמא משום תשובה, ואינו מקבל, דאם קבל בסתם הוא תענית שלם וצריך להשלים. [ביאורי הגר"א. מ"ב בב"ה. והוא ממ"ש לקמן סעי' ג' דאם קיבל תענית סתם ולא פירש צריך להתענות עד צה"כ יעו"ש], ורק הכא שנוהגים שלא להשלים, והתענה ע"פ המנהג הו"ל כאלו פירש שלא להשלים, אבל אם קיבל תענית סתם צריך להשלים. ומ"מ יותר טוב להתנות אם דעתו שלא להשלים ובפרט עתה שיש משלימין, כמ"ש באו' הקודם. (כה"ח תקס"ב א' יב')

– וע"כ חיותר טוב דיש לקבלם מבע"י, וגם כדי שיאמר בקבלת תענית שהוא מתענה לכפרת עונות, כמ"ש לעיל סוף או' י"ד יעו"ש: (כה"ח שם א"כ)
– וכן מי שאינו מתענה כל עשרת ימי תשובה וכו' – ומיירי במי שאינו נוהג להתענות כל שנה, וא"כ צריך קבלה והשלמה, אבל מי שמתענה כל שנה אפי' יום א' א"צ קבלה והשלמה, (והיינו אם התנה בפעם א' שלא להשלים), ומכ"ש מי שמתנה בשעת קבלה (ר"ל בכל פעם) שא"צ להשלים מ"א סק"ד.

ומיהו הנה"ש (א"ג), כתב דהתרומת הדשן מיירי אפי' נוהג להתענות בכל שנה, אבל אין לו יום קבוע בהם להתענות בו, אלא בכל שנה מתענה יום או יומים בעשיית כפי רצונו,

ימי האיתנים – ימים נוראים

ובהא קאמר דבעי קבלה והשלמה, אבל אם יש יום קבוע בעשיית להתענות בו בכל שנה א"צ קבלה והשלמה, יעו"ש: (כה"ח שם א' כא')

ג' – אבל אם התנה שלא להשלים – פי' בשעת קבלת התענית. [מ"א סק"ז]. וה"ה אם התנה מקודם, אמרינן דקבלה שאח"כ אדעתא דתנאי קמא הוה. וצ"ע. [א"א או' ז' מ"ב או' ט"ז]. ול"נ דהולכין אחר אומד דעתו, דאם בשעת קבלת התענית היה דעתו על תנאה קמא א"צ להשלים, אבל אם קיבל סתם צריך להשלים. (כה"ח שם א' כב')
ד' – כתב הכה"ח – א"צ להשלים – אפי' בער"ה משום שצריכים להוסיף מחול על הקודש, [לבוש. מ"א סק"י]. (כה"ח תקפא' א' סג')

ה' – כתב בבאור הלכה ד"ה עד שיצא מביהכ"נ – עיין במ"א דהכונה עד פלג המנחה, ולדינא יש לעיין בזה הרבה דהא מקור דין זה הוא משום דאמרינן דהאי תעניתא הוא רק לצעורי בעלמא משום תשובה, וכו', והתם הלא הכונה רק עד אחר מנחה גדולה, וכו', והנה המ"א אזיל לשיטתיה שגם שם דעתו נוטה ל"א שעות, ולזה ציין עיין ס"ם תקנ"ט, אבל באמת כבר השיגו שם הא"ר ושאר אחרונים עליו ודעתם דהוא רק עד אחר מנחה גדולה, וא"כ ה"ה בענינינו כל היכי דהוא לצעורי בעלמא יכול לאכול אחר מנחה גדולה, אח"כ מצאתי ב'מחצית השקל' שגם הוא העיר בזה, [ולפלא על הח"א ששם העתיק שדי עד מנחה גדולה, דלא כמ"א, וכאן העתיק כהמ"א, ואפשר דלשון השו"ע שכתב בענינינו 'עד שיצא מביהכ"נ', דהקו, דמשמע דהיכי שהוא מתענה לצער עצמו כדי שיתכפרו עונותיו אינו די במה שימתין עד אחר מנחה גדולה, וגם זה אינו ראייה דאפשר דהשו"ע נקט לפי מנהגם דאז היה המנהג כן, אבל לא דדינא הכי, ונ"מ במקום שהמנהג הוא באופן אחר]. והנה הפמ"ג כתב על דברי המ"א וז"ל 'זמיהו העולם נוהגין אחר הצות, ע"פ מנהגם, והוי כאלו פירש מתחלה שאינו מקבל יותר, עכ"ל.

ור"ל ויוכל ג"כ לומר 'עננו', וכן משמע בסידור דה"ה, הרי כדברינו דזה תלוי באמת בכל מקום לפי מנהגו. ובפרט באיש חלוש נראה דבודאי יש לסמוך ע"ז להקל ולא יחמיר ע"ע כדי שיהיה לו כח להתענות ביוה"כ שזהו העיקר. ויותר טוב שיתנה מתחלה שאינו מקבל ע"ע להתענות כשאר העם רק עד אחר מנחה גדולה, ויוכל ג"כ לומר 'עננו' וכנ"ל.

אח"כ מצאתי ב'מחצית השקל' סימן תקפ"א שכתב בהדיא דעכשיו רבים נוהגים להתענות רק עד זמן מנחה גדולה, ומתפללים מנחה תחלה.

אחר כתבי כ"ז מצאתי בפ"ת בסימן תקפ"א שכתב בשם תשובת שאילת יעב"ץ שדעתו שהמתענה רק עד הצות אינו יכול להתפלל עננו. ומ"מ נראה דהרוצה לסמוך ע"ד הפמ"ג והמחצית השקל הנ"ל לומר 'עננו' בודאי ג"כ שפיר עבד.

ה' – כתב בספר ה'תניא' (אגרת התשובה פ"ג) – תענית עד לאחר הצות היום, נחשב בתענית, לשיטת הירושלמי בנדרים פ"ח ה"א.

לסיכום:

לרוב הדעות אין צריך קבלת תענית לצמים בערב ראש השנה ועשי"ת. וטוב לקבל יום קודם ויתנה בפירוש שמתענה לכפרת עוונות ועד מתי מתענה. וכן אין צריך להשלים התענית עד צאת הכוכבים. ובהא יש שצמים עד חצות היום, ויש עד מנחה גדולה, ויש עד פלג המנחה, ויש שמשלימין. נהרה נהרה ופשטיה.

אכילה קודם עלות השחר למתענים בער"ה:

א' – כתב הרמ"א (הגה שם) – 'זרבים נוהגין לאכול בערב ראש השנה קודם עלות השחר, (מהרי"ל) משום דרכי האמורי שהיו נוהגים להתענות בערב חגיהם, ויכולין לאכול בלא תנאי, אחר שכן נהגו (דברי עצמו):

– כתב ב'כף החיים' – בגלילותנו לא נהגו כך כי הוא איסור המור ע"פ הזוהר הקדוש. [החיד"א מחזיק ברכה א"ה], ומהר"ר ישראל שלמה לינגו בחיבורו כ"י, האריך בזה לאסור איסור וצווח כי כרוכיא קול המצר לישראל על הנוהגים לאכול באשמורת ער"ה ומאד התמרמר על זה. [ברכ"י סי' פ"ט בשו"ב או' א' מחב"ר בסי' זה בקו"א. ובספרו יוסף אומין סי' טו"ב א"ב, ועיי"ש ביוסף אומין מ"ש על דברי השבו"י ח"ג סי' מ"א], וע"כ כתב דגם במדינות אשכנז החושש לדברי הזוה"ק קדוש יאמר לו, יעו"ש. וכ"כ השע"ת או' י"ב דהאידינא נהוג עלמא שלא לאכול רק שותים קאווי או טי"י קודם הליכה לבהכ"נ, כי בזמנינו נמשך אמירת הסליחות עד אור היום ופשיטא שמיד שעלה ע"ה אסור לאכול עכ"ל. והב"ד מ"ב ס"ק כ"א. ועיין לעיל סי' פ"ט א' כ"ח וא"ל וא' ל"א. (כה"ח שם א' סט')

– כתב ב'ילקוט יוסף' – יש נוהגים להתענות בערב ראש השנה. ומי שנוהג להתענות אם רוצה לאכול קודם עלות השחר, אם לא ישן כליל ערב ראש השנה מותר לאכול, אבל אם ישן צריך שיעשה תנאי קודם שישן שבדעתו לאכול, ואז מותר לו לאכול ולשתות קודם עמוד השחר. ואם רגיל לשתות בכל לילה, בדיעבד רשאי לשתות אף אם לא התנה. ואלה הנוהגים תמיד לאכול בערב ראש השנה קודם עלות השחר, כדי שלא יראה כחוקות הגויים שנהגו להתענות בערבי חגיהם, יכולים לאכול ולשתות בלי שום תנאי, מאחר שכן נהגו.

וכל זה הוא לדעת הגמרא ורבותינו הפוסקים, אבל לדעת הזוהר הקדוש ורבותינו המקובלים, כל השנה כולה אסור לאדם לאכול בקומו משנתו, אפילו אם בא לאכול קודם עלות השחר, ורק לשתות מים, או קפה, או תה, מותר לו. ולפי זה המתענה בערב ראש השנה אסור לו לאכול קודם עלות השחר, ואין מועיל לזה שום תנאי.

ולענין הלכה נראה, שנכון להחמיר בכל השנה שלא לאכול בקומו משנתו קודם עלות השחר. ואם נוהג להתענות בערב ראש השנה, והתענית קשה לו ביותר אם לא יאכל קודם עלות השחר, ולכן רוצה לבטל מנהגו לגמרי, או לנהוג קולא בדבר, מוטב שיעשה התרה על מנהגו

ימי האיתנים – ימים נוראים

להתענות בערב ראש השנה, שהרי אין תענית זו אלא משנת חכמים ומנהג בעלמא. (עיין חזו"ע)

ב' – משום חוקות העכו"ם וכו'. והלבוש כתב משום שאסור להתענות בערב יו"ט. וקשה דא"כ גם הבכורים היה להם לאכול בע"פ? ואפשר כיון דלאו רובה דעלמא נינהו, לאו מפרסמא מלתא כולי האי. ומיהו למעם הלבוש צ"ע. [מ"א ס"ק י"ב]. והא"ר א' ל"א כתב דלק"מ דהתם יש טעם לזכר הנס מכות בכורות. וכ"כ י"א בהג' ב"י. וכ"כ הנה"ש א"ה.

מיהו בעיקר דברי הלבוש שכתב משום שאסור להתענות בערב יו"ט, עיין מט"י שכתב להשיג עליו, מש"ס ופוסקים דשבתות ויו"ט הם אסורים לפנייהם, ולאחרייהם מותרים יעו"ש. ועוד דבר"ה י"א דאפי' ביו"ט עצמו מצוה להתענות, כמ"ש לקמן סוף סי' תקצ"ז יעו"ש. וכ"כ ב"י בשם הגהמ"י דבפסיקתא פ' ביום השמיני יש דמצוה להתענות בער"ה, וכן יש בירושלמי פ"ב דתענית ר' יונתן ציים כל ער"ה יעו"ש. (כה"ח שם א"ע)

ג' – כתב המשנה ברורה (שם ס"ק כ') בלא תנאי – ר"ל אף דישינ שינת קבע, ומבואר לעיל דאסור לאכול אחר השינה אא"כ התנה קודם שישינ שאינו מקבל עליו התענית קודם עה"ש, הכא שרי. (עיין בכה"ח לעיל דהכא נמי אסור)
[עיין לקמן באריכות בצום גדליה]

מנהג תענית ער"ה:

א' – כתב מרן בשו"ע (תקפ"א ס"ב) – 'נוהגין להתענות ערב ראש השנה'. [עיין בבית יוסף שהביא דאיתא שהגדולים מתענים... וכתב שכל אדם יעשה עצמו גדול לעניין זה ויתענה. עיי"ש].

– כתב הרמ"א (הגה שם) – והמדקדקים נהגו שכל אחד מתענה י' ימים [מרדכי], וכן נכון לעשות.

ב' – עיין ב'סדר היום' [כ"כ השל"ה] במעלת המתענים בער"ה, וכל אדם ינהג במנהג טוב זה, עיי"ש באריכות.

ג' – ואין בזה יוהרא, כיון שעושה כן למחילת עוונותיו, ונחשב לו כאילו כל השנה שב בתשובה. (וטוב שיאמר בל"ג).

הנוהגים בתענית ער"ה:

א' – ואפילו התינוקות מתענין [מ"א בשם מהרי"ל], והתינוקות לאו דוקא, אלא רוצה לומר נערים שהגיעו לי"ג לזכר וי"ב שנים לנקבה, מתענין. (מ"ב שם ס"ק טז', כה"ח א' נז', עיין לעיל).

– ורוב ציבור נהגו בתענית זה של ערב ראש השנה, ואין בזה יוהרא אם יכירו בו אחרים שהוא מתענה, ויש סמך לתענית זה ממדרש תנחומא כמבואר ב'לבוש' ז"ל, ולכן טוב שכל אדם ינהג בתענית זה חוץ מחלוש הרבה וזקן וקטן: (בא"ח נצבים)

ימי האיתנים – ימים נוראים

ב' – כתב המ"א במקום שיש מקצת חולי יש להקל בכל אלו התעניתים, וא"צ התרה אם לא מי שמתענה יותר ממה שנהגו הצבור, והש"ך ביו"ד סימן רי"ד כתב דמחמת שאינו בריא לעולם צריך התרה [ח"א]. (מ"ב ס"ק י"ט)

ג' – **זמי שהוא תש כח** ויש לחוש כשיחמיר בתעניתים אלו יחלש כחו, אין לו להחמיר, כדי שלא יבא ח"ו לידי חילול צום כפורים שהוא מה"ת, כי תעניתים אלו הם בשביל תשובה, ואחד המרבה ואחד הממעיט ובלבד שיכוין לכו לשמים. [מט"א או' ל"ז]. (כה"ח תקפא' א' סא')

ד' – **מי שנהג להתענות בערב ראש השנה, ועשה כן ג' שנים**, ורוצה לבטל מנהגו לגמרי מטעמי בריאות וכדומה, צריך לעשות התרה על מנהגו הקודם. אבל אם אינו מבטל מנהגו לגמרי, אלא רק לאותה שנה בלבד, אינו צריך לעשות התרה כלל. (ילקו"י) וי"א דיעשה התרת נדרים על מנהג זה. (עיין שו"ע יו"ד סימן ריד ס"ע א ופ"ת שם ס"ק א, חכם מרדכי אליהו זיע"א).

טעם למנהג 'התענית בערב ר"ה':

א' – **סמך לזה**, ממדרש תנחומא, "ולקחתם לכם ביום הראשון", וכי ראשון הוא והלא ט"ו הוא, אלא ראשון לחשבון עונות.

משל למדינה שחייבת מס למלך ולא נתנו לו, בא אליה בחיל לגבותו, כשנתקרב אליה בעשר פרסאות יצאו גדולי המדינה לקראתו ואמרו לו אין לנו מה ליתן לך הניח להם שליש. כיון כשנתקרב יותר יצאו בינוני העיר לקראתו הניח להם שליש השני. כשנתקרב יותר יצאו כל בני העיר לקראתו והניח להם הכל.

כך המלך זה הקב"ה, בני המדינה אלו ישראל שמסגלים עונות כל השנה. **ער"ה הגדולים מתענים**, ומוותר להם שליש עונותיהם. ביו"ד ימים בינונים מתענים, ומוותר להם ב' שלישים. ביוה"כ הכל מתענים ומוותר להם הכל. במוצאי יוה"כ עוסקים במצות סוכה ולולב ואין עושין עונות, לכך קורא יו"ט ראשון, ראשון לחשבון עונות. [טור. לבוש. וכ"כ הגר"א בשם הפסיקתא פ' אמור].

ועוד הטעם (לתענית), לפי שער"ה הוא יום האחרון מן השנה, וקבלו חז"ל שכל העושה תשובה יום א' בשנה חשיב כאלו שב כל השנה.

ולכן נהגו שכולם מתענים ומשכימים הרבה קודם אור היום ומרבים בסליחות וביודים. ח"א כלל קל"ח או' ה' ועוד עיין לקמן אות ע'. (כה"ח שם א' נו')

– **ולכן תיקנו להתענות ערב ראש השנה**, כדי שיכנס האדם לעשרת ימי תשובה בהכנעה ושברון לב, כי התענית עושה הכנעה בלב האדם. (בא"ח נצבים)

ב' – עיין בשל"ה הקדוש שביאר המשל של מדרש תנחומא **דאיירי שאדם עושה תשובה גמורה על עוונותיו**, ולכן ע"י התענית שליש העוונות נמחלים, ואיירי על עונות מדין ערכות לכלל ישראל. עיי"ש באריכות.

עננו וקריאת 'זיחל':

א' – כתב הרמ"א (הגה תקפא' ס"ב) – וכל אלו התעניות אין צריכין להשלים, ואין קורין בהם 'זיחל' אפילו ערב ראש השנה. ועיין לעיל סימן תקס"ב סעיף ב'.

ב' – כתב ב'כף החיים' (תקסב' א"י) י"א שמי שרגיל וכו'. הא דכתב זה בשם י"א, לפי שלדיעה זו אעפ"י שאינו משלים תעניתו מתפלל 'ענינו', כמ"ש בב"י וב"ח וד"מ או' ו' ובהגה שבסעי' זה, אבל לדעת המפרשים כל תענית שלא שקעה עליו החמה אינו תענית להתפלל ענינו, וכ"פ הש"ע לעיל סעי' א', ה"ה הכא כיון שאינו משלים התענית עד שקיעת החמה אינו מתפלל ענינו. וכ"כ ד"מ שם:

– מיהו י"א שצריך להשלים, כמ"ש בתשו' מהרי"ל סי' ל"ג, והב"ד שכנה"ג בהגה"ט א"ז יעו"ש. וכ"כ הב"ח בס' תקס"ב דאני נוהג בעשיית לקבל עלי התענית להשלימו עד צאת הכוכבים ולהתפלל 'ענינו' כדין כל שאר תעניות, יעו"ש. והב"ד א"ר א"כ. ונראה דכן נכון לעשות לקבל התענית בכל פעם אפי' מי שדרכו להתענות בכל שנה, ואע"ג דלפום דינא א"צ קבלה כמבואר בס' תקס"ב, מ"מ לכתחלה טוב לעשות כן לקבל התענית בכל פעם שמתענה. וכן יש להשלים התענית עד צאת הכוכבים כדי שיוכל לומר 'ענינו' אליבא דכ"ע, וכמ"ש לעיל סי' תקס"ב או' י"א ואו' י"ד יעו"ש. (כה"ח תקפא' א' סג', עיין בעניין 'ענינו' בבאור הלכה תקס"ב ס"ב הובא לעיל)

– ואין אומרים או"א ברכנו בברכה וכו', לפי שאינו ת"צ. [ד"מ. מ"א סק"י. א"ר א' ל"ד. מ"ב או' י"ז], (כה"ח שם א' סה')

ברית בערב ר"ה:

א' – כתב הרמ"א (הגה שם) – זאם חל ברית מילה בערב ראש השנה יכולים לאכול, (המתענים). (בית יוסף בשם תשובה אשכנזית).

ב' – ויש לעשותה קודם שעה עשירית משום כבוד סעודת ליל ר"ה. [מ"א ס"ק י"א ומחה"ש]. והיינו שעות זמניות. [א"א או' י"א]. ועיין לעיל סי' רמ"ט או' י"ד שכתבנו שיש נוהגין לעשותה קודם חצות כדי לאכול בלילה לתיאבון, יעו"ש. וא"כ ה"ה לכאן משום כבוד יו"ט. (כה"ח שם א' סו')

ג' – יכולים לאכול – השייכים לברית ומי שירצה. [תשו' מהרי"ל סי' מ"ד. ב"ז].

ומ"ש ומי שירצה כתב הכנה"ג בהגב"י בשם בנו כלומר דאין כאן חיוב אלא מי שירצה יכול לאכול, ואם אינו רוצה יתענה, יעו"ש. והמ"א שם כתב פי' מי שירצה בעה"ב להזמין, אבל השייכים לברית מצוה לאכול. (כ"כ מ"ב ס"ק טז'). והא"ר או' ל"ז כתב דלתשלום עשרה ודאי מצוה איכא, יעו"ש. ועיין לעיל סי' תק"ן א' כ"ב. (כה"ח שם א' סז')

ד' – המתענים בערב ראש השנה ואירע להם סעודת מילה, וכיוצא בזה, רשאים לאכול, וכל שהוזמן על ידי בעל הברית רשאי לאכול שם, ואינו צריך התרה, כי על דעת כן לא נהגו מעולם להתענות. וגם אין צריך לפרוע תעניתו. (ילקוט יוסף)

פרק ד' – התרת נדרים

מנהג התרת נדרים:

– נהגו לעשות בער"ה התרת נדרים וקללות, ולבטל חלומות רעים ופתרונות רעים ועין הרע, ועושים כן בפני ג' אנשים כשרים, ויש מדקדקים לעשות כן בפני י'. (החיד"א צפורן שמיר י"ב כ"ו)

– חסידים ואנשי מעשה נוהגים לעשות 'התרת קללות ונדרים' בכל ערב ראש חודש, ומנהג טוב הוא, דיום תשובה הוא עזר וסיוע לקבל עתירתנו על התרת קללות ג"כ. (כף החיים פלאגי' ס' לב' א' יז').

– וחסידים בית אל יכב"ץ אשר בעיר קדשנו ירושלים ת"ו נוהגים לעשות התרה בכל ערב שבת בכל השנה ומנהג יפה הוא'. (כה"ח שם א' יב').

– נוהגין לעשות התרת נדרים ביום ער"ה, שהוא כמ' אלול, כדי להנצל מעונש נדרים. ומה שנוהגים כן (לעשות התרה מ' יום קודם ר"ה ויוהכ"פ) הוא על פי מש"כ בזוהר הקדוש (פ' פקודי דף רמ"ט ע"ב) דמי שנתחייב נזיפה או נידוי בב"ד של מעלה ישאר בנידויו מ' יום ואינה נשמעת תפילתו יעו"ש'.

ועל כן נוהגים לעשות התרה, ויזהר מכאן ואילך בכל עניניו שלא יתחייב ח"ו נזיפה או נידוי בב"ד של מעלה ואין נשמעת תפילתו בראש השנה וביוהכ"פ, והגם דבכל זמן צריך ליזהר, מ"מ בימים אלו הוא יותר קשה. (מטת אפרים' ס' תקפ"א סמ"ט, כה"ח שם א' יב').

– יש נוהגין לעשות התרת נדרים באלול, והרמז (ל"התרת נדרים" בחודש אלול, מהפסוק) "לא יחל דברו, ככל" שסופי התיבות שלו הם "אלול".

ומשמעות הפסוק היא שמירת מוצא פיו של האדם ונדדו, והוא רמז על דרשת חז"ל (חגיגה יא') "לא יחל דברו", הוא אינו מיחל, אבל אחרים מוחלין לו. ולכן נוהגין לעשות התרה בערב ר"ה. (הרב ש"ך עה"ת סוף פ' מטות. ברכ"י או' כ"א. שע"ת שם, כה"ח שם א' יט').

סדר התרת הנדרים:

א' – בהתרת הנדרים יש משום מושב בית דין, אבל אינו נקרא דין לפי כל הכללים, ולכן, צריכים ג' בנ"א לפחות (עם זקן) כשהם יושבים כדיינים, והמבקשים התרה יעמדו, ומנגד, אפשר גם בלילה ואו שהדיינים יהיו קרובים. ויש שהחמירו להחשיבו כדין.

– טוב שקודם ההתרה, יתחרטו על מעשיהם הרעים.

ב' – טוב לעשות ההתרה לכתחילה ע"י עשרה ששונים הלכות, ע"פ מה שאמרו בנדרים (ח'), נידוהו בחלום, צריך עשרה בני אדם להתיר לו, והוא דתנו הלכתא. ואפשר לעשות גם ע"י ג' בנ"א.

מנהג הספרדים לכתחילה מתירים בפני עשרה, כיון שהוששים מנידוי בחלום, וזה כביכול נידוי מהשכינה ולכן מקפידים במניין. ולמנהג האשכנזים לא הוששים לנידוי בחלום.

– אפילו אם המתירים הם הדיוטות יכולים להתיר ובלבד שלא יהיו עמי הארצות, כלומר שלכל הפחות אם מלמדים אותם הלכות, הם מבינים. (בא"ח ש"ש ראה סעי' כ"ד).

ימי האיתנים – ימים נוראים

– יכולים קרובים לישוב יחד להתיר נדרים, אך לא נשים וקטנים. (שם סעי' כ"ו).
ג' – למנהג הספרדים, מושיבים שלושה או עשרה אנשים, כל הקהל עומד בפניהם, והחזן קורא בקול רם את נוסח "בקשת ההתרה", הקהל קורא עמו בלחש, ואחר כך היושבים מתירים להם. למנהג האשכנזים, מתחלקים הציבור לקבוצות של ארבעה ארבעה. שלושה יושבים, אחד עומד ואומר בפניהם את נוסח "בקשת ההתרה" והשלשה מתירים לו. אחר כך מתחלפים עד שמתירים לכולם.

– יש שנהגו שכל המתפללים יחד הם המבקשים והם המתירים, דקוראים יחד את נוסח בקשת ההתרה וגם את נוסח ההתרה. ללא חלוקה כנהוג.

ומנהג זה למדוהו מ'כל נדרי', שכולם יחד המבקשים והמתירים. (מנהג חכמי ירושלים, כך העידו שנהג חכם יוסף עדס זיע"א, וכן חכם מרדכי אליהו זיע"א (בער"ש). ועוד)
יש שחילקו בין התרת נדרים בער"ה ויוהכ"פ, לערב שבת. ויש שערערו על מנהג זה.
ד' – האם חובה לדיינים לשמוע כל אחד ממבקשי ההתרה? או האם שייך שכמה אנשים יבקשו יחד התרה?

למנהג הספרדים, אין חובה שג' הדיינים ישמעו את הציבור, ולכן כולם יכולים לומר יחד את נוסח ההתרה, וכך נוהגים שבער"ה כל הציבור מבקש התרה בפני עשרה שיושבים, ולאחמ"כ מתחלפים שוב ע"מ להתיר לאותם ששימשו כבי"ד.
למנהג האשכנזים, יש להקפיד בכך שישמע הדיין את המבקש, ולכן יכולים רק כמה יחידים לבקש התרה כדי שכל אחד מהדיינים ישמע את קולו, אבל לא רבים ממש.
ה' – שליח להתרת נדרים:

– אין עושים שליח להתרת נדרים אפילו אם הנודר שולח את בקשתו להתרה בכתב.
– אף על פי שאין עושים שליח להתרת נדרים אם מישהו אינו יודע את שפת הדיינים, יעמוד הנודר לפני בי"ד והמתורגמן ידבר בשמו (רמ"א רכח ס"ע טז. בא"ח ש"ש ראה).
– בעל נעשה שליח לחרטת אשתו וזה בארבעה תנאים:

א'. האשה תבקש מבעלה שיהיה שליחה להתרת נדרים. ב'. האשה תפרט בפניו את הנדר. ג'. האשה תאמר שהיא מתחרטת על נדרה ואינה יכולה להמשיך בו או לקימו וכן כל "פתח" אחר או "פתח מתוך חרטה". ד'. צריך שילך בפני ג' רבנים שכבר יושבים ולא שיזמן שלושה על מנת להתיר הנדר. ואפילו השלשה עומדים, אינו יכול לומר להם שישבו (עיין שו"ע רל"ד סעי' נ"ו), ויאמר להם: "כך נדרה אשתי והיא מתחרטת ויש לה פתח וחרטה". (עיין רמב"ם הלכ' שבועות פ"ז הלכ' ד' ועיין ר"ן שם ובא"ח שם).

– יש נוסחאות של "התרת נדרים" שכתוב בהם "לנו ולנשותינו". וטוב שהמתירים יאמרו לקהל שההתרה היא גם לנשים של אלה שמבקשים שלא יכלו להגיע. (ועיין ר"פ ח"ד סי' ל"ד שאלה חמישית).

ו' – התרת נדרים באמצעות דגיטלית, טלפון וכדומה:

בגמרא בנדרים (ח') מובא שבעל יכול להיות שליח עבור אשתו כדי להתיר את נדריה בפני בית דין. ונחלקו בזה הראשונים, הר"ן והתוספות (שם) סוברים שניתן למנות שליח עבור

ימי האיתנים – ימים נוראים

התרת נדרים. אולם לדעת הרמב"ם (שבועות פ"ו ה"ד), אדם אחר איננו יכול להיות שליח להתרת נדרים, אלא רק בעל לאשתו. השולחן ערוך (יו"ד רכ"ה, טז) פוסק כדעת הרמב"ם שהנודר צריך לבוא לבית הדין.

למעשה. לכתחילה בוודאי יש לעשות התרת נדרים בפני בית דין, אך במקרה הצורך, כגון אדם שנמצא בבידוד או באישפוז או שחושש לצאת מהבית בגלל הקורונה ניתן לעשות התרת נדרים באמצעות דיגיטאלית, מהסיבות הבאות: אף שהשולחן ערוך פסק כדעת הרמב"ם, כתב הפתחי תשובה (ס"ק ט') שרבו החולקים על הרמב"ם, ולכן בשעת הדחק אפשר קצת להקל ולהתיר באמצעות שליח.

ככלל הדברים הללו שלמדנו, אמורים לגבי התרת נדרים פרטית הנעשית במהלך השנה. אבל לגבי התרת נדרים בערב ראש השנה, שהיא רק מנהג לחומרה, קל וחומר שניתן לסמוך על היתרים אלו ולעשות התרת נדרים באמצעות דיגיטאלית או שליח. (כששלושה אנשים שהם בית הדין ישבו יחד, ויתירו לאחרים).

תנאים להתרת נדרים:

א' – 'אמנם ראוי לכל אדם שילמוד הלכות נדרים כי יש הרבה נדרים שא"א להתיר אותם ונכשלים בהם.

– גם צריך כל אדם שיהיה נזהר **שיבין מה שהוא אומר**, (כנוסח התרת נדרים), ולא כמו שחושבין הע"ה שהוא איזה תחינה. וראיתי מהיראים שאינם מבינים בלה"ק שאומרים הנוסח של התרת נדרים בלשון לע"ז. (ח"א קלח' א"ה, כה"ח ס' תקפ"א א' צמ').

ב' – 'התרת נדרים' זו מועילה:

א', למי שנדר ושכח, **ב'**, אם עשה מנהג טוב ג"פ הוי נדר, אם רוצה לבטלו התרה זו מועילה, **ג'**, אם נתחייב נידוי או נזיפה בב"ד של מעלה. **אבל הנודר נדר וזוכרו, צריך ללכת לחכם שיתיר לו.**

ג' – סוגי נדרים:

אם אמר לשון "נדר" על דבר השייך בו "שבועה" דוקא, או לשון "שבועה" על דבר השייך בו "נדר" דוקא, אין להקל בזה, כיון שכיום אין אנשים מדקדקים בלשונם בזה. (בא"ח ראה י"ג שו"ע יו"ד רט"ו א' רל"ט ד' ר"ו ס"ק ה').

– מותר לידור "בעת צרה" על דרך שעשה יעקב כשברח מעשו. נדר בזה אין להתירו אם לא לצורך מצוה או לצורך גדול מאוד, או היכן שאנו יודעים בבירור שאינו יכול לקיים נדרו. (שו"ע שם).

יזהר לכתחילה שלא ידור אפילו נדרי צדקה, ואם רוצה לעשות איזה מצוה או ליתן צדקה, יעשה המצוה ויתן הצדקה בלי קבלת שום נדר. ומותר לידור לכתחילה בדבר צדקה אם כונתו בזה לגרום לאחרים שגם הם יתנו (אך אסור לרמות בזה, רק אם כונתו ליתן באמת – בא"ח ראה ב'). אף על פי שנהגו רבים לידור לזכות ר' מאיר בעל הנם או שאר צדיקים, טוב יותר ליתן הצדקה במזומן ולא לידור כדלעיל.

ימי האיתנים – ימים נוראים

דעת מרן שאם רק חשב לתת צדקה אך לא להוציא בשפתו אין לזה דין נדר, ודעת הרמ"א שיש לזה דין נדר. (שו"ע חו"מ רי"ב, רמ"א סי' רנ"ח סעי' ג').

נשבע לבטל מצווה הרי זה לוקה ויעשה המצוה, שכבר מושבע ועומד מהר סיני לקיים המצוה. במה דברים אמורים בנשבע על המצוה בלבד, אך אם כלל בשבועתו גם דברים המותרים כגון שנשבע שלא יאכל מצה כלל. מתוך שחלה שבועתו על שאר ימות השנה חלה גם על ליל פסח. (בא"ח ראה י"ט).

נדר לעלות לארץ ישראל, אפשר להתיר את נדרו, אך נדר לגור בארץ ישראל אין התרה לנדרו (עיין יו"ד רכ"ח סעי' ל"ו, פ"ת ס"ק ל"ב, רמב"ן עה"ת מסעי ל"ג ובהגהותיו לספר המצוות, רשב"ץ בזהר הרקיע סי' ע"ו, תשב"ץ ח"ג סי' רפ"ח).

– אם איהר אדם לקיים נדרו, נפתח הפנקס שעונותיו של אדם מודרים שם, ומדקדקים במעשיו אם כדאים הם להגן עליו, ועל כן טוב שלא להרבות בנדרים. (שו"ע ר"ג סעי' ב', באה"ג שם, בא"ח ראה א').

– הנודר כאילו בונה "במה" בשעת איסור במות, והמקימו כאילו הקריב עליה קרבן. על כן טוב יותר ש"ישאל" אדם על נדרו ויבקש להתירו. וכל זה דוקא בשאר נדרים אבל בנדרי הקדש, מצוה לקיימן ולא ישאל עליהם אלא מדוחק (שו"ע יו"ד ר"ג סעי' א').

נוסח 'התרת נדרים וקללות':

יעמוד הקורא לפני עשרה או שלושה יראי שמים ויתחרטו על מעשיהם הרעים ויאמרו: שמעו נא רבותינו. הרי אנחנו שואלים ומבקשים התרה מן הקדוש ברוך הוא, ומן תורתנו הקדושה, ומבית דין של מעלה ומבית דין של מטה, וממעלתכם, שיתירו לנו ולנפשנו, לנשינו ולבנינו, ולכל אנשי ביתנו ולכל הנזלים אלינו, כל מיני נדרים שנדרנו על עצמנו או על אחרים בכל מין לשון נדר, וכל מיני נזירות ואסורים שאסרנו על עצמנו או על אחרים בכל לשון שיהיה. וכל ההסכמות שקבלנו על עצמנו או שהסכמנו אפלו במחשבה, לעשות איזו מצוה בכל צד ואפן שיהיה. ומנהגים שהנהגנו את עצמנו לעשות איזו מצוה או פרישות או סיגים ונדרים או חמרות ונדרי זרוזין בכל צד ואפן שיהיה, ונהגנו הדבר ההוא שלש פעמים או יותר, ולא פרשנו שיהיה בלי נדר. וכל מיני שבועות שנשבענו בכל לשון שיהיה, על עצמנו או על אחרים בכל צד ואפן שיהיה. וגם הרי אנחנו מבקשים ממעלתכם להתיר לנו ולכל בני ביתנו כל מיני אלות שמתות הרמים ארוכים נדויים ונזיפות וכנויים, וכל מיני קללות שקללנו את עצמנו או את אחרים, או אחרים שקללו אותנו בין בקיץ בין בקלום. ובפרט אם עברנו על אותם ארבעה ועשרים דברים שבית דין מנדין עליהם, על פלם או על מקצתם, או אפלו על אחד מהם, או שעברנו על שום דבר שחיבין עליו שום קללה, או שום גזרה רעה. וכל מיני חלומות רעים שקלמנו על עצמנו או על אחרים, או אחרים שקלמו עלינו רעה, וכל מיני פתונונים רעים על החלומות שפתרנו לעצמנו או לאחרים, או אחרים שפתרו רעה לנו. וכל מיני מסירת דין שמסרנו על עצמנו או על אחרים, או אחרים שמסרו עלינו. וכל מיני פתחון פה לרעה שפתחנו פינו על עצמנו או על אחרים, או אחרים שפתחו

ימי האיתנים – ימים נוראים

פיהם לרעה עלינו. וכל מיני גזרות קשות ורעות, וכל מיני עין הרע, וכל מיני מחשבות זרות והרהורים רעים, וכל מיני גאווה וכעס וקפדנות, וקנאה ושנאה ותחרות, וכל מיני הזפרת השם לבטלה, וכל מיני דברים אסורים שיצאו מפינו. על הכל הרי אנחנו מתחרטים עליהם חרטה גמורה, ומבטלים אותם בטול גמור. ואין אנחנו תוהים ומתחרטים חס ושלום על המצות ומעשים טובים שעשינו וסקימנו או שקבלנו או שנהגנו, אלא הרי אנחנו מתחרטים על שקבלנו הענינים ההם בחיוב נדר או שבועה, ואנחנו יראים לנפשנו שלא נפשל חס ושלום בעון נדרים ושבועות, ומקבלים עלינו לשוב בתשובה שלמה. ומעתה אנחנו מבקשים מפעלתכם להתיר לנו עליהם התרה גמורה.

ויענו המתירים:

ברשות קדשא בריך הוא ושכינתה, וברשות בית דין של מעלה, וברשות בית דין של מטה, וברשות תורתנו הקדושה, וברשות סנהדרי גדולה, וברשות סנהדרי קטנה, מתרים יהיו כל קללות אלות ושמותות וחרמים ואורחים ונדויים וזיפות ובטויים וכנויים וכל דברים רעים וכל חלומות רעים ופתרונים רעים ומסירת דין ופתחון פה לרעה, וכל מיני דברים אסורים, וכל מיני גזרות קשות ורעות, וכל מיני עין רעה, וכל מחשבות זרות והרהורים רעים, וכל מיני גאווה וכעס וקפדנות וקנאה ושנאה ותחרות, וכל מיני נדרים ושבועות ונזירות ואסורין וקבלות ומנהגים, שהושמו עליכם או על שום אחד מבני בתיכם, וכן קללות שקללו אתכם אחרים, או שקללתם את עצמכם, או שקללתם את אחרים, בין בשוגג בין במזיד, בין בכעס בין ברצון, בין בכונה בין שלא בכונה, בין בחלום בין בהקיץ, בכל אפן שיהיה, או שנתחייבתם שום קללה או ארור או חרם או נדוי או זיפה או שום גזרה רעה באיזה צד ואפן שיהיה. על הכל, מעתה ומעכשיו אנחנו מתירין ומבטלין מעליכם את הכל ברשות קדשא בריך הוא ושכינתה, ובית דינו, פמליא של מעלה ופמליא של מטה.

מתרים לכם, מתרים לכם, מתרים לכם.

שרויים לכם, שרויים לכם, שרויים לכם.

מחולים לכם, מחולים לכם, מחולים לכם.

אין פאן קללות. אין פאן חרמים. אין פאן נדויים. אין פאן זיפות. אין פאן בטויים. אין פאן דברים רעים. אין פאן חלומות רעים. אין פאן פתרונים רעים. אין פאן מסירת דין. אין פאן פתחון פה לרעה. אין פאן מחשבות זרות והרהורים רעים. אין פאן גזרות קשות ורעות. אין פאן עין הרע דנשים. אין פאן עין הרע של אנשים. אין פאן עין הרע דשונאים ודאוקבים. אין פאן דברים אסורים. אין פאן קבלות. אין פאן מנהגים. כלם יהיו בטלים ומבטלים, וחשובים בחרם הנשפר, וכדבר שאין בו ממש, שביתין ושביקין, לא שרירין ולא קימין. וכל מיני עין הרע יוסרו מעל כל ישראל ומעליכם ומבתיכם, וישלכו במצולות ים, כפתיב: ולא ידבק בידך מאומה מן החרם, למען ישוב יהודה מחרון אפו, ונתן לה רחמים ורחמך והרבה, באשר נשבע לאבותיך:

אנא יהוה, התמלא ברחמים, ויכבשו רחמיה את פעסה, ויגלו רחמיה על מודתיך, ויתמתקו הדינין מעל עמך ישראל ומעלינו. וזכר לנו עקדתו של יצחק אבינו עליו השלום באלו אפרו

ימי האיתנים – ימים נוראים

צבור ומנח על גבי המזבחה, והבט באפרו להצילנו לנו ולכל ישראל אחינו מכל רע. וכשם שמספיקים ומתירים לכם בית דין של מטה, כך יספיקו ויתירו לכם בית דין של מעלה. וכל הקלות וכל החלומות רעים, וכל פתרונים רעים, וכל מסירת דין, וכל פתחון פה לרעה, וכל מיני גזרות קשות ורעות, וכל מיני דברים אסורים, וכל מיני מחשבות זרות והרהורים רעים, כלם יתהפכו לכם למזכה ולברכה, כפתוב: ולא אבה יהוה אלהיך לשמוע אל בלעם, ויהפך יהוה אלהיך לך את הקללה לברכה, כי אהבך יהוה אלהיך: וכתוב: ואתם תדבקים בני אלהיכם, חיים בלכם היום:

עשה למען שמה, עשה למען מינה, עשה למען תורתך, עשה למען קדשתך. יהיו לרצון אמרייפי, והגיון לבי לפניה. יהוה צורי וגאלי: יהוה עז לעמו יתן, יהוה יברך את עמו בשלום. ואחר כך ימסרו השואלים מודעה זו ויאמרו:

הרי אנחנו מוסרים מודעה לפני הקדוש ברוך הוא, ולפני בית דין של מעלה ולפני בית דין של מטה, ולפניכם, ומבטלים מעתה ועד עולם כל-מין קבלה אם נקבל עלינו, מנדרים ושבעות ונזירות ואסורים וקונמות וחרמות והסכמות וקבלה בלב, בכל-לשון, בכל-צד ואפן שיהיה, בין בהקוץ בין בחלום, הוץ מנדרי קבלת תענית אם נקבל. ותנאי מודעה זו יהיה קים עד עולם, ולא יתבטל בשום צד ואפן שיהיה. ואם נשפח לתנאי מודעה זו, תוך כדי דבור לנדר או לשבעה, (או בשעה שאנחנו זוכרים לתנאי מודעה זו) ונחזור לנדר או לשבע מחמת איזו סבה שתהיה, בין באנש בין ברצון בין בכונה בין שלא בכונה, בכל-לשון, בין בלשון נדרים ושבעות או נזירות או אפרים או קונמות או חרמות או הסכמות או קבלה בלב, בכל-צד ואפן שיהיה – הרי אנחנו מבטלים אותם בטול גמור, ומתנים עליהם שיהיו כלם בטלים ומבטלים, לא שרירין ולא קימין, ולא יהיו חלין כלל. והרי אנחנו מעתה מגלים דעתנו שאין לנו חפץ בהם ולא בקיומם, כי אם בקיום תנאי מודעה זו, שלא תתבטל לעולם.

ועוד אנחנו מוסרים מודעה לפניכם בכל-לבנו ובכל-נפשנו, והרי אנחנו מבטלים מעתה ועד עולם כל-מין מעשה של אסור אם נעשה חם ושלום, וכן כל-מין דבור של אסור אם יצא מפינו חם ושלום, מהמעשים ומהדבורים האסורים מדאורייתא או מדרבנן, או מדברי קבלה או מדברי סופרים. וגם כל-מיני מחשבות זרות והרהורים רעים, וגם כל-מיני גאווה וכעס וקפדנות, וקנאה ושנאה ותחרות, וחמדה ותאוה ונקימה ונטירה, וכל-מיני ראיה ושמיעה וריח וקול ורמיזה האסורים, אם נעשה או נדבר או נחשב אותם חם ושלום, בין באנש בין ברצון, בין בכעס, בין בשוגג בין במזיד, בין בכונה בין שלא בכונה, בין בחלום בין בהקוץ. מעתה הרי אנחנו מתחרטים עליהם, ומתנים עליהם שיהיו כלם בטלים ומבטלים מעקרו, ולא יהיו חלין כלל ועקר, ובכלהו אתחרטנא בהוץ מעתה ועד עולם.

ועוד אנחנו מוסרים מודעה לפניכם, רבותינו, שכל-מחשבה רעה והרהור רע ורעותא דלבא, אם יעלה בלבנו ומחננו, ובפרט בעת התפלה ותלמוד תורה, באיזה צד ואפן שאינו לכבוד ורצון הבורא יתברך, מעכשיו אנחנו מבטלים אותם מחשבות והרהורים רעים ורעותא דלבא שהם נגד רצון קדשא בריך הוא ושכינתה, בטול גמור פתחם הנשבר. ומכל-שפן אם נדבר איזה דבור רע ואסור, מעכשיו יהיו הכל בטלים ומבטלים. ועתה אנחנו מבארים ומפרשים

ימי האיתנים – ימים נוראים

באר היטב, ואנחנו מגלים דעתנו ורצוננו בכל-לבנו, כי רצוננו ומאוינו וכוננתנו לעבד את בוראנו, אלהי אברהם אלהי יצחק וישראל, עבודה שלמה, עבודה תמה, במחשבה ודבור ומעשה, ביראה ואהבה ושמחה רבה פדת מהלעשות. וכל מחשבה ודבור ומעשה שהם נגד רצונו ותברך, מעכשיו יהיו בטלים ומבטלים, כי הם מצד יצר הרע והפל הבל. באפן שפליעבודתנו לבורא יתברך במחשבה ודבור ומעשה, הפל הוא לעשות נחת רוח לפניו וקא בלי שום פניה פלל ועקר. והפל הוא לשם יחוד קדשא בריך הוא ושכינתה, בדהילו ורחימו ורחימו ודהילו, ליחדא אות יו"ד ואות ה"א באות וא"ו ואות ה"א ביחודא שלים בשם כלי-ישראל, לדעת רבי שמעון בן יוחאי ורבי אלעזר בנו, ולדעת רבנו יצחק לוריא אשכנזי, המקום ברחמינו יעזרנו על-דבר כבוד-שמו מעתה ועד עולם. יהיו לרצון אמרי-פי, והגיון לבי לפניה. יהוה צורי וגאלי:

אחר כך יאמרו המתירים קבלת מסירת המודעה, וזה הנוסחה:

ברשות קדשא בריך הוא ושכינתה, קבלנו מסירת המודעה הזאת אשר מסרתם גופכם נפשכם ורוחכם ונשמתכם לעלת פליהעלות וספת פליהספות. וכל-מה שתעשו מהיום נגד מסירת המודעה הזאת, הן במעשה הן בדבור והן במחשבה, אנחנו מבטלים אותו המעשה או הדבור או המחשבה ברשות קדשא בריך הוא ושכינתה, ולא יעשו בכם שום רשם פלל.

פרק ה' – תחנון ערב ר"ה

א' – כתב מרן בשו"ע (תקפא' ס"ג) – אין נופלים על פניהם בערב ראש השנה בתפלה אף על פי שנופלים על פניהם באשמורת בסליחות.

– אין נופלין ע"פ וכו' – דהוא כמו שאר עיו"ט. (טור. לבוש. מ"ב ס"ק כב')

– וה"ה שאין אומרים צידוק הדין בער"ה, וכתבתי בתשו' דאף בליל ער"ה אין אומרים צד"ה דלילו כיומו, אעפ"י שבסליחות אומרים תחנונים ונפ"א. [שכנה"ג בהגה"ט או' ח']. (כה"ח שם א' עב')

– מפני שרגילים לסיים קודם ע"ה. [מהרי"ל]. ר"ל כיון דרוב הפעמים רגילים לסיים קודם ע"ה תקנו לנפול אם אירע פעם א' שממשיך על היום נופלין. [מ"א ס"ג י"ג. א"ר או' ל"ג. מ"ב ס"ק כג']. ולא הוי תרתי דסתרי דנופלין בסליחות, ואח"כ אין נופלין, דמצינו חילוק בין ימים ללילה. [א"א או' י"ג]. (כה"ח שם א' עג').

ב' – ולפ"ז גם במנחה שלפני ער"ה נופלים על פניהם. וכ"כ א"א שם, דכללא הוא 'כל שא"א נפ"א ביום, אף מנחה שלפניו א"א אחר הצות היום, חוץ מער"ה שאומרים אף באשמורת, ובתפלת שחרית לא, וערב יוה"כ אומרים במנחה שלפניו ובאשמורת לא' יעו"ש. [וכ"כ לעיל סי' קל"א או' ק"א יעו"ש. וכ"כ א"ר בסי' תר"ד או' ג' יעו"ש]. וה"ה במנחת שבת אומרים צו"ץ כשחל ערב יוה"כ יום א', וכ"ש ער"ה ביום א' א"א שם. וכ"כ א"ר שם. ועיינ עוד לקמן ססי' תר"ב. (בא"ח, כה"ח שם א' עד')

– 'תיקון רחל' נוהגין לומר בליל ער"ה, זולתני אם חל בו מולד שא"א אחר המולד, כמו"ש לעיל סי' א' או' י"א יעו"ש. (כה"ח שם א' עה')

ימי האיתנים – ימים נוראים

– ואין אומרים 'למנצח' (יענך ה'), כמו בשאר עיו"ט, ואעפ"י שבמנהגים משמע שאומרים אותו, האידנא לא נהוג עלמא הכי, ונמוקם עמם, אבל 'אל ארך אפים' אומרים כשחל בשני, [סידור עמודי שמים]. ובלבוש כתב דאומרים 'למנצח' דכיון שמתענים שייך לומר שפיר 'יענך ביום צרה'. [וכ"כ מט"א או' מ"ט. פת"ע או' י"ד]. ונהרא נהרא ופשטיה. ומנהג בני ספרד אין אומרים 'למנצח' בכל יום שאין נופלין על פניהם. (כה"ח שם א' עח'). ג' – בערב ר"ה, אין אומרים וידוי ונפילת אפים בשחרית כמו בשאר ערב יום טוב. אבל באשמורת הבוקר בסליחות אומרים וידוי ונפילת אפים, אפילו הגיעו אליהם אחר עלות השחר, קודם הנץ החמה. וכל שכן שאומרים וידוי ונפילת אפים במנחה שלפני יום ערב ראש השנה. וכן אין אומרים בערב ראש השנה מזמור יענך ה' ביום צרה, ומזמור תפלה לדוד, וכמו שנוהגים כן בכל ערב יום טוב. (ילקו"י)

פרק ו' – תקיעה בשופר ער"ה

א' – כתב הרמ"א (הגה תקפא' ס"ג) – 'ואין תוקעין בערב ראש השנה. – הטעם: כדי להפסיק בין תקיעות שהם מדרבנן (רשות) ובין תקיעות דר"ה שהם דאורייתא (חובה). [לבוש סעי' א', ט"ז סק"ד. מ"א ס"ק י"ד]. משמע שגם בלילה שלפניו אין לתקוע, ומ"מ בביתו מותר לתקוע להתלמד דדי כשמפסיק בבהכ"נ. במנהגים כתוב הטעם לערבב השטן, א"כ אין לתקוע כלל. [מ"א שם. מט"א א"ז, מ"ב ס"ק כ"ד]. ומי שרוצה לתקוע כדי ללמוד, תוקע במקוה או בחדר סגור. [א"ר או' ד' בשם ס' אמרכל. א"א או' י"ד. כר"ש. מ"ב שם]. הא בלא"ה אף ללמוד לתקוע אסור. [א"א שם]. ונראה דה"ה אם לוקח שופר חדש ורוצה לנסותו אם יכול לתקוע בו בר"ה מותר בחדר סגור. (בא"ח, כה"ח שם א' עו') – ומשמע אף כשחל ר"ה בשבת ויום א', אין תוקעין בער"ה. והיינו כיון שאומרים בשבת, זכרון תרועה, הוי כאלו תוקעין, ובפרט דבמקדש היו תוקעין בו. [פת"ע א' ע"ו. מ"ב ס"ק כ"ד]. (כה"ח א' עז')

פרק ז' – בקשת מחילה מבורא עולם ומחברו

זישים כל אדם על לבו לשוב בכל לבו, ומכ"ש בעבירות שבין אדם לחבירו, ולא ימתין עד עיוה"כ לבקש מחילה לחבירו, אלא יקדים עצמו למצוה, וכל היום יעסוק בתורה ובמצות ולא יסיח דעתו כל היום מתשובה, [ח"א שם]. ועוד הטעם דנכון לבקש מחילה מחבירו קודם ר"ה, עיין מה שכתבתי בסה"ק 'ישמח ישראל' דרוש עה"ת פ' נצבים יעו"ש. (כה"ח שם א' נט') [עיין לקמן באריכות, בקשת מחילה בערב יום הכיפורים]

פרק ח' – מלקות

–ערב ראש השנה וערב יוהכ"פ נוהגים רבים מיראי ה' לקבל עליהם מלקות, ויש מהם ד' מיתות ב"ד.

ומי שמונע עצמו מסבת דגאותו שחקים, ולא ניחא ליה להיות בגדר ונקלה אחיך לעיניך, וכו', הם כי לא להזכיר, דאדרבא הכנעתו זהו כבודו, והשפלתו זו היא הגבתו. [מל"ח יב' ג', עיי"ש באריכות]

–רבים נוהגין שלוקים בער"ה מלקות מ', ויש נוהגין בערב יוה"כ, וכמ"ש לקמן סי' תר"ז סעי' ו'. והנכון להקדים בער"ה, אי משום זריזון מקדימין, וגם שימצא זכאי ביום ר"ה בשעת הדין. עוד בה דמסתמא הוא שרוי בתענית בו ביום שנוהגין להתענות וטוב ללקות בו. [יפ"ל ח"ב או' ה']. (כה"ח שם א' נח')

פרק ט' – 'צדקה'

צדקה:

– ירבה בנתינת צדקה ביום זה, כי היא מסוגלת מאוד ביום זה לכפרה, וגם יכולה שתגן בעדנו בעמדנו למשפט שיוציא לאור משפטינו.

– כתב בספר 'מעשה הצדקה', דיפריש בערב ראש השנה בתחילה מ"ב פרוטות כחושבן אותיות הספירות, ויוסף עוד ג' ויעלו למספר אדם. ואח"כ תחלק אלו המ"ה פרוטות לשלוש ויהיה עולה למספר קל"ה, ויהיה חשבון קו"ל, במה שיוסף עוד להשלים מספר קו"ל. דהוא נמי גימטריא צו"ם.

ואם יפריש כן בכל עשרת ימי תשובה, הוא תועלת נפלא כאילו התענה, וזה הוא "כי על כל מוצא פי ה' יחיה האדם", דמוצא אותיות צומא, דנחשב אצלו צום אפילו שאוכל. וכל זה הוא בערב ראש השנה.

ואולם כאשר יחבר עוד נ"ב פרוטות, חצים בערב יום הכיפורים בסוד כופר נפיש, וחצים ביום הושענא רבא, דאז הוא גמר תיקון המ"ב דהוא בסוד ב"ן. או אם רוצה להפריש נמי כנגד שם ב"ן, כשמפריש כנגד שם מ"ה כלם בבת אחת, גם זה הדרך הוא טוב וישר, ועולים לחשבון צו' ועם הכולל בא סימן דודי צ"ח ואדום, כי ע"י התיקון הלזה יהפכו הדינים לגון לבן שהם רחמים, ובכך "אדם ובהמה תושיע ה'".

והוא תיקון נפלא לחטא אדם הראשון ופגם הברית, ויהיה זוכה להיות אחוז באילנא דחיי, דאיתמר עליה "עץ חיים היא למחזיקים בה ותומכיה מאושר", קרי ביה 'מראשו' כלומר מראשית השנה. יעו"ש. [הגרה"פ מל"ח ס' יב' – סדר נתינת צדקה בער"ה ובעשי"ת]

פדיון נפש:

כתב הגר"ה פלאג'י זיע"א (שו"ת לב חיים ח"ב ס' קמז) – מנהג טוב ויפה על פי הקבלה להפריש קודם ר"ה שיעור ק"ם פרוטות כסף, דהיינו שווי 4 גרם כסף. ויתננו לעניים ת"ח. וטוב שיעשה סדר הפדיון נפש אצל ת"ח.

ימי האיתנים – ימים נוראים

והעושה כן בער"ה וחוזר ועושהו בעיו"כ ומחלק המעות לעניים קודם פוכות, כתב ר"ח ויטאל זיע"א שמוכמח לו שישלים שנתו. ועיין עוד בספר מעשה הצדקה.

משלוח מנות:

ונוהג אני לשלוח מנות לעניים ער"ה, כדכתיב "לכו אכלו משמנים ושתו ממתקים ושלחו מנות לאין נכון לו". וכתיב "וילכו כל העם לאכול ולשתות ולשלוח מנות". [פר"ח תקפ"א].
(כה"ח שם א' קא', במל"ח יב' הביא בשם האדני פז)

כפרות:

יש נהגו לעשות כפרות גם בערב ראש השנה. (מל"ח ס' יב')
[עיין עוד בעניין הצדקה בקונטרס רחמים לחיים – אלול]

פרק י' – בית הקברות

בית הקברות בערב ר"ה:

א' – כתב הרמ"א (שם בהגה) – ויש מקומות נוהגין לילך על הקברות ולהרבות שם בתחינות (מהרי"ל) ונותנים שם צדקה לעניים. (כל בו. עיין חזו"ע דיני דברים הנוהגים בער"ה).

ב' – הטעם:

– משום דכה"ק מקום מנוחת הצדיקים ומתוך כך הוא מקום קדוש וטהור והתפלה נתקבלה ביותר.

והמשתמח על קברי הצדיקים ומתפלל, אל ישים מגמתו נגד המתים, אך יבקש מאתו יתברך שיתן אליו רחמים בזכות הצדיקים. (דרשות מהרי"ל ה' תענית. א"ר שם. טעמי המנהגים שמחות א' תת"סז). ובסידור מענה לשון יש תפילות מה שאומרים על הקברים, ומשמע קצת שמבקשים מאת הנפש שיליך טוב בעדינו. [א"א או' ט"ז]. (כה"ח שם א' צ"ה)

– עוד מצאתי הולכים על הקברות להשתמח על קברי הצדיקים לומר אם אין אתה מרחם עלינו הרינו חשובים כמתים הללו. [של"ה שם].

– ועוד טעם אחר למה אנו משתמחים על קברי המתים, כדי שיבקשו המתים עלינו רחמים, כעובדא דר' מאני דמשתמח על מערתא דאבוהי, וכן כלב השתמח על קברי אבות, וכ"מ בפ' אלו נאמרין. [של"ה שם].

וההשתמחות מועיל מאד בער"ה ובט"ו לחדש. [ר"ה. פת"ע או' י"ט. ועיין לעיל סי' תקע"ט ס"ג, וסי' תקס"ח ס"י, ובדברינו לשם בס"ד. ועוד עיין לקמן סי' תר"ה א' ל"א]. (כה"ח שם א' צ"ה)

– בגמרא ובזוה"ק נזכר שנפשותיהם עולות למעלה בר"ה לחקור ולדרוש מה נעשה בדיננו. ולכן אנחנו מקדימים ומתפללים שם, כדי שיהיה להם כח לבקש עבורנו. גם כשאנחנו מבקשים בעבורם מנוחה, גם הם מבקשים עבורנו היים טובים. (מהרי"ל – זוה"ק)

ימי האיתנים – ימים נוראים

– כתב בספר 'חסידים' דיש נחת רוח למתים כשהולכים לבקרבם ולעתור ולרצות בעד מנוחתם, והוא טוב משני צדדין. [מל"ח יב' ד']

ג' – מהר"ש כשהיה מהלך על קבר, היה אומר: "יה"ר שתהא מנוחתו של פלוני הקבור פה בכבוד וזכותו יעמוד לי".

– כתב בבא"ח (נצבים) – ונוהגים לילך בערב ראש השנה על הקברות ולומר בקשות שם, ואל ישים מגמתו נגד המתים אלא יתפלל להשם יתברך שיתן לו רחמים בזכותם, ויכול להשתטח על קבר הצדיק ויאמר 'הריני מבקש מנפש הצדיק הקבור פה שתתפלל עלי לפני הקב"ה כך וכך'.

ד' – טוב לטבול במקוה לפני הכניסה לבית הקברות ואחרי היציאה ממנו. ואם אינו יכול לטבול אחרי היציאה לפחות יעשה טבילת ידים בהליכתו ובחזרתו, היכא דא"א לו לטבול. ואם גם זה אינו יכול, יטול את ידיו בלי בלי ברכה. (עיין כה"ח תקפא) ס"ק צ) וטוב לתת צדקה ביום זה. ו"צדקה תציל ממות" (רמ"א שם סע' ד. מל"ח יב'. כה"ח שם ס"ק צו).

ה' – כאשר בא אל בית הקברות, אם לא ראה את הקברים שלושים יום צריך לברך. ונהגו לברך בלי שם ומלכות.

אתה גבור לעולם אדני מחיה מתים אתה רב להושיע מכלל חיים בחד מתייה מתים ברחמים רבים סומך נופלים ורופא חולים ומתיר אסורים ומקים אמונתו לישני עפר מי כמוך בעל גבורות ומי דומה לך מלך ממיית ומחיה ומצמיח ישועה ונאמן אתה להחיות מתים ברוך אתה אדני אלהינו מלך העולם אשר יצר אתכם בדין וזן אתכם בדין וכלל אתכם בדין והמית אתכם בדין ויודע מספר פלכם והוא עתיד להחיותכם ולקיים אתכם בדין ברוך אתה (אדני) מחיה המתים".

כשמגיע לקבר ישים יד שמאל על הקבר ויאמר:

"ונחך אדני תמיד והשביע בצחצחות נפשך ועצמותיך יחליץ והיית פגן רוח וכמוצא מים אשר לא יבובו מימיו. וכנו מלך הרבות עולם מוסדי דור ודור תקומם וקרא לך גדר פריץ משכב נתיבות לשבת. תשכב בשלום ותישן בשלום עד בא מנחם משמיע שלום".

ויש מוסיפים:

"יהי רצון שתהא מנוחתו של פלוני בן פלוני בכבוד וזכותו יעמוד לי".

וכששם את ידו יכווין בפסוק "ונחך" שיש בו ט"ו תיבות כמניין קשרי היד. (ברכ"י סי' רכד). ונוהגים להניח אבן על ציון הצדיק ולהדליק לידו נר. (כה"ח תקפא ס"ק צב).

הנחת אבן על גבי המצבה:

א' – מה שתולשין עשב מקבר או נוטלין צרור [אבן קטנה] ומשימן על המצבה, אינו אלא משום כבוד המת להראותו שהיה על קברו. שכן על ידי כך אחרים יודעים שקבר זה נפקד לאחרונה. כשאנשים יבחינו באבנים, הם יראו שזהו קבר שמרבים לפקוד אותו, דבר שיעורר אותם להתעניין מיהו האדם הקבור שם, ואולי אף לפקוד בעצמם את הקבר.

ימי האיתנים – ימים נוראים

(קיצור של"ה במס' ר"ה, הובא בכה"ח שם א' צב'. 'אליה רבה' או"ח ס' רכד', 'באר היטב' בשם ד' מהר"ש)

(על פי הסבר זה, הנחת האבן על המצבה תבצע לפני עזיבת בית העלמין).
ב' – בעבר כשלא היו מצבות אבן, היו מקימים גלי אבנים על הקבר. גלי האבנים היו מתפזרים עם הזמן. חלק מפקידת הקבר היא גם הראגה לציון הקבר על ידי הוספת אבנים על הקבר.

(זהו הסבר מתוחכם, אבל הוא לא נזכר או נרמז בשום מקור קדום).
(הרב גבריאל גולדמן – מעולם ועד עולם... לכלל עדות ישראל, ירושלים, 2006, עמ' 217)
ג' – בגמרא (הוריות יג') מובא שקריאת הכיתוב על גבי המצבה עלול להשפיע לרעה על לימוד התורה של האדם שישכח לימודו. אף שהמקובלים מסבירים שזה עלול לקרות רק כאשר הכיתוב על גבי המציבה בולט ולא חקוק. (שער המצוות פרשת ואתחנן; משנת חסידים, יום שלישי. עיין גם קיצור שולחן ערוך קכה, יג).
הרב יוסף אומין, (יוזפה, כרך ב, סדר הלימוד לעצמו) מצטט מסורת לפיה הנחת אבן על גבי מצבה מונעת כל תוצאה בלתי רצויה שעלולה הייתה לנבוע מקריאת הכיתוב שעל המצבה.

– ראה שו"ת רבבות אפרים, המעלה השערה לפיה ייתכן שהתועלת בהנחת האבן נובעת מהמנהג הקדום של יהודי אשכנז לקבוע את המצבה על הקבר בשכיבה, במצב אופקי. כך, כשמישהו שם אבן על המצבה, הרי למעשה הוא מסתיר חלק מהכיתוב, וזה משמש כתזכורת באשר לתוצאות השליליות מקריאת הטקסט, וכן מונע מהמבקר את האפשרות לקרוא בשלמותו את הטקסט המוסתר חלקית, וממילא נמנעות מראש השפעות כלשהן שעלולות היו להיגרם מקריאת הכיתוב כולו.

(על פי הסבר זה, הנחת האבן על המצבה תבצע בעת ההגעה לבית העלמין).
ד' – הנחת האבן משמשת כמעין הזמנה לניצוץ מנשמת הנפטר/ת לרדת ולשרות על גבי הקבר במשך הביקור. (רבי שלמה מוצפי, בהקדמה לשפתי צדיקים).

(על פי הסבר זה, הנחת האבן על המצבה תבצע מיד עם ההגעה לבית העלמין, והיא תוסר מעל גבי המצבה בטרם עזיבת המקום).

ה' – המטרה הייתה "להודיע למי שקבור [שם] שהוא יכול לנוח בשלום, היכן שהוא נמצא".
(י' שונפלד חיי היהודים בגליציה לפני השואה)

ו' – מנהג ששמים אבן קטנה על הקבר לאחר הקבורה ומבקשים מחילה מן הנפטר על כל עוול שגרמו לו. וצ"מ.

הנהגות בית הקברות:

א' – ומדינא דש"ס זה אינו (ללכת לקברי צדיקים) כ"א בתענית ציבור, עיין ש"ס מו"ק (תענית). א"א שבגליון השו"ע. ועיין לעיל סי' תקע"ט סעי' ג'.

ימי האיתנים – ימים נוראים

וצריך לזיז מואד שלא יכנסו לקברות מי שהוא טמא קרי, כי אז החיצונים מתדבקים בו, וגם לא ילך על קברי רשעים כי הם המזויקים. [ה"א כלל קל"ח א"ה, ועיין לעיל סי' תקנ"ט או' פ"א וא' פ"ג. (כה"ח שם א"צ)]

ב' – תמהני ממ"ש הריטב"א [בחי' תענית דף ט"ז], דלא התפללו על הקברות משום לועג לרש, אלא חוץ לבה"ק, ועיין מ"ש התוס' והר"ן סוף פ"ק דתענית וצ"ע. [רגל ישרה בסוף הספר. מחבר"ר א"ז, ועיין ביו"ד סי' שס"ז סעי' ג' וכדברינו לעיל סי' כ"ג א"א]. (כה"ח שם א' צא)

ג' – ומקיפין אותם, כמ"ש באגודה פ' זאלו מגלחין, מעשה באשה אחת שחלה בנה והקיפה העזרה, מכאן נראה להקיף בה"ק. [של"ה דף רי"ג ע"ב. מט"מ סי' תשפ"ט. שכנה"ג בהגה"ט א"י. מ"א ס"ק ט"ז]. (כה"ח שם א' צג)

ד' – ומהרש"ל נהג, שהיה נותן צדקה קודם, טרם שהתחיל להקיף, ע"ד ר"א (בתרא דף יו"ד ע"א) הוה יהיב פרוטה לעני והדר מצלי. [של"ה דף רי"ג ע"ב. מט"מ סי' תשפ"ט. שכנה"ג בהגה"ט א"י. מ"א ס"ק י"ז. א"ר א' ט"ל]. (כה"ח א' צו)

– ובמקום סכנה אין צורך. [דרשות מהרי"ל ה' ר"ה. א"ר או' ט"ל]. (כה"ח שם א' צד)
ה' – ואין לילך על קבר אחד שני פעמים ביום אחד. [כ"כ בקשל"ה מס' ר"ה בשם כתבי מהרא"י (האר"י). וכ"ה בצוואת ר' יהודה חסיד א' י"ב. וכ"כ בטעמי המצות פ' ויחי למהרה"ו ז"ל. וכ"כ מ"א ס"ק ט"ז]. (משנ"ב ס"ק כ"ז, כה"ח שם א' צו)

– אמנם אם חשב כך בלבבו בפעם הראשונה, מותר. (כה"ח שם ס"ק כ"ז).
להשתטח בערב ראש השנה, בן אצל אביו, ותלמיד אצל רבו:

ראיתי להשיב טענה, כחומה בצורה, למי שמערער על ההקדשות, שאנו עושים, כפי מנהג הקדמונים, לשם עניי ארץ ישראל הקדושה, ולעילוי אלו הנשמות הקדושות בנדרים ונדבות, כדי שיליצו בעדינו לפני ה' אלוהינו, שיתמלא רחמים על עמו ישראל המפוזר בין העמים... וגם שלחוש על הדבר הזה, כמי שחם ושלום דורש אל המתים, הלא הזוהר עצמו מכחיש כל זה, כי לא נאמרו הדברים הללו, אלא לעם עובדי כוכבים ומזלות, אשר לא מבני ישראל המה, לא כן יאמר בצבאות ה', שהם נשמות הצובות מצד הקדושה, והמיתה לא מפקיעה בידי הקודש, מלבד שקדושתם עומדת לעד, וגדולים צדיקים במיתתם יותר מבחייהם.

וצאו וראו כי כבר נהגו ישראל בכל ערי ישראל, לבקש מהקדוש ברוך הוא על ידי תפילה או בקשה על קברי הצדיקים, ומפיקים רצונם, ובפרט בערבי ראש השנה ויום הכיפורים, כך הוא המנהג שנתפשט, ובערי ארץ הצבי תבנה ותכונן במהרה בימינו, מוזמן אל זמן, יוצאים כתות כתות של תלמידי חכמים לעשות 'זיאה', ומשטחים על קברי התנאים והאמוראים, זכותם יגן עלינו אמן, וכן בנים אצל אבותיהם, ותלמידים אצל רבם, וכן רבים,

פרק יא' – הפרשת חלה

– כלה שהיא ובעלה סומכים על שלחן חמיה וחמותה, ולכך בכל השנה כולה חמותה תוציא חלה מן העיסה ותברך, הנה בעשרת ימי תשובה תשתדל ליקח הכלה מעות מבעלה ותקנה

ימי האיתנים – ימים נוראים

בו קמה שיעור חלה, כדי שתקיים היא בעצמה הפרשת חלה בברכה לפחות פעם אחת בשנה: (בא"ח נצבים)
– חלות עגולות: יש נוהגים להכין חלות עגולות, שזה סימן לאריכות ימים, כי דרך העיגול שאין לו קץ וסוף.

פרק יב' – סגולת הסכין לפרנסה

– נהגו לקנות סכין (מכסף) חדשה ער"ה וישחיונה, סגולה לפרנסה טובה, (הגאון מזידיטשוב זיע"א – סגולות ישראל, מערכת ר' אהרן ד', ו'טעמי המנהגים', קונטרס אחרון, אות רמו').
– טעמים לסגולה:
– השחזת הסכין מסירה את הפגמות שלו ויש בכך רמז להסיר את פגמות ליבו של האדם.
– סופי התיבות של תחילת הפסוק "פותח את ידך" הם הת"ך. ופסוק זה ושמותיו מסוגלים לפרנסה. – בראש השנה הקב"ה "חותך חיים לכל חי". – השולחן ערוך (אורח חיים, סימן קפ, ד) כותב שאם מבזים פירווי לחם הדבר קשה לעניות. כשהסכין חד יש פחות פירווי ולכן זו סגולה לפרנסה.

פרק יג' – מנחה בער"ה

– בני אשכנז נוהגים להתפלל מנחה גדולה בביהכ"נ בעוד היום גדול, כדי להתפלל מנחה בכוונה רבה, ומאריכין קצת במנחה זו, כיון שהיא מנחה אחרונה בצאת השנה. ומנהג בני ספרד להתפלל מנחה קטנה סמוך לשקיעה כבכל ערב שבת ויום טוב. (מטה אפרים שם א' נ"ז. חזו"ע)
ויזוהרו בתפלת מנחה של ערב ראש השנה כי היא תפלה האחרונה (של אותה השנה): (בא"ח ש"א נצבים)
– יזדרז לבוא לבית הכנסת בעוד היום גדול, להתפלל מנחה בכוונה ובמיתון, כי היא תפילה אחרונה של השנה ויש בכוחה לתקן כל תפילות השנה.
ויזכור שהיא תפילה ראשונה שהתפלל אדם הראשון בעולם, ומשה רבינו התפלל אותה בזמן מעשה העגל, ואליהו בהר הכרמל, ודניאל ועזרא הסופר. לכן יזהר מאוד לאומרה בכוונה ובזמנה. (מט"א – בא"ח)

"ברך עלינו את השנה הזאת"

הרה"ק רבי שלום מבעלזא זי"ע ביאר את בקשתנו בתפילת המנחה לעת ערב בער"ה 'ברך עלינו את השנה הזאת' כי ישועת ה' כהרף עין, וברגע כמימרא יתגלה למפרע כי כל השנה שעברה הייתה לטובה. (באר הפרשה)

פרק יד' – לימוד הפיוטים

– כל מי שיכול, צריך להקדיש זמן ללימוד את פירוש הפיוטים, כדי שיוכל להתפלל בכוונה ראויה. (שו"ע ס"ק, מטה אפרים ס' תקפ"א ס' נ"ח)
– ראוי לכל אדם לעבור על הפיוטים והתפילות קודם ראש השנה ויום הכיפורים, שידע את ביאורם על בוריים (כה"ח ג), שאם לא למד, מה תועלת יש בניגונים כשאנו מבין את אשר לפנינו. (ילקו"י ימ"נ עמ' קיא').

פרק טו' – מכבסין ומסתפרין

א' – כתב מרן בשו"ע (תקפ"א ס"ד) – **מכבסין ומסתפרין בערב ראש השנה.**
ב' – אע"פ שהוא יום דין, והטעם מובא בטור **להראות שאנו בטוחים בו יתברך שיוציא לצדק משפטינו**, ועכ"פ לא ילבש בר"ה בגדי רקמה ומשי כבשאר יו"ט שיש לו מלבושים יותר נאים, דמ"מ יהיה מורה הדין עליו, אלא ילבש **בגדים לבנים נאים**. [ט"ז סק"ח].
ובמט"מ כתב המדקדקים נוהגין **ללבוש הקיטל שהוא לבן ולבוש מתים**. ומ"א ברס"י תקצ"ז כתב במקום שאין נוהגין ללבוש לבנים, לא ילבש חשובים כ"כ. [א"ר או ל"ו].
והב"ח כתב **הטעם ללבישת לבנים דמראה הסליחה**, ע"ד "אם יהיו חטאיכם כשנים כשלג ילבינו". (מ"ב, כה"ח שם א' עט').
– **ולובשים לבנים** בראש השנה באמונתנו ובטחוננו בחסדי השם יתברך, והוא ע"פ מה שדרשו רבותינו ז"ל במדרש וכנזכר בלבוש ז"ל. (בא"ח נצבים)
ג' – וטוב להזהר **להסתפר קודם הצות**.
ובעת שמסתפר יכוין להעביר כוחות הדינין, ולקיים מצות הפאות, ומצות ביומו תתן שכרו, ולא תבא עליו השמש וכו', ומצות לגלח לכבוד יו"ט, וכמ"ש לעיל סי' רל"ב א' ט"ז וסי' רנ"א א' י"ט יעו"ש. (בא"ח נצבים, כה"ח שם א"פ)
– **טוב לומר "לשם יחוד" קודם התספורת**. (כמובא בלשון חכמים ח"א נח').
[הכוונה המובאת ב"לשם יחוד" היא: במצוות התספורת הוא מכוון לקיים שתי מצות בפאת הראש, פאה אחת מצד ימין, ופאה אחת מצד שמאל, וחמש מצות בחמש פאות הזקן. וכשמשלם לספר יכוין לקיים מצות "ביומו תתן שכרו" (שכל אומן כשמסיים המלאכה, זהו זמן הפרעון. ויכוין בזה לא רק בערב שבועות אלא בכל פעם שהולך להסתפר).
ד' – **ומחתכין צפרנבם**. [ירושלמי ותניא. א"ר או' ל"ו. ועיין כה"ח לעיל סי' ר"ם ובדברינו לשם בס"ד]. (כה"ח שם א' פא')
וטוב שיקצוץ האדם את ציפורניו ביום זה בהקפדה יתירה על כל יום שלא יהיו עודפות על הבשר. (חכם מרדכי אליהו זיע"א)

טז' – טבילה בערב ר"ה

א' – כתב הרמ"א (שם בהגה) – ויש נוהגין לטבול בערב ראש השנה משום קרי (כל בו).
– כתב בבא"ח (נצבים) – ונוהגין לטבול בערב ראש השנה משום קרי דאפשר שיצא ממנו איזה טיפה בהשתנה ולא אדעתיה, וגם משום טומאה דתשמיש המטה, וגם כדי לקבל הארת קדושת יום טוב של ראש השנה לחיים טובים ולשלום.

ב' – והמנהג לטבול אפי' אם אינו טמא משום קרי, מפני שטהרת הגוף מביאה לידי קדושת הנפש. וכ"כ בסדה"י שצריך שיטהר עצמו וגופו ממש שירחיץ ויטהר ויטבול במי מקוה אעפ"י שאין דרכו בכך כל השנה, ביום הזה הנורא צריך ע"כ לטבול להשליך מעליו כל הטומאות וכל המחשבות זרות שנתדבקו עמו כל ימות השנה. ובכל רגל ורגל חייב אדם לטהר עצמו ק"ו ר"ה שצריך האדם לחפש אחר הטהרה והקדושה להתיצב לפני אלהיו יתברך מן הבא בידו עכ"ל. [והב"ד השל"ה דף רי"ג ע"ב]. (כה"ח שם א' פב')

זמן הטבילה:

– ולא יקדים לטבול עד שעה קודם חצות היום. [ח"א כלל קל"ח א"ה, ועיין לעיל סי' ר"ם א"ז]. (כה"ח שם א' פב')

– ונכון לטבול אחר שעה חמישית, ולכל הפחות אחר שיאיר השחר. (ילקו"י)

ג' – מעלות רבות נאמרו על טבילה במקוה טהרה:

– מכוון בליבו לטהר נפשו ממחשבות ודעות רעות. (רמב"ם מקואות פרק יא').

– מביא נפשו במי הדעת. (תיקוני הזוהר, תיקון ע', דקלד' ע"ב).

– דבק בתורה בשם הוי"ה ובהקב"ה. (ראשית חכמה, שער האהבה, פרק יא', כה').

– רוח הטומאה מסתלקת מעליו כליל. (מהר"ו שער המצוות, כי תצא, דנ"ד).

– חוזר ונעשה כעובר במעי אמו ושמור מכל פגע ומקרה, ונעשה בריה חדשה. (ראשית חכמה, שער האהבה, פרק יא', כט')

– מגביר כח החסד והקדושה על כח הדין והחול. (המקובל רבנו מנחם מרקאנטי זיע"א, בראשית א', ו').

– כתב הבעל שם טוב זיע"א (פרשת יתרו) 'שזכה לכל המדרגות שלו הכל ע"י שהתמיד בטהרת המקוה'. עיי"ש.

– על ידי טבילת מקוה נתבטל הצרות וישועה בָּאָה. (מוהר"ן מברסלב ס' המדות – המתקת דין – כב')

– על ידי ישיבה במקוה תחת הפנים, עד שלא יוכל להתחזק בעצמו הרוח והנשימה, נמתק הדין. (המדות – המתקת דין – נד')

– על ידי טבילת מקוה מזכירין זכות אבות. (המדות – זכות אבות – א')

– ליראה תלך למקוה. (מידות – יראה – לא')

– מקוה אותיות קומה, ע"י טבילה במקוה מרומם ומטהר את קומתו. (כשם צדיקים)

ימי האיתנים – ימים נוראים

– יועיל לו להשליך מעליו כל הטומאות והמחשבות זרות שנדבקו בו מכל השנה, ויש בענין זה סודות ורמזים נפלאים לתועלת האדם ביום הדין, ובלכד שיהרהר תשובה בשעה זו.
(בא"ח ר"ה)

ד' – סדר הטבילה:

– כתב בבא"ח (נצבים) – טבילה ראשונה יכוין בה בשביל טהרה, ושניה יכוין בה לתיקון הכעס, ושלישית למתק הדין והגבורה בחסדים, ורביעית לפשוט מעליו בגדי החול, ויכוין בזה גם כן 'תכלה שנה וקללותיה', וחמישית לקבל עליו הארת קדושת יום הזכרון ויכוין בזה 'תחל שנה וברכותיה'.

– כתב בכה"ח – סדר הטבילה בער"ה, כך הוא: כי תחלה כשנכנס למקוה יכוין כי הוא טובל במקוה"ה טהרה העולה בגימטריא קנ"א כמנין אהי"ה במילוי ההי"ן (כזה. אל"פ ה"ה יו"ד ה"ה) כדי לטהר מטמאתו. ובטבילה השנית יכוין לתיקון הכעס, ולכוין כי כעס עם הכולל גימטריא מקו"ה, וגם גימטריא אהי"ה במילוי ההי"ן. והשלישית לתקן מה שפגם בשם ע"ב. והרביעית לתקן מה שפגם בשם ס"ג. והחמישית לתקן מה שפגם בשם מ"ה. והשישית לתקן מה שפגם בשם ב"ן. והשביעית להפשיט בגדי חול מבחינת הנפש. והשמינית לקבל עליו הארת יו"ט של יום הזכרון.

– וכ"ה הסדר בטבילת ערב יוה"כ, אלא שבטבילה השמינית במקום שמכוין שמקבלת הארת יום הזכרון יכוין לקבל הארת יוה"כ.

ואם חל ר"ה בליל שבת יכוין בטבילות שבת הכתובה לעיל בסי' ר"ם, אלא כשמכוין אח"כ לקבל הארת שבת, יכוין ג"כ לקבל הארת יו"ט של יום הזכרון. וכן ביוה"כ שחל בשבת.
(כה"ח שם א' פג')

– לא יפחות מג' טבילות, ויש נוהגים לטבול ה' טבילות, ויש ח'. כדלעיל.

– ומי שאינו זוכר את כוונות הטבילה בפרטות, יטבול שמונה פעמים ויכוין בטבילתו על פי מה שכתוב בכף החיים הנ"ל. (מרן חכם מרדכי אליהו זיע"א)

ה' – וגם הנשים יהיו זהירין לטבול בער"ה, ואפי' הכתולות, וצריכין לסרוק שערות ראשם תחלה משום חציצה, וכן יבדקו גופם משאר דברים החוצצים, ורק א"צ להסיר שער בית השחי ובית הערוה. [בן א"ח פ' נצבים א"ג, ועיין לקמן סי' תר"ו א' נ"ח]. (כה"ח שם א' פד')

– כתב מרן הגר"ע יוסף זיע"א – אשה שהיא בתוך שבעה נקיים, וכן הכתולות, לא יטבולו לא בערב ראש השנה ולא בערב יום הכפורים. (חזו"ע עיי"ש באריכות)

ו' – כשאין אפשרות לטבול במקוה טהרה:

כתב הגאון רי"ח ב'בן איש חי' (ש"א, נצבים, כה"ח תקפ"א א' פה') – אם האיש אנוס, שלא יוכל לטבול, ישפוך על גופו תשעה קבין מים, בהיותו עומד ערום, ויבוא אדם אחד וישפוך עליו המים, מראשו ועד רגליו. ואם אין לו כלי אחד שיכיל כל תשעה קבין, יחלקם בשנים או שלשה כלים, אבל יותר משלשה כלים אין מצטרפין, ויזהר לשפוך השני, קודם סיום קלוח הראשון, וכן יעשה בשלישי. (בן איש חי' ש"א, נצבים)

ימי האיתנים – ימים נוראים

– כתב ב'ילקוט יוסף' – אם אינו יכול למבול במקוה מאיזה סיבה, נכון שישפוך על גופו תשעה קבין מים, והוא לערך שתים עשרה ליטר ושש מאות גרם. **ואפשר לעשות זאת גם על ידי מקלחת, שיעמוד תחת הסילון של המקלחת כשהברז פתוח, עד שישער שכבר נשפכו על גופו מים בשעור ט' קבין, ואין צריך שיהיה כח גברא לזה. וברור שאין הכדל בזה בין במים צוננים למים חמים.** (חזו"ע וילקו"י עיי"ש)

[ודבר זה מועיל לסילוק הטומאה אך לא לתוספת קדושה, דזה אפשר להשיג רק על ידי טבילה במקווה טהרה. (כה"ח תקכ"ט ס"ק ל"ב)].

– **למנוע מבשול יש להדגיש כי עצה זו מועילה אך ורק לטבילה של גברים בערבי חגים, ראש השנה, כיפור וכדו', אך לטהרת נשים לבעליהם אין לעצה זו כל ערך עד שתטבול במקוה ממש, וכלשון הרמב"ם (בהלכות איסורי ביאה פרק יא הלכה טז) "אין האשה עולה מטומאתה ויוצא מידי ערוה עד שתטבול במי מקוה כשר... אבל אם רחצה במרחץ אפילו נפלו עליה כל מימות שבעולם הרי היא אחר הרחיצה כמות שהיתה קודם הרחיצה, ב"כרת".** שאין לך דבר שמעלה מטומאה לטהרה אלא טבילה במי מקוה או במעיין או בימים שהם כמעין כמו שיתבאר בהלכות מקואות".

– **אם גם זה אינו יכול לעשות, טוב שיטול ידיו ארבעים פעמים:**
כך הסדר לטהרת הידיים:

יערה תחלה על יד ימין פעם אחת, ויכוין באות ראשונה של שם ע"ב, וכן פעם אחת על יד שמאל, ויכוין גם כן באות ראשונה של שם ע"ב, ועוד יערה פעם שניה על ימין ויכוין באות שניה דשם ע"ב, וכן פעם שניה על שמאל, ויכוין באות שניה, וכן על זה הדרך, עד עשר פעמים, ויחזור ויערה עשרה פעמים בזה אחר זה על ימין, ויכוין בכל פעם באות אחת דעשרה אותיות שם ע"ב, ויערה אחר כך עשר פעמים בזה אחר זה על שמאל, ויכוין בהם בעשרה אותיות שם ע"ב על הסדר, נמצא סך הכל ארבעים פעמים, וכנזכר בספר אמת ליעקב נינו ז"ל בקונטרס ש"א, יעוין שם. (בן איש חי' ש"א, נצבים)
[אותיות של שם ע"ב הן כך: י' ו' ד' (גימט' 20). ה' י' (גימט' 15). ו' י' ו' (גימט' 22). ה' י' (גימט' 15). סה"כ גימטריה 72 שהם ע"ב]

אחרי הנטילה יאמר עשר פעמים את הפסוק: "לֵב טָהוֹר בְּרָא לִי אֱלֹהִים וְרוּחַ נָכוֹן חִדַּשׁ בְּקַרְבִּי". ויכווין "לֵב טָהוֹר בְּרָא", ר"ת "טבל" וסופי תיבות "אבר". שבטבילת אבר אחד נטהרים כל אבריו. (ועיין ר"פ בסוד ישרים תפילה מיוחדת לזה).

זי- **טבילת מצוה:**

וכתב שם ב'סדר היום' וכדי שתעלה לו טבילתו עד המחרת, ראוי וכדאי שלא לשמש ממתנו בלילה הזה, ובפרט מי שאינו מוכרח לה, ומי שצריך לה יחזור ויטבול בשחרית כדי שימצא בטהרה בשעת הדין, כמי שעומד ומצפה לרחמי שמים הגדולים, דלכ"ע אין דנין אלא ביום, עכ"ל. [והב"ד השל"ה שם]. (כה"ח שם א' פו)

ימי האיתנים – ימים נוראים

– וכתב שם השל"ה דאם הוא ליל טבילה, כמעט שהוא מצוה הבאה בעבירה כשיפרוש מאשתו, רק יזדווג עמה באימה וביראה ובקדושה יתירה ולא ינהוג עם אשתו הרבה שחוק רק לקיים מצות עונה ויחזור ויטבול בשחרית עכ"ל.

וכתב הכנה"ג בהגה"ט דדוקא טבילה של מצוה מוכרחת שלא היה אפשר לטבול קודם, אבל אם היה אפשר לטבול קודם ולא טבלה עד ער"ה לא מקרי טבילת מצוה יעו"ש. [והב"ד מ"א ס"ק ע"ו. א"ר או' ל"ח. ח"א כלל קל"ט או' ז'].
אבל הפר"ח כתב דאפי' היה אפשר לטבול קודם ולא טבלה עד ער"ה שפיר דמי. וכ"כ הברכ"י או' ח"י וכתב וכן עיקר. [וכ"כ השע"ת או' ט"ז. וכ"כ המחזה"ש ס"ק ט"ו דכ"מ משל"ה. וכ"פ מט"א או' נ"ג]. (כה"ח שם א' פז)

– וכתב החיד"א ב'מחזיק ברכה' (א"ד) דלא נאמרו דברים אלו אלא למישרים אורחותם ויראי ה'. עכ"ל, וכ"כ בן א"ח פ' נצבים או' ט', דאפי' אם אינה טבילה של מצוה אם רואה שנתעוררה תאותו הרבה על אשתו ישמש ויטבול בבקר כדי שלא יבא ח"ו לידי טומאת קרי, וכל אינש ידע בנפשיה, עכ"ל. [וכ"כ ח"א שם. מ"ב או' כ"ו. וכ"כ לעיל סי' ר"מ או' ה' יעו"ש]. (כה"ח שם א' פח')

– ופשוט דאם אין הבעל יכול לטבול בשחרית מפני שהוא אסטניס, ח"ו לבטל ליל טבילה מפני זה, ולא כמורה א' שפסק שאסור לשמש מטתו כליל ר"ה משום שהבעל לא היה יכול לטבול בשחרית. [כרם שלמה]. וכ"כ ח"א שם, דאפי' לא יוכל לטבול למחר לא יבטל העונה בשביל זה, ורק שיכוין לקיום המצוה ולא ירבה שחוק עמה. ועיין לעיל א' פ"ה. (כה"ח שם א' פט')

פרק יז' – הכנות לר"ה

הכנה ליום טוב:

– **כיוון שראש השנה הוא 'מקרא קודש', יש לכבדו כפי שמכבדים שבתות וחגים, ולהתכונן לקראתו בניקוי הבית, כיבוס הבגדים, רחצת הגוף, הכנת מאכלים טובים וסידור השולחן וכו'.**

– נוהגים להדר בהכנת תבשילי ראש השנה, ויש בזה סימן טוב לכל השנה שתהיה טובה ודשנה. וכך היה מנהג ישראל מימים ימימה לשחוט בערב ראש השנה בהמות רבות לצורך סעודת החג, עד שערב ראש השנה נחשב לאחד מארבעה הימים שנהגו לשחוט בהם יותר בהמות מאשר בכל השנה, ועל כן היו צריכים להיזהר אז שלא לשחוט אם ובנה ביום אחד (חולין פג, א).

– מצוה להימנע מסעודה בערב יום טוב משעה עשירית (15:40 לערך). כדי שיאכל סעודת יו"ט בתאבון. (מט"א סי' תרכה ס"ז ואלף למטה סק"ח)

[עיין לעיל באריכות, ברית מילה ער"ה]

ימי האיתנים – ימים נוראים

– טוב שיביא פרי חדש או בגד חדש, כדי להניחו בליל ב' דר"ה בזמן הקידוש, בברכת 'שהחיינו'. וכן לנוהגות לברך שהחיינו בהדלקת הנרות.

[טוב שהאשה תכין פרי חדש או בגד חדש להדלקת נרות של יום טוב שני על מנת שתכוין עליהם בברכת "שהחיינו". וכיצד תעשה? קודם תברך על הפרי את ברכתו וברכת שהחיינו, תטעם מעט, אחר כך תברך רק על הדלקת הנרות (בלי ברכת שהחיינו נוספת) ותדליק. ואם הכינה בגד חדש תברך שהחיינו בהדלקת הנרות תכוון גם על הבגד החדש, מיד בסיום הברכה וההדלקה תלבש את הבגד שהכינה. תלבשנו. גם אם לא הכינה פרי או בגד חדש תברך "שהחיינו". (אחרונים כה"ח ת"ר ס"ק ו, משנ"ב ס"ק ד', מרן חכם מרדכי אליהו זיע"א).
– צריך להכין נר הדולק למשך 48 שעות לפחות, כדי להעביר ממנו אש לאש לצורך הדלקת נרות ליל ב' דראש השנה, הבדלה, בישול וכו'.

כיון שאסור להוליד אש חדשה ע"י גפרור מצית או ניצוץ שנמצא בכיריים.

[יום טוב דינו כשבת! חוץ מאוכל לצורך החג, שמותר לבשל על ידי העברת אש... אסור לבשל ולעשות כל מלאכה ביום הראשון של ראש השנה לצורך היום השני].

– יכון את המקרר והמיני בר וכו' למצב שבת שישאר עד מוצאי החג וכן ינתק את החשמל של הגז כדי שלא יצא ניצוץ שמדליק את הגז בחג. וכן יכוון את שעוני השבת.

– יניח את הפלאטה במקום שלא תפריע לגז. כיון שאסור לנתק אותה כדי להשתמש בגז.
– אפשר (לדעת מרן הגרע"י זצ"ל) לחבר תקע הפלטה לשעון שבת ויכוין שיכבה בזמן שצריך את הגז וכשהשעון כבוי יכול להוציא תקע הפלטה מהשעון שבת, (את השעון שבת אסור להוציא בשום אופן!), או שרוצה להדליק את הפלטה יחבר תקע הפלטה לשעון כשהוא כבוי ואחרי כן תדלק ע"י השעון שבת.

שעון שבת:

העברת מזגן ל"מצב שבת" בשבת:

הכין בערב שבת מזגן עם 'שעון שבת', ושכח להעביר את השעון ל"מצב שבת" כך שהמזגן ידלק כל השבת. האם במקרים מסוימים – כגון אם קר מאוד – יוכל להעביר ל"מצב שבת" ויגרום בכך שהמזגן יכבה בעוד זמן, ומהם השינויים המותרים בשעון?

הכלל בזה הוא כדלהלן: לקצר – אסור, להאריך – מותר. דהיינו אם רוצה להקדים את כבוי החשמל או להקדים את ההדלקה האמורה להידלק – אסור. אולם להאריך את משך הפעולה או את הזמן בו המזגן מכובה – יש להתיר.

(אמנם, גם בזה יש פוסקים שמחמירים ולכן עדיף שלא להתעסק בזה כלל בשבת או לכל הפחות לעשות כן ע"י קטן, ווכלשונו של מרן חכם מרדכי אליהו זיע"א 'שעון שבת אל תיגע בו יד...!).

אולם בשעת הדחק גדול, כגון כשחם מאוד מאוד בבית ואי אפשר לאכול וללמוד, יש להתיר להקדים את הדלקת המזגן ע"י השעון, מדין 'גרמא' במקום צורך גדול, כמבואר בשו"ע וברמ"א (סימן של"ד סעיף כ"ב), ולכן אם שכח והשאיר את מצב המזגן ב"מצב חול" ורוצה

ימי האיתנים – ימים נוראים

להעבירו ל"מצב שבת" שבכך יכבה המזגן, יוכל לעשות זאת רק במקום צורך גדול של חום או קור.

ולגבי לחצני שעון השבת הם אינם מוקצה, (שהרי המשכת מצב קיים מותר מעיקר הדין), רק המתג בורר המצבים בעצמו יש בו איסור מוקצה, מחמת שבבין השמשות היה אסור להעבירו ל"מצב שבת", לכן ההיתר להזיזו הוא ע"י שינוי, או ע"י תנאי קודם השבת לבני ספרד. (רע"ט ס"ד)

אולם יש לדעת כי ישנם שעוני שבת שכשמעביר מ"מצב חול" ל"מצב שבת" למעשה מעביר את כל זרימת החשמל למצב אחר ויש ניתוק של שניה עד שעובר ל"מצב שבת", ולכן בשעונים אלה אסור לעשות זאת בשום אופן.

– הוספת שעות הדלקה לאחר זמן בשעון שבת:

שעון שבת שאמור לכבות את החשמל בבית בשעה מסוימת ויישאר כבוי, אלא שרוצה לשנות את זיזי השעון ולהוסיף שבשעה אחרת יידלק, כגון שעון שאמור לכבות את החשמל בשעה 12:00 בלילה ובעוד החשמל דולק רוצה להוסיף ולכוון שיידלק מוקדם בבוקר ולא רק בצהרים כמתוכנן, האם מותר לעשות כן?

מרב הגרש"ז אויערבך זצ"ל חידש ופסק שיגרום הדלקה לא שייך במקום שהחשמל דולק, ולכן אם עושה זאת בשעה שהחשמל דולק אין כל איסור בזה. ויש בזה חידוש כיון שבשעה שהשעון כבר כיבה את החשמל אין להקדים את ההדלקה מחמת שיש בזה גרם הדלקה ורק כל זמן שהאור דולק ניתן לעשות כן.

– הקדמת הדלקת פלטה:

אדם שהעמיד פלמת שבת ועליה סירים, וכיוון שעון שבת שיכבה את הפלטה בסוף סעודת ליל השבת וידליק את הפלטה למחרת בבוקר, אלא ששכח שעל גבי הפלטה מונח סיר של חמין (צולנט) שצריך להתחמם כל הלילה, האם יכול להקדים את הדלקת הפלטה ע"י הכוונת שעון השבת לכך?

אם החמין מבושל כל צרכו ורוצה שהפלטה תידלק עוד זמן מסוים, יש בהקדמת פעולת שעון השבת משום "גרם הדלקה" ופסק הרמ"א (בסימן של"ד סעיף כ"ב) שיש איסור בזה ומתירים רק במקום 'צורך גדול'. (וע"ע בב"י בסימן תקי"ד ס"ג)

ובמקרה שלפנינו שרוצה שהבישול רק ישתבח, אין זה נקרא 'צורך גדול', כיון שיוכל לאכול את התבשיל שהתחמם בבוקר, גם בלא שהשתבח כל הלילה. אמנם, אם על ידי שהפלטה כבויה כל הלילה, יתקלקל החמין, כגון בימות הקיץ החמים, נחשב הדבר כ'צורך גדול' ומותר. וגם במקרה זה עדיף להקדים את הדלקת הפלטה ע"י הכוונת שעון השבת בשינוי, או ע"י שני בני אדם. ואם נזכר בזה קודם שכבתה הפלטה, יכול לכתחילה להמשיך את ההדלקה על ידי זיזי השעון.

– ביטול פעולת שעון שבת בשבת:

ביטול שעון שבת מפעילותו ע"י העברת המתג למצב "אפס", ובכך יהיה החשמל מכובה לגמרי עד סוף השבת, האם מותר?

ימי האיתנים – ימים נוראים

לפי רוב הפוסקים מעיקר הדין מותר לגרום שלא ידלק האור או המכשיר החשמלי בעוד זמן מה, גם באופן שמעביר את השעון ממצב שבת למצב אפס (ויעשה בשינוי או ע"י תנאי לבני ספרד. סימן רע"ט ס"ד) או כשהחשמל דולק וצריך לכבות על ידי שעון השבת והוא מעבירו למצב חול, וכך נשאר דלוק. (שו"ת מהרם שי"ק או"ח סימן קנ"ז במסקנתו. שו"ת חלקת יעקב ח"א סימן מ"ט. שו"ת שואל ומשיב ח"ב ס"ה. שו"ת מנחת שלמה ח"א סימן י"ג) אולם יש לדעת שהחזו"א חושש לאיסור דאורייתא של 'סותר' בכך שמוציא את השעון מפעילותו. (סימן ל"ח אות ב' ואינו קשור לדין בונה וסותר של חשמל) ולכן עדיף להמשיך הדלקה או כבוי על ידי הוספת או הורדת שיני השעון. (הרה"ג אופיר יצחק מלכא שליט"א) – טוב להכין מערב החג והשבת ב' מערכות של נרות (הדבקות הנר או הכנת הפתיל צף וכדו') לב' ימי ר"ה.

– כתב בילקו"י (יו"ט, עמ' תקו) – יש שרצו לאסור להכין "פתיל צף" ביום טוב (דהיינו שמכנים את הפתיל בתוך המסגרת שלו שעל ידה הוא צף על גבי השמן), שנחשב כמו מתקן מנא, כיון שקודם לכן אינו ראוי לכלום, ולדבריהם צריך להכין את ה"פתיל צף", מבעוד יום. אמנם העיקר להלכה להתיר בזה, שאין זה נחשב לעשיית כלי. ומכל מקום אם אפשר בקלות להכין מערב יום טוב הפתילות בתוך הבסיס שלהם, טוב לנהוג כן כדי לצאת מהספק, ע"ש. ואם לא הכינו, יש להקל בזה ולהכניס את הפתילה וכדברי הפוסקים הנ"ל.

– מי שמדליקה בנרות שעה, יש לה להיזהר שלא לחמם ביום טוב את הנר שעה כדי לדבוק בפמוט או במנורה משום איסור "ממרח", ולכן צריך להדביקם ולהכניס בערב שבת. אם שכחה להכין, לא תדביק, אלא תדליק בנרונים או בשפופרת חלולה או בפמוטים.

– עריכת השולחן מבעוד יום.

האשה צריכה להיות זריזה ולהחליף בגדיה מבעוד יום, ולהדליק הנרות, ודינם כמו שאר יו"ט (כמ"ש לעיל סי' תקי"ד ע"י י"א וסי' רס"ג ע"י ה' יטו"ש). ולסדר מקום מושב הסעודה ולערוך השולחן ולכמותו במפה יפה קודם שיבא בעלה מבהכ"נ כדי שבבואו ימצא הכל מתוקן והשלחן ערוך, והוא לסימן טו"ב.

ומ"מ אם נזדמן ובא ולא ראה שלחן ערוך לא יתקוטט עם אשתו ח"ו ולא יכעוס כי אדרבא הכעם הוא סי' רע ביותר, [[שהרי כל ה'סימנים' שאנו אוכלים בראש השנה הם לסימן טוב. וכל שכן שלא יבוא לידי כעס ומריבה, שזה סימן רע ומידה רעה בפני עצמה]]. אלא ידון לכף זכות ולא יקפיד אפי' בלב. (כה"ח תקפג' א"א)

פרק ח"י – הדלקת הנר

נר של ר"ה:

– תזהר האישה מאוד בהדלקת נרות של ליל ר"ה, דהזהיר בנר זוכה לבנים ת"ה, דהיום גורם דבו נפקדו אמותינו. גם ניתנה לה הדלקת הנר לכפרה שכיבתה נרו של עולם, והיום גורם שנעשה הטא עין הדעת בו, וראוי לכפרה.

– מצוה להדליק נרות בליל יום טוב, וצריך לברך לפני ההדלקה:

"ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו וצונו להדליק נר של יום טוב".

[וכשחל יו"ט הראשון בשבת תברך 'להדליק נר של שבת ויו"ט'].

ולא תברך להדליק נר "של יום הזכרון", (מנהג חב"ד, כך נהגו לברך), ואם בירכה "של יום הזכרון" יצאה ידי חובה. דכך שמו של ראש השנה, "יום הזיכרון הזה". גם ביום טוב הברכה קודמת להדלקה.

גם חלק מיוצאי אשכנז נוהגים להקדים הברכה קודם ההדלקה בנר של יום טוב, אף שבשבת הם מברכים אחר ההדלקה. וכן ראוי להנהיג. (ילקוט יוסף)

– בערב שבת או בערב שבת יום טוב, נהגו הנשים לעצום את עיניהן ולברך על הנרות אחר ההדלקה, כיון שקבלה את השבת בהדלקה, ואחר כך פוקחת את עיניה, גם בזה אנו נוהגים כמרן בעל הבן איש חי זיע"א שהסכים עם הנהגה זו, והוסיף שכך נאה לעשות על פי הקבלה, שאז האשה רואה "הארת שבת" מייד בפותחה את עיניה.

אבל ביום טוב שאינו ערב שבת, אין בזה נפקא מינה כי היא יכולה להדליק מאש קיימת ולכן תברך לפני ההדלקה.

ותזהר לא לכבות את הגפרור אחר ההדלקה אלא תניחנו על גבי צלחת והוא יכבה מאליו, כי העברת אש מותרת, אבל כיבוי אסור. (מרן חכם מרדכי אליהו זיע"א)

– יש מהדרים להדליק נרות של יום טוב מערב יום טוב, כשם שצריכים להיזהר להדליק נרות שבת מבעוד יום, אבל לא נהגו להקפיד על זה, אלא המנהג להדליק נרות יום טוב אחר שתחשך לפני הקידוש שעל הכוס, ויש להם על מה שיסמוכו. והרוצות להחמיר ולהדליק הנרות מבעוד יום, תבוא עליהן ברכת טוב. (ילקוט יוסף, עיין חזו"ע).

– אשה הנוהגת להדליק הנר בליל יום טוב, סמוך לקידוש, נכון להכין את הנרות בפמוט או במנורה מבעוד יום, שהרי אסור להמם נר שעוה להדביק בפמוט או במנורה ביום טוב, משום איסור ממרח. ולא תכבה הנר או הגפרור שבידה אלא תניחו שיכבה לבד. ואם לא הכינו הנרות שעוה מבעוד יום בפמוט, תדליק בנר שמן עם פתילות מוכנות, או שיתנו את הנרות בפמוטות או בשפופרת חלולה. (ילקוט יוסף)

– גם ביום טוב נוהגים להדליק ב' נרות, ואף דזכור ושמור שייך בשבת, מכל מקום נוהגים כן גם ביום טוב.

כתב בכף החיים (תקיד' א' קט') – המדליק נר של יו"ט וכו', נוהגין בשני נרות אף ביו"ט.

ימי האיתנים – ימים נוראים

ואף דזכור ושמור בשבת, י"ל נגד איש ואשה, מש"ז שם. ועוד יש טעמים אחרים כמו"ש לעיל סי' רס"ג א"ד יעו"ש. ועוד עי"ש (א"ט), שכתבנו שיש נהגים להדליק ביו"ט ה' כמנין העולים לס"ת, יעו"ש:

– בשחל א' דראש השנה בשבת:

– מדליקים נרות שבת וחג בערב שבת (ערב א' של ראש השנה), מבעוד יום קודם כניסת השבת, ולא כמו ביו"ט שחל בחול שיש המדליקים משתחשך.
– במוצ"ש ליל ב' דראש השנה, לפני הדלקת הנרות יש לומר: 'ברוך המבדיל בין קודש לקודש'.

– טוב שיסדר מערב שבת ע"י שעון שבת שיכבה את אור החשמל קודם ההדלקה לכבוד יום טוב, ואחר כך יודלק שוב החשמל ע"י השעון (חזו"ע שם). או ידליק הנרות בחדר שאין שם אור חשמל (שו"ת באר משה ח"ח סי' סב). ועדיף שלא יקח את הנר באופן זה למקום אחר. (ילקו"י ח"א)

שהחיינו:

כתב הגאון רי"ח זיע"א – **ברכת שהחיינו** בקידוש הלילה צריך לברך בשתי הלילות. ופה עירנו בגדאד נהגים הנשים לברך שהחיינו בהדלקת הנרות בכל יום טוב שיש בו ברכת שהחיינו בקידוש: (בא"ח ש"א במדבר)

כתב ב"כף החיים' (תקיד' א' קיב') – **ברכת זמן שמברכות הנשים בהדלקת נר יו"ט אין להם יסוד**, כי לא נזכר בפוסקים רק בקש"ה, דודאי לא בר סמכא הוא, ומ"מ לא רצה לעשות מעשה כזה למנוע לאשתו שהיתה נוהגת לברך זמן והניחה במנהגה, כי באמת אין כאן חשש ברכה לבטלה דהא בלא הדלקה נמי יכולה לברך שהחיינו מיד בכניסת יו"ט, דק"ל זמן אומרו אפי' בשוק (עירובין מ' ע"ב), אלא דסמכינן ליה אכסא, ומשום דסמכא ליה להדלקת הנר הבאה תחלה וניכר בה כבוד יו"ט ושמתו לא גרע בהכי, ולכן יש להניח לבנות ישראל במנהגן שירושה היא להן מאבותיהן ועשו כן בפני גדולי עולם ולא מיחו בידן. [שאלת יעב"ץ סי' ק"ז. וגם הזר"א ח"א ססי' ל"ג כתב בזה דנהרא נהרא ופשטיה יעו"ש. והב"ד עיקרי הד"ט סי' כ"ב או' י"ט. ועיין לעיל סי' רס"ג או' מ'].

ונ"מ לנשים הנוהגות לברך זמן על הדלקת הנר, אם היא מקדשת לעצמה קידוש היום מאיזה סיבה, דלא תוכל לברך עוד זמן על הקידוש דנפטרת בברכה שברכה על הנר. ועוד נ"מ דאם הדליקה מבע"י וברכה זמן דלא תוכל עוד לעשות מלאכה האסורה ביו"ט, דכיון שבירכה זמן על יו"ט הרי קיבלה עליה קדושת יו"ט:

– **ידועה המחלוקת בין הפוסקים האחרונים**, האם אשה מברכת "שהחיינו" בהדלקת נר של יום טוב, או שמא תשמע ברכת שהחיינו מבעלה בקידוש ותכוון לצאת ידי חובתה. והנה לדעת מרן רשכבה"ג רבנו יוסף חיים בעל הבא"ח זיע"א שהשכינה היתה מדברת מתוך גרונו, ומפיו אנו חיים, ומתורתו אנו דולים ומשקים, אשה שמדליקה נרות בליל יום טוב מברכת "שהחיינו" כל היכא שיש ברכת "שהחיינו" בקידוש, וכך צריך לעשות ואין

ימי האיתנים – ימים נוראים

לשנות. ומכל מקום, אם האשה מקדשת לעצמה, תברך שהחיינו בקידוש, ולא תברך שהחיינו בהדלקת הנרות. (מזן חכם מרדכי אליהו זיע"א)

כתב ב'ילקוט יוסף' – נשים שנהגו לברך 'שהחיינו' בעת הדלקת הנרות של יום טוב, אין למנהגם זה כל יסוד בהלכה, ומן הראוי שיפסיקו לנהוג כן, ויכוונו לצאת ידי חובת ברכת שהחיינו בקידוש של יום טוב כתקנת חכמים. ומכל מקום אין למחות בחזקה בנשים המברכות "שהחיינו", רק שיברכו ברכה זו אחר שידליקו לפחות נר אחד, כדי שלא יהיה הפסק בין ברכת הדלקת הנרות למצות ההדלקה. וכן יזהרו שלא יענו "אמן" אחר ברכת "שהחיינו" ששומעות בקידוש מפי בעליהן, משום הפסק בתיבת "אמן" בין ברכת "בורא פרי הגפן" של הקידוש, למעימה מכוס הקידוש, הואיל וכבר יצאו ידי חובה של ברכת "שהחיינו" בעת הדלקת הנרות. ובליל פסח, רשאות מן הדין לענות אמן באופן שקדמו ובירכו שהחיינו בהדלקת הנרות.

– בכל ערב שבת וערב יום טוב, ראוי מאוד לכבות את אור החשמל קודם הדלקת הנרות, ולחזור ולהדליק את החשמל אחר הדלקת נרות, ולכוין בעת הברכה על הנרות לפטור את מאור החשמל. (חזו"ע שבת ח"א).

– גם ביום טוב יש מצוה להדליק נרות בשמן זית (בא"ה, ילקו"י).

– זמן ההדלקה בליל החג השני, הוא לאחר צאת הכוכבים, וראוי להדליק אחרי זמן צאת השבת, וטוב להחמיר לשיטת ר"ת.

– טוב שבלילה השני האישה תכוון שהנר הזה הוא גם לצורך שימוש באורו, ולא רק לשם מצווה וכבוד החג.

ליל ראש השנה

פרק א' – יום הדין

יום טמיר ונעלם הוא ראש השנה, היום שבו בורא ה' את השנה החדשה ומעניק חיים חדשים לכל ברואיו. שורשו בעליונים, מעבר לזמן ולמקום, ועל כן ענייניו נסתרים, ומתגלים קמעה קמעה. לכן אחד משמותיו הוא 'פֶּסַח' לשון כיסוי, שהוא החג היחיד שחל בראש חודש, שבו הלבנה המכוסה מתחילה להתגלות (ר"ה ה, א).

הביטוי המעשי להיותו מכוסה ונעלם הוא בכך, שבפועל, בכל שנה התעורר ספק אימתי הוא חל, וכדי לצאת מהספק, מקיימים אותו במשך יומיים.

בתפילה ובקידוש נקרא ראש השנה 'יום הזיכרון', משום שביום זה זוכר ה' את ברואיו ובורא להם חיים חדשים לשנה הבאה, שכן זיכרון אצל ה' הוא פקידה והענקת חיים. וכדי שחסדו לא יתהפך לרע על ידי הרשעים שישתמשו בו להרע, קבע ה' שהשפעת הברכה תהיה על פי מעשי האדם. אם יבחר בטוב, יזכה בשפע של טובה וברכה, ואם חס ושלום יבחר ברע, יתמעט שפע הטוב וממילא ירבה הצער והכאב.

נמצא אם כן שראש השנה הוא יום זיכרון ודין, שבו עולים ונזכרים לפניו יתברך כל המעשים הטובים והרעים שנעשו במשך השנה, והקב"ה יושב על כסא הדין ומחשב את חשבון עולמו, ודן כל עם ועם ככלל, וכל אדם ואדם כיחיד.

עיקר הדין של כלל העולם תלוי בעם ישראל ובארץ ישראל, שישראל הם לב העולם, עמו של ה', ותיקון העולם תלוי בהם. על כן שכרם ועונשם של ישראל גדול יותר משכרם ועונשם של שאר העמים. ולכן דן ה' את ישראל תחילה, ומתוך המשפט של עם ישראל, מתפשט המשפט על כלל האנושות והעולם (ר"ה ה, א-ב; תענית י, א).

ביום שבו ה' זוכר את ברואיו, גם אנחנו צריכים להתעורר לזיכרון החשוב והיסודי ביותר עבורנו – זיכרון האמונה בה' בורא העולם, ולקבל מתוך כך עלינו את עול מלכותו. לשם כך נצטוונו לשמוע קול שופר בראש השנה.

ואף שגם בכל השנה מצווה לזכור את יסודות האמונה, ביום שקבע ה' לזכור בו את ברואיו ולדון אותם על כל מעשיהם לטוב או למוטב, גם אנחנו צריכים כנגד זה להתבונן יותר במלכותו ולערוך חשבון נפש נוקב על מצבנו ולקבל על עצמנו לשפר את מעשינו.

ימי האיתנים – ימים נוראים

וזהו שנצטוונו לעשותו יום זכרון תרועה, שמתוך זיכרון האמונה וקבלת עול מלכותו הננו נחרדים מאימת הדין וגודל האחריות המוטלת על עם ישראל, ודווקא על ידי כך אנחנו נזכרים לפניו לטובה, ממתיקים את הדין ומוסיפים ברכה לעולם. (פ"ה ר"ה)

"בכסה ליום חגנו"

ראש השנה והוא אחד בתשרי, נקרא גם יום הכסה, ככתוב (תהלים פא): תקעו בחדש שופר בכסה ליום חגנו. ומרגלא בפני הצדיקים להזכיר לענין זה גם את הפסוק ליום הכסה יבא ביתו (משלי ז). רמז לכסה דין שהקדוש ברוך הוא יושב עליו ביום זה, ורמז לכיסוי עוונות שהקב"ה מתמלא עלינו רחמים ביום הדין ומכסה על חטאינו. כל עניניו של יום זה בכיסוי: תקעו בחדש שופר בכסה – איזהו חג שהחדש (הירח) מתכסה בו? הוי אומר זה ראש השנה! כל המועדים במילואו של הירח או קרוב למילואו, וראש השנה בכיסוי של הירח.

שישראל נמשלים לירח, והם מאירים בשבתותיהם ובמועדיהם; ובראש השנה הם ממעטים עצמם ומכסים על גדולתם מאימת יום הדין. ואף הקדוש ברוך הוא מכסה על עוונותיהם ובא עמם במחילה וסליחה.

גם כל ענין יום הדין שהוא באחד בתשרי, מכוסה הוא ואינו נזכר בתורה בפרוש, כדי שיהא אדם דואג על חטאיו כל השנה ואינו דוחה את התשובה עד לראש השנה. וכדי שיהא מכוסה מן השטן המקטרג על ישראל ולא ידע מן הדין עד שעת הדין. ומן הטעם הזה אין מברכין על חדש תשרי בשבת שלפניו, כשם שמברכין על שאר החדשים – כדי לערבב את השטן, שלא ידע מתי חל ראש השנה ולא יקטרג על ישראל. וכ"כ ברוקח ס' נג'. ובלבוש ס' תקפא'. ועיין טעם נוסף בשעה"צ ס' תיז'. ועוד בערוך השולחן ס' תיז' (ס' התודעה)

'לא יקום עד אחד באיש'

תקעו בחדש שופר בכסה ליום חגנו – מאי בכסה? ביום שהלבנה מתכסית. (רמז: בכסה – בגימטריא 'לבנה'). ולמה היא מתכסית? אמרו בזהר: מפני שכשמגיע ראש השנה, יבוא סמאל לפני הקב"ה לתבוע דין לבניו, והוא יאמר לו שיביא עדים, והוא מביא את השמש עמו והולך להביא את הלבנה, והיא מתכסית. ובאיזה מקום היא מסתתרת? אלא היא עולה לאותו המקום שבו נאמר, במכוסה ממך אל תחקור לפים לו על בניו (שחטאו), וזה שאמר הכתוב: תקעו בחדש שופר בכסה ליום חגנו.

'זה היום תחילת מעשיך' – 'זכור ימות עולם'

בראש השנה השלים הקדוש ברוך הוא את בריאת מעשי בראשית. שאותו יום ששי שבו נברא האדם, ראש השנה היה – לדברי רבי אליעזר שאומר: בתשרי נברא העולם.

ימי האיתנים – ימים נוראים

בראש השנה פתח נח את מכסה התבה וראה עולם חדש (לדעת ר' אליעזר).
בתשרי נולדו האבות (- אברהם ויעקב, לדברי ר' אליעזר), שהם ראשית ותחילה לעולם
חדש לאחר שהטאו הדורות הראשונים.

בראש השנה נפקדו שרה, רחל וחסה, כי עקרות היו, וה'פקד אותן ביום זה שתלדנה.
בראש השנה יצא יוסף מבית האסורים, שהיה כלוא שם שנים עשרה שנה, ואורו התחיל
זורח.

בראש השנה בטלה עבודה מאבותינו במצרים, ובאה להם ראשית גאולתם.
בראש השנה נאספו שבי הגולה בירושלים להעלות עולות במזבח, ואז החלו להתנדב
לבנין הבית השני.

בראש השנה נברא אדם הראשון. הא כיצד - בשעה ראשונה עלה במחשבה, בשניה
נמלך במלאכי השרת, בשלישית כנס עפרו, ברביעית גבלו, בחמישית רקמו, בששית עשאו
גולם והעמידו על רגליו, בשביעית זרק בו נשמה, בשמינית הכניסו לגן עדן, בתשיעית
צָוָהוּ (על עין הדעת טוב ורע), בעשירית עבר על ציוויו, באחת עשרה נִדוֹן, בשנים
עשרה יצא בדימוס (נמחל לו) מלפני הקדוש ברוך הוא. אמר לו, אתה סימן לבניך: כשם
שנכנסת לפני בדין ביום הזה ויצאת בדימוס, כך עתידים בניך להיות נכנסים לפני בדין
ביום הזה ויוצאין לפני בדימוס. (ס' התודעה)

**- המקבל עליו קבלה אחת של התחזקות לכבוד בורא עולם! מוכבטח לו שיזכה לרחמים
בדין! (בשם רבנו הרש"ש הקדוש זיע"א)**

- ראש השנה, כוחו עצום להשפיע על זמן רב במשך השנה - "אשרי מי שזוכה לקדש
ולטהר את עצמו בכל המ"ח שעות, שבזה ימשוך לכל השנה, וכל חלק מחלקי השעות
שבראש השנה - יתנו עזר לזמן גדול וכו'". ("מאור ושמש" רמזי ראש השנה)

- הכול הולך אחר המחשבה הראשונה הכול הולך אחר ההתחלה. "כאשר אדם זוכה לקדש
את המחשבה הראשונה בראש השנה לעבודת השם יתברך - אזי בנקל יכול ללכת בזו
המדרגה כל השנה להיות דבוק תמיד בה". ("נר ישראל")

- ראש השנה שחל בשבת מעלתו עצומה מאוד!

ומפורסם בשם 'סנגורן של ישראל' רבי לוי יצחק מברדיטשוב זיע"א שהיה אומר ריבוננו של
עולם, השתה צריך אתה לכתוב את כל ישראל לחיים, כי אם לא כן, ח"ו, האיך אתה רשאי
לכתוב בשבת??? הלא הוא חילול שבת, אבל לחיים רשאי אתה לכתוב, כי פיקוח נפש דוחה
את השבת!!!

- ראש השנה שחל בשבת הוא עת רצון גדולה ונפלאה מאוד, כי ביום זה קיימות כל
המעלות האפשריות: מעלת שבת - בה מקבלים נשמה יתירה, מעלת יום טוב - בה מקבלים
נפש יתירה, ומעלת ראש חודש - בה מקבלים רוח יתירה. (רבי אלימלך מליזענסק, הו"ד
ב"חשבה לטובה" ר"ה)

יום הדין

ראש השנה הוא יום הדין לכל באי עולם. ביום זה אדם נדון על מעשיו וכל קורותיו ומאורעותיו שיארעו לו בשנה הבאה, שנאמר (דברים יא): עיני ה' אלקיך בָּה מְרִשִׁית הַשָּׁנָה וְעַד אַחֲרִית שָׁנָה – מֵרֹאשׁ הַשָּׁנָה נִדוֹן מִה יִהְיֶה בְּסוֹפָהּ. ואמרו חכמינו: **מֵרֹאשׁ הַשָּׁנָה כָּל בְּאֵי עוֹלָם עוֹבְרִים לִפְנֵינוּ כְּבָנֵי מְרוֹן**. שעוברים לפניו אחד אחד, בזה אחר זה, ואף על פי כן כולם נסקרים בסקירה אחת שנאמר (תהלים לג): מִמְּכֹון שִׁבְתּוֹ הַשְּׁגִיחַ אֵל כָּל יִשְׁכְּבֵי הָאָרֶץ. הַיֵּצֵר יַחַד לִבָּם הַמִּבִּין אֵל כָּל מַעֲשֵׂיהֶם. הקדוש ברוך הוא שהוא היוצר, רואה ומשגיח ללב כולם ביחד ומבין לכל מעשיהם. אמר רבי כרוספדאי אמר רבי יוחנן: **שְׁלֹשָׁה סְפָרִים נִפְתָּחִים בְּרֹאשׁ הַשָּׁנָה**: אחד של צדיקים גמורים, אחד של רשעים גמורים ואחד של בינונים. צדיקים גמורים נכתבים ונחתמים לאלתר לחיים, רשעים נכתבים ונחתמים לאלתר למיתה. בינונים – תלויים ועומדים מראש השנה ועד יום הכיפורים. זכו (ועשו תשובה) – נכתבים לחיים; לא זכו (שלא עשו תשובה) – נכתבים למיתה. ואמרו הקדמונים **רִמְזוּ בְּכַתּוּב לְשִׁלְשָׁה סְפָרִים הַלְלוּ**, במזמור ה' הַקָּרְתָּנִי וְתִדְעַ (תהלים קלמ). ומזמור זה כתבו דוד על ידי אדם הראשון, כמשאז"ל). **גָּלְמֵי רָאוּ עֵינֶיךָ – בְּבְרִיאָהּ. וְעַל סִפְרֶךָ כָּלֵם יִפְתְּכוּ – שֶׁנִּכְתְּבִין בְּדִין. וְלִי מִה יִקְרוּ רַעֲיֶךָ אֵל, מִה עֲצַמּוֹ רְאִשֵׁיהֶם – אֵלּוּ צְדִיקִים גְּמוּרִים שֶׁנִּכְתְּבִים לַחַיִּי עוֹלָם, אִם תִּקְטַל אֵלֹהֶיךָ רָשָׁע – אֵלּוּ רְשָׁעִים שֶׁנִּדְּוִנִים לַמִּיתָה. וְרָאָה אִם דָּרְךָ עֲצֵב בִּי וְנִחַנִּי בְּדָרְךָ עוֹלָם – אֵלּוּ בִּינוּנִים שֶׁתְּלוּיִם וְעוֹמְדִים.** **בְּכָל יוֹם מִיְמֹת הַשָּׁנָה הַקְּדוּשָׁה בְּרוּךְ הוּא דֵּן אֶת עוֹלָמוֹ, כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ חַז"ל, וּמִה הִפְרַשׁ בֵּין רֹאשׁ הַשָּׁנָה לְשָׂר הַיָּמִים? אֵלּוּ שֶׁכָּל יוֹם הוּא דֵּן עַל מַעֲשֵׂי הַיּוֹם וְעַל בְּרֹאֵי מַטָּה בְּלִבָּהּ, וּבְרֹאשׁ הַשָּׁנָה נִדְּוִנִים עֲלִיוֹנִים וְתַחְתּוֹנִים; וְעַל מַעֲשֵׂי הַשָּׁנָה כּוֹלָהּ, וְאֵף לְשָׁנִים רַבּוֹת, כְּעִנְיַן שֶׁמִּצִּינוּ (מלכים – ב ח): קָרָא ה' לְרַעְב... שֶׁבַע שָׁנִים.** **תִּקְעוּ בַחֲדָשׁ שׁוֹפָר בְּכַפְסָה לְיוֹם חַגְנוֹ... כִּי חָק לְיִשְׂרָאֵל הוּא מְשַׁפֵּט לְאַלְפֵי יַעֲקֹב** (תהלים פא) – חק לשון מזונות הוא, כמו וְאֶכְלוּ אֶת חֶקֶם (בראשית מז) שכל מזונותיו של אדם קצובין לו מראש השנה ועד ראש השנה (חוץ מהוצאות שבתות וימים טובים והוצאת בניו לתלמוד תורה, שאם פחת – פוחתין לו, ואם הוסיף – מוסיפין לו). **וּמִפְנֵי שְׁנֵי טַעֲמִים עִיקָרִיִּים נִקְבַּע רֹאשׁ הַשָּׁנָה לְיוֹם הַדִּין**. הטעם האחד לפי שביום זה נגמרה בריאת העולם ועלה במחשבה תחילה להנהיג את העולם במידת הדין, לפיכך נקבעה תחילת השנה ליום הדין. הטעם השני, זה שכבר נאמר למעלה, שביום זה עמד אדם הראשון בדין, ושב בתשובה ונמחל לו, ואמר לו הקדוש ברוך הוא: זה סימן לבניך, כשם שעמדת לפני בדין ביום הזה ויצאת בדימום, כך עתידין בניך לעמוד לפני בדין ביום הזה ויוצאין בדימום. **שְׁנֵי טַעֲמִים אֵלּוּ מְרוּמְזִים בְּתַפִּילַת הַמוֹסַף שֶׁאָנוּ אוֹמְרִים בְּרֹאשׁ הַשָּׁנָה**: כִּי תִבֵּיא חֶק זְכוּרֹן לְהַפְקֵד כָּל רוּחַ וּנְפֶשׁ, לְהִזְכֵּר מַעֲשֵׂים רַבִּים וְהַמּוֹן בְּרִיּוֹת לְאִין תְּכַלִּית. מֵרֹאשִׁית

ימי האיתנים – ימים נוראים

כזאת הודעת ומלפנים אותה גלית – זה היום תחילת מעשיך זכרון ליום ראשון. זכרון ליום הראשון של גמר בריאת העולם, וזכרון ליום הדין הראשון. סמך לדבר, מן הכתוב בתהלים (קיט): פוֹנְנֵת אָרְץ וַתַּעֲמֹד. לְמִשְׁפָּטֶיךָ עָמְדוּ הַיּוֹם כִּי הַכֹּל עָבְדֶיךָ – בַּיּוֹם שֶׁנִּשְׁלַמְתָּ הַבְּרִיאָה וְעָמְדָה עַל מַכּוֹנָה, עוֹמְדִים הַכֹּל לְמִשְׁפָּט כַּעֲבַד לִפְנֵי אֲדוֹנָו.

רמז נוסף בפסוק זה על יום הדין שהוא בראש השנה: למשפטיך עמדו היום כי הכל עבדיך – שוה לגימטריא של ראש השנה.

והוסיפו קדמונינו ואמרו: בוא וראה שלא כמידת הקדוש ברוך הוא מידת בשר ודם; מידת בשר ודם – דן את אוהבו בשעת רצונו, כדי לרחם עליו, ואת אויבו בשעת כעסו, כדי להיפרע ממנו במיצוי הדין – והקדוש ברוך הוא אינו כן, אלא דן את העולם כולו (וגם את עוברי רצונו) בשעת רצונו בלבד, בחדש תשרי שיש בו מועדים ומצוות הרבה: שופר וכיפור, סוכה וארבעה מינים, והקב"ה מתרצה לבריותיו בחדש זה.

מחסד האל על בריותיו לפקדם ולראות מעשיהם בכל שנה, כדי שלא יתרבו עוונות ויתחייב העולם כליה, אלא מעביר עליהם עד שהם מועטים ומכפר עליהם. ומצד זה יום הדין הוא יום מועד.

שוקלים עוונות כנגד זכויות

כל אחד ואחד מבני האדם יש לו זכויות ועוונות, מי שזכויותיו יתרות על עוונותיו – צדיק; ומי שעוונותיו יתרים על זכויותיו – רשע; מחצה למחצה – בינוני.

וכן המדינה – אם היו זכויות כל יושביה מרובות על עוונותיהם, הרי זו צדקת; ואם היו עוונותיהם מרובין הרי זו רשעה.

וכן כל העולם כולו.

אדם שעוונותיו מרובין על זכויותיו, מיד הוא מת ברשעו, שנאמר (ירמיה ל): על רב עוֹנָהּ, וכן מדינה שעוונותיה מרובין, מיד היא אובדת, שנאמר (בראשית יח): וְעַקַּת סֹדִם וְעַמְקָהּ כִּי רָבָה וְגו'. וכן כל העולם כולו אם היו עוונותיהם מרובין מזכויותיהם, מיד הם נשחתיין שנאמר (שם ו): וַיֵּרָא ה' כִּי רָבָה רָעַת הָאָדָם וְגו' אֲמָחָה וְגו' מֵאָדָם עַד בְּהֵמָה עַד רְמֵשׂ וְגו'.

ושיקול זה אינו לפי מנין הזכויות והעוונות אלא לפי גדלם. יש זכות שהיא כנגד כמה עוונות שנאמר (מלכים – א יד): יַעַן נִמְצָא בּוֹ דְבַר טוֹב, ויש עוון שהוא כנגד כמה זכויות שנאמר (קהלת ט): וְחֹמְטָא אֶחָד יֵאָבֵד טוֹבָה תְּרָבָה. ואין שוקלין אלא בדעתו של אל דעות והוא היודע האיך עורכין הזכויות כנגד העוונות.

לפיכך צריך כל אדם שיראה עצמו כל השנה כולה, כאילו חציו זכאי וחציו חייב, וכן כל העולם – חציו זכאי וחציו חייב, חטא חטא אחד – הרי הכריע את עצמו ואת כל העולם כולו לכף חובה וגרם לו השחתה. עשה מצוה אחת – הרי הכריע את עצמו ואת העולם

ימי האיתנים – ימים נוראים

לזכות וגרם לו ולהם תשועה והצלה שנאמר (משלי י'): וְצַדִּיק יִסּוֹד עוֹלָם – זה שצדק הכריע את כל העולם לזכות והצילו. (רמב"ם פ"ג מהלכות תשובה)

מהו יום הדין?

זה שאמרו חכמים, צדיקים גמורים נכתבים לאלתר לחיים ורשעים גמורים לאלתר למיתה – והרי אנו רואים כמה צדיקים שמגיע אליהם כמעשה הרשעים, ורשעים שמגיע אליהם כמעשה הצדיקים?

אלא כך היא המידה: יש עוונות שדינו של השופט בצדק נותן ליפרע מהם בעולם הזה, ויש שהדין נותן ליפרע מהם בעולם הבא, וכן בשכר המצוות. וכשאדם עושה צדקות כל השנה ומתלכלך גם בעברות, ובאין מעשיו לפני אדון הכל, הוא יתברך, שוקל את כולם ונוטל מהם הראוי ליפרע עליו בעולם הזה והותך הדין לחיים (היינו חיי שלווה בעושר ונכסים וכבוד), או למיתה (ואף נגעים ועוני ומיתת הבנים וכדומה מכונים כאן 'מיתה'). אמור מעתה: 'צדיק גמור' הוא מי שיצא זכאי בדין זה, ואפשר שיהא אדם רשע בכל מעשיו, אלא שדינו נותן לשלם לו בעולם הזה שכר מקצת מצוות שעשה, והרי הוא 'צדיק גמור' בדינו, וכן להפך. ואילו הבינונים, הם אותם שדינם מעויין ושקול ויש בידם להטות הכף במעשיהם.

זה הדין שאמרו חכמים שכל אדם נדון בראש השנה, אינו אם יזכה לגן עדן ולחיי העולם הבא או יתהייב לגיהנם ואבדון, שאין אדם נדון בראש השנה אלא על עניני העולם הזה – אם ראוי לחיים ולשלום, או למיתה ויסורים. כך אמרו רז"ל במסכת ראש השנה (וקטע זה בחלק 'זכרונות' שבתפילת מוסף של ר"ה): זה היום תחילת מעשיך זכרון ליום ראשון כי חק לישראל הוא משפט לאלהי יעקב. ועל המדינות בו יאמר איזו לחרב ואיזו לשלום, איזו לרעב ואיזו לשבע ובריות בו יפקדו להזכירם לחיים ולמות. אלא, בראש השנה שוקלים מעשיו של אדם ונכתב ונחתם לזכות ולחובה בעולם הזה כפי מה שמגיע לו בחלקו לפי מעשיו. וכשאדם נפטר לבית עולמו, שוקלים בהם ופוסקים עליו חלקו כפי הראוי לו בעולם הנשמות.

אפילו חטא אדם כל השנה, אל יתיאש מן התשובה אלא ישוב לדרך הצדקות קודם שיבוא בדין, ויאמין בלבו שיש בידו תמיד להכריע עצמו וכל העולם כולו לכף זכות. ומפני ענין זה, נהגו כל בית ישראל להרבות בצדקה ובמעשים טובים ולעסוק במצוות מראש השנה ועד יום הכיפורים, יותר מבכל השנה.

ואין האדם נדון אלא לפי מעשיו בפאשר הוא שם. אפילו שקועים בחטא כל השנה, הקב"ה מעיד על ישראל שרצונם לעשות רצונו, כיון שבאים לתשובה ביום הדין ועושים רצונו של מקום, הרי הם נידונים לפי מה שהם עתה. (ס' התודעה)

פרק ב' – תפילת ערבית של ראש השנה:

א' – ליל התקדש החג לפני תפלת ערבית אומרים פיוט "אהות קטנה", וחותרם בסוף כל בית 'תכלה שנה וקללותיה', כלשון חז"ל במגילה (לא:), ובסיום הפיוט חותרם 'תחל שנה וברכותיה'.

ואחר כך אומרים המזמור הרנינו לאלהים עוזנו, שהיו אומרים אותו הלויים במוסף של ראש השנה (כדאיתא בר"ה ל:), כי נאמר בו "תקעו בחודש שופר בכסא ליום חגנו". ודרשו חז"ל (ר"ה ת.) איזהו חג שהחדש מתכסה בו, הוי אומר זה ראש השנה. ופרש"י שאין הלבנה נראית בו לרחוקים, לפי שקטנה היא סמוך לחידושה. והתוס' פירשו בשם ר"ת, מתכסה לשון מזדמן, כמו (משלי ז'. כ'), "ליום הכסא יבא ביתו". ע"ש.

גם מ"ש "עדות ביהוסף שמו בצאתו על ארץ מצרים", היה זה בראש השנה, כדאיתא בר"ה (י:). וע"ע בסוטה (לו:). וכן נאמר בו: "כי חק לישראל הוא משפט לאלהי יעקב". וראש השנה הוא יום המשפט. וכמו ששנינו (בר"ה טז.) בראש השנה כל באי עולם עוברים לפניו כבני מרון, שנאמר היוצר יחד לבם המבין אל כל מעשיהם.

– בליל שני של ראש השנה אומרים "חון תחון" שהוא סוף הפיוט המתחיל 'בת אהובת אל קמה', שהוא מענין ראש השנה שהוא יום הדין.

– אומר השליח צבור קדיש בניגון פיוטי ימים נוראים, ומתפללים בכוונה ובשמחה, כי קדוש היום לאדונינו.

– ראש השנה שחל בשבת, מיד אחר תפלת מנחה אומרים קבלת שבת, קודם הפיוט 'אהות קטנה', ואין אומרים פרק כמה מדליקין ביום טוב שחל בשבת, כמו שכתב הרמ"א (סוף סי' ער). ואף על פי שבספר שיורי כנה"ג כתב שבמקומו נהגו לאומרו ביום טוב שחל בשבת, מכל מקום מנהגינו פה עה"ק ירושלים שלא לאומרו. ואחר מזמור שיר וכו' אומרים 'אהות קטנה'. (ילקוט יוסף)

ב' – יזהר להתפלל 'תפילת ערבית' בכוונה ובהתלהבות כמונה מרגליות, כי היא תפילה ראשונה של השנה.

– המתפלל בראש השנה מעומקא דליבא – מתקן בזה את כל התפילות של כל השנה. שחרית של ראש השנה כנגד שחרית של כל השנה. וכן כל התפילות כולן.

זאת הסיבה שראש השנה מכונה בזוהר "יומא דצלותא" – "לפי שבו מתעלים כל התפילות". ("תולדות יעקב יוסף". "תפארת עוזיאל". "בית ישראל". "גנזי יוסף")

"ביומא דדינא תיקון כל העניינים כולם, ענייני הגוף וענייני הנפש, נעשים אך ורק על ידי תפילה, ומה שנצרך לכך הוא פירוש התיבות". ("בית אהרון")

ג' – וכתוב בספר 'החיים' (שחבר אחי המהר"ל מפראג): בשעה שש"ץ יורד לפני התבה וצועק 'המלך', מיד כל המקטרגים מסתלקים.

משל ללסטים שתפס נפש אחת והוליכו דרך עיר המלך, כיון שבאו לשוק, צעק הנתפס בקול רם: 'המלך! מיד שמט הלסטים ידו וברח. כך אנו מסורים כל השנה ביד היצר הרע עד שאנו באים כאחד לבית אלקינו וצועקים לתשועת המלך, מיד השטן מסתלק:

פרק ג' – בכיה בתפילות ראש השנה

א' – כתב בשער הכוונות למהרח"ו: (דף צ' עמ' א) היה נוהג מורי הארז"ל לבכות הרבה בתפילת ראש השנה, אפילו שהוא יום טוב, ומכל שכן בתפילת יום הכיפורים. והיה אומר, כי מי שאין בכיה נופלת עליו בימים אלו הוא הוראה שאין נשמתו הגונה ושלמה.

גם היה אומר, יש בני אדם נידונים ביום א' ואז הם דינא קשיא, ויש נידונים ביום ב' שהוא דינא רפיא, ורוצה הקב"ה לרחם עליהם ודן אותם ביום השני. ואמר עוד כי האדם הנופלת עליו בכיה רבה מאליו בימים האלו בתפילה, הוא הוראה שנידון באותה שעה למעלה, אם ביום א' אם ביום ב'... וטוב להעביר הדמעות על מצחו, כי במצח נכתמים העוונות. (תוצאות היים. וכ"ז בכה"ח תקפג' אות ס').

– ב'מעשה רב' העיד בשם הגר"א שאין לבכות בראש השנה, ונלמד ממ"ש בנחמיה (ה, ט): "אל תתאבלו ואל תבכו... ואל תעצבו כי חדות ה' היא מעזכם". לכן הקפיד הגר"א שהש"ץ יאמר הקדיש בניגון כבכל יום טוב.

– מרן רה"ג הגרע"י זיע"א בחזו"ע (ימים נוראים) הכריע דלא פליגי להביא את עצמו לבכיה על ידי קול בבי וכדומה אין להתיר כנאמר בנחמיה, אך אם מתעורר מעצמו לבכות בתפילותיו, ומדוייק באר"י: בכיה נופלת עליו מרוב דביקותו וכוונתו בתפילה – אין בזה מניעה כלל.

– אין להתוודות ביום ראש השנה, וכל שכן שלא יעורר את עצמו לבכות, שאין לבכות בראש השנה.

והתפלות בראש השנה יהיו בשמחה ובטוב לבב, ובנעימה קדושה, ומתוך כוונה שלימה, כי בטוחים אנחנו בישועת הקב"ה שיכתבנו ויחתמנו לחיים טובים. ולא כאותם שמביאים עצמם לידי בכיה בתפלות ראש השנה, שהרי ראש השנה יום שמחה הוא, וכמו שנאמר ושמחת בהגך, ונאמר תקעו בחודש שופר בכסא ליום "חגנו", איזה חג שהחדש מתכסה בו, הוי אומר זה ראש השנה (ראש השנה ה:). וכן נאמר בספר עזרא, שכאשר היה עזרא הסופר קורא בספר התורה היו כל העם בוכים, ונאמר על זה בספר נחמיה (פרק ח' פסוק ט), "ויאמר נחמיה הוא התרשתא ועזרא הכהן הסופר לכל העם, היום קדוש לה' אלהיכם אל תתאבלו ואל תבכו, כי בוכים (היו) כל העם כשמעם את דברי התורה, ויאמר להם, לכו אכלו משמנים ושתו ממתקים ושלחו מנות לאין נכון לו, כי קדוש היום לאדונינו, ואל תעצבו כי חדות ה' היא מעוזכם, וילכו כל העם לאכול ולשתות ולעשות שמחה גדולה כי הבינו בדברים אשר הודיעו להם".

ימי האיתנים – ימים נוראים

אבל רשאי להתוודות בהרהור הלב, ולחשוב בעזיבת החטא ולשוב בתשובה. ומכל מקום אדם שמתעורר מעצמו בככיה ומתפלל בדמעות שלישי, אין בזה חשש איסור כלל. (ילקו"י) ב' – כתוב בספר חסידים (ס' קל) יאחז צדיק דרכו, יש אדם שאינו זכאי שיקבל המקום תפלתו, אלא בעבור תוקף תחנונים ודמעות עיניו, אשר תמיד בוכה ומתחנן, אע"פ שאין בידו זכויות ומעשים טובים, מקבל הקב"ה תפלתו ועושה חפצו, שנאמר "טהור ידים יוסף אומי". [מל"ח ס' יג' א' יד']

פרק ד' – בקשות בתפילות ראש השנה

– בזוהר הקדוש כתב שהמבקשים בקשות פרטיות בראש השנה דומים הם לכלב שנובח **הב הב**. (תיקוני זוהר כב').

[עיין הגר"ח פלאג'י זיע"א במל"ח ס' יב' באריכות]

– יש סוברים, כי בראש השנה ניתן להתפלל רק על דבר אחד פרטי. "אם כן, העצה לזה, **שיבקש על יראת שמיים, ובזה יצליח בכל העניינים**, כמו שנאמר: 'אין מחסור ליקראיו, אשרי כל ירא ה'". ("תפארת שלמה" עפ"י תוספות בבא מציעא קו, א, ד"ה לניסא זוטא) – כתב ספר "חסידים" סימן קל' – **אם שואל אדם דבר שהוא שבח לבורא עולם, כגון על לימוד תורה או דבר אחר מהפצי שמים, ושופך את נפשו עליו, הקב"ה שומע תפילתו, ואע"פ שאין בידו מעשים טובים**. [מל"ח ס' יג' א' יד']

– י"א דמותר לבקש בקשות פרטיות לפני "יהיו לרצון" האחרון כשחל בחול, שהרי הוקבע היום לבקשות אלו (חזו"א, הובא ב"דרשו" תקפב' במילואים עמ' 30. הליכו"מ עמ' קל' בשם הגרש"ז אורבך. הגר"ש אלישיב. הגר"ח קנייבסקי שליט"א ועוד).

וי"א דמותר לבקש אף בקשות שהן צרכיו הפרטיים בזמן התפילה בראש השנה וביום הכיפורים, ואפילו כשחלו בשבת, שהרי כל עשי"ת נתייחדו לתשובה ולריבוי התפילות ומעוררים לתשובה ולהכנעת היצר. (ילקו"י ימ"נ עמ' תקכ"א) **ועצה לזה:**

עיקרו של ראש השנה הוא להמליך את הקב"ה עלינו, לכן צריך לבקש תחילה על גלות השכינה ועל כלל ישראל וכו', ורק אחר כך יבקש בקשותיו הפרטיות שיש בהן צורך לעבודת ה' יתברך. (הליכו"מ קל').

לכוון ב"שים שלום", ששם כלולות ברכה, פרנסה, ישועות וכו', וכן ב"שים חלקנו בתורתך" יכוון על התורה, ב"שבענו מטובך" שנהיה שבעים מטוב הקב"ה עלינו, וזה כולל כל הטובות כולן.

פרק ה' – הנהגות בתפילת ראש השנה

א' – כתב מרן בשו"ע (ס' תקפב' ס"ד) – יש נוהגים להתפלל בראש השנה ויום הכיפורים **בכריעה וצריכין הם לזקוף בסוף הברכות:**

ימי האיתנים – ימים נוראים

– נוהגים להתפלל בר"ה וביום הכפורים בכריעה ובכפיפת קומה, וצריכים לזקוף קומתם לקראת סוף הברכות, ואחר שהתחיל מעט מהברכה הסמוכה יחזור לכוף כאגמון ראשו. ב' – כתב מרן בשו"ע (ס' תקפ"ב ס"ט) – אף על פי שכל ימות השנה מתפללים בלחש, בראש השנה ויום הכפורים נוהגין לומר בקול רם, ולהטעות לא היישינן כיון שמצויים בידם מחזורים.

– כתב בילקו"י (י"ג) מנהגינו על פי המקובלים שלא להגביה את הקול בתפלות הלחש גם בראש השנה ויום הכפורים, שגם בהם צריך להתפלל את תפלת העמידה בלחש. ומכל מקום צריך להשמיע לאזניו גם בשאר ימות השנה.

– קהלות שנהגו שבליל ראש השנה, או שאר לילי יום טוב, השליח צבור אומר את תפלת הלחש בקול רם, והקהל אומרים אחריו בלחש, יש להם על מה שיסמוכו. ומכל מקום אם הדבר ברור וידוע שכל הקהל יודעים להתפלל מתוך המחזור וביד כולם מחזורים, ומרצונם הטוב הפצים לבטל המנהג הנ"ל, בלי שום מחלוקת, באופן שגם השליח צבור יתפלל בלחש, כמנהג שאר קהלות בישראל, נכון מאד שלא ימשיכו במנהגם, ותבא עליהם ברכת טוב.

פרק ו' – המלך הקדוש

א' – כתב מרן בשו"ע (ס' תקפ"ב ס' א'–ה') – בעשרת ימי תשובה אומר 'המלך הקדוש', 'המלך המשפט', ואם טעה או שהוא מסופק אם הוא בהמלך הקדוש חוזר לראש, ואם הוא בהמלך המשפט אם נזכר קודם שעקר רגליו חוזר לברכת השיבה ואומר משם ואילך על הסדר, ואם לא נזכר עד שעקר רגליו (עיין לעיל סוף סימן קי"ז) חוזר לראש (ועיין לעיל סימן קי"ח):

אם אמר האל הקדוש ותוך כדי דיבור נזכר ואמר המלך הקדוש אינו צריך לחזור וכן הדין בהמלך המשפט:

בשבת בנתיים ערבית יאמר בברכת מעין שבע המלך הקדוש.

כתב הרמ"א בהגה – והוא הדין אם חל ראש השנה בשבת וחותרם בשל שבת לבד וכן כשחל יום כפור בשבת (מתרי"ל ומנהגים): אם לא אמר זכרנו, ומי כמוך אין מחזירין אותנו. כתב הרמ"א בהגה – ואפילו לא עקר רגליו עדיין רק שסיים אותה ברכה (תרומת הדשן). והוא הדין אם לא אמר וכתוב, ובספר, נמי דינא הכי (טור):

אומר בתפלה ותתן לנו את יום הזכרון הזה ואינו מזכיר ראש חודש:

אם חל בחול אומר יום תרועה מקרא קודש, ואם חל בשבת אומר זכרון תרועה:

אינו אומר מועדים לשמחה חגים וזמנים לששון, וכן אינו אומר והשיאנו, ובתפלת מוסף אינו אומר ואין אנו יכולין לעלות ולראות לפניך, אלא ואין אנו יכולים לעשות חובותינו לפניך (וחותמין ודברך אמת וכו') (טור):

ב' – כתב בילקו"י (י"ג) צריך לומר בתפלה של ראש השנה 'המלך הקדוש' במקום האל הקדוש. ואם טעה וחתם 'האל הקדוש', אם נזכר בתוך כדי דיבור, דהינו בתוך כדי אמירת

ימי האיתנים – ימים נוראים

"שלום עליך רבי", ומיד התם "המלך הקדוש" יצא. ואם לא נזכר אלא לאחר מכן, או שהתחיל תיבת "אתה" בחרתנו, צריך לחזור לראש התפלה. ואין חילוק בזה בין תפלת ערבית של ראש השנה לשאר תפלות.

– אם הוא מסופק בראש השנה אם התם האל הקדוש או המלך הקדוש, אם ברור לו שאמר באמצע אתה קדוש לדור ודור המליכו לאל, ובכן וכו', אנו אומרים שמסתמא התם כהוגן "המלך הקדוש", ואם לאו צריך לחזור לראש התפלה.

– אם טעה ולא אמר זכרנו לחיים, ומי כמוך, וכתוב, ובספר חיים, אינו חוזר, כל שחתם ברוך אתה ה' שבסוף אותה הברכה.

– מי שטעה בתפלת ראש השנה ויום הכפורים, ואמר ברכת אתה קדוש כולה, וחתם המלך הקדוש, אבל שכח לומר הנוסח: ובכן יתקדש שמך וכו', אינו חוזר. ואף אם כשאמר ברוך אתה ה' כדי לחתום המלך הקדוש, נזכר שדילג "ובכן יתקדש" אין לו לסיים למדני הקיף, אלא יחתום המלך הקדוש, וימשיך משם כסדר, ואף לא יאמר ובכן יתקדש וכו', בין ברכה לברכה, אלא אם ירצה אומרים באלקי נצור שבסוף התפלה.

– כשחל ראש השנה בשבת, צריך להזכיר "את יום השבת הזה", ויאמר: "זכרון תרועה באהבה מקרא קודש", ואם טעה ואמר יום תרועה, יצא.

– בחתימת "זכרונות" החתימה היא: בא"י שומע קול תרועת עמו ישראל היום ברחמים. וכשחל ראש השנה בשבת, ידלגו תיבת "היום", כיון שאין תקיעת שופר בשבת.

– בתפלות ראש השנה אין לומר מועדים לשמחה וכו', וכן אין אומרים "והשיאנו" שאין לומר כן אלא בשלש רגלים. ואין צריך להזכיר "ראש חודש". ולפני שחותם בתפלה, אומר סמוך לחתימה: ודברך מלכנו אמת וקיים לעד, וחותם: ברוך אתה ה' מלך על כל הארץ מקדש [השבת ו]ישראל ויום הזכרון. ואם התם מקדש ישראל ויום הזכרון, ורק שכח לומר בחתימתו "מלך על כל הארץ", יצא, ואינו צריך לחזור.

– מי שטעה בתפלת ראש השנה, וחתם בא"י מקדש ישראל "והזמנים", במקום "זיום הזכרון", לא יצא. ואפילו אם ידע שהיום ראש השנה, אלא שסבור שהוא בכלל הזמנים, לא יצא. ואם נזכר בתוך תפלתו, חוזר לומר מלך על כל העולם כולו וכו', או לפחות יאמר קדשנו במצותיך וכו', ויחתום כהוגן ישראל ויום הזכרון. ואם נזכר אחר שסיים תפלתו, חוזר לראש.

– גם מי שטעה בקידוש של ליל ראש השנה וחתם מקדש ישראל והזמנים, ולא נזכר אלא אחר כדי דיבור, [או שהתחיל בברכת שהחיינו] חייב לחזור ולקדש.

ג' – עיקר תפילות ראש השנה זה להמליך את בורא עולם.

– כפי תוקף וחוזק המלכת ה' עליו בראש השנה – כן תגדל ותתעצם עליו קבלת עול מלכות שמיים במשך כל השנה, בעת שיאמר "שמע ישראל" פעמיים בכל יום. ("מאור ושמש" רמזי ראש השנה)

"בימי ראש השנה יהיה רגיל על לשונכם תיבת 'מלך', והוא סגולה להינצל מכל רע ולזכות בדין – כשלא ימוש מפיכם שהשם יתברך הוא מלכו של עולם". ("מי שילוח")

ימי האיתנים – ימים נוראים

– ראש השנה הוא היום שבו נברא האדם. ביום זה הקב"ה פותח את אוצרות השמים ומשפיע טובה על כל העולם, חיים וברכה. ביום זה העולם נברא מחדש. זהו יום המלכת הקב"ה. בימי קדם, ביום המלכת המלך, לאחר הכתרתו, היה המלך עובר ברחובות המדינה ובידו צרור של זהובים, אשר היה משליך לעבר העניים. העניים היו חוטפים את הזהובים ומריעים בקול "יחי המלך". ביום המלכת הקב"ה בראש השנה – המלך, הקב"ה, משליך לעברנו אוצרות שמים – ואנו כולנו מריעים. נתאר לעצמנו את המלך צועד ברחובות, והוא לא משליך זהובים אלא יהלומים! – ואף אחד לא טורח להרימם... איזה עלבון הוא למלך! והנה יש לנו ר"ה, עשרת ימי תשובה, יש לנו יום כיפור – "לא היו ימים טובים לישראל כיום הכיפורים" (תענית ל:). – המלך משליך לעברנו יהלומים, יום שכל אוצרות שמים פתוחים – אלו ימים שכל כולם חסד, ימים של אושר ושמחה – ומהי העבודה שלנו? להרים את היהלומים! (הגרש"ד פינקוס זצ"ל – שיחות לימים נוראים – עמוד קכג)

– תפילה נוראה לאמרה קודם 'אלהי נצור':

יסדה רבינו האור החיים הקדוש להתחנן על הגאולה בראש השנה ויום הכיפורים, והיא רצופה תשוקה וגעגועים לחדש האהבה והדביקות בין ישראל לאביהם שבשמים. לראשונה התפרסמה התפילה בחורף של שנת ת"ק בליוורנו (בעת שרבינו היה שם בדרכו לארץ ישראל) בקונטרס קטנטן ונדיר הנקרא 'סדר תיקון שובבים', שהוציא לאור ר' יצחק בן ר' משה די פאס, ובתחילה כתב: 'תפילה שיסד ה"ה הרב המובהק הכולל החסיד והעניו כמוהר"ר חיים בן עטר, לאמרה בראש השנה בג' תפלות אחר גמר העמידה קודם 'אלהי נצור', וביום כיפור בעוד שהשליח ציבור אומר 'זיעבור ה' על פניו'.

[בזמן קצר מאוד זכתה התפילה לתפוצה גדולה ורחבה, סמוך לאותו פרק היא חזרה ונדפסה במחזורים ליום הכיפורים, ומהם הועתקה למהדורות רבות של סידורי תפילה באיטליה וטורקיה, ולבסוף גם לסידור 'כתר נהורא' הוצאת ברדיטשוב פולין. גם בקבצים רבים של כתבי יד מאיטליה ומרוקו אנו מוצאים העתקות של התפילה. אולם מכיון שהתפילה התפשטה דרך המחזורים ליום הכפורים, והמקור הראשון 'סדר תיקון שובבים' לא נדפס שנית, נעלם מידיעת הכל כי התפילה נוסדה גם לכל התפילות של ראש השנה ולא רק ליום הכפורים].

[יש לציין כי כפי הנראה חיבר רבינו הקדוש תפילות רבות נוספות שלא נשתמרו, מרן הרב החיד"א בספרו 'דבש לפי' (מערכת ת' אות מ') מתאר את סדר הלימוד שהתקין רבינו בישיבתו בכל מוצאי שבת, וכך הוא כותב: 'זוהי מיוסד הכל בספר, במפקד שמות הקודש, ותפילות שיסד הרב ז"ל לייחד ולקשר העולמות ויתר כוונות פשוטות'... ע"כ.

בודאי שגם בתפילה זו, מלבד המשמעות הפשוטה, צפונות בכל תיבה כונות נשגבות, ואין איתנו יודע עד מה.

וזו נוסח התפילה:

יְהִי רְצוֹן מִלְּפָנֶיךָ אֱלֹהֵינוּ וְנִשְׁמָתֵנוּ, לְמַעַן בְּרִיתְךָ אֲשֶׁר בְּרַתְּ לְשֵׁלֶשׁ עֶשְׂרֵה מֵהוֹת שְׁאִינָן חוֹזְרוֹת רִיקָם לְעוֹלָם מִלְּפָנֶיךָ, זְכוֹר אֶתְכֶתֵנוּ וְחַבְתֵּנוּ וְהַשֵּׁב

ימי האיתנים – ימים נוראים

שְׁכִינְתְּךָ לְבֵית קֶדְשֵׁנוּ וְתַחֲזֹר לְהִשְׁתַּעֲשַׁע בְּנוּ פִימֵי קֶדֶם, כִּי קָשָׁה פְּרֻדְתְּךָ מִמֶּנּוּ פְּפֻרְדַּת נַפְשֵׁנוּ מִגּוּפֵנוּ, הָמוּ מַעֲיֵנוּ וְכָלְתָה נַפְשֵׁנוּ אֶל גְּאֻלַּת שְׁכִינְתְּךָ וְאֶל מַעוֹן קִדְשְׁךָ, וְלִרְצוֹנְךָ יִי נִכְסְפֵנוּ. הִנָּנוּ מִתְחַנְּנִים וּבֹכִים לְפָנֶיךָ יְיָ אֵב הַרְחֵמֵן עַל גְּלוּת הַשְּׁכִינָה – הוֹשִׁיעָה יְיָ שְׁכִינְתְּךָ, וְדַבֵּק נַפְשֵׁנוּ בְּאַהֲבַתְךָ הַנְּעִימָה וְהַעֲרֵבָה עַל נַפְשֵׁנוּ וְרוּחַנוּ וְנִשְׁמָתֵנוּ, וְיַעֲוֵל מִלִּפְנֵי בְּהִיכְלִיָּה.
– בליל ר"ה אומרים כל הקהל יחד מזמור כ"ד בתהילים, 'לדוד מזמור לה' הארץ ומלואה, במיתון ובכוונה. ותפילה לפרנסה שתיקן החיד"א.
וכתבו בשם האר"י ז"ל שהוא פגולה שלא יחסרו מזונותיו כל השנה כולה.

פרק ז' – שנה טובה

א' – ברכות איש לרעהו:

– 'נוהגים שכל אחד אומר לחבירו לשנה טובה תכתב ותחתם', (טור ורמ"א – תקפ"ב, עיין לקמן). ויש שנהגו לאמר 'תזכו לשנים רבות נעימות וטובות, שנה טובה ומבורכת'. ויש שנהגו לאמר 'כתיבה וחתומה טובה'.

– מהברכות שנאמרות איש לרעהו מתוך אהבה בליל ראש השנה לאחר תפילת ערבית – "נבראים מלאכים והם מליצי יושר למעלה שיתקיימו הברכות". (סידור "צלותא דאהרון" בשם ה"צמח צדק")

ב' – 'שנה טובה ומתוקה':

ביאר הרבי מחב"ד זצוקלה"ה – הברכה שנה טובה היא מיותרת. כיון שכרור שתהיה שנה טובה. לא יכול להיות אחרת דהא אין רע יורד מלמעלה. כל מה שקורה לאדם זה לטובה. תמיד. גם אם לא מבינים את זה. רק מה, לא תמיד הטוב הזה גלוי ומורגש. לפעמים הוא מובן רק אחרי שנים רבות. לכן מנהג ישראל לברך איש את רעהו בברכת 'שנה טובה ומתוקה', כדי שהשנה לא תהיה רק טובה (היא הרי במילא תהיה טובה) אלא כדי שהיא תהיה גם מתוקה! מתיקות זה משהו שחווים בחושים.

ולכן מאחלים שגם יחוו את הטוב הזה, שירגישו שהכל טוב ומתוק. שלא יצטרכו רק להאמין שהכל לטובה, אלא שממש ירגישו זאת בחושים, בדיוק כמו שטועמים משהו מתוק ומרגישים זאת מייד.

ג' – נוסחאות בברכת שנה טובה:

– לשנה טובה תכתב. ולא יאמר תכתב לשנה טובה או תכתב לחיים טובים לפי שהוא ר"ת תל"ט לשון קללה, מידי דהוה אמשז"ל שלא לומר אכיל בשמחה לחמך שהוא ר"ת אבל. [מהר"א אזולאי ז"ל בהגה כ"י משם ס' זכרון משה].

ולפי מ"ש לעיל סי' ר"ך בשם מהר"י צמח גם כאן י"ל דאדרבא מה שהוא קללה בר"ת יהפך במילוי ובסדר ליכתב לשנה טובה. [ברכ"י או' י"ג]. ועיין בדברינו לעיל סי' ר"ך או' י"א. אמנם לפי מ"ש לעיל או' ל"ג דבר"ה מקפידין יותר משאר ימי השנה בכאן נכון לזוהר.

ימי האיתנים – ימים נוראים

ולכן בנוסח ואתם הדבקים וכו' לא יאמר היום תפקדנו לחיים טובים אלא ותפקדנו לחיים טובים ולשלום, וכן בסוף לא יאמר היום תכתבנו לחיים טובים אלא ותכתבנו לחיים טובים ולשלום וכ"כ הר"ח או' י"ב ועיין לקמן סי' תקפ"ד או' יו"ד. (כה"ח שם סא) – לשנה טובה תכתב. ולנקה יאמר לשנה טובה תכתבו. [א"א או' ח' ר"ח שם. מט"א או' כ"ו. מ"ב או' כ"ה]. (כה"ח שם סב) – לשנה טובה תכתב ותחתם. מ"צ. וכן נכון שיחזיקו לצדיק שנחתם לאלתר לחיים. [מ"א סק"ח]. אלא שבסוף הסי' הביא עוד מ"א מס' עשרה מאמרות ח"ב מתה"מ פ"י שגם הצדיקים אין נחתמים אלא ביוה"כ רק שנכתבים בר"ה יעו"ש ולפ"ז אין לומר רק ותכתב וכמ"ש הלב"ש. וכ"ה דעת הגר"א. וכ"כ הר"ז או' י"ז. ומיהו עיין במס' ר"ה דף ט"ז ע"ב דמשמע ממשט הגמ' דצדיקים גמורים נכתבים ונחתמים מיד הוא על חיי העוה"ז וכ"כ הר"ן. ואפי' לדעת הסוברים דלא לענין חיי עוה"ז קאמר ואין נחתמים עד יוה"כ, מ"מ ג"כ טוב אם מבקש עליו רחמים מעתה, וע"כ נראה דנכון לומר לשנה טובה תכתב ותחתם וכמ"ש המ"צ. וכ"כ ח"א כלל קל"ט או' ה' לומר תכתב ותחתם. וכ"כ מט"א שם. ועיין לעיל סי' תקפ"א או' ח"י. (כה"ח שם סג)

פרק ח' – סדר קידוש ליל ראש השנה

א' – סגולה עצומה וזכות גדולה לארח בביתו אורחים ביום הקדוש הזה, ובפרט תלמיד חכם, זוכה שכופלים פרנסתו, מכריע דינו לזכות, ניצול ממיתה וגזירות רעות, נוהל עוה"ז ועוה"ב, זוכה להפקד בכנים זכרים, זוכה לאריכות ימים, מביא טובה לו ולכל העולם. (ר' אברהם חמווי בספרו בית דין) – רישומו של ראש השנה משפיע על כל השנה כולה. ראש השנה הוא התרשים של השנה כולה. כמו שאדם נוהג בראש השנה, כך יתנהגו עימו כל השנה, ולכן אין לאדם בראש השנה כי אם לבלות כל היום בתורה ובתפילה. ("אמרי פנחס") – האשה צריכה להיות זריזה ולהחליף בגדיה מבע"י ולהדליק הנרות. ודינם כמו שאר יו"ט, כמ"ש לעיל סי' תקי"ד סעי' י"א וסי' רס"ג סעי' ה' יעו"ש. ולסדר מקום מושב הסעודה, ולערוך השולחן, ולכסותו במפה יפה, קודם שיבא בעלה מבהכ"נ, כדי שבבואו ימצא הכל מתוקן והשלחן ערוך, והוא לסימן טו"ב. ומ"מ אם נזדמן ובא ולא ראה שלחן ערוך, לא יתקוטט עם אשתו ח"ו ולא יכעוס, כי אדרבא הכעס הוא סימן רע ביותר, אלא ידון לכף זכות ולא יקפיד אפי' בלב. (כה"ח תקפ"ג א"א) – זיזהר שלא יכעס בימים אלו מלבד גודל האיסור כדי שיהיה לסימן טוב, רק יהיה שמח לבו ונכון לבו בטוח בה' עם התשובה ומעשים טובים. (חיי אדם) – ימהר לבוא לביתו בשמחה ובטוב לבב, וירחיק מאתו יגון ואנחה וכעס, ויכנס בפנים מאירות וזוהרות, ויברך את בני ביתו בברכת 'שנה טובה ומבורכת וכתובה והתימה טובה'.

ימי האיתנים – ימים נוראים

ב' – בבואו מבהכ"נ קודם קידוש, ישב במושבו על מטה מוצעת, ויאמר 'פתיחת אליהו הנביא' עד קום ר"ש ויתחדשון וכו'. ואח"כ יאמר פסוק "ונח מצא חן וכו'", י"ב פעמים. ואח"כ פסוק "ויזרע יצחק בארץ ההיא וכו'", י"ב פעמים (ואם השנה מעוברת י"ג פעמים), ואח"כ פסוק "כי עמד מקור חיים באורך נראה אור", י פעמים. ואח"כ פסוק "אור זרוע לצדיק וכו'", י"ז פעמים. ואח"כ פסוק "ואמרתם כה לחי ואתה שלום וכו'", י פעמים.

ואח"כ יאמר 'תחל שנה וברכותיה, ויתחיל לקדש. [בן א"ח פ' נצבים א"ז]. (כה"ח שם א"ב) – ואם הל בשבת, תחלה יאמר 'שלום עליכם מלה"ש וכו' ואשת חיל וכו', כמ"ש לעיל סי' רס"ב א' ו-ח', ואח"כ ישב במקומו ויאמר 'פתיחת אליהו, ואלו הפסוקים כנוכר.

ואח"כ יאמר 'הזוהר' דליל שבת, ואתקינו סעודתא וכו', כמ"ש לעיל סי' רס"ב א"ח יעו"ש. ואחר הסעודה קודם שיטול ידיו למים אחרונים של בהמ"ז, ילמוד מסכת ר"ה, שהם ד' פרקים, ויכוין שהם ד' פרקים כנגד ד' אותיות 'הוי"ה', וד' אותיות 'אדני', [כמ"ש בשער הכוונות דף ין' ע"א, ופע"ח שער כ"ה פ"ז יעו"ש].

וכן ילמוד בסעודת שחרית, וליל שני, ויום שני, ואם הוא שבת, ילמוד ג"כ ד' פרקים ממס' שבת, כמו בכל שבת כמבואר במקומו. [ועיין לקמן סי' תקצ"ז או' ח']. (כה"ח שם א"ג – כמסודר בספר לשון חכמים למרן רבנו יוסף חיים זיע"א)

ג' – ברכת הקידוש ו'שהחיינו':

– יעמוד במקומו ויקדש ויפתח ויאמר 'זביום שמחתכם', ויברך 'הגפן' וברכת 'אשר בחר בנו, ויסיים מקדש ישראל זיום הזיכרון', ויברך 'שהחיינו' בכונה ובשמחה.

– לא יניח לפניו בעת הקידוש את הפירות החדשים, ואם הם לפניו יתכוין בפירוש שלא לפוטרים, וגם יעשה מעשה ויכסם במפה, וכזה יוכל לברך עליהם שהחיינו באכילת הסימנים. – כתב הגר"ח פלאג'י זיע"א ויכוין מאוד בברכת שהחיינו להודות לבורא עולם שנתן לו חיים ובזכות זה יזכה בשנה הבאה לברכה פעם נוספת.

– כשמברכים 'שהחיינו' בברכת הקידוש של ליל ראשון של ראש השנה של שנה שביעית, נכון לכוין גם על קיום המצוות עשה של שנת השמיטה הבעל"ט. (מרנן הגרשז"א והגריש"א זצ"ל)

– מרן הגר"ח קנייבסקי שליט"א אמר שיתכן שיש להידור זה רמז בדברי הירושלמי סוטה סוף"ז לפירוש הרדב"ז, עיי"ש. וכמובן שזה לחומרא.

– מי שנאנס ולא קידש בליל ראש השנה, אין לו לברך שהחיינו על מצות השמיטה לבד, שלא מצינו שחכמים תיקנו על זה ברכה.

וכן אם שכח לכוין על מצות השמיטה, לא יברך שוב וכנ"ל. (דיני שביעית פ"א ס"ו)

– מסתבר מאוד שכל אדם צריך להרגיש ולהודות לה* בשזוכה להכנס לשנה חדשה של שבת הארץ ולשנה שפרותיה הם קודש והפקר וכו', וזה הרי בא רק מזמן לזמן של שבע שנים. (מתוך מכתב הגרש"ז אויערבאך זצ"ל על עניין הכוונה בשחיינו)

– טוב לומר בראש השנה של שביעית:

הַנְּנִי מוֹכֵן וּמְזַמֵּן לְקִיּוֹם מְצֻוֹת עֲשֵׂה וְלֹא תַעֲשֶׂה שֶׁל שְׁבִיעִית. וְיִהְיֶה נֶעֱם וְגו'.

ימי האיתנים – ימים נוראים

(מתוך מכתב התעוררות של הגאון רע"י שלזינגר זצ"ל, הובא בס' "ושבתה הארץ")
ד' – נהגו ישראל לברך הילדים לאחר הקידוש, 'שימך אלהים וכו' ותכתב ותחתם בספר חיים טובים, והשעה שעת רצון היא ועת לחננה וראויה הברכה שתתקבל. (אהלי יעקב)

פרק ט' – סדר בעיעת הפת

– מנהג יפה ונכון להטביל פרוסת לחם המוציא בסוכר לאחר שבירך ובצע והטביל במלח ג' פעמים, לסימנא טבא. (בן איש חי)
– וכן יעשה בסעודת שחרית, ובליל שני ומחרתו.
אבל לא יטבל בדבש לבד בלתי מלח תחלה, משום דטיבול חתיכת המוציא במלח הוא למתק הגבורות, [כמבואר שם בסי' קס"ז או' הנז'], וא"כ אינו מן הראוי לבטל זה בשום סעודה, כידוע ליודעי ח"ן. (כה"ח שם א"ד)
– מנהג אשכנז, מטבילין פרוסת הבציעה בדבש, לומר תהא השנה הבאה עלינו מתוקה וטובה לנו. [לבוש סעי' ב' עט"ז].
ועתה גם בספרד יש נוהגין כן לסימן טוב. והיינו שמזמינין כלי שיש בו דבש או סוקר על השלחן ואחר פריסת המוציא מטביל הפרוסה ההיא של המוציא במלח ג"פ, [כמבואר לעיל סי' קס"ז או' ל"ז יעו"ש], ואח"כ מטבילים בדבש או בסוקר לסי' טוב ואוכל. (כה"ח שם א"ד)

פרק י' – סדר ה'סימנים' ו'יהי רצון'

א' – כתב מרן בשו"ע (ס' תקפ"ג) – יהא אדם רגיל לאכול בראש השנה, רוביא דהיינו תלתן, כרתי, סילקא, תמרי, קרא.
וכשיאכל רוביא יאמר יהי רצון שירבו זכויותינו. כרתי יכרתו שונאינו, סלקא יסתלקו אויבינו, תמרי יתמו שונאינו, קרא יקרע גזר דיננו ויקראו לפניך זכויותינו.
כתב הרמ"א בהגה – ויש נוהגין לאכול תפוח מתוק בדבש (טור), ואומרים שתחדש עלינו שנה מתוקה (אבודרהם). וכן נוהגין. ויש אוכלים רימונים ואומרים נרבה זכות כרימון, ונוהגין לאכול בשר שמן וכל מיני מתיקה (מרדכי דיומא):
אוכלים ראש כבש לומר נהיה לראש ולא לזנב וזכר לאילו של יצחק.
כתב הרמ"א בהגה – יש מדקדקים שלא לאכול אגוזים שאגוז בגימטריא חטא, ועוד שהם מרבים כיחה וניעה ומבטלים התפלה (מהרי"ל).
והולכין אל הנהר לומר פסוק ותשליך במצולות ים כל חטאתינו וגו' (מנהגים).

וגם נוהגים שלא לישן ביום ראש השנה (ירושלמי) ומנהג נכון הוא:

ב' – במס' תורת דף י"ב ע"א הגירסא יהא רגיל למיחזי זכור, וכ"ה הגירסא בערוך ערך קרא. וכ"כ ב"י דגירסת ספרים דידן בגמ' למיחזי, במקום למיכל. וכ"ה הגי' בכלבו סי' ס"ד. ונפקא מיניה, במי שאינו יכול לאכול או שחושש באיזה מין משום תולעים דדי בראייה לחוד. ובלא"ה אפי' במי שחפר לו איזה מין, ורוצה לומר היה"ר שלו בלא אכילה ובלא

ימי האיתנים – ימים נוראים

ראייה, רשאי. דאין זה ברכה כדי שנאמר דהוי ברכה לבטלה, אלא בקשת רחמים, וכמה יה"ר אומרים משום בקשת רחמים בלא אכילה ובלא ראייה וזה לא גרע. [ועיין לקמן א' י"א]. (כה"ח שם א"ו)

ג' – ומשמע דגם בליל שני יעשה כן. [א"ר א"א], מיהו דעת בני יששכר במאמרי חודש תשרי מאמר ב' או' י"א דא"צ לעשות בליל שני, יעו"ש.

אמנם החיד"א 'המחזיק ברכה' (א"ב), כתב דדבר זה קיימתיו מסברא לעשות כל הסדר בליל שני, ואח"כ ראיתי שגם הא"ר כתב כן. [והב"ד הזכ"ל א"ר, שע"ת א"א, בגדי ישע. מט"א א"ב, יפ"ל ח"ב א"ח], ועיין מט"א סי' תקצ"ז א"ד, שכתב שיש לעשות סדר זה גם בסעודת שחרית אם יש לו, ורוצה, יעו"ש. וכ"כ בן א"ח (פ' נצבים א"ד) שכך הוא נוהג בביתו גם ביום. (כה"ח שם א"ז)

– ה'ערוך השולחן' כתב דאוכלים גם בלילה השני. האשל אברהם מבוטשאטש כתב דלא ראו שנהגו כך בלילה השני.

– המנהג שנהגו להביא את הפירות והירקות שאומרים עליהם יהי רצון כנזכר לעיל, נוהג גם בלילה השני. (ילקו"י)

ד' – מהות הסימנים, ובקשת היחי רצון'

כתב בשל"ה (ראש השנה נר מצוה אות כא'): ולכאורה יש להקשות כמה שכתב, רוביא ירבו זכויותינו, אמת כי לשון רוביא מורה על ירבו, אבל איך נרמוז שם שזכויותינו ירבו, דלמא זכויות דעלמא. וכן בכרתי יכרתו שונאינו, איך נרמוז שם שונאינו דלמא חלילה וחס להיפך? אלא הענין הוא, שאין שום רמז באכילת הפרי, רק הפרי היא סימן שיזכור האדם ויתעורר בתשובה ויתפלל על הדבר הזה, רצוני לומר כשמישים רוביא על שלחנו ואכלו, אז הוא לו למזכיר שיתפלל על שירבו זכויותינו. וכשרואה כרתי, אז הוא למזכיר ורמוז שיתפלל על הכרתת שונאינו. נמצא העיקר הוא ההתעוררות והתפילה, ולאחר שהתפלל ואוכל דבר זה אז הוא רושם שנתקיים תפלתו. [והב"ד א"ר א"א, מט"א א"ב, מ"ב ס"ק ב']. (כה"ח שם א"ה)

– בגמ' שם (כריתות ו'), לא נזכר שיאמר עליהם שום דבר, רק למיכל, או למיחזי, לפי גירסת איזה ספרים כמ"ש לעיל א"ו, וזהו הסימן טוב.

וכ"כ ב"י שמדברי הטור אין נראה שצ"ל שום דבר, אלא 'שפ' אותם הדברים רומז על הענינים ההם.

אלא ש'בשם המרדכי' כתב שהיה מנהגו של רבינו האי לומר על כל דבר ודבר כעין מה שכתב הטור, דהיינו רוביא ירבו זכויותינו וכו', ובשם הר"ד אבודרהם כתב שי"א בלשון תפלה יה"ר מלפניך וכו' על כל דבר, יעו"ש. וזהו שכתב כאן בשו"ע 'וכשיאכל רוביא יאמר יה"ר וכו', [וכ"ה בכלבו סי' ס"ד. וכ"כ האחרונים]. (כה"ח שם א' יא')

ה' – מתי אומרים את היחי רצון?

– יש נוהגים לומר תחלה יהי רצון ואחר כך ברכת הנהנין על הפרי וטועמים. אבל מנהגינו כנזכר, לברך תחלה ברכת הנהנין ורק לאחר הטעימה אומרים את היחי רצון.

ימי האיתנים – ימים נוראים

– יש מהסימנים שמברכים לפני האכילה (כגון התמר) ועליו יש לברך 'בורא פרי העין' ולטעום ממנו מעט, בטרם יאמר את נוסח ה'יהי רצון', כדי שלא יפסיק בין הברכה לאכילה. בסימנים האחרים שאין ברכה על המאכל כי הוא בתוך הסעודה, יאמר את ה'יהי רצון' לפני האכילה.

ו' – הברכה על הסימנים:

– ונראה דאם אוכל קרא, וסלקא בתבשיל שהם דברים הבאים מחמת הסעודה, אינו מברך כשיאכלם בתוך הסעודה, דפת פוטרנו, אבל כגון תמרי ותפוח שהם שלא מחמת הסעודה, כשיאכלם בלא פת צריך לברך בורא פרי העין. [מט"י. ועיין לעיל סי' קע"ז סעי' א' ובדברינו לשם בס"ד]. (כה"ח שם א' יב')

– **כשאוכלים בתוך הסעודה אין לברך האדמה על שום תבשיל של לוביא או קרא ושאר מיני ירקות מבושלים, אפילו אוכלם בלי פת. שהרי דרך ללפת את הפת בתבשילי ירקות. ואם נוהגים בזה קודם נטילת ידים, לאחר הקידוש מיד, יברך בורא פרי האדמה על הקרא והלוביא, ובברכתו פטר כל ברכות האדמה שלפניו. (ילקו"י)**

– **מכיון שבכלל הדברים שאוכלים לאכול בליל ראש השנה ישנם גם תמרים, שהם המובחרים שבשבעת המינים שנשתבחה בהם ארץ ישראל, והם קודמים לברכה לרימונים ולשאר הפירות, לכן להם משפט הבכורה, ויקח תמרה, ויברך עליה בורא פרי העין, ויאכלנה. ואם התמרים הם פרי חדש אצלו, יברך גם ברכת שהחיינו, ואחר כך יקח תמרה אחרת ויאמר: יהי רצון מלפניך וכו' שיתמו אויבינו ושונאינו וכל מבקשי רעתינו. ויאכל מהתמר. (ילקו"י)**

– **בברכת בורא פרי העין על התמרה יכוין לפטור כל פרי העין שעל השלחן שיאכל אחר כך. וכשיאכל אחר כך מהרמונים והתפוח, יאמר עליהם רק נוסח היהי רצון. וכן בברכת שהחיינו שבירך על התמרים פטר כל מיני פירות חדשים שלפניו מברכת שהחיינו.**

ולכן לא יניח לפניו בעת הקידוש את הפירות החדשים, ואם הם לפניו יתכוין בפירוש שלא לפוטרם, וגם יעשה מעשה ויכסם במפה, ובזה יוכל לברך עליהם שהחיינו.

– **רשאי כל אחד ואחד מבני הבית לברך בעצמו ברכת פרי העין וברכת שהחיינו, ואינו חייב לצאת ידי חובה דוקא בברכתו של בעל הבית, ואפילו לאחר ששמע הברכה מבעל הבית, וענה אחריו אמן, ואין בזה משום ברכה שאינה צריכה.**

ומיהו יכולים כל בני הבית לשמוע הברכה והיה רצון מגדול הבית ולצאת ידי חובתם.

– **השומע מחברו שאומר יהי רצון נכון שיענה אחריו אמן. (ילקו"י)**

ז' – הזמן הנכון לסדר הסימנים:

– **המנהג הנכון שיעשו סדר הסימנים לאחר נטילת ידיים וברכת המוציא ואכילת כזית פת, או לאחר ברכת המזון (באופן זה בעי לברך על כל הסימנים), ולא יעשו הפסק בין הקידוש לנטילה. כיון שאם יעשה זאת לפני הנטילה ויאכל כזית מהסימנים, הרי שנכנס לספק על ברכה אחרונה שלהם. (משנ"ב קע"ז סק"ב. חזו"ע עמוד צ"ז, ילקו"י)**

ימי האיתנים – ימים נוראים

– אפשר לערוך את סדר הסימנים בסוף הסעודה או לאחר ברכת המזון, וצריך לברך על כל הסימנים העץ/אדמה/שהכל. (אור לציון)

– יש נוהגים לעשות הסדר קודם ברכת המוציא. (יהדות מרוקו ועוד)

ח' – הסדר הנכון לאכילת הסימנים, ובקשת יהי רצון:

טוב שיקח תמר ויברך עליו בורא פרי העץ, ויכוין לצאת ידי חובה על כל מיני פירות העץ, ויקח פרי טרי ממין האדמה שאינו מבושל ונאכל חי בכדי לברך עליו בורא פרי האדמה ולפטור כל מיני האדמה שמביא, ואח"כ יקח בידו הסימנים ויאמר נוסח יהי רצון על כל מין ומין ויאכל.

– כתב בכה"ח – וזהו סדר הנכון לבקשת רחמים של זו הלילה בין ע"פ הפשט בין ע"פ הסוד.

קודם כל יברך בפה"ע על התמרים שהוא מתוק לסי' טוב וגם הוא ממין ז' ויכוין בברכתו לפטור כל מין פרי עץ המונח על השלחן. ואח"כ יברך בורא פרי האדמה אם נמצא שם מין פרי האדמה שמברכין עליו בתוך הסעודה כמ"ש לעיל סי' קע"ז ויכוין לפטור בברכתו את כל מין פרי האדמה המונח על השלחן. ואח"כ יקח סלקא ויאמר יה"ר שיסתלקו אויבינו וכו'. ואח"כ כרתי ויאמר יה"ר שיכרתו אויבינו וכו'. ואח"כ תמרי ויאמר יה"ר שיתמו אויבינו וכו'. ואח"כ קרא ויאמר יה"ר שתקרע וכו'. ואח"כ רובי"א ויאמר שירבו זכויותינו. ואח"כ רמון ויאמר שנהיה מלאים מצות כרימון. ואח"כ ראש כבש. ואח"כ תפוח בדבש. ובוזה יהיו בקשותיו על הסדר.

שבתחלה מבקש שיסתלקו אויביו ואח"כ יכרתו ואח"כ יתמו.

ונ"ל בתחלה מבקש שיסתלקו סילוק בעלמא ואחר שיסתלקו מעליו יכרתו שלא ישונו עוד לקטרג ואח"כ יתמו ר"ל שיתבטלו מן העולם לגמרי. ואחר שנתבטלו המקטרגים לגמרי אנחנו מבקשים שתקרע רוע וכו' שלא יש עוד מקטרגים. ואח"כ ירבו זכויותינו. ואחר שירבו זכויותינו נוסף עוד במצות יען כי מצוה גוררת מצוה עד שנהיה מלאים מצות כרימון. ואחר שבקשנו שנהיה מלאים מצות כרימון מעתה מבקשים עוד שנהיה לראש ר"ל מצד הקדושה וכמ"ש ונתנו ה' לראש וכו' ועי"ז תתחדש עלינו שנה טובה ומתוקה. (כה"ח שם א"ז)

ט' – מהות הסימנים, שמותם, ופגולתם:

– נהגו להביא לשולחן מיני מאכלים טובים ומתוקים, לסימן טוב לכל השנה כולה. כדאיתא בכריתות דף ו' ע"א יעו"ש.

וטעם דברים אלו כתב רש"י שממהרים ליגדל.

והמתוקים כדי שתהיה לנו שנה קלה מתוקה וממהרת להצליח.

והמפרשים כתבו ששמותיהם מרמזים לדברים טובים ומוצלחים. (הוריות יב' – שו"ע)

רוביא: [שועית]

– כשיאכל [או רואה, וכנ"ל לקמן] רוביא יאמר יהי רצון שירבו זכויותינו.

הרוביה נקראת גם לוביה, ויש מוסיפים שירבו זכויותינו ותלכבנו.

ימי האיתנים – ימים נוראים

– ה"ה מה שנקרא בלשונות אחרים לשון רבוי, יאכל, כל מדינה ומדינה כלשונה. [מ"א ריש הסי', א"ר א"ב, ר"ז א"א, מט"א א"ב, מ"ב ס"ק א']. (כה"ח שם א"ח)

ברתי: [לוף]

– כשיאכל כרתי יאמר יכרתו אויבנו ושונאינו וכל מבקשי רעתנו.
[אין צריך לאוכלו, כי אין רגילים לאכול דברים חריפים וחמוצים בר"ה. ויש שמבשלים עם סוכר וכדו'.]

– יכוין על השונאים והאוייבים המשטינים והמקטרגים למעלה, שלא יקטרגו ביום הדין, ולא תעשינה ידיהם תושיה.

ויכוין בזה על כוחות הרעות שנבראו מהעוונות של אדם ומנצוצי קרי אשר עליהם מכוונים בקריאת שמע שעל המיטה ועליהם נאמר "אויבי איש אנשי ביתו". (בא"ח נצבים)

סילקא: [סלק, עלי סלק]

– כשיאכל סילקא יאמר יסתלקו אויבנו ושונאינו וכל מבקשי רעתנו.

– יכוין בזה על המקטרגים וכוחות הדין המשטינים למעלה. (בא"ח נצבים)

תמרי: [תמר]

– כשיאכל תמר יאמר יתמו אויבנו ושונאינו וכל מבקשי רעתנו.

– סימן למתיקות, כל אחד יוסיף בליבו מה שהוא חפץ שייתם (ייתמו שנות עקרותנו, שנות הרווקות ועוד).

יש להדגיש במיוחד לגבי סימן זה, ולגבי כל סימן אחר, לא להתכוון הלילה על אף אדם. כיוון שאסור לקלל שום יהודי וזה יכול לגרום קטרוג עליך שאתה לא בשלום עם מישהו, והרי שאין כלי מחזיק ברכה אלא השלום ייתמו המאים ולא הוטאים.

קרא: [קרע, דלעת]

– כשיאכל קרא יאמר 'שתקרע רוע גזר דיננו' (ויכוין בשם קר"ע) 'ויקראו לפניך זכיותנו'.
דלעת על שם "דלו עיני למרום".

כמו כן, רוביה, כרתי, סלקא ודלעת גדלים מהר יותר משאר ירקות, וגובהן למעלה משאר ירקות, ולכן צריך לבקש שיגביה מזלנו וירוממנו.

תפוח:

– כשיאכל תפוח יאמר 'יהי רצון שתתחדש עלינו שנה טובה ומתוקה'.

ואין אומרים כדבש. (בא"ח נצבים)

– 'יהי רצון שתתחדש עלינו שנה טובה ומתוקה'. "טובה" בלבד אינו מספיק, משום שחייב לברך על הרעה כמו על הטובה, ולומר "גם זו לטובה". ולכן מבקשים שתהיה גם מתוקה.

– ויש נוהגין לאכול תפוח מתוק בדבש. כ"כ הטור, דבאשכנז רגילים לאכול בתחלת הסעודה תפוח מתוק בדבש, לומר 'תתחדש עלינו שנה מתוקה', עכ"ל, וכ"כ בדרשות מהרי"ל ה' ר"ה, מנהגא הוא לאכול אחר הקידוש בליל ר"ה תפוחים מתוקים בדבש.

– ומהרי"ל היה מברך ב"פ העץ על התפוח ולא יותר, ואמר איכא דעות אם הדבש הוא העיקר או התפוח, והסכים בדעתו שהתפוח הוא עיקר, דוגמא טיבול דמרור בחרוסת דפסח,

ימי האיתנים – ימים נוראים

דג"כ המרור עיקר, יעו"ש. [והב"ד שכנה"ג בהגה"ט א"א, מ"א סק"א. מט"י]. וכתב שם המט"י וכן המנהג פשוט בכל דבר שמיכולו במשקה שאין מברכין על המשקה אלא על גוף הפרי, יעו"ש. [וכ"כ המח"ש סק"א. מאמ"ר א"ב, ר"ז א"א, ומ"ש השבו"י ח"ב סי' כ"ז לפי שבתפוח יש פלוגתא איזה עיקר ולכן יש לאכלו עם המוציא דאז פטור מברכת התפוח, יעו"ש, כבר כתב עליו השע"ת או' ב' דאין נוהגין כן, רק אוכלין כל אחד בפ"ע, ומחמת ברכת התפוח מוכרע אצלנו שהתפוח עיקר יעו"ש. וכ"ה דעת האחרונים],

– ומה שמברכין על התפוח ולא על התמרים שהוא מין ז', משום דהתפוח מנהגם לאוכלו תחלה לסי' טוב כנזכר. ואפשר שהיו מביאים אותו ג"כ תחלה קודם שמביאים התמרים ולכן מברכין עליו תחלה, דא"צ להמתין עד שיביאו התמרים, [וכמ"ש לעיל סי' ר"ג או' כ"ג יעו"ש].

נמצא דמה שמברכין על התפוח ולא על הדבש משום דהתפוח עיקר, והדבש אינו בא אלא לטיבול בעלמא. ונראה דה"ה אם מטבלו בסוקא"ר דא"צ לברך על הסוקא"ר כיון דהתפוח הוא עיקר.

ולפי מ"ש לעיל (א"ד), דהמנהג לטבל פרוסת המוציא בדבש או בסוקא"ר, בלא"ה נפטר הדבש או הסוקא"ר בברכת המוציא.

וח"א כלל קל"ט א"ז כתב דראוי לנהוג שיברך על התפוח בורא פרי העץ ויאכל מעט, ואח"כ יטבלנו בדבש ויאמר יה"ר שתחדש עלינו וכו', [וכ"כ המאמ"ר א"ג],

ומיהו יש מברכין על התמרים תחלה, שהוא מתוק וגם ממין ז', ומכוונים לפטור שאר מיני פרי העץ רמון ותפוח וכדומה. ועיין לקמן או' כ"ה. (כה"ח א' יג')

– ה"פה ללב' (ח"ג או' א') כתב דטוב לעשותו מסוקא"ר לבן, שהוא בחי' חסד, מלעשותו בדבש שהוא בחי' גבורה, יעו"ש, (וכ"כ בספרו הנז' ח"ה או' ז' יעו"ש).

– והא דאוכלין תפוח, אע"ג דאיכא כמה מיני מתוקין טפי, משום דהתפוח רומז לשדה של תפוחין, הידוע למקובלים, ונאמר "ראה ריה בני כריה שדה". [דרשות מהרי"ל שם. ד"מ א"ג, א"ר א"ג, וכ"כ הברכ"י א"ד, דהרשב"ץ ערער קצת בזה אבל אמרו שיש סוד בדבר יעו"ש, בא"ח. (כה"ח שם א' יד'. עיין מל"ח יב').

כתב גע"ו הרי"ח הטוב זיע"א בבן איש חי (נצבים) – נראה לי בסיעתא דשמיא טעם לתפוח בליל ראש השנה, כי התפוח יש בו שלשה הנאות טעם ומראה וריח, והוא לסימן טוב לבקשתינו שפע הכללי שהוא 'בני חיי מזוני' לכל השנה כולה.

ועוד נראה לי בסיעתא דשמיא טעם אחר ע"פ מה שכתב בזוהר הקדוש פרשת שמיני דף מ' בפסוק "רפדוני בתפוחים", תפוח אפיק חמרא ומכוין רעותא דלא יזיק חמרא, והיינו דאוכלין תפוח אחר יין כדי שלא יזיק להם היין, ולכן מנהג בני אדם לתת תפוח לתוך כוס היין וכמו שכתוב בספרים, וידוע שהיין הם גבורות ונמצא התפוח הוא מכסם הגבורות, ועתה בראש השנה כל מגמתינו הוא לבסם ולמתק הגבורות לכך אוכלין תפוח.

ועוד נראה לי בס"ד טעם אחר, דאיתא בזוהר הקדוש כל הפירות שורשם במלכות ורק התפוח שורשו בדוכרא שהוא סוד תפארת וכמו שכתבתי הקדמה זו במקום אחר, וידוע מה

ימי האיתנים – ימים נוראים

שכתב רבינו האר"י ז"ל דחדשי הקיץ הם בנוקבא שהיא סוד המלכות מניסן ועד תשרי, וחדשי החורף מתשרי ועד ניסן הם בדוכרא שהיא סוד התפארת, ולכן בליל ראש השנה שהוא התחלת חודשי הדוכרא אוכלין תפוח ששורשו בדוכרא:

– לתפוח סגולות רבות. "כתפוח בעצי היער" – מה תפוח זה פרוי קודם לעליו, כך ישראל הקדימו נעשה לנשמע".

רימון: [מתוק!]

כשיאכל רימון יאמר 'נרבה זכיות כרימון'. או יאמר 'שנהיה מלאים מצות כרימון'.

– יכוין דע"י התשובה חוזרים המצות מהקליפות. והוא כרימון דמסיר הקליפה ויוצאים הגרעינים שהם המצוות. (מל"ח ס' יב')

– **טעם לאכילת רימון:**

רימונים אלו תשב"ר, ואם כן אם האדם עושה זכויות וכנגדן עושה עונות, עברה מכבה מצוה ומה יועיל. לכך אנו מתחננים שירבו זכויותינו כרימון, דהיינו כתינוק של בית רבו, דאין בו חטא ונקא האיש מעון. [הגר"ח פ' בשם בנו רבי אברהם, מל"ח ס' יב' א' יז].

– מפי השמועה, בכל רימון יש תרי"ג גרגרים בדיוק, כנגד תרי"ג מצוות.

– מנהגינו בעריכת הסימנים בימי ראש השנה לבקש שנהיה מלאים מצוות כרימון, כמו שכתב הרמ"א (סימן תקפ"ג).

וקשה שאפילו פושעי ישראל מלאים מצוות כרימון, כדאיתא במסכת ברכות (נו'), שלכן לכל בן ישראל מותר להתייחד עם אשתו נדה, שאפילו ריקנים שבישראל מלאים מצוות כרימון, ומשמרים מצוה זו כהלכתה. וכן דרש ריש לקיש במסכת חגיגה (כז') שאין אש של גיהנם שולטת בפושעי ישראל קל וחומר ממזבח הזהב, מה מזבח הזהב שאין עליו אלא כעובי דינר זהב כמה שנים אין האור שולטת בו, פושעי ישראל שמלאים מצוות כרימון דכתיב (שה"ש פ"ד) "כפלה הרמון רקתך" אל תקרי רקתך אלא ריקנים שבך, על אחת כמה וכמה.

ומעתה קשה מה הרבותא בבקשתנו שנרבה זכויות כרימון, הלא אף פושעי ישראל מלאים מצוות כרימון?

מרבן רה"ג רבי עובדיה יוסף זיע"א סיפר שחכם צדקה שאל אותו כשהיה ילד קטן, וכך ענה לו, שפושעי ישראל בכל ימי חייהם מלאים מצוות כרימון אחד. אבל אנחנו מתפללים שבמשך שבועים שמונים שנה נהיה מלאים מצוות כשבעים שמונים רימונים. ע"כ.

נראה ליישב שאצל פושעי ישראל רק אחר כל ימיהם מלאים מצוות כרימון, וכמו שדרש ריש לקיש שאין אור של גיהנום שולט בהם אחר מותם, משא"כ אנו מתפללים שבכל יום ויום נהיה בגדר מלאים מצוות כרימון.

ועל פי זה גם מיושב דברי רבא במסכת מגילה (ו'), שאמר רקת זו טבריא ולמה נקרא שמה רקת שאפילו ריקנין שבה מלאין מצוות כרימון.

וקשה מה הרבותא בטבריא, הלא כל פושעי ישראל מלאים מצוות כרימון כדרשת ר"ל.

ימי האיתנים – ימים נוראים

ולאור האמור מיושב שהכוונה שפושעי ישראל רק על ידי זכויות של כל ימיהם מלאים מצוות כרימון, משא"כ ריקנים שבטבריא בכל עת ושנה מלאים מצוות כרימון.

שוב ראיתי שהקשה כן הפרי חדש (סימן תקפ"ג), ותירץ כאמור דלגבי פושעי ישראל הכוונה שבכל חייהם מלאים מצוות כרימון, וכאן בראש השנה מתפללים על כל שנה בפני עצמה. כן כתב מרן רה"ג עט"ר זיע"א בספרו 'חזון עובדיה' (ימים נוראים עמ' צ"ז). שפושעי ישראל בכל ימי חייהם במשך שבעים שנה מסגלים מצוות כרימון, ותו לא, אבל אנחנו מתפללים על כל שנה ושנה, שבכל שנה נהיה מלאים מצוות כרימון.

עוד י"ל, על פי מה שכתב במחזור ויטרי (סימן שי"ז ד"ה בראש השנה) בשם המדרש אמר רבי פנחס בשם רבי יהושע בן לוי למה תוקעים בתפילת המוספים, כדי שיהיו ישראל תוקעים ומלאים מצוות כרימון. שכבר קרו את שמע והתפללו וקראו בתורה.

ולפי"ז לק"מ דאמנם אפילו ריקנים שבישראל מלאים מצוות כרימון, אך בליל ראש השנה תפילתנו שנזכה למחרת ביום הגדול והקדוש, יום הדין, להיות מלאים מצוות כרימון על ידי קריאת פרשת שמע כהלכתה בדקדוקיה ובכוונה ראויה, ולהתפלל ולקרא בתורה, ולשמוע קול שופר ולחשב בו תשובה ראויה וכל מה שצריך. ועל ידי מצוות היום נזכה להיות מלאים במצוות ראש השנה כרימון, ויגן עלינו לזכות בדין.

עוד י"ל, שכוונת ריש לקיש שפושעי ישראל מלאים מצוות כרימון, היינו במצוות של סור מרע, בשב ואל תעשה, שהרי על זה אמרו בכרכות שנזהרים מאיסור נדה. כדאיתא מסכת מכות (כג:): רבי חנניא בן עקשיא אומר רצה הקב"ה לזכות את ישראל לפיכך הרבה להם תורה ומצוות שנאמר (ישעיהו מ"ב) "ה' הפץ למען צדקו יגדיל תורה ויאדיר", ופירשו רש"י והמפרשים לזכות את ישראל שיהיו מקבלין שכר במה שמונעים עצמן מן העבירות, לפיכך הרבה להן, שלא היה צריך לצוות כמה מצוות וכמה אזהרות על שקצים ונבלות שאין לך אדם שאינו קץ בהן אלא כדי שיקבלו שכר על שפורשים מהן.

וכן אמרו רבותינו במסכת קידושין (לט:): שהיכן שבאה עבירה לידו וישב ולא עבר עבירה נותנים לו שכר כעושה מצוה, והיינו בכגון זה שאינו עובר על איסור נדה, אע"פ שמזומנת לפניו כל שעה.

ועל כן יש לומר שבאלו המצוות של סור מרע מלאים פושעי ישראל מצוות כרימון, אבל אנו מבקשים ומתפללים בראש השנה שנהיה מלאים מצוות כרימון במצוות של קום ועשה, שמעלתם גדולה יותר שהאדם מורה ומקיים בגופו המצוות, (וע"ע קידושין מא'). וכן ביאר בספר נתיבות עולם (דק"ד רע"ב) על פי המדרש בשהש"ר עה"פ "כפלה הרמון רקתך" שכשחזרו ישראל ממלחמת מדין ולא נפקד מהם איש לעבירה, התחיל משה לשבחן, אמר להן אפי' ריקנים שבכם מלאים מצוות כרימון, שכל מי שבא לידו דבר עבירה וניצול ממנה מצוה גדולה עשה. משא"כ אנו מבקשים בראש השנה על עשיית המצוות בפועל שנרבה זכויות כרימון.

ימי האיתנים – ימים נוראים

והנה הריטב"א (כתובות יז) כתב בשם ספר המצוות לר"מ מקוצי ז"ל שעכשיו מבטלין ת"ת להוצאת המת על כל אדם מישראל, שכולם מלאים מצוות כרימון ואין לך כל אחד מישראל שאינו או במקרא או במשנה.

וקשה היאך יפרש שבזמן הגמ' לא היו כולם מלאים מצוות, ולאור האמור מיושב שהגמרא מדברת על מלאים מצוות בשב ואל תעשה, שזה ודאי לא מספיק שיהיו מבטלין ת"ת ללוותו, משא"כ בזמן הסמ"ג היו מלאים מצוות אף בקום ועשה, וכמו שכתב שאין לך אחד מישראל שאינו או במקרא או במשנה, לכן מבטלין ת"ת בשבילך.

עוד י"ל, בספר יד יוסף (הגיגה כו. עמ' 44), להגאון ר' יוסף דזאלאווסקי זצ"ל מתרין שבראש השנה כוונת בקשתינו שירבה זכויותינו יותר על העוונות, שיהיו הזכויות מרובין יותר על העוונות כרימון ומשום כך אמר כאן לשון ריבוי, משא"כ פושעי ישראל הכוונה שכל המצוות שלהן הם כרימון, ומשום כך אמר מלאים, שכל המצוות שלהם אינו אלא כרימון, אבל בראש השנה אנו מבקשים שיהיו מצוות כרימון יותר על העוונות והיינו הגם שיש לו בסך הכל מצוות הרבה יותר מרימון, אבל הבקשה שיהיה לו רוב מצוות, שהרוב הוא כרימון. ודפח"ח. ויש לחזק דבריו ממה שכתב הרמב"ם בהל' תשובה (פרק ג') שמי שיש לו רוב מצוות הוא צדיק, ונחתם לחיים, וממילא הן הן הדברים שבקשתנו בראש השנה שיהיה לנו יתירה על העבירות מצוות כרימון, ונחתם לחיים.

עוד י"ל, הגאון ר' יהודה עייאש זצ"ל בספרו מטה יהודה (על השו"ע סימן תקפ"ג אות ה') מתרין דשאני התם שאנו מחזיקין אפילו הריקנין שהם מלאים מצוות כרימון, אבל כל אדם לעצמו אינו מחזיק עצמו בכך, וכעין מה דאמרינן בעלמא (קידושין מ:): לעולם יראה אדם עצמו כאילו חציו זכאי וחציו חייב.

עוד י"ל, בחי' אהבת איתן (השמטות למסכת מגילה ה' ע"א הביאו בס' מעדני אשר) מתרין על פי מה דאיתא במדרש (מדרש רבה פרשה ג' סימן א') "צדיק כתמר יפרח" מה תמרה זו יש בה לולבין להלל, וחירות לסוכה, ועצים להדליק, כך כשיש בישראל צדיקים ישרים חסידים בני תורה אפילו החוטאים שבהם גומלי חסד הם, ומשמע דדוקא כשישראל מושלמים בצדיקים ובני תורה אז אף עמי הארץ שבהם מלאים מצוות כרימון.

ולפי זה מיושב דאנו מבקשים שירבו זכויותינו כרימון שאפילו הרקנין שבישראל יהיו מלאים מצוות כרימון ואז מימלא כל ישראל יהיו מושלמים בצדיקים.

ואך יש להעיר שלפי"ז עיקר הבקשה היתה צריכה להיות שכל ישראל יהיו מושלמים בצדיקים, ואז ממילא יהיו ריקנים שבה מלאים מצוות כרימון].

עוד י"ל, בספר ולדן ידיו (מגילה ו'), תירץ על פי מה שכתב החובת הלבבות שאדם שמדבר לשון הרע מפסיד כל מצוותיו, וזוכה בחלקו האדם שדיברו עליו.

ועל כן תפילתנו בראש השנה שנהיה תמיד מלאים מצוות כרימון ולא נפסיד מה שאנו מלאים מצוות כרימון על ידי דיבור לשון הרע.

עוד י"ל, החת"ם הקשה מה הרבותא שריקנים שבטבריה מלאים מצוות כרימון (מגילה ו.) והלא אפילו פושעי ישראל מלאים מצוות כרימון, ומתרין דשאני ריקנים דטבריה לריקנים

ימי האיתנים – ימים נוראים

של כל ארץ ישראל, שריקנים שבארץ ישראל הרי הם מלאים מצוות כרימון ביחס לאומות העולם, לכן ביחס אליהם חשיבי מלאים מצוות כרימון. אבל הנך ריקנים דטבריא מלאים מצוות כרימון ביחס לריקנים של כל ישראל, כלומר שריקנים דטבריה עדיפים שמלאים כרימון בדרגה יותר גבוהה מכל ריקנים דארץ ישראל.

על פי זה יש לומר שאנו מבקשים להיות מלאים מצוות כרימון ביחס לתופסי התורה כיושבי טבריה, וכיוצא בזה תירץ בספר מעדני אשר (גליון רמ"ב).

וכעין זה מצינו גם במפרשים שכתבו לבאר מה שאמרו במסכת מגילה (ו'), רקת זו טבריא ולמה נקרא שמה רקת שאפילו ריקנין שבה מלאין מצות כרימון, וקשה שאם מלאים מצוות כרימון היאך קורא אותם ריקנים, אך לאור האמור מיושב שכוונת הגמ' שביחס לתלמידי החכמים של טבריה שהיו ת"ח גדולים מאד, היו אותם הקטנים נחשבים ריקנים.

עוד י"ל, בפסוק כתוב "כפלח" לשון חתיכה, ועל זה אמרו שאפילו ריקנים שבישראל מלאים מצוות כרימון, משא"כ התפילה בראש השנה שנרבה זכויות ומצוות כרימון שלם. ולפי"ז גם אתי שפיר שהגמ' בסנהדרין אומרת שכל ישראל מלאים מצוות רק "כפלח" ואילו אנשי טבריה היו מלאים במצוות כרימון שלם. [אך לא משמע כן בגמרא ברכות (נז'), וחגיגה (כז'), משמע שמלאים במצוות כרימון]. ('אשכול יוסף' להרה"ג יוסף חי סימן טוב שליט"א).

דגים:

- כשיאכל דגים יאמר 'שירכו זכויותינו כדגים'. או 'שנפרה ונרבה כדגים'.
- יאכל דגים לפרות ולרבות כדגים. [הר"ד אבודרהם. מ"א שם].
- והרשב"ץ כתב דיש לחוש לשמו, דמצינו במקרא דאג. [ברכ"י א"ה], (החיד"א) ובספרו מחזיק ברכה א"ג, כתב דמצא סמך לדברי הרשב"ץ הנז' בתיקוני זוהר הקדוש [דף ג"ן ע"ב דפוס קושטא], דדרוש דג לשון דאגה, יעו"ש, [וכ"כ בקונטרס אחרון שם א"ב].
- ומיהו אם חל ר"ה בשבת, לא יבטל מנהגו ויאכל דגים, ואז יאמר באכילתו 'שירכו זכויותינו כדגים'. [רו"ח א"ה, ועיין עוד לקמן סי תקצ"ז א"י]. (כה"ח שם א"ט)
- הדגים, פרים ורבים, וזו סגולה לפריה ורביה. הדגים מכוסים ולא שולטת בהם עין הרע, זו סגולה עבורנו לשמירה מעין הרע.

ריאה:

- כשיאכל ריאה יאמר 'שתיהיה השנה קלה עלינו כריאה'.
- 'אמר רבי יוחנן למה נקרא שמה ריאה? שמאירה את העיניים, וכן היא מאוד קלה, שייתן האדם לנגד עיניו להיות קל כנשר לעשות רצון אבינו שבשמים'.
- יש נוהגין לאכול הריאה לפי שהיא קלה. טור.
- והכלבו סי' ס"ד כתב משום שמאירה את העיניים. [והב"ד ד"מ א"א].
- הגר"ח פלאג'י זיע"א כתב – אני נהגתי כשאוכלים הריאה לומר, 'ראה נא בענינו וריבה ריבנו ומהר לגאלנו גאולה שלימה למען שמך', 'זיה"ר מלפניך ה' או"א שתאיר עינינו במאור תורתך'. [רו"ח או' ג']. (כה"ח שם א' טו')

קישואין:

ימי האיתנים – ימים נוראים

– מהרי"ל נהג לאכול קישואין, כי הוא מקרר ומונע מהרגל דבר, והיה מברך 'שהחיינו' ולא בורא פרי האדמה, דדבר הבא תוך הסעודה הוא. [דרשות מהרי"ל שם. שכנה"ג בהגה"ט א"ב, א"ר שם].

וצ"ל שהיה אוכלו לגרר תאות מאכל או עם פת, דאי לא"ה היה צריך לברך, [כמ"ש לעיל סי' קע"ז סעי' א'].

בשר שמן וכל מיני מתיקה:

– כדכתיב בנחמיה (ח'), "לכו אכלו משמנים ושתו ממתקים וכו'", ואותו היום ר"ה הוה, כמ"ש שם בראש הפרק ביום א' לחדש השביעי. (כה"ח שם א' יט')

– נוהגין לאכול בשר שמן וכו'. והכל לסי' טוב, ולכן פשיטא שיזהר מאד שלא יכעוס בימים האלו מלבד גודל האיסור כדי שיהיה לסי' טוב, רק יהיה שמח לבו ונכון לבו בטוח בה' עם התשובה ומעשים טובים. [ח"א כלל קל"ט או' ו' מ"ב או' ה']. (כה"ח שם א"כ)

ראש כבש: [וכן של עוף או דג]

– כשיאכל ראש של כבש יאמר 'נהיה לראש ולא לזנב', וזכר לאילו של יצחק.

וכשאוכל בשר ראש לא של כבש יאמר 'נהיה לראש ולא לזנב'. (עיין לקמן)

– יקח ראש עוף, ויאמר: "יהי רצון שנהיה לראש ולא לזנב" [ולא יותר]. ויוכל להביא בשר כבש עמו, ויוסיף: וזה זכר לאילו של יצחק וכו'. (ילקו"י)

– אוכלים ראש כבש וכו'. והר"מ מרוטנבורג היה רגיל לאכול ראש איל, זכר לאילו של יצחק. [טור. וכ"ב ב"י בשם הג"א. וכ"ה בס"ח סי' נ"ט].

וכ"כ הר"ז (או' ה') יש לאכול ראש איל, זכר לאילו של יצחק, ואם אין ראש איל יאכל ראש כבש. וכ"כ מ"ב או' ו'.

ומטבילין את הראש בדבש, [כ"י בשם הג"א. וכ"כ התשב"ץ בשם מהר"ם. וכן נהג מהרי"ל. ב"ח]. (כה"ח כב')

– ואם אין ראש כבש יאכל ראש אחר משום טעם הראשון. [מ"א סק"ג. א"ר או' ד' א"א או' ג' ר"ז שם. ח"א כלל קנ"ע או' ו' מע"א או' ג' מ"ב או' ז'].

ומ"ש משום טעם הראשון, ר"ל נהיה לראש ולא לזנב. ועיין באו' שאח"ז. (כה"ח כג') ונפקא מיניה. (בן הטעמים)

דלטעם א' אפי' ראש שור או ראש כל שאר בעלי חיים. וכן לטעם השני לאו דוקא ראש וסגי בבשר כבש. (דמקיים בזה זכר לאילו של יצחק).

וא"כ אם אינו מוצא שתים, הראש, ושיהא של כבש, יקח מה שימצא או ראש שור או בשר כבש, לאפוקי בשר שור ואינו ראש. [מט"י].

ומיהו לא יביא ראש עז משום דאיהו מצד דינא קשיא כדאיתא בזוהר חדש פ' תולדות יעו"ש. וכ"כ בן א"ח פ' נצבים או' ד' וכתב שם הרב בן א"ח ולכן טוב שלא יגדל אדם עז

בתוך ביתו ולפחות יזהר בזה בר"ה ושאר עי"ת שלא ימצא בביתו עז יעו"ש. (כה"ח כד')

ימי האיתנים – ימים נוראים

– ראש של כבש: שנהיה לראש ולא לזנב, אין הכוונה רק לשררה וגדלות, אלא ראש, נוטריקון, לעשות רצון א'בינו ש'כשמים. בנוסף, זה גם זכר לעקדת יצחק ומעורר עלינו רחמים משמיים.

– האור צדיקים למהר"ם פאפירש סימן לה' כתב ויזהר שיאכל ראש כבש או איל בב' ימים דר"ה וסודו גדול ומועיל לזכור עקדת יצחק. וכ"כ בס' האריז"ל לרבינו שבתי מראשקוב.

אתרוג:

יש נוהגים להביא בליל ראש השנה אתרוג על השלחן, ולומר לפני אכילתו 'יהי רצון שנהיה הדורים במצוות'.

ויש שמביאים אותו כשהוא מרוקח בדבש. והנוהגים כן יש להם על מה שיסמוכו. [ודלא כמ"ש ע"ז בספר יפה ללב (שלא היו מאכילין לכ"ג אתרוג שיש בו טעם וריח לפי שמרבה טומאה), בקונטרס יושר ללב סי' רכה]. (ילקו"ו)

– נהגו לאכול מהמצא של ליל הסדר.

– הגר"ח פלאג'י זיע"א הביא את הזוהר הקדוש (תצוה קפ"ג) שכתב 'שאם ישראל יהיו שומרים את חג המצות כהוגן לאכול מצות, היו נפטרים מהדין ביום ראש השנה'.

וכתב בספרו "חיים לראש" – "ועוד אני נוהג לשמור מהמצות כדי לאכול בר"ה מהמצה שנעשית לשם חג הפסח".

י' – מאכלים שנהגו לא לאכלם בראש השנה:

חמוץ, מר:

– המנהג דלא לאכול חמוץ, מובא בתשובות רב נטורי גאון (א' קעט"ו) דכתב 'ורוב אנשי בבל כך רגילין לעשות, שבערב ר"ה לוקחין בשר ומבשלין אותם בטיסני או בדבר של מתיקה, ואין מבשלין בישול שיש בו חומץ, ואומרים נאכל מיני מתיקה ובשר ובישול שמן, כדי שתהא שנה כולה מתוקה ועריבה, ולא יהא בה דבר רע ודבר צרה, עכ"ל'.

– האבודרהם (רס"ו) כותב – ויש נוהגין לאכול ראש כבש ודגים ומיני מתיקה, על שם והיית לראש ולא לזנב, ודגים לפרות ולרבות כדגים, ומיני מתיקה, ואין מבשלים בחומץ.

– יש בני אדם שנוהגים שלא לאכול בר"ה שום דבר חמוץ ואפי' לימוני, וכמ"ש ב'מורה באצבע', (ט' א' רנד), ועתה ראיתי בתשו' הגאונים (בשם רב האי גאון) כ"י סי' קי"ד שכתב שבר"ה עושים דבר של מתיקה ואין מבשלין בישול שיש בו חומץ עכ"ל. הא למדת דמנהג זה קדום מזמן הגאונים. [הגאון חיד"א בספרו טוב עין סי' ח"י או' צ"א].

(עיין מגן אברהם תקפג', פרי מגדים, אשל אברהם, משנ"ב).

– גם נוהגין שלא לאכול דברים מרורים. [מט"א או' ג'].

כתב הערוך השלחן ואין אוכלים דברים חמוצים בלילה ראשונה ולא דברים המרים. וכן יזהרו מפירות חמוצים, הן רמונים הן ענבים הן אגסים, וה"ה שלא יאכל פרי שלא נגמר עדיין בישולו. [בן א"ח פ' נצבים או' ה'].

וכן לא יאכל הרבה מפירות שיש בהם טעם וריח כגון תפוחים ולימונים מתוקים וכדומה, דפירות שיש בהם טעם וריח גורמים טומאת קרי מאד, ומה"ט קחשיב ביומא דף ח"י ע"א

ימי האיתנים – ימים נוראים

ראשון שבראשין שלא היו מאכילין לכ"ג אתרוג שיש בו טעם וריח לפי שמרבה טומאה. [יפ"ל ח"ב או' יו"ד יעו"ש]. ועיין לקמן סי' תר"ח סעי' ד' וכדברינו לשם בס"ד. (כה"ח יח') – ה'דרכי הישר והטוב' מביא שהרה"ק מליסקא זיע"א נזהר מאוד בדברים אלו, ואפי' מי סודה נזהר מלשתות בר"ח.

חריף:

– כתב ב'לקט יושר' (תלמידו של התרומת הדשן ועליו כתב הדברים) אפי' בצלים מבושלים לא רצה לאכול וכו'. כל דבר חריף אינו אוכל, כל עשיית רק מיני מתיקה ופירות חדשים. – ה'כל בו' (הלכות ר"ה סד' עמוד רט) כתב וכן היה רגיל הר"ם, ואינו נזהר לאכול שומין ואגוזים ולא שום דבר.

(הא"ר מוסיף כאן ולא שום דבר המרבה זרע, אך בכלבו לא כתיב, ובאמת דהא"ר כתב בסימן רפ' דרק שום חי מרבה הזרע, אבל מבושל לא. ויתכן והכל בו כתב על שום מבושל שהוא מה דרגילין לאכול בסעודה, ולכן כתב וכל דבר, ולא הוסיף כדעת הא"ר אך צ"ע).

מכאן אולי משמע שהיו כן מי שנזהר בשומין החריפים.

– בספר 'יהדות המגרב' (ע' 350) כתב דיהודי תונים טובלים שום חריף בדבש, ואומרים 'יתמו אויבינו ושונאינו'. אך יתכן דנהגו רק עם המתקת הדבש ויש לברר למעשה מנהגם. יש שלא נמנעו כלל מאכילת מאכלים חריפים, והוסיפו דחריף מסמל חריפות בתורה וכו'.

ענבים שחורים:

– אין לאכול ענבים בר"ח והטעם ע"פ הסוד. מעשה רב או' ר"ד. וכתב פעולת שכיר שם זכר לדבר עיין ברכות נ"ו ע"ב הרואה ענבים וכו' עכ"ל.

ולפ"ז משמע דוקא ענבים שחורים, אבל ענבים לבנים אדרכא סי' טוב הם כיעו"ש. וכ"ח בזוהר פ' תרומה דף קמ"ד ע"א.

ומיהו עי"ש בזוהר שכתב שהרואה אוכל ענבים שחורות בחלום מובטח לו שהוא בן עוה"ב, יעו"ש. ואפשר לענין ר"ה יש להקפיד שלא לאכול ענבים שחורים וגם להעלותם על השלחן, בר"ם יש להקפיד מן הטעם הנז' שם בזוהר יעו"ש. (כה"ח שם א' כא')

אגוזים:

– טוב לזהר מלאכול אגוזים בר"ח, כיון דאגוז גימטריא חט (חטא). וכן מרבים כיהו וניעו, ועוד שמרבים הזרע. (מתרי"ל – מטה אפרים)

– הא דכתב (הרמ"א בהגה) יש מדקדקים וכו', לפי שהר"מ לא היה נזהר מלאכול שום ואגוזים וכל דבר שמרבה זרע, כמ"ש ד"מ או' א' בשם הכלבו. (כה"ח כו')

– שמעתי שהגדולים קרוים אגוזים, והקטנים קרוים לוזים, וכ"מ ברבה שיר השירים. אבל לפי הטעם השני (שמרבים כיהו וכו') שניהם אסורים. [מ"א סק"ד. א"א או' ד' ר"ז או' ו' מט"א או' ג']. (כה"ח כז')

ימי האיתנים – ימים נוראים

– הם מרבים כיחה וכו'. ומטעם זה אין לאכול פולין וקטנית המרבים כיחה וניעה בר"ה, בין בלילות בין בימים, כי בר"ה צריך שתיקה ביותר לכוין מה שאומר הש"ץ, ומכ"ש בעת תקיעת שופר שע"י חיכוך בגרון להוציא כיחה וניעה מתבטלים השומעים. [מט"א שם].
ונראה דזהו לפי מה שהוא אדם, אם יודע שמזיק לו להוציא כיחה וניעה צריך לזהר מאלו או מדברים אחרים שיודע בהם שמזיקין לו להוציא כיחה וניעה. ועיין לקמן סי' תקפ"ז או' י"ט. (כה"ח כה')

– עוגה עם מעט אגוזים אין צורך להימנע מלאוכלה. (הליכות מועד)

פרק יא' – ברכת המזון

– קודם ברכת המזון, ילמד על שולחנו משניות ראש השנה ד' פרקים.
וכן דברי הזוה"ק בפרשת אמור.
– מראש השנה עד יום הכיפורים נקצבים מזונותיו ופרנסתו של אדם, ולכן יזהר ביום הזה יותר מכל יום לכוין בברכת המזון.
– בברכת המזון אומר 'יעלה ויבוא' ואומר את יום הזיכרון הזה.
וכשיגיע להרחמן הוא יפרוס יאמר 'הרחמן הוא יחדש עלינו את השנה הזאת לטובה ולברכה'.

פרק יב' – סגולת קריאת שמע ותהילים

– יקרא 'קריאת שמע שעל המיטה' בכוונה גדולה, והוא סגולה שלא יטמאנהו בקרי ח"ו, ולא יבשרוהו בשורות רעות ח"ו בחלומו.
– סגולת קריאת התהילים לכל הישועות:
בשם צדיקים מובא – סגולה לכל הישועות! לקרא פעמיים את כל ספר התהילים, בלילה הראשון של ראש השנה. בדוק ומנוסה! (הרה"צ ר' אלימלך בידרמאן שליט"א)
[עיין רחמים לחיים – אלול, בעניין מעלת וסגולת קריאת התהילים]

יום ראש השנה'

פרק א' – השכמה קודם עלות השחר:

– ישתדל מאוד לקום משנתו קודם עמוד השחר, ויחבר לילה ביום בדברי תורה, וימצא הן ושכל טוב בעיני אלקים ואדם.

– "וישכם אברהם בבוקר" איתא בספה"ק שיש חמישה ימים בשנה שצריך לקום בהשכמה יותר מכל השנה, והדבר נרמז במילה אברה"ם, בסופי התיבות של ימים אלו:
א' – הושענא רבא, ב' – תשעה באב, ר' – יום כיפור, ה' – ראש השנה, ס' – פורים.
(מטה משה)

– כתב החיד"א ב'דבש לפי' – כי צריך לזוהר בחמישה ימים בשנה להשכים מוקדם, וסימנך 'וישכם אברה"ם בבוקר': איכה – ט"ב, ב' שבועות – מתן תורה המתחילה בבית, ראש השנה, ה'ושענא רבא, מ'גילה – פורים.

– כתב ב'כף החיים' (א"ז) – 'ומשכימים לבית הכנסת, (להתפלל בנין החמה), והוא אחד מה' השכמות, ר"ה, ויוה"כ, הו"ר, ט"ב, פורים. [מט"מ סימן תתקנ"ח. א"ר אות ג' שע"ת]. (וסימנך סופי תיבות אברה"ם, הושענא רבא, תשעה באב, כיפור, ראש השנה, פורים).
– עיין לקמן, האם צריך להקפיד לקום לפני עלות השחר, משום מאן דדמיך וכו'.

פרק ב' – אכילה קודם עלות השחר:

א' – המקפיד לקום קודם עלות השחר ורוצה לאכול דבר מה, כל שלא עלה עמוד השחר מותר לאכול.

– בזוה"ק (ויקהל רטו') החמיר מאוד שלא לאכול קודם שמתפלל.
– משעלה עמוד השחר אסור לאכול. לשתות תה או קפה, אף לזוה"ק מותר. (קצשו"ע ילקו"י עמ' קעז).

ב' – אם יודע שלא יאכל עד הצות היום:

– ראוי לשתות דבר מה אחר עלות השחר, שלא יישאר בתענית. אם לא שתה בבוקר, ישתה מים קודם התקיעות. (ילקו"י ימ"נ עמ' תסא').

– בראש השנה שחל בחול לכו"ע מותר להתפלל עד הצות, אף שעל ידי כך הוא בתענית. (מ"ב תקצז' סק"ב)

ימי האיתנים – ימים נוראים

אם חושש שיאריכו בשחרית ומוסף יותר מחצות היום, ישתה מים או תה [בסוכר] לפני התפלה כדי שלא ישאר בתענית. ומכל שכן כשחל בשבת. (ילקו"י)

– כשחל יום טוב ראשון בשבת, יש להקפיד יותר להתחיל בסעודה ממש קודם חצות. כיוון שיש סעודה שלישית, זמן סעודה שנייה הוא עד חצות. (ילקו"י ימ"נ עמ' תסב)

– אסור לסעוד סעודת קבע של אכילת פת יותר מכביצה [כ-50 גרם], לפני תקיעת שופר, ולפני תפלת מוסף, אבל טעימה, כגון טעימה של פירות, מותרת ללא כל הגבלה של שיעור. וכן אכילת פת [אפילו בנטיילת ידים וברכת המוציא וברכת המזון], פחות מכביצה. וגם השליח צבור והתוקע רשאים לנהוג כן. (ילקו"י)

– תוקע שמזכרח לאכול לפני שיתקע בשופר, יש מי שכתב שחייב לקדש על הכוס לפני שיאכל. ויש אומרים שלא חלה חובת קידוש אלא לאחר תפלת מוסף, ולמעשה עדיף שיקדש על היין קודם שיאכל, ויטעם כמלא לוגמיו בלבד, ויחזור ויקדש על היין אחר תפלת מוסף, לפני שיסעוד בביתו.

ומה שיש נוהגים שכל הצבור מקדשים ואוכלים לפני תקיעות שופר. אין מנהג זה עולה יפה, ומנהג הספרדים שלא טועמים כלל, קודם התקיעות, עד סיום כל התפלה כולה. (חזו"ע, ילקו"י)

פרק ג' – שינה ביום ראש השנה

א' – כתב הרמ"א בהגה (ס' תקפ"ג) – וגם נוהגים שלא לישן ביום ראש השנה (ירושלמי) ומנהג נכון הוא:

– נהגו שלא לישון ביום ראש השנה, דאיתא בירושלמי – 'האי מאן דדמיך בריש שתא דמיך מזליה' (מי שישן בראש השנה מזלו ישן) דסימנא מילתא.

מרב הגאון רבי חיים קנייבסקי שליט"א (בטעמא דקרא) ביאר ש"דמיך" פירושו שוכב, ולכן אין להקפיד אם ישן בישיבה על כיסא.

ועוד איתא בירושלמי 'בר נש דדמיך בריש שתא ועסקין בדיניה', שהוא מורה עצלה דאיך אפשר לישון כשעומדים למשפט??!!!

לטעם זה, מי שקשה לו וראשו כואב, יכול לישון אחר חצות היום, שאז אין דנים, ובפרט ביום השני יש להקל.

ב' – האם צריך להקפיד לקום לפני עלות השחר?

מצד הומרא, תיכף בעלות השחר יתגבר ויקום ממיטתו ולא יחזור לישון. (בא"ח ניצבים יא'). כה"ח תקפג, לט'. חזו"ע ימ"נ עמ' כז).

י"א עדיף לקום לפני עלות השחר ולישון אחר חצות היום מאשר לקום אחר עלות השחר ולא לישון כל היום.

ואם יכול ללמוד בליל ראש השנה עד שעה מאוחרת בהתמדה אין לך דבר גדול מזה, אף אם יקום אחר עלות השחר. (ח"ד עמ' מב').

ימי האיתנים – ימים נוראים

מורן הגאון רבי שלמה זלמן אוירבך זצ"ל: אין צריך לקום משנתו, כיוון שהיום נמשך אחרי הלילה. (הגרש"ז 'שלמי מועד' סי' כז).

ודע! שתפילה ישיבתית באופן מסודר ובכוונה כראוי, נראה דעדיפה מתפילה בהנף גם ביום ראש השנה. (הליכות שלמה פ"א הלכה כג').

מורן הגאון רבי יוסף שלום אלישיב זצ"ל ס"ל היום אין בזה קפידא, ויכול לישון ולקום כהרגלו למניין שבו הפין להתפלל. (אשרי האיש ה"ג עמ' פו').

ג' – מתי דנים את האדם?

כתוב בתשובה המיוחסת לרי"ף, שבראש השנה וכן בכל יום מימות השנה הקב"ה דן את עולמו בג' שעות ראשונות של היום. אלא שבראש השנה: עד ג' שעות דן לכל השנה, ופעמים אף לשנים רבות, על פי מידת הדין. (ע"ז ג.; מ"ב תקצא ס"ק יד). מג' שעות ועד חצות היום דן לפני משורת הדין. (כ"מ ממג"א תקצא ס"ק ט'). ובכל יום הוא לפקידה בעלמא.

והביאור בזה, דבראש השנה הקב"ה דן על כללות השנה, אם בשנה זו ירוויח פלוני או ימות פלוני בר מינן, אך אינו דן באיזה יום בשנה ירוויח או ימות. ובכל יום הקב"ה דן לפי מעשי בני האדם אם ביום זה ירוויח את אשר נגזר עליו בראש השנה או ביום זה ימות כפי שנגזר עליו בראש השנה.

והוסף, שהטעם שהקב"ה דן זאת בכל יום הוא כדי שיבואו הנשמות וישמעו את הגזירות ויתפללו על החיים. (קובץ המועדים עמ' ג').

למרות שראש השנה הוא יום הדין, ובו דנים את כל באי עולם, ואין אדם יודע כיצד ייפסק דינו, מכל מקום יש להיזהר שלא להעלות במחשבה שום פסק דין רע – כמוות, מחלות, עוני וכדומה – "שלא ימשיך חס וחלילה דינים רעים אליו אלא יבטח בהסדי השם יתברך". ("תורת אבות")

פרק ד' – הנהגות תפילת שחרית

עוד אני צריך לעוררך בעניין התפילות של ראש השנה ויום הכיפורים, שהעולם אומרים אותם באמת בהתעוררות גדול. אך עיקר מגמתם שהם מתעוררים הוא בפיוטים ובתפילות החדשים הנאמרים במחזור. אבל התפילה הסדורה בפסוקי דזימרה והקרבנות וקריאת שמע ותפילה. הם אומרים במרוצה כמו בכל השנה, ואינם יודעים כי זה העיקר וזה התוספת, ולא יקבל התוספת בלתי העיקר! (מל"ח ס' יג' א' ג' בשם ליקוטי יקרים וס' עבודה)

א' – קודם התפילה ישתדל מאוד לומר דברי הזוה"ק 'אמר ר' שמעון ארמית וכו', וכן נוסח רבון עלמא יהא רעוא וכו', הנזכר בבא"ה, ויועיל לו מאוד לקבלת התפילה, וייחשב לו כאילו כיוון בכל הכוונות הראויות לכיוון בתפילות.

וכן תפילת רבוננו של עולם עפר אנחנו וכו' ויש בה תועלת רבה לקבלת התפילות, וכן מצות תקיעת שופר.

ימי האיתנים – ימים נוראים

ב' – פיוט אדון עולם רבו שבחיו ומעלותיו, וטוב מאוד לאמרו בכל יום קודם תפילת שחרית ובפרט ביום ראש השנה.

ובשם ר' שרירא גאון כתבו שהאזמרו תפלתו נשמעת, ואין שטן מקטרג על תפילתו, ואויביו נופלים לפניו, ויצר הרע משלים איתו, ואין לו שטן ופגע רע בראש השנה ויום הכיפורים בתפילתו.

בספר הזכירה כתב – כל המכוון בעת התחלת אדון עולם, בזה כידוע שתפילתו נשמעת ואין שטן ומקטרג בו, ואויביו נופלים תחתיו, וי"א אף יצר הרע משלים איתו.

אדון עולם גימטריא אין סוף. [מל"ח יג' יח']

ג' – בעשרת ימי תשובה מוסיפים בשחרית, קודם ה' מלך, פעמיים 'ה' הוא האלוקים, סה"כ ד' פעמים.

הטעם: כיון שימים אלו הם ימי כפרה לכפר על מעשה העגל דוגמת אליהו הנביא שהודיע לכולם שה' דווקא הוא האלוקים. ועוד, שהם ימי הדין ולמתק את הדינים. (תקפב' אות יג')

ד' – מראש השנה עד יום הכיפורים נקצבים מזונותיו ופרנסתו של אדם, ולכן יזהר ביום הזה יותר מכל יום לכיון בפסוק 'פותח את ידך'.

ה' – יזהר לומר 'שירת הים' בכונה עצומה, וכיון בדעתו כאילו עומד עתה על שפת ים סוף, דבמדרש אמרו שמוחלים לו על עוונותיו ונעשה כבריה חדשה, ואותה אנו מבקשים כהיום הזה.

ו' – יכוין וידקדק ביותר 'בקריאת שמע' דאיכא בירושלמי ובזוה"ק שמכפר על מה שעבר מעשרת הדיברות, וטוב ביותר לכיון בזה ביום הדין. ועוד דמאריכים ימיו וקורעים גזר דינו וכו' למכוין בקריאת שמע.

ז' – עושה השלום:

בשמונה עשרה ובקדיש "תתקבל" בלבד אומרים "השלום", כיוון שהמלאך הסופר הכותב את בני ישראל בספר החיים, גימטריית שמו היא 381. וכן "השלום" בגימטרייה 381, ואם שכה אין צריך לחזור. (ילקו"י עמ' קנא').

ח' – בברכת הכהנים סגולה לברכה במעשי ידיו שימנה את תיבות הברכה בפרקי אצבעותיו. ט"ו תיבות כנגד ט"ו פרקי אצבעות יד ימין.

– סגולה לפרנסה שיבקש מהכהן המברך שיכוין עליו בזיחונך'.

ט' – מותר לקהל לומר בלחש עם שליח הציבור את הזרת תפילת שמונה עשרה, ואף להזכיר שם ה' שבטופס הברכות כיוון שזה דרך תחינה. ורק בחתימת הברכה ישתקו ויענו לשליח הציבור. (ילקו"י עמ' קסא')

י' – כתב מרן בשו"ע (תקפ"ד) – אין אומרים הלל בראש השנה ויום הכפורים.

כתב הרמ"א בהגה – ונוהגין לומר אבינו מלכנו על הסדר, ואם הוא שבת אין אומרים אותו (ר"ן פרק ב' דראש השנה וריב"ש סימן תקי"ב). ומאריכים בפיוטים ותפלות עד הצות (מהרי"ל):

ימי האיתנים – ימים נוראים

– אין אומרים הלל בר"ה וכו'. דא"ר אבהו אמרו מלה"ש לפני הקב"ה רבש"ע מפני מה אין ישראל אומרים שירה לפניך בר"ה וביזה"כ? אמר להם אפשר מלך יושב על כסא דין וספרי חיים וספרי מתים פתוחים לפניו וישראל אומרים שירה. [ר"ה ל"ב ע"ב. טור].
ואע"ג שאנו בטוחים שנצא זכאי' בדין מ"מ צ"ל ירא וחרד מאימת הדין וע"י כן נזכה לזכות. [ט"ז סק"א. מ"ב או' א'].
– אין אומרים הלל בראש השנה, ויום הכפורים. לפי שהם ימים נוראים, ויראה ופחד ונועדו לתשובה, ולא ימי שמחה יתרה.
אבל אין צריך לדלג ההלל כשקורא פרקים אלה בדרך קריאתו בתהלים. (ילקו"י)

יום טוב ואין אומרים בו הלל

כיון שראש השנה הוא יום הדין, צריך כל אדם להיות ירא וחרד מאימת הדין ויזהר מקלות ראש ומכל דבר המסיח דעתו מאימת הדין.
וכל כך גדול מורא הדין על ישראל בימים אלה, שאפילו הלל אין קוראים בהם, אף על פי שראש השנה יום טוב. אין ישראל אומרים הלל לפני הקדוש ברוך הוא אלא בלב שהוא מלא שמחה וגילה בלבד, ואילו בימי הדין גדולה היראה והרעדה בלב ישראל יותר מן השמחה והגילה, לכן אינם קוראים את ההלל.
אמרו מלאכי השרת לפני הקדוש ברוך הוא: רבונו של עולם, מפני מה אין ישראל אומרים שירה לפניך בראש השנה וביום הכיפורים? אמר להם: אפשר מלך יושב על כסא דין, וספרי חיים וספרי מתים פתוחים לפניו – וישראל אומרים שירה?
אף על פי כן לא יהא אדם עצב ממורא הדין, אלא יסתפר ויתרחץ לכבוד החג, וילבש מלבושי יום טוב, להראות שאנו בטוחים בה' יתברך שיצדיק אותנו במשפט.
ואין לבכות בראש השנה. ובשעת התפילה יש מתירין לבכות. וכן מצינו לחסידים ואנשי מעשה, שהיו שופכין דמעות בתפילות כל הימים הנוראים כתינוקות, כדי לעורר רחמי האב על התינוק. שאף על פי שכולנו חכמים וכולנו נבונים, אין אנו לפני הקב"ה אלא כתינוק שאינו בוש מפני אביו ובוכה לפניו על כל משאלות לבו.
ומצינו בעזרא הסופר כשהיה קורא בתורה לפני הקהל אשר נאספו ביום אחד לחדש השביעי, והיו כל העם בוכים בשמעם את דברי התורה, ויאמרו להם עזרא ונחמיה: אַל תִּתְאַבְּלוּ וְאֵל תִּבְכּוּ... לָכוּ אֲכָלוּ מִשְׁמָנִים וְשִׁתּוּ מִמֵּתִקִּים וְשִׁלְחוּ מְנֹת לְאֵין נְכוּן לוֹ בְּיָ קָדוֹשׁ הַיּוֹם לְאֲדֹנָינוּ, וְאֵל תַּעֲצְבוּ בְּיָ חֲדָוֹת ה' הִיא מְעַזְּכֶם (נחמיה ח).
ומי גוי גדול אשר לו חקים ומשפטים צדיקים וגו' (דברים ד) – איזו אומה כאומה הזאת! בנוהג שבעולם אדם יודע שיש לו דין, לובש שחורים ומתעטף שחורים ומגדל זקנו, שאינו יודע היאך דינו יוצא; אבל ישראל אינם כן אלא לובשים לבנים ומתעטפים לבנים וכו' ואוכלין ושותין ושמחים. יודעים שהקב"ה עושה להם נסים: (ס' התודעה)

פרק ה' – מכירת המצוות ופתיחת ההיכל:

א' – יש להזהר בעת מכירת המצוות, פתיחת ההיכל, הקמת ספר תורה, והעליות, שלא ישיח שיחה בטלה. וטוב שיעיין באיזה ספר בשעת המכירות. ומן הראוי שהגבאים האחראים, לא יאריכו להכביד על הצבור במכירת המצוות בזמן ממושך ביום הקדוש הזה. (ילקו"י)

– מותר למכור העליות בשבת וחג, ואין בזה משום איסור מקח וממכר, וכן מותר לערוך מגביות בימים הנוראים, ובשאר שבתות, לטובת מוסדות תורה וישיבות קדושות, שהכל לצורך מצוה הם. (ילקו"י)

ב' – בעת פתיחת ההיכל יש שנהגו לומר י"ג מדות בטעמי המקרא ג' פעמים, ויש מפקפקים על זה שאין לומר י"ג מדות ביו"ט. ושב ואל תעשה עדיף. אבל ביום הכפורים אומרים בפתיחת ההיכל שלש עשרה מדות שלש פעמים. (ילקו"י)

– בשעת פתיחת ההיכל יאמרו יהי ה' אלהינו עמנו, ובשבת מתחילים אתה הראת לדעת, וכן יאמרו בריך שמי, וי"ב פעמים לעולם ה' דברך נצב בשמים, עם יהי רצון שמויחד לר"ה. (ילקו"י)

פרק ו' – קריאת התורה

א' – כתב מרן בשו"ע (ס' תקפ"ד) – ומוציאין שני ספרי תורה, באחד קורין חמשה מוה' פקד את שרה עד ויהי אחר הדברים האלה, ואם הוא שבת קורין בו שבעה. ומפטיר קורא בשני בפרשת פנחס ובחודש השביעי. ומפטיר ויהי איש אחד מן הרמתיים עד וירם קרן משיחו.

כתב הרמ"א בהגה – ויש מקומות שנוהגים לקרות התוקע ממנין החמשה העולים לספר תורה (כל בו):

בני אדם החבושים בבית האסורים אין מביאין אצלם ספר תורה אפילו בראש השנה ויום הכפורים. (ועיין לעיל סוף סימן קל"ה): מלין בין קריאת התורה לתקיעת שופר:

ב' – כתב בילקו"י (י"ג) – ביום הראשון של ראש השנה קוראים בתורה בפרשת וירא, וה' פקד את שרה, (עד ויהי אחר הדברים האלה). ומפטירין בפרשת פינחס, ובחדש השביעי באחד לחדש, וההפטרה בשמואל א, ויהי איש אחד מן הרמתיים, בענין פקידתה של חנה, עד וירם קרן משיחו. כי שתיהן שרה וחנה נפקדו בראש השנה. כדאיתא בראש השנה (*).

– וְה' פָּקַד אֶת שָׂרָה כַּאֲשֶׁר אָמַר וַיַּעַשׂ ה' לְשָׂרָה כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר:

בפרשת וירא מסופר שאבימלך לקח את שרה אמנו, והקדוש ברוך הוא העניש אותו שלא יוכל להוליד, ורק לאחר שהחזיר את שרה אמנו לאברהם אבינו, התפלל אברהם עליו שיוכל להוליד, ומיד אחר כך מסופר שאברהם אבינו בעצמו הוליד בן.

ימי האיתנים – ימים נוראים

ואמרו חכמינו זכרונם לברכה שיש קשר בין הסיפורים, שאברהם בטבעו לא יכול להוליד, וזכה לבנים, בזכות שהוא התפלל על אבימלך שיוכל להוליד, כי כל המתפלל על חבירו הוא נענה תחילה.

ושואל רבינו האור החיים הקדוש, הרי הקדוש ברוך הבטיח כבר לאברהם אבינו, הרבה לפני הסיפור עם אבימלך שיהיו לו בנים, ואם כן מה היה צורך בסגולה של המתפלל בעד חבירו נענה תחילה???

ומבאר רבינו הקדוש: כי הקדוש ברוך הוא רוצה לפעמים שישועת האדם תבוא דוקא על ידי סגולה מפויימת שהוא יקיים, ומזמין לידו אפשרויות לקיים את הסגולה. וזה גם היה אצל אברהם אבינו שמכיון שהקדוש ברוך הוא הבטיח לו בן, זימן לידו את המצוה שסגולתה לזכות לזה.

ונמצינו למדים, כי 'סגולה' היא בגדר השתדלות שהאדם עושה לזכות בישועה, כי לפעמים הקדוש ברוך הוא רוצה שהישועה תבוא דוקא אחרי עשיית הסגולה. [אבל כמובן שגם לאחר הסגולה, אין הדבר מובטח, רק לפעמים הוא האמצעי להביא את הישועה]. ולכן צריך האדם לזוהר בכל מצווה שבאה לידו, אולי השם יתברך זימנה לידו, כי הפיץ הוא שבסגולת מצוה זו תבוא לו הישועה.

וזה לשון קודשו: 'כי תפילתו על אבימלך הוא דבר המעמיד לפקידת שרה והבטחתו יתברך היתה שיתן לו בן, והזמין לו ה' מצוה שסגולתה שיפקד ובוזה נתקיימה הבטחתו, והוא אומרו כאשר אמר, פירוש, ולצד האמירה שאמר ה' הוא שנזדמן לו הדבר ונפקדה, כי כשירצה ה' להיטיב, יזמין המצוה שסגולתה היא הטובה המבוקשת'. [אור החיים וירא כא] – המתפלל בעד חבירו, והוא צריך לאותו דבר, הוא נענה תחילה.

אח"י (אמר חיים יוסף). צריך שיכנין דוקא על חבירו ולא שפונה ופושט לעצמו, ונה פרושו הראשונים "לא לנו ה'" כי אם לכבוד השכינה, לא לנו שאין פונתינו שיפושט תועלת לנו. מא"ן. (הנהות החיד"א על מוסרי של"ה פ' וירא)

ג' – ביום השני של ראש השנה קוראים בתורה בפרשת וירא, ענין עקדת יצחק. והמפטיר קורא בפרשת פינחס, ובחודש השביעי באחד לחודש. ומפטיר בירמיה (לא, א) מצא חן במדבר, עד הבן יקיר לי אפרים.

– ומה שקורין ביום שני פ' העקידה (כמ"ש לקמן סי' תר"א) פ' הר"ן ז"ל כדי להזכיר ענין עקידת יצחק ואילו שבשביל כך תוקעין בשופר של איל עב"ד.

ועדיפא מינה הו"ל למימר שביום ר"ה נעקד יצחק כדאיתא בזוהר פ' ויקרא דף י"ח. ומיהו בזוהר פ' ויצא איתא דההיא שעתא דאתעקד יצחק ע"ג מדבחה בין הערביים הוה, וביארו בפרקי ר"א שהיה ביוה"כ, וצ"ע לזווג שני המאמרים כאחד כי לפי הנראה דסברות חלוקים הם. [מט"י יעו"ש].

ולק"מ כי מאמר פ' ויקרא אין הדברים כפשטן כי הוא רומז על הארש בסתר עליון עלה בכב"ש המדות שבמקדש הרומזים לאבות כידוע. [מחבר"ר בקו"א או' ב' והב"ד הש"ץ דף רע"ב ע"ג].

ימי האיתנים – ימים נוראים

ור"ל לפי שהזוהר מכנה חג"ת לג' אבות וכשהוא ר"ל חסד אומר אברהם, וכשהוא ר"ל גבורה אומר יצחק, וכשהוא ר"ל ת"ת אומר יעקב, כנודע למכין בדברי הזוהר. וא"כ מ"ש בפ' ויקרא שבר"ה נעקד יצחק הוא על בחי' הגבורה ודו"ק. (כה"ח ס' תקפד' א' טז')

ד' – חובת היום בכל יום טוב המשה גברי הקוראים בתורה, ואם חל בשבת שבעה גברי, ומותר להוסיף ביום טוב כמה עולים נוספים. אך לא ירבו יותר מדאי משום טורח צבור.

– נוהגים שהשליח צבור והתוקע עולים לספר תורה בימים הנוראים, ואף על פי שאין חובה בזה, מכיון שמקבלים שכר על כך, מכל מקום מהיות טוב שיעלו לספר תורה בכלל העולים הנוספים.

ה' – נכון שכל אדם ירא ה' ישתדל שתהיה לו עלייה לספר תורה באחד מן הימים הנוראים, ואפילו בדמים יקרים. דמצוה גדולה לעלות לתורה בראש השנה.

ובמקומות שמוכרים יקנה אותה בדמים כפי יכולתו, ואדרבא יש עילוי יותר במצוה שבאה אליו בדמים ממצוה שבאה אליו בחינם אין כסף. (מטה אפרים – מ"ב, כה"ח א' כג')

– ומ"מ כבר כתבנו במקום אחר שלא יתקוטט אדם ח"ו על שום מצוה, ולא יאנה את חבירו ולא לצערו אפי' אם יודע בו שיצטער בלבו, ואפי' אם רוצה לעשות עילוי לאביו ולאמו כגון במשלים או במפטיר שהשתיקה שלא לאנות אחרים זהו העילוי שיהיה לאו"א, וכמו שאז"ל מילא בסלע משתוקא בתרין. (כה"ח א' כג')

ו' – עליית שלישי החשובה ביותר לאחר כהן ולוי, [בשבת שישי], ויש דס"ל שעליית רביעי המעולה ביותר בראש השנה. (מוהר"ן מברסלב)

– כתב החת"ם סופר זיע"א – 'כל הקונה מפטיר של ראש השנה, תשרה עליו השכינה כל השנה'.

ז' – אחר קריאת התורה אומר המפטיר קדיש, ואם שכח המפטיר לומר קדיש אחר קריאת התורה, והתחיל בברכות ההפטרה, ובשמעו שהקהל גוערים בו לומר קדיש, התבלבל ואמר קדיש בין ברכות ההפטרה להפטרה, יש אומרים שצריך לחזור ולברך שוב את ברכות ההפטרה. ויש אומרים שכל שהפסיק בדברים שבקדושה בדיעבד אינו הפסק. (ילקו"י)

– אחר ההפטרה אומרים הפיוט עת שערי רצון, להזכיר עקידתו של יצחק אבינו.

ח' – אם יש ברית מילה בראש השנה, מלין בין קריאת התורה לתקיעת שופר. ויש שנהגו שאם המוהל הוא התוקע, אינו מקנח את פיו אחר המילה, ובפה מלוכלך בדם המילה הלח, תוקע בשופר, לערב מצות מילה בשופר. (ילקו"י)

פרק ז' – ונתנה תוקף

– "ומלאכים יחפזון וחיל ורעדה יאחזון"

מהי אימתם של המלאכים מיום הדין והרי הם עושים מלאכתם בשלימות? אולם ידוע כי עיקר בריאת העולם כולו והמלאכים בכלל – בעבור ישראל. וממעשי ישראל מושפעים אף העולמות העליונים: אם מטיבים ישראל את מעשיהם – הריהם נותנים כח ותעצומות בכל העולמות ואף במלאכים, ואם לא ייטיבו חלילה מעשיהם – הם מגרעים בכל

ימי האיתנים – ימים נוראים

העולמות ובמלאכים בכלל. לפיכך גם המלאכים "חיל ורעדה יאחזון ויאמרו הנה יום הדין לפקוד על כל צבא מרום" שהרי "כל באי עולם יעברון לפניך" והם יצפו לראות איך יהיו מעשי בני אדם, אשר הם המלאכים, מושפעים על ידם. (דעת משה)

– "אם ישוב מיד תקבלו"

טובה התשובה בעיתה ובעונתה, ודומה הדבר לסחורה כאשר סוחר מביא את מרכולתו למכירה ביום השוק, אם זוהי סחורה שלא בעונתה, או אז כל החפץ לקנות ממנה בוחן אותה בשבע עיניים, ואם נמצא בה פגם קל שבקלים מיד היא נפסלת, ואין איש קופץ עליה. מה שאין כן בסחורה בעונתה שאז אין בוחנים אותה בדקדוק ובקפידה מרובים, וגם אם יש בה חסרון כלשהו היא נרכשת.

כך עשרת ימי תשובה הם ה"עונה" לעשיית תשובה, ועל כן אין כה מדקדקים בשמיים בתשובה הנעשית בימים אלו, ואף אם יש בה, בתשובה, חסרון כלשהוא היא מתקבלת, שהרי זוהי "סחורה" ב"עונתה"!

זה שנאמר בפיוט "אם תשוב מיד תקבלו" ה"סחורה", הלא היא התשובה, ממש נחטפת מן הידיים בימים אלו. (הרה"ק רבי יצחק מוורקא זי"ע)

– "תשובה תפילה וצדקה מעבירין את רוע הגזירה"

'תשובה' – 'צום', 'תפילה' – 'קול', 'צדקה' – 'ממון'.

ע"י התענית שעיקרה תשובה, וע"י הקול בתפילה, וע"י נתינת ממון לצדקה מכפרים על העוונות ומעבירין את רוע הגזירה.

'צום' – גימטריא 136. 'קול' – גימטריא 136. 'ממון' – גימטריא 136.

אומרים צדיקים, יהודי שלא יכול לצום, וכן אין בידו לתת ממון לצדקה, שיתפלל!!!

'צום' 'ממון' – גימטריא 272. קולך 'ערב' – 272.

תפילה – קול, ערב על הצום והממון. "כי קולך ערב", ומסוגל להעביר את רוע הגזירה כמו צום וממון יחד...

'תפילה' ר"ת ת'רופת פ'לא ל'יהודי ה'מאמינ'! (המשפיע ר' יעקב זילברמן שליט"א)

פרק ח' – שופר

תקיעת שופר ועניניה

נצטוינו בתורה לתקוע בראש השנה בשופר, כמו שנאמר (במדבר כ"א): וּבַחֲדָשׁ הַשְּׁבִיעִי בְּאֶחָד לַחֲדָשׁ מִקְרָא קֹדֶשׁ יִהְיֶה לָכֶם, כָּל מִלְּאכָת עֲבֹדָה לֹא תַעֲשׂוּ, יוֹם תְּרוּעָה יִהְיֶה לָכֶם. אף על פי שתקיעת שופר בראש השנה גזרת הכתוב – רמז יש בו, כלומר: עורו ישנים' משנתכם, ונרדמים הקיצו מתרדמתכם והפשו במעשיכם וחזרו בתשובה וזכרו בוראכם. אלו השוכחים את האמת בהכלי הזמן ושוגים כל שנתם בהבל וריק אשר לא יועיל ולא יציל – הביטו לנפשותיכם והטיבו דרכיכם ומעלליכם, ויעזוב כל אחד מכם דרכו הרעה ומחשבתו אשר לא טובה.

ימי האיתנים – ימים נוראים

והוסיפו חכמים אחרונים, בשעה שהאדם מתעורר משנתו וזוכר את בוראו, באותה שעה אף הוא נזכר לפניו לטובה. הרי שהשופר מזכיר למטה ומעלה זכרון למעלה, הוא שאמרו רבותינו: '...כדי שיעלה זכרונכם לפני, במה – בשופר.

תקיעת השופר בראש השנה יש בה עשרה ענינים:

הענין הראשון, מפני שהיום תחילת הבריאה שבו ברא הקדוש ברוך הוא העולם ונעשה מלך על עולמו, וכן עושים המלכים שתוקעים לפניהם בחצוצרות להודיע ולהשמיע בכל מקום תחילת מלכותו; וכן אנו ממליכים עלינו את הבורא יתברך ביום זה.

הענין השני, כי יום ראש השנה הוא ראשון לעשרת ימי תשובה ותוקעים בו בשופר להכריז ולהזהיר על ראשנו, כמי שמוזהר ואומר: כל הרוצה לשוב – ישוב, ואם לאו – אל יקרא תגר על עצמו; וכן עושים המלכים, מזהירים את העולם תחילה בגזרותיהם וכל העובר אחר כך אין לו טענה.

הענין השלישי, להזכירנו מעמד הר סיני שנאמר בו (שמות יט): וְקָל שֹׁפָר תִּזְקַּח מֵאֵד וּנְקַבֵּל עַל עֲצָמֵינוּ מֵהַשָּׁמַיִם וְנִשְׁמָעוּ עָלֵינוּ עַל עֲצָמֵינוּ כְּשֶׁאָמְרוּ נַעֲשֶׂה וְנִשְׁמָעוּ.

הענין הרביעי, להזכירנו דברי הנביאים שנמשלו בתקיעת שופר שנאמר (יחזקאל לג). וְשָׁמַע הַשְּׁמִיעַ אֶת קוֹל הַשּׁוֹפָר וְלֹא נִזְהָר, וְתָבוֹא חָרָב וְתִקְחֶהוּ דָמוֹ בְּרֵאשׁוֹ יְהִיָּה... וְהוּא נִזְהָר – נִפְשׁוּ מֵאֵד.

הענין החמישי, להזכירנו חרבן בית המקדש וקול תרועת מלחמות האויבים. וכשאנו שומעים קול השופר, נבקש מאת השם על בנין בית המקדש.

הענין השישי, להזכירנו על ידי תקיעה בשופר של איל, עקדת יצחק, שמסר נפשו לשמים, ונשחט תמורו איל; וכן אנחנו נמסור נפשנו על קדושת שמו ויעלה זכרוננו לפניו לטובה.

הענין השביעי, שכשנשמע תקיעת שופר נירא ונחרד ונשבר עצמנו לפני הבורא, כי כך הוא טבע השופר מרעיד ומחריד, כמו שכתוב (עמוס ג): אִם יִתְקַע שׁוֹפָר בְּעִיר וְעַם לֹא יִחָרְדוּ.

הענין השמיני, להזכיר יום הדין הגדול ולירא ממנו שנאמר (צפניה א): קְרוֹב יוֹם ה' הַגָּדוֹל קְרוֹב וּמִהָרָא מְאֹד... יוֹם שׁוֹפָר וְתְרוּעָה.

הענין התשיעי, להזכירנו קיבוץ נדחי ישראל ולהתאוות אליו, שנאמר בו (ישעיה כז): וְהָיָה בַיּוֹם הַהוּא יִתְקַע בְּשׁוֹפָר גָּדוֹל וּבָאוּ הָאֲבָדִים בְּאֶרֶץ אֲשׁוּר וְהַנְּדָחִים בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם וְהִשְׁתַּחֲוּוּ לָהּ בְּחַר הַקֹּדֶשׁ בִּירוּשָׁלַם.

הענין העשירי, להזכירנו תחית המתים שנאמר בה (ישעיה יח): כָּל יֹשְׁבֵי תְבֵל וְשֹׁכְנֵי אֶרֶץ בְּנִשְׂא גַם הָרִים תִּרְאוּ וְכִתְקַע שׁוֹפָר תִּשְׁמָעוּ.

יום תרועה

אף על פי שלא נתפרש בתורה שתרועת ראש השנה היא בשופר, למדנו מיובל שכתוב בו (ויקרא כה): וְהִעֲבַרְתָּ שׁוֹפָר תְּרוּעָה, שהתרועה בשופר.

ימי האיתנים – ימים נוראים

ולמה לא הזכיר הכתוב בפרוש 'שופר' גם בתרועת ראש השנה? לרמוז על תרועה אחרת, שאף היא מחובת היום – זו תרועת פה בתפילה ותחנונים ושכרון הלב בתשובה. וכן במזמור תקעו בחדש שופר (תהלים פא) נאמר בצרה קראת ואחזקך. התורה קראתו ליום זה יום תרועה ולא יום תקיעה, לרמוז על שכרון הלב, (תרועה, לשון שכרון הוא. כמו תרעם בשבט ברזל ככלי יוצר תנפצים – תהלים ב) בחרטה ותשובה מן החטאים. שכל המתנחם על חטאתו, בוכה ומתאנה ומצטער עליה הרבה, ועל ידי כך הוא מוכיח שעזב את חטאיו ולא ישוב אליהם עוד. יום תרועה – יום של שכרון הלבבות בחרטה ובתשובה.

לשמוע קול שופר

כמה תקיעות חייב אדם לשמוע בראש השנה? – תשע תקיעות. לפי שנאמר 'תרועה' ביובל (ביום הכיפורים של שנת היובל) ובראש השנה שלש פעמים (ויקרא כג; שם כה; במדבר כט), וכל תרועה – פשוטה (תקיעה) לפניה ופשוטה לאחריה; ומפי השמועה למדו שכל תרועות של החדש השביעי אחד הן, בין בראש השנה בין ביום הכיפורים של יובל – תשע תקיעות תוקעין בכל אחד משניהן: תקיעה ותרועה ותקיעה, תקיעה ותרועה ותקיעה, תקיעה ותרועה ותקיעה. תרועה זו האמורה בתורה, נסתפק לנו בה ספק לפי אורך השנים ורוב הגלות ואין אנו יודעין היאך היא: אם היא היללה שמיללות הנשים בנהייתן בעת שמייבבות; או האנחה כדרך שיאנח האדם פעם אחר פעם כשידאג לבו מדבר גדול; או שתיהן כאחת – האנחה והיללה שדרכה לבוא אחריה – הן הנקראות תרועה; שכך דרך הדואג, מתאנח תחילה ואחר כך מילל. לכך אנו עושין הכל. היללה היא שאנו קוראין תרועה, והאנחה זו אחר זו היא שאנו קוראין שלשה שברים. טעמים ורמזים וסודות רבים נאמרו בענין זה של קול השופר, והנה מקצתן: כל ענין היום – בקולות, קול שופר וקול תפילה, שכך טבע הקול שהוא נשמע ממקום למקום ומקרב רחוקים אל מקום אחד, הרי שהוא 'למעלה מן המקום', לכך הוא מסוגל לתשובה וקיבוץ נדחים מקצוי ארץ אל הקדוש ברוך הוא, שהוא מקומו של עולם ואין העולם מקומו. קול השופר – קול זעקת הלב, בלא חיתוך דיבור, והוא עמוק יותר מכל הקולות הנחתכים בדיבור. השופר – לשון סתרים שאין מכיר בה אלא הקב"ה לבדו והיא עלומה מכל המקטרגים, וכענין צפצופו של תינוק שאין יודע בו אלא אמו. השופר מקבץ ומעלה עמו כל קולות התפילה של כל ימות השנה, כצאן הנאסף לקול תרועת הרועה.

לערבב השטן

אותן שלשים הקולות שתוקעים אחר קריאת התורה ולפני תפילת מוסף נקראות 'תקיעות מיושב', כלומר, שעדין לא עמדו בתפילה, ורשאיין לשמען בין עומדין ובין יושבין (ובלבד שיעמוד התוקע). בקהילות אשכנזי נהגו לעמוד באותן התקיעות ובקהילות ספרד נהגו לשבת.

וכשעומדין הציבור אחר כך בתפילת מוסף, חיבים לתקוע עוד תקיעות על סדר הברכות שבתפילת מוסף לראש השנה, בסוף כל ברכה מסדר מלכויות, זכרונות ושופרות. ותקיעות אלה נקראות 'תקיעות מעומד' לפי שהן בתפילת העמידה. יש נוהגים לתקוע על סדר התפילה בחזרת הש"ץ בלבד, ואחרים נהגו לתקוע על הסדר אף בתפילה שבלחש.

ולמה תוקעין ומריעין כשהן יושבין, (וחוזרים) ותוקעין ומריעין כשהן עומדין? כדי ' לערבב השטן.

יש מפרשיין, ערבוב השטן, היינו הכנעת היצר, כמו שאמרו 'הוא שטן הוא יצר הרע הוא מלאך המות.

ובירושלמי פורש ענין ערבובו של השטן: 'שכשהוא שומע קול שופר פעם ראשונה, (הרי הוא) בהול ואינו בהול; כששומע שנית, אומר: ודאי זה הוא שופר של יתקע בשופר גדול והגיע זמנו (של השטן) להתבלע, כדכתיב (ישעיה כה): בְּלֵעַ הַפְּוֹת לְנִצָּחַ וּמִתְעַרְבֵב וְאִין לוֹ פְּנָאֵי לְקַטְרָג.

שטן העולם שערמתו מרובה משל הכמים ונבונים והכל נופלים ברשתו, כלום נבער מדעת הוא, שמתירא מפני קול שופר שאפילו תינוקות של בית רבן יודעים בו שלא קול שופר מלך המשיח הוא?

מכאן אנו למדים כי באמת היכולת ביד ישראל להביא אז את הקץ תוך השמעת קול שופר. ולעת קץ במהרה בימינו, אפשר שכך יהיה, ישראל תוקעים בשופרותיהם למצות היום, ובשעת תקיעותיהם נפתח סגור לבם ונחרדים מעוונותיהם וברגע קטן הם מהרהרים בתשובה, ואין מספיקים לגמור את תקיעותיהם – וקול שופר של המלך המשיח כבר נשמע, ומתערבים קולות השופר, שלו עם שלהם, והגאולה באה.

שכן, שופר קטן שלנו ושופר גדול שלעתיד – ענין אחד לשניהם: להעיר ולעורר נרדמים ולהזכיר נשכחות, ושופר גדול שלעתיד, מאליו 'יתקע' מתוך סיכום וקיבוץ כל קולות השופרות הקטנים שבכל הדורות, עד שיהא הקול הולך וחזק מאד ואינו פוסק, עד שהוא מגיע אף לאזני האובדים והנדהים ומעוררם ומביאם להשתהוות בהר הקדש בירושלים. בקי הוא השטן בענינים אלה יותר מאתנו, יודע הוא פחם של ישראל ופחו של קול השופר שאפשר שתהא פתיחתו בידי כל אדם וסיומו בידי משיח בן דוד שיגלה לנו במהרה בימינו אמן, ואין מעצור לגאולה זו ויכולה היא לבוא בכל עת ובכל שעה ולכך הוא חושש.

מעשה השטן שנתערבב

מעשה נורא שקרה בארץ ספרד לאחר הגרוש. היו שם רבים מישראל שקבלו עליהם דת הנוצרים מפני האונס. מגדולי המלכות היו ומעשירי הארץ, והיה קשה עליהם לעזוב את כל יגיעם ולנדוד למרחקים ברעב ובחוסר כל, לכן המירו דתם בגלוי, ובלבם נשארו נאמנים לה' אלקי אבותיהם והשתדלו לקיים מצוותיו ככל אשר יכלו לעשות בסתר. וביניהם אחד בשם דון פרננדו אגולר, שהיה מנצח בתזמורת המלכותית כברצלונה. הגיעו ימי אלול וקרוב יום הדין וכלתה נפשו לשמוע קול שופר בראש השנה. ואתו עמו רבים מאחיו שגם נפשם משתוקקת לאותה מצוה. מה עשה? פרסם ברבים שביום פלוני (ואותו יום – ראש השנה היה) יקיים קונצרט שבו ישמיע נעימות בכלי תרועה שונים ממנגינותיהם של אומות שונות. רבים היו שם מן האנוסים שבאו לשמוע קול שופר וכל תאונתם נתנה להם. נשמעו שם מנגינות רבות ושונות בביצוע של מנגנים שאינם מבני ברית ונשמע גם קול תרועת שופר, תקיעות תרועות ושברים, ככל מצות היום, בניגונו וניצוחו של דון אגולר בעצמו, ואין איש מאנשי הכמורה שם על לב. אמר חכם אחד: מעולם לא הצליח אדם לבלבל את השטן בתקיעותיו, כדון אגולר בשעתו. כל שליחי השטן היו שם, גדולי הכמורה והאינקוויזיציה, כולם שמעו וראו ולא ידעו מאומה.

מאה קולות

כבר פשט המנהג בקהילות ישראל שתוקעין בין הכל מאה קולות. מהם תקיעות, מהם שברים ומהם תרועות. וסמכו מנין זה של קולות השופר, כנגד מאה פעיות שפעתה אם סיסרא ותיבב על בנה: מְדוּעַ בִּישָׁשׁ רָכְבוּ לְבוֹא מְדוּעַ אֶחְרוּ פְעָמֵי מְרַבְבוֹתָיו (שופטים ה). שכך היה ידוע לחכמים במסורת, שמספר פעיותיה – מאה. וכן מִבְּעַד הַחֲלוֹן נִשְׁקָפָה עַד תְּשִׁיב אֶמְרֶיהָ לָהּ שְׁנֵאמַר בְּשִׁירַת דְּבוּרָה עַל אוֹדוֹת אִם סִיסְרָא – מאה ואחת אותיות שיש בהן יבבות ופעיות של צער שנצטערה האם על סיסרא בנה. כל הנאמר שם מדבריה אחר כן הֲלֹא יִמָּצְאוּ יַחְלְקוּ שְׁלָל וְגו' לא דברים של צער הם, אלא דברי תנחומים שהתנחמה הבל בנצחונות בנה שבגללם הוא בושש לבוא. ומה ענין מאה קולות של שופר אצל פעית אם סיסרא? ולמה לא העמידו את המנין על מאה ואחת כמנין פעיותיה של זו? אלא שקול השופר בא לעורר רחמים על זרעו של יצחק שנעקד כאיל על גבי המזבה, וכל הפעיות שפעתה אם סיסרא פעיות של אכזריות היו, אכזריות אשר לא מצינו כמותה בכל העולם.

האם בשעה שהיא מיבבת על צער בנה, הלא תדע רחם על אמהות אחרות כמותה, שבוכות על מות בניהן; אבל היא, אם סיסרא, אינה כן אלא כל תנחומיה – הֲלֹא יִמָּצְאוּ יַחְלְקוּ שְׁלָל רַחֵם רַחֲמָתִים לְרֹאשׁ נָכָר. סיסרא בנה עוסק כעת בריטוש שבויים מישראל ובניפויץ עוללים, וזאת נחמתה, ובכך היא מפיגה את צערה – יש לך אכזריות גדולה מזו?

ימי האיתנים – ימים נוראים

יבואו מאה קולות השופר של רחמים, ויבטלו אותן הפעיות שכולן של אכזריות היו, הויך מאחת בהן – זה צער האם על בנה שיש בו גם ממידת הרחמים אפילו אצל אכזרים. פעיה אחת זו של רחמים אין קול השופר בא לבטל; לפיכך מאה קולות כנגד מאה פעיותיה של אכזרית זו, שפעתה לשם אכזריות. עוד רמוז למאה קולות – שכן אמרו ז"ל: מאה פעיות האשה פועה כשהיא יושבת על המשבר, צ"ט למיתה ואחת לחיים. וכיום הרת עולם – תבל ומלואה כיושבת על המשבר, אם לשבט אם לחסד, לפיכך תוקעין מאה קולות. סימן לדבר: אֲשֵׁרֵי הָעָם יוֹדְעֵי תְרוּעָה – יודעי – בנימטריא מאה. הרבה מקהילות תימן לא נהגו במאה קולות, על פי שיטת הרמב"ם. הספרדים נוהגים להוסיף עוד תרועה גדולה אחת בסוף התפילה לפני 'עלינו לשבח' או אחריו. אחד ומאה קולות אלה שתוקעים, הוא כנגד מנין 'מיכאל' המלאך, שעולה מאה ואחד, כדי לחזק פחו של מלאך מיכאל שהוא שר ישראל במרום ועומד ומליץ על ישראל ומבקש עליהם רחמים. ועוד טעם להריע תרועה גדולה לאחר התפילה, כדי לערבב השמן שלא יקטרג על ישראל שהולכים לביתם אחר התפילה ואוכלים ושותים ושמים וכאלו ח"ו אינם יראים מאימת הדין. תקיעה אחרונה שבסדר התקיעות, נהגו להאריך בה וקורין אותה 'תקיעה גדולה', וכענין שאמור במתן תורה (שמות יט) בְּמִשְׁךְ הַיָּבֵל הִפָּה יַעֲלוּ בְּהָר – בהאריך היובל (השופר), אות הוא לסיום הקולות, שכן דרך התוקעין.

השופר – המגן האחרון

משל לאחד שהיה תועה ביער, והיו בו חיות רעות מן הדורסים והטורפים, והיו עמו קשת וחצים להציל עצמו מן הדורס. ויהי הוא הולך ביער הנה והנה, ועל כל אשר ראו עיניו מרחוק היה חושב כי דוב הוא או ארי וזאב, והיה יורה בחצים – עד בואו אל המקום ההוא וראה כי עץ נרקב הוא. וירא באשפתו ובתרמילו, וראה כי לא נשאר לו כי אם חץ אחד. והיה נשמר מעתה שלא לירות החץ ההוא על ספק כי הלא במקום סכנה הוא, אולי יצטרך אותו להציל עצמו מפי הטורף, אז יורה החץ להעבירו וחיתה נפשו בגללו. הנמשל: נאמר מפי המשורר (תהלים נז): יִשְׁלַח מְשֻׁמִים וַיִּזְשִׁיעֵנִי חַרֵּף שְׁאֵפֵי סֶלָה וְגו' נִפְשֵׁי בְּתוֹךְ לְבָאֵם וְגו', ובזמן שהיינו בעיר אלקינו הר קדשו, היו לנו כלי הצלה הרבה – בית המקדש ומזבח וקרבנות וכהן גדול עומד ומשרת בהם – היה סמוך לַבְּנוּ וּבִטּוּחַ כִּי נַחֲלִיף פֶּחַ לְמַחּוֹת מְעַלִּינוּ כֹּל סוּאָן, כֹּל טוֹרֵף וְשׂוֹאֵג. לא כן עתה, כאשר מכלי ההצלה הרבים והעצומים לא נשאר לנו כי אם השופר הדל הזה. לכן פקח עיניך ידידי והבט והכן לבך, ועשית כחמתך (המגיד מדובנא). (ס' התודעה)

ימי האיתנים – ימים נוראים

א' – 'מצות היום', מצות שמיעת קול שופר רבו טעמיה ומעלותיה. יכוין שבא לקיים מצות עשה מהתורה לשמוע קול שופר ביום ראש השנה. יכוין לצאת ידי חובת הברכה והתקיעות ששומע מהתוקע. בשעת התקיעות יאזין לתקיעות, ויהרהר בתשובה וחרטה על העבר. – בן ראש השנה יום אחד מפני שהוא יום תשובה והערת בני אדם משכחתם – ומפני זה יתקע בו בשופר – כמו שבארנו ב"משנה תורה" – וכאילו הוא הצעה ופתיחה ליום הצום כמו שהוא מפורסם בקבלת האומה מענין עשרת ימים שמראה השנה ועד יום הכפורים: (רמב"ם 'מורה נבוכים' ח"ג פ' מג')

– כל המעשים הטובים שנעשו בלא דעת ובלא כוונה במשך השנה – אם אחר כך בראש השנה ויום הכיפורים ישראל מעוררין עצמן מעומק הלב, בדעת ובכוונה, נחשב להם כאילו נעשה הכול בכונה רצויה למפרע". ("שם משמואל")

– מקובלנו מהרש"ש זצ"ל, כי בראש השנה מועילה תשובה אף על הטאים שאמרו שאין עליהם תשובה, כי בראש השנה הוא נעשה ברייה חדשה ואינו אותו אדם שחטא. ("נהר שלום")

– גם אדם שעבר על דברים המעכבים את התשובה, אם יתעורר לחזור עליהם בתשובה שלימה בימי ראש השנה – ה' יתברך יכפר לו עליהם ויטהר אותו מהם. ("פלא יועץ" ראש השנה)

– כל התעוררות לתשובה בימי ראש השנה, ולו הקטנה ביותר, חוסכת טורח רב במשך השנה – "והתעוררות מעט היום, הוא כנגד טורח גדול בזמן אחר". ("פלא יועץ" ראש השנה)

– במעמי תקיעת שופר ראש השנה: להזכירנו קבוץ נדחי ישראל, ולהתאות אליו, שנאמר בו: 'זהיה ביום ההוא יתקע בשופר גדול ובאו האובדים בארץ אשור והנדחים בארץ מצרים'. (חכם יעקב יצחקי זיע"א – 'אוהלי יעקב' פירוש לראש השנה)

ב' – הלכות שמיעת קול שופר:

– מצות עשה מן התורה לשמוע קול השופר בראש השנה, שנאמר יום תרועה יהיה לכם, וקודם שיתקע בשופר מברך בא"י אמ"ה אקב"ו "לשמוע" קול שופר. שעיקר המצוה בשמיעה ולא רק בתקיעה. שאם תקע ולא שמע קול שופר לא יצא ידי חובתו. ומכל מקום בדיעבד שבירך אקב"ו לתקוע בשופר, או "על תקיעת שופר", יצא.

– מצות עשה מן התורה לשמוע תרועת השופר בראש השנה, שנאמר יום תרועה יהיה לכם.

וכמה תקיעות חייב אדם לשמוע בראש השנה תשע תקיעות.

תקיעה תרועה ותקיעה, ג' פעמים, ובסך הכל הם תשע תקיעות. לפי שנאמר תרועה בראש השנה וביובל שלש פעמים, יום "תרועה" יהיה לכם, זכרון "תרועה" מקרא קודש, והעברת שופר "תרועה" בחדש השביעי בעשור להודש ביום הכפורים תעבירו שופר בכל ארצכם.

ימי האיתנים – ימים נוראים

וכל תרועה פשוטה לפנייה ופשוטה לאחריה.

ומפי השמועה למדו שכל תרועות של חודש השביעי אחד הן, בין בראש השנה בין ביום הכפורים של יובל, תשע תקיעות תוקעין בכל אחד משניהן. תקיעה תרועה ותקיעה, תקיעה ותרועה ותקיעה, תקיעה ותרועה ותקיעה.

תרועה זו האמורה בתורה נסתפק לנו בה ספק לפי אורך השנים ורוב הגלות, ואין אנו יודעים היאך היא, אם היא היללה שמייללין הנשים ביניהן בעת שמייכבין, והם קולות קצרים ביותר דהיינו תרועה. או האנחה כדרך שיאנח האדם פעם אחר פעם כשידאג לבו מדבר גדול, והם קולות כבדים, דהיינו שברים. או שניהם כאחד האנחה והיללה שדרכה לבא אחריה הן הנקראין תרועה. שכך דרך הדואג מתאנח תחלה ואחר כך מיילל, לכך אנו עושים הכל. היללה היא שאנו קוראים תרועה, והאנחה זו אחר זו היא שאנו קוראים אותה שלשה שברים. **נמצא סדר התקיעות כך הוא**, מברך ותוקע תקיעה ולאחריה שלשה שברים ואחריה תרועה ואחריה תקיעה, [תשר"ת]. וחוזר כסדר זה שלש פעמים. ותוקע תקיעה ואחריה שלשה שברים ואחריה תקיעה [תש"ת], וחוזר כסדר זה שלש פעמים. ותוקע תקיעה ואחריה תרועה ואחריה תקיעה [תר"ת], וחוזר כסדר הזה שלש פעמים. **נמצא מנין התקיעות שלשים קול**, כדי להסתלק מן הספק. [ורמוז לדבר, יום תרועה "יהיה" לכם. יהיה בגימטריא שלשים].

– **הכל חייבים לשמוע קול שופר בראש השנה**, כהנים ליום ישראלים וגרים.

אבל נשים וקטנים פטורים, וכל שאינו מחוייב בדבר אינו מוציא אחרים ידי חובתם.

– **נשים פטורות ממצות שופר**, שהיא מצות עשה שהזמן גרמא שנשים פטורות.

ומכל מקום נוהגות הנשים לבוא לבית הכנסת בראש השנה כדי לשמוע קול שופר (עם ברכותיו), ויפה עושות, ויש להן שכר מצוה. רק אין להן שכר כמו האנשים שהם מצווים על כך, אלא שכר פחות, שגדול המצווה ועושה יותר ממי שאינו מצווה ועושה.

ואמנם אשה שיש לה ילדים קטנים שאם תביאם לבית הכנסת יפריעו למהלך התפלה והתקיעות, אין לה לבוא לבית הכנסת, ותסמוך על עיקר הדין שהיא פטורה ממצות שופר ומתפלה בצבור. ואם תחמיר לבוא לבית הכנסת יוצא שכרה בהפסדה, שגורמת הפרעה למהלך התפלה.

– מותר להוציא השופר דרך רשות הרבים לצורך תקיעה לנשים.

– **אשה שנהגה מכמה שנים לשמוע קול שופר בראש השנה**, וכן שאר מצות עשה שהזמן גרמא, במשך שנים, ונבצר ממנה לעשות כן מחמת חולי, או לידה, וכיוצא, אם ברצונה לבטל מנהגה זה לגמרי, *צריכה התרת נדרים*, ולהביע חרטה על שלא אמרה שהיא נוהגת כן "בלי נדר". אבל אם רק במקרה באותה שנה אינה יכולה לקיים מצות שופר, ולשנה אחרת תחזור למנהגה הטוב, לשמוע קול שופר, אינה צריכה התרה.

ועל הצד היותר טוב יכוין עליה בעלה בהתרת נדרים שעושים בערב ראש השנה.

– התוקע לנשים יכול לתקוע להן אף לאחר שכבר יצא ידי חובתו, ואין צריך להקפיד כלל לתקוע לנשים לפני שיצא ידי חובתו.

ימי האיתנים – ימים נוראים

– אשה שיודעת לתקוע, ורוצה לתקוע לחברותיה בלי ברכה, רשאית לתקוע להן בין ביום הראשון בין ביום השני.

ומכל מקום יותר ראוי שאיש יתקע לאשה [בלי ברכה], ולא תתקע אשה לאשה או אשה לעצמה.

– נכון שהתוקע או התלמיד חכם שבצבור יאמר לקהל דברי כבושין לפני התקיעות, לעוררם לשוב בתשובה שלמה, וזכות הרבים תלויה בו.

וידועים דברי רבנו הגדול הרמב"ם שכתב: אף על פי שתקיעת שופר בראש השנה גזירת הכתוב היא, רמז יש בה. כלומר: עוררו ישנים משנתכם ונרדמים הקיצו מתרדמתכם, וחפשו במעשיכם וחזרו בתשובה, וזכרו בוראכם, אלו השוכחים את האמת בהכלי הזמן ושוגים בכל שנתם בהבל וריק אשר לא יועילו ולא יצילו, הביטו לנפשותיכם והטיבו דרכיכם ומעלליכם, יעזוב כל אחד מכם דרכו הרעה ומחשבתו אשר לא טובה.

– קודם שתוקעים בשופר רצוי שרוב הקהל, או הגבאי יזהירו את הצבור על ה' דברים שהם: א' – שיכוונו לצאת ידי חובת המצוה, אחר דקיימא לן מצוות צריכות כוונה. ושגם התוקע מכוין להוציאם ידי חובת הברכות ומצות שמיעת קול שופר.

ב' – שיכוונו לצאת גם ידי חובת הברכות, מדין שומע כעונה.

ג' – שלא יענו ברוך הוא וברוך שמו על הברכות של התוקע, משום דהוי הפסק.

ד' – שלא יאמרו וידוי בין התקיעות אלא בהרהור הלב.

ה' – שיכוונו לצאת גם בתקיעה עצמה מדין שומע כעונה, לצאת ידי חובת כל הדעות.

– נוהגים שהתוקע אומר תפלות ותחנונים לפני התקיעות כדי שיתקבלו ברצון לפני שוכן מרומים, ויאמר המזמור כל העמים תקעו כף, שנאמר בו עלה אלהים בתרועה ה' בקול שופר. [ואמרו במדרש תהלים (מז), עלה אלהים בתרועה, שישב על כסא הדין, וכיון שישראל תוקעים בשופר הוא עולה ומהפך מדת הדין למדת הרחמים, שנאמר ה' בקול שופר, ברחמים, שנאמר ה' אל רחום וחנון]. ואומר אותו פעם אחת ולא יותר, שלא לעשות טורח צבור. וי"א ז' פעמים. (ילקו"י)

– פסוקים של רחמים

קודם התקיעות והברכות, נוהגים ברוב הקהילות לומר שבע פעמים פרק מ"ז שבתהלים פל העמים תקעו כף וגו' שיש בו שבע פעמים שם אלקים שהוא רומז על דין, וכתוב בו עלה אלקים בתרועה ה' בקול שופר – רמז לסילוק הדין (הרמז בשם 'אלקים') והיפוכו לרחמים (שם הויה) – על ידי קול השופר.

ואחרי כן אומרים עוד שבעה פסוקים של רחמים: מן הפסוק קראתי יה ענני במרחב יה (תהלים קיח), שכך הוא ענין השופר שתוקעין בו בצידו הצר וקולו מרחיב והולך עד שבוקע רקיעים. ואחריו עוד ששה פסוקים שראשי אותיותיהם מצטרפים לתבות 'קרע שמן'.

ימי האיתנים – ימים נוראים

קולי שמעתי, אל תעלים אונך לרוחתי לשועתי (איכה ג). ראש דברך אמת, ולעולם כל משפט צדק. ערב עבדך לטוב, אל יעשקני ידים. שש אנכי על אמרתך, פמוצא שלל רב. טוב טעם ודעת למדני, פי במוצותיך האמנותי. נדבות פי רצה נא ה', ומשפטיך למדני (תהלים קיט).

אחר כך מברכים על התקיעות שתי הברכות ותוקעים

בין הכל אומרים תקפ"ז תבות, כמנין 'שופר' (עם הכולל – תוספת אחד המקובלת בגיטריות, כנגד המלה בעצמה)

מנהג קהילות ספרד להוסיף עוד פסוקים ופיוטים. וכן המנהג בכל קהילות המזרח לומר ביום הראשון של ראש השנה, (וי"א אף ביום השני), את הפיוט 'עת שערי רצון' (וכנוסחת התימנים: 'עת שערי רחמים') המתאר את סיפור עקדת יצחק, ואומרים אותו בנעימה מיוחדת ובהשתפכות הנפש. והגר"א לא נהג לומר שום מזמור קודם תקיעת שופר, ולא הייה רצון שבוין כל סדר וסדר.

שופר – שפרו מעשיכם

וחיב אדם לכון את לבו בשמיעת שופר ביום ראש השנה, וידע וישכיל שהוא יום דין' והקדוש ברוך הוא יושב על כסא דין, וכל באי עולם עוברים לפניו כבני מרון, כצאן האלו שעוברים על ידי הרועה והוא עומד ואומר: זו לחיים וזו לשחיטה, כך אדם עובר לפני הקב"ה בראש השנה, וכל מעשיו כתובים בספר ונקראים לפני הקב"ה, ואין אדם יודע אם נגמר דינו לחיים או למות; על כן צריך אדם לכון את לבו לשמוע השופר, מפני שהוא מזכיר לאדם לעשות תשובה וישוב אל ה' וירחמהו ויצא זכאי ליום הדין' (מנורת המאור) ואמרו במדרש תהלים: תקעו בהדש שופר – אמר רבי ברכיה בשם ר' אבא: שפרו מעשיכם, קדשו מעשיכם! ומה שופר זה – תוקע מזה ומוציא מזה, כך כל קטגורים שבעולם מקטרגים לפני, ואני – שומע מזה ומוציא מזה' (אבודרהם)

– **נוסח הלשם יחוד**, הכתובה בסידור הכוונות של הרש"ש ז"ל שנוהגין לאומרה חסידי בית אל יכב"ץ אשר בעיר קדשנו ירושת"ו קודם ברכות השופר בשני הימים של ר"ה והיא מסודרת מדברי שער הכוונות ופע"ח שבדרושי ר"ה ומשאר דברי הרב.

לשם יחוד קבה"ו (יאהדונה"י) בדחילו ורחימו (יאהתויה"ה) ורחימו ודחילו (איהתויה"ה) ליהדא שם י"ה בו"ה ביחודא שלים (יהו"ה) בשם כל ישראל ובשם כל הנפשות והרוחות והנשמות המתיחסים אל שורשי נר"ן המלובשים והקרובים להם שמכללות אצילות בריאה יצירה עשיה ומכל פרטי אבי"ע דכל פרציף וספירה דפרטי אבי"ע.

הנה אנחנו באים לקיים מ"ע זו שהיא מצות תקיעת שופר לתקן את שורשה במקום עליון בשיעור קומה לעשות את כונת יוצרילו שציונו לעשות מצוה זו להשלים אילן (גי' יאהדונה"י) העליון ולהשלים אדם (גי' יו"ד ה"א וא"ו ה"א) העליון ולהקים סוכת דוד הנופלת ולהחזיר העטרה ליושנה. לברר ולתקן ולהעלות כל הנר"ן וניצוצי הקדושה שנפלו בקליפה ע"י אדה"ר

ימי האיתנים – ימים נוראים

ועל ידינו בגלגולים אלו ובגלגולים אחרים ושארית הרפ"ה ניצוצין ולהשלים שלימות תיקון נר"ן שמכללות אבי"ע ומכל פרטי אבי"ע דכל פרצוף וספירה דפרטי אבי"ע המתיההים אלתיקון מצוה זאת וגם להשלים שלימות תיקון איברי נר"ן דכל ישראל החיים והמתים החסרים משלימות תיקון מצוה זאת. ויהר מלפניך ה' או"א שיהיה עתה עת רצון לפניך להיות עולה מצוה זו לתקן את כל פגמינו ופגמי' אדה"ר אשר פגמנו בכללות אבי"ע ובכל צלמי לבושי נרנח"י דאבי"ע ולצרף ולברר ולהסיר הסיגים מצלמי לבושי נרנח"י דכללות ופרטות דאבי"ע ולברר חלקי הנפש שנפגמו ונפלו בנוגה דאבי"ע ונוגה כאור תהיה אל מקים הקודש. אנא ה' הפרד נא מעלינו צד הרע שביצה"ר ותזכנו ותלבננו בכח היצה"ט. וע"י מעשה המצוה הזאת יתוקן כל בחי' ו"ק וכל צלמי לבושי ה' אחרונה דהוי"ה נפש של כל כללות אבי"ע ושל כל פרטי אבי"ע דכל פרצוף וספירה דפרטי אבי"ע. וע"י הדיבור של המצוה הזאת יום תרועה יהיה לכם יתוקן כל בחי' דעת צלמי לבושו ו' דהוי"ה רוח של כל כללות אבי"ע ושל כל פרטי אבי"ע דכל פרצוף וספירה דפרטי אבי"ע. וע"י הכוונה של המצוה הזאת יתוקן כל בחי' בינה וכל צלמי לבושי ה' ראשונה דהוי"ה נשמה של כללות אבי"ע ושל כל פרטי אבי"ע דכל פרצוף וספירה דפרטי אבי"ע וע"י המחשבה של המצוה הזאת יתוקן כל בחי' חכמה וכל צלמי לבושי י' דהוי"ה חיה של כל כללית אבי"ע ושל כל פרטי אבי"ע דכל פרצוף וספירה דפרטי אבי"ע.

וע"י רעותא דלבא יתוקן כל בחי' כתר וכל צלמי לבושי קיץ היו"ד דהוי"ה יחידה של כל אבי"ע ושל כל פרטי אבי"ע דכל פרצוף וספירה דפרטי אבי"ע ויתיחדו ד' אותיות הוי"ה הזו נרנח"י דכללות ופרטות אבי"ע ביחודא שלים והיו כסא שלם אשר בהם יתפשט האור אין סוף ויתיחדו אבא ואמא (י"ה) ביחודא שלים ויתיחדו ויזדווגו זו"ן (ו"ה) זוג שלים (יאהדונה") ומשם ימשך שפע רב וברכה רבה בכל העולמות לזכך נר"ן שיהיו ראויים לעורר מ"ן ולהמשיך מ"ד ואל יעכב שום חטא ועון והרהור רע את המצוה הזאת ותעלה לרצון לריח ניחוח לפניך (וזה הלשם יחוד הנז' שייכה לכל מצוה כנודע). ומכאן ואילך כוונת השופר) ויהי נועם וכו'.

ויה"ר מלפניך ה' או"א שתהיה שעה זו שעת רצון לפניך ויהיו עולים תקיעותינו לפניך למתק את הדינים הקשים והרפים הרמוזים באותיות שופר אשר הש' שבו עולה למספר אלהי"ם במילוי יודי"ן אלף למ"ד הי יוד מס. וה' ו' פ' שבו עולה למספר אלהי"ם וה' ר' עולה למספר רבוע אלהי"ם א אל אלה אלהי אלהים. ואף גם ה' ש' ו' משופר עם י"ד פרקי היד האוחזים בו המה יעלו למס' ש"ך ניצוצין דבוצינא דקרדינותא וה' פ' וה' ר' יעלו למס' מנצפ"ך אשר עם ה' אצבעות האוחזים בו אשר המה שורש ה' גבורות עולים למש' פר"ה. ותמונת השופר גם יצדק בסתריו אשר צד העליון שבו צר לעומת תבנית תיקון הא' דדיקנא קדישא מן המצר קראתי יה כתר. והטפה אשר בידו אוהו לעומת תמונת החכמה והשופר עצמו לעומת הבינה והתחתון הרחב לעומת תיקון הששי דדיקנא קדישא ענני במרחב יה דעת. ותמונת השופר גם הוא מקיף הז' תחתונות דאימא חג"ת נהי"ם ומעשה ידינו כוננה עלינו. וימשך ב' שמות י"ה י"ה דב' אלהים שבמצר ומרחב דדיקנא קדישא דא"א לשופר שהוא ז' תחתונות

ימי האיתנים – ימים נוראים

במעללינו אבל גלוי וידוע לפניך כי עז יצרנו הרע דמיונו כאריה יכסוף לטרוף וככפיר יושב במסתרים. ועתה הנה שבנו אליך בכושת פנים ונתחרטנו חרטה גמורה על כל מה שהרשענו ועשינו און ומרמה. והרי אנחנו מקבלים עלינו עתה לשוב בתשוב' שלימה בלב שלם ובנפש הפצה עד מקום שידינו מוגעת. וכמו כן יה"ר מלפניך ה' או"א שיהא חשוב ומקובל ומרצה לפניך מחשבתינו זאת כאלו תקענו כל המאה קולות הראויים ליום זה וכאלו כווננו כל הכוו' הראויות והמתיחסים אליהם. וכאילו עשינו כל מה שמוטל עלינו. ובכן יגולו רחמיך העליונים על מדותיך וישתלשלו בסלסולים עד יגיעו ויגיהו בנוגה רב הסהר ותעלה למעלה ראש עטרת זכות אבותינו בעלי בריתך להקנות להם כח יפה במעמד שלשתן להתפלל ולחלות פני הנך ויהיו חקוקים בכסאך אברהם בראש יצחק בינתיים יעקב כנגד לכבוש עבד תחת רבו ושפחה תחת גבירתה. ויתבסמו ויתמתקו כל הדינים ויכבשו רחמיך את כעסך ויגילו רחמיך על מדותיך ותתנהג עמנו במדת החסד וכו' עד את בריתי אברהם אזכור והאריץ אזכור. (כה"ח תקפ"ה ס' יא')

– בשעת הברכות כל הצבור עומד על רגליו, ומיד אחר הברכות הקהל יושב, והתוקע ישאר עומד על עומדו, ויתקע מעומד. ובדיעבד אם תקע מיושב יצא. וימתין מעט עד שכל הצבור ישבו ויוכלו לשמוע התקיעות.

– יחיד שהיה אנוס ולא התפלל עם הצבור, ובא התוקע לביתו לתקוע לו ולהוציאו ידי חובתו, צריך לעמוד בשעה ששומע התקיעות.

– בתקיעות שלפני תפלת מוסף הצבור רשאי לשבת, ורק התוקע צריך לעמוד. ויש להזהיר את הקהל שיעמדו בעת התקיעות שבחזרת תפלת מוסף, שהם עיקר התקיעות דמעומד.

– המנהג לתקוע על הבימה שהספר תורה מונח עליה, אחר שקראו בו הקריאה של חובת היום, כדי להזכיר זכות קבלת התורה ומעמד הר סיני, שנאמר שם, "ויהי קול השופר הולך וחזק מאד". ורק אחר סיום התקיעות דמיושב ואמירת פסוקי אשרי העם יודעי תרועה, ואשרי, מחזירים הספר תורה להיכל.

– ביום הראשון של ראש השנה לאחר ברכת לשמוע קול שופר יוסף התוקע לברך שהחיינו.

וגם בבואו אחר כך להוציא אחרים ידי חובתם, יברך להם שתי הברכות לשמוע קול שופר ושהחיינו.

– בשחל יום טוב ראשון בשבת, כשתוקעים בשופר ביום השני של ראש השנה מברכים לשמוע קול שופר ושהחיינו.

– אדם שנאנס ולא בא לבית הכנסת ביום ראש השנה, או מי שהוא חולה ונפל למשכב, יש להתאמץ במאד להביא לו לביתו תוקע שיתקע לו להוציאו ידי חובה.

ולכתחלה יברך השומע, ורק אם אינו יודע לברך היטב, יברך התוקע בשכילו, גם אם הוא כבר יצא ידי חובה. ואם שכח לברך ונזכר בין תשר"ת לתש"ת, אין לו לברך שם, דשמא יצא י"ח בתשר"ת. וכך מי ששח שיחה במלה בין תשר"ת לתש"ת, בדיעבד אינו חוזר לברך, אף שיש ספק שמא לא יצא ידי חובתו.

ימי האיתנים – ימים נוראים

– מותר מעיקר הדין לתקוע לשם מצוה בשופר בלי ברכה, במקום מטונף וכדומה, כמו מי שנמצא בבית האסורים, או באופן שבאמצע התקיעות נעשה ריח רע, מותר להמשיך ולתקוע, שבמעשה המצוה אין צריך להקפיד להיות במקום נקי. וכל זה כשאין לו אפשרות אחרת לתקוע במקום שאין בו ריח רע כלל.

– המסופק אם שמע קול שופר או לא, חוזר ותוקע ואינו מברך.

– תוקע לרבים שהוצרך לתקוע לחולה קודם שיתקע לרבים, יש אומרים שיוכל לתקוע לו על ידי שיכוין בפירוש שאינו רוצה לצאת ידי חובתו בתקיעות אלו, ואחר כך יוכל לתקוע להוציא ידי חובה את הרבים. וטוב שיתקע ליחיד אחר התקיעות לרבים.

– מי שבירך על השופר והתחיל לתקוע בו, ואחר כך השופר נפסל, אינו צריך לחזור ולברך, ויתקע שאר התקיעות בשופר כשר. ואף אם היה סבור שהשופר כשר, ונמצא שהוא פסול, אין צריך לחזור ולברך, אלא יחזור לתקוע את כל התקיעות בשופר כשר בלי ברכה, שאין התקיעות נחשבות להפסק בין הברכה לתקיעות בשופר הכשר.

– מי שבא לבית הכנסת אחר שכבר בירך התוקע על השופר, ושמע התקיעות כולן, הדבר ברור שאף על פי שלא שמע הברכות, יצא ידי חובה. ויש אומרים שרשאי לברך אחר התקיעות משום תקיעות דמעומד.

– אסור לתקוע ולשומעים להפסיק בדיבור בין ברכות התקיעות לתקיעות, ואם סח בין הברכה לתקיעות צריך לחזור ולברך. אלא אם כן הפסיקו בענין הצריך לתקיעות, שאז אין צריך לחזור ולברך. (ולכתחלה לא ישיח אפילו בענין השופר והתקיעות).

וכן אסור להפסיק בדיבור בין סדר תשר"ת לתש"ת, ובין תש"ת לתר"ת. ואיסור זה הוא בין לתקוע ובין לקהל השומעים.

דורשי רשומות אמרו: "הפכת ושמע" ישראל, נוטריקון, הלל, ספר תורה, כהנים (ברכת כהנים), תפלה, וידוי, שופר, מגילה, עומר, שבכל אלו אסור להפסיק בדיבור.

ואפילו בין תקיעות דמיושב לתקיעות דמעומד אין לדבר אלא בענין התפלות והתקיעות.

– ומכל מקום אם נצרך לנקביו מותר לברך אשר יצר, כשהוא בין תקיעות דמיושב לתקיעות דמעומד.

וכן מי שסיים תפלת מוסף בלחש, ורואה שעדיין יש להמתין זמן מה עד שהש"צ יתחיל בתפלת החזרה, רשאי להרהר בדברי תורה, ואע"פ שהוא עומד בין תקיעות דמיושב לתקיעות דמעומד, הרהור לאו כדיבור דמי, ולא חשיב הפסק. עד שיתחיל הש"צ תפלת החזרה.

– מי שבירך על תקיעות [דמיושב] ותקע ג' פעמים תשר"ת, ואחר כך לא יכל לתקוע, אסור לו לקרות "זיהי נועם" לתוך השופר לסגולה. וכל שכן שאסור לומר זאת בין הברכה לתקיעה, אלא ישתדלו להשיג תוקע אחר או שופר אחר.

ואם אין אפשרות להשיג תוקע או שופר אחר, ולא היה יכול לתקוע אלא על ידי הפסק גדול להביא שופר אחר ממקום אחר, מותר לו לומר "זיהי נועם".

ימי האיתנים – ימים נוראים

– יש מקומות שנוהגים שאחד מהקהל עומד ליד התוקע, ומקריא לפניו סדר התקיעות כדי שלא יטעה. והמקריא צריך לזיזר שלא להקריא התקיעה הראשונה שאחר הברכה, משום חשש הפסק. וכן אין למקריא להקרות לתוקע בתפלת לחש במוסף, משום הפסק.

– אסור לדבר בשעת התקיעות, ואפילו להשתעל או לפהק אסור, שמבלבל השומעים. והגדולים מוזהרים על הקטנים לבל יבלבלו את השומעים על ידי הילוכם אנה ואנה או שיחתם. ואין להביא קטנים יותר מדאי לבית הכנסת שמפריעים ומבלבלים כוונת הצבור. אבל קטנים שהגיעו לחינוך והם מיושבים בדעתם, מצוה להביאם לבית הכנסת לחנכם.

– אין להפסיק בין סדרי התקיעות לומר וידוי בין תשר"ת לתש"ת, ובין תש"ת לתר"ת, כי דבר זה לא נכון לפי ההלכה, שהואיל ואנו מסופקים שמא לא יצא בסדר הראשון, או גם בסדר השני, כי שמא תרועה שנאמרה בתורה היא היללה שנקראת גם כן בפנינו "תרועה", ואם כן אין יוצאים ידי חובה עד שיתקע תר"ת, ואם יפסיק בוידוי לפני סדר תר"ת הרי הוא מפסיק בין ברכת לשמוע קול שופר לתחלת המצוה, והוה ליה חשש ברכה לבטלה, ולספק אם צריך לחזור ולברך שנית.

לכן באמצע התקיעות מותר להרהר בלבו בוידוי בין סדר לסדר, אבל לא יאמר בפיו בלחש. ובתקיעות עצמם יכוין כל מחשבתו לצאת ידי חובת המצוה של שמיעת קול שופר, ותו לא מידי.

– נהגו לכסות את השופר עד גמר הברכות שעל השופר, ובין התקיעות, דעבדינן זכר לזריזותו של אברהם אבינו ע"ה, שהצניע את יצחק בעת בניית המזבה, שלא יזרוק בו השטן מום. אבל בשעת הברכות צריך שיאחז את השופר בידו. ואם יוכל יאחזו את השופר כשהוא מכוסה.

– נכון שהתוקע יתקע בצד ימין של פיו. ומיהו אין זה מעכב לדינא, ואם יש תוקע הגון שאינו יודע לתקוע בצד ימין רק בשמאל, ולעומתו יש תוקע איש פשוט שיודע לתקוע בצד ימין, ההגון וירא שמים קודם.

– ראוי לכל תוקע שבא לזכות הרבים להוציאם ידי חובה לעבור בעיון על הלכות שופר וסדרי התקיעה.

– מותר לשליח צבור לתקוע באמצע חזרת השליח צבור בתפלת מוסף, באופן שמוכסח לו שחזור לתפלתו, ואף אם יש שם תוקע אחר, רשאי השליח צבור לתקוע בעצמו.

פרק ט' – מוסף

יתאמין במוסף הנשגב והנורא בבכיה ובכונה שלמה, וישים עצמו כאין באמת, וכו', ויתעורר ויבקש ממלך מלכי המלכים הקב"ה בלב נשבר, אולי יחנן ה'. [מל"ה יג' מב']

א' – במוסף של ראש השנה, בין ביום הראשון ובין ביום השני של ראש השנה, ואפילו אם חל בימי החול, צריך לומר את "מוספי" יום הזכרון, כדי לכלול הקרבנות והשעיר של ראש חודש שהיה קרב בראש השנה, כדאיתא בתוספתא (ריש פ"ק דשבועות). [וכן מבואר

ימי האיתנים – ימים נוראים

בתוספות ר"ה ח: ד"ה שהחדש]. ואם טעה ואמר "מוסף" יצא. ודוקא אם חתם, אבל כל שלא חתם חוזר ומתקן ואומר מוספי.

ב' – כתב מרן בשו"ע (ס' תקצ"א ס"ד) – **אומרים עשרה פסוקים של מלכיות, ועשרה של זכרונות, ועשרה של שופרות בכל ברכה, שלשה מהם של תורה, שלשה של כתובים, שלשה של נביאים, ואחד של תורה.** ואם רצה להוסיף על אלו עשרה רשאי. (ומיהו אם לא התחיל בשום פסוק רק אמר ובתורתך כתוב לאמר יצא) (טור):

– **אומרים עשרה פסוקים וכו'.** כנגד יו"ד הלולים של הללו אל בקדשו. וכנגד עשרת הדברות. וכנגד עשרה מאמרות שבהם נברא העולם. [ר"ה ל"ב ע"א לבוש]. ובתיקונים תיקון נ"ה איתא שהם כנגד שם מ"ה. ועוד עיין לעיל סי' תקפ"ה או' כ"ח טעם בסוד. (כה"ח תקצ"א ס"ט)

– **של מלכיות וכו'.** מלכיות כדי שתמליכוני עליכם. זכרונות כדי שיעלה זכרונכם לפני לטובה. ובמה בשופר. ר"ה ט"ז ע"א: (כה"ח תקצ"א ס"ב)

– **וג' של כתובים וכו'.** ומה שנהגים לומר של כתובים תחלה משום שאנו אומרים פסוקים הכתובים בס' תהלים, ודוד קדים להני פסוקים דנביאים דאמרינן. [הרא"ש פ"ד דר"ה. לבוש. וכ"כ הרד"א דף ק"א ע"א].

והרב ק"נ על הרא"ש שם כתב הטעם משום דפסוקים של כתובים אינם אלא שבחים, והמה מוקדמים בזמן שהוא ויהיה, משא"כ פסוקי דנביאים שעדיין לא נתקיימו עד אחרית הימים ע"כ לאחרונה יסעו יעו"ש.

ועוד י"ל מפני שדוד הוא מלך, וע"כ ראוי להקדימו כמ"ש "ויעבור מלכם לפניהם וכו'".
וא"ת למה אינו אומר בפסוקי הכתובים וע"י עבדיך הקדושים כמ"ש בפסוקי הנביאים וע"י עבדיך הנביאים?

וי"ל מפני שפסוקי הנביאים נאמרו בשליחות הנביאים לאומרם לישראל לפיכך אמר בהם וע"י עבדיך הנביאים, אבל של כתובים לא נאמרו בשליחות אלא ברוח הקודש לפיכך אמר בהם ובדברי קדשיך כתוב לאמר. [הרד"א דף ק"א ע"א. שו"ג או' ט':] (כה"ח תקצ"א ס' כא)
– **ואחד של תורה.** ואם השלים בנביא יצא [ר"ה ל"ב ע"ב. מ"א הק"ד. שו"ג או' יו"ד. מט"א או' יו"ד. מ"ב או' ט'], והיינו אם אמר ד' פסוקים של נביא להשלים יו"ד פסוקים יצא. [י"א בהגב"י. וכ"כ הר"ז או' ז' ועיין לקמן או' כ"ח]: (כה"ח תקצ"א ס' כב)
ג' – כתב בשו"ע – לא יתפלל ביחיד תפלת מוסף וכו'.

דאמר רב יוסף לא ליצלי איניש צלותא דמוספי בתלת שעי קמייתא דיומא ביומא קמא דריש שתא ביחיד דלמא כיון דמפקיד דינא דלמא מעייני בעובדיה ודחפו ליה מידחי. אי הכי דצבור נמי. דצבור נפישא זכותיה. אי הכי דיחיד דצפרא נמי לא. כיון דאיכא צבורא דקא מצלו לא קא מדחי. [ע"ז דף ד' ע"ב. והביאה הטור וב"י ולבוש].

והאידינא שנהגו בכל תפוצות ישראל להתפלל שחרית בהשכמה א"כ אין ליחיד להתפלל שחרית אחר שעה ראשונה שבודאי כבר התפללו הצבור, ואעפ"י שהש"ץ אומר עדיין

ימי האיתנים – ימים נוראים

פיוטים מ"מ אין זה מקרי בשעה שהצבור מתפללים ואם לא עשה כן יתפלל בשעה שנייה אבל לא בשלישית שהוא שעת כעס. [מ"א סק"ט. א"ר או' ט"ו. מט"א או' י"ב].
אבל בשאר ימות השנה מותר להתפלל שחרית אימתי שירצה. כן מסיק מ"א שם. וכ"כ א"ר או' י"ג. ישי"ע.

ומ"מ לכתחלה צריך לזוהר להתפלל דוקא בשעה שהצבור מתפללין אפי' בשחרית דחול והוא אנוס שאינו יכול לבא לילך לכהכ"נ כמ"ש לעיל סי' ין' סעי' ט' ובדברינו לשם בס"ד.
(כה"ח תקצ"א ס' לו')

– עד אחר ג' שעות היום. וא"ת מ"ש מוסף ר"ה דלא יתפלל יחיד עד אחר ג' שעות משאר מוספים?

כבר הרגיש זה רש"י ז"ל וכתב דמוספי כל השנה הם שבה וסיפורי מעשה, אבל מוסף ר"ה מתוך שהוא מתפלל מלכיות זכרונות ושופרות מיפקד דינא טפי ואל יפרוש אדם מן הצבור עכ"ד. [שו"ג או' י"ט].

ובס"ח סי' תשס"ג כתב כיון שהקב"ה דן בכל יום ג' שעות (כמ"ש בע"ז דף ד' ע"ב יעו"ש) א"כ בר"ה ויוה"כ כמו כן, א"כ מה יש בין אותם ימים לשאר ימים, אלא בכל יום דן על הנהגה של בריות (ר"ל שנוהג בו ביום ולפי שעה) ובר"ה דן על עליונים ותחתונים על כל מה שיהיה באותו שנה או לשנים רבות כגון כי קרא ה' לרעב וכו' שבע שנים וכו' יעו"ש. והב"ד מ"א שם. ועיין ר"ה ט"ז ע"ב: (כה"ח תקצ"א ס' לו')

ד' – סדר תפילת מוסף של ראש השנה: מלכיות, זכרונות, שופרות.

ובגמרא ראש השנה (לד'): אמרו: "אמר הקב"ה, בני, אמרו לפני בראש השנה מלכיות זכרונות ושופרות, מלכיות כדי שתמליכוני עליכם, זכרונות, כדי שיעלה זכרונכם לפני לטובה, וכמה בשופר".

– ברכות תפלת המוספין של ר"ה, מלכיות, זכרונות, ושופרות, מעכבות זו את זו, שאם אינו יכול לומר את כולן, אינו רשאי לומר מה שיודע מהן, אלא לא יאמר כלום.

– סדר תפילת שמונה עשרה הוא כך:

א. שלוש הברכות הראשונות: אבות, גבורות ו"אתה קדוש" כבכל יום.

ב. הזכרת יום טוב: "אתה בחרתנו... ותיתן לנו... את יום" וכו'.

ג. הזכרת מלכיות: מזכירים עשרה פסוקים (שלושה מהתורה, שלושה מהנביאים, שלושה מהכתובים ועשירי מהתורה) שכתובה בהם המילה "מלך" ומבקשים מהקב"ה: "אלקינו ואלקי אבותינו, מלך על כל העולם...", חותמים "ברוך אתה ה', מלך על כל הארץ...", תוקעים בשופר עשרה קולות ואומרים "היום הרת עולם".

ד. הזכרת זכרונות: פותחים ב"אתה זוכר מעשי עולם...", שוב עשרה פסוקים כנ"ל שכתוב בהם עניין זכירה, ואחר כך מבקשים מהקב"ה: "אלקינו ואלקי אבותינו, זוכרנו בזיכרון טוב מלפניך..." וכן "יעלה ויבוא ויגיע... ויזכר זכרוננו...", חותמים "ברוך אתה ה' זוכר הברית", תוקעים בשופר עשרה קולות ואומרים "היום הרת עולם".

ימי האיתנים – ימים נוראים

ה. הזכרת שופרות: שוב מזכירים עשרה פסוקים כנ"ל שמוזכר בהם שופר. (ובבא"ה: ישים לב כשאומר "ה' צבאות יגן עליהם" שהוא סוף פסוק. ואז יוסף "ה' צבאות יגן עליכם" וכו'). מבקשים מהקב"ה: "אלקינו ואלקי אבותינו, תקע בשופר גדול לחירותנו", הותמים "ברוך אתה ה' שומע קול תרועת...". תוקעים עוד עשרה קולות ואומרים "היום הרת עולם".

ו. מסיימים שלוש ברכות אחרונות: "רצה", "הטוב שמך" ו"שים שלום" כבכל יום. ה' – יתפללו הצבור בלחש תפלת המוספין תשע ברכות, מלכיות, זכרונות, ושופרות, וגם השליח צבור יתפלל עמהם בלחש.

ומנהגינו לתקוע גם בתפלת הלחש של מוסף, ואמרו חז"ל, מפני מה תוקעים ומריעים כשהם יושבים וחוזרים ותוקעים כשהם עומדים, כדי לערבב השמן.

ופירש רש"י, לערבב השמן שלא ישטין על ישראל שכאשר ישמע ישראל מחבבים המצות מסתתמים דבריו.

וכתבו הראשונים על פי הירושלמי, שיש לתקוע שלשים קול מיושב, ואחר כך שלשים קול בתפלת לחש של מוסף, תשר"ת תש"ת תר"ת למלכיות, וכן לזכרונות, וכן לשופרות. וחוזר התוקע כסדר הזה בחזרה שלשים קול, ובקדיש תתקבל שאחר התפלה עשרה קולות, ובסך הכל הם מאה קולות. וכן מנהגינו.

ואף על פי שדעת מרן השלחן ערוך שאין לתקוע בתפלת הלחש של מוסף, מנהגינו בזה כדברי החולקים.

ומכל מקום הנהגים שלא לתקוע בתפלת מוסף בלחש, אלא רק בחזרת השליח צבור, ומשלימים מאה קולות לאחר התפלה, יש להם על מה שיסמוכו. ולכן אין רשות לבטל מנהגם. ורק אם כל הקהל יביעו רצונם בלב שלם לשנות ממנהגם, ולהתחיל לתקוע גם בלחש שלשים קול, וכדברי האר"י והמקובלים, שפיר דמי לעשות כן ותבוא עליהם ברכה.

ו- מי שמתפלל בלחש ולא הספיק להגיע לסוף הברכה, ומרגיש שהתקוע מתכוין לתקוע, יפסיק עד שיגמור התקיעות, ואחר כך ימשיך. ומי שממהר בתפלתו ימתין בסיום הברכה עד שישמע התקיעות.

- צריך להזהיר את הקהל שיעמדו בתקיעות של החזרה, כמבואר לעיל, אבל בתקיעות שאחר התפלה אין צריך לעמוד. וכן אם טעה בהן אין מחזירין אותו.

- המנהג בארץ ישראל בתקיעות דמעומד, לתקוע תשר"ת תש"ת תר"ת למלכיות, וכן לזכרונות וכן לשופרות.

ואף שמרן הש"ע (סי' תקצב ס"א) כתב שנוהגים לתקוע למלכיות תשר"ת ג' פעמים, ולזכרונות תש"ת ג' פעמים, ולשופרות תר"ת ג' פעמים. (וכן מנהגם של בני בבל), כבר נשתנה המנהג למעליותא. ואין לשנות.

- יחיד שלא תקע, ורוצה שיתקעו לו בשעה שמתפלל מוסף בלחש, על ידי שירמוז לתקוע לתקוע, לא יפסיק, וכל שכן שאינו רשאי לתקוע בעצמו באמצע התפלה. ודי לו ששומע לפני התפלה או לאחריה, שלשים קולות, כי לא תקנו לשמוע תקיעות בתפלת מוסף אלא בצבור. ונכון שיתקעו ליחיד לפני שיתפלל תפלת מוסף. (ילקו"י)

ימי האיתנים – ימים נוראים

ז' – כתב רבנו האר"י זיע"א – בתפילת מוסף בעת אמירת קדושת כתר במילת "איה" יכוין שה' יתברך יתן לו אחת ממשאלותיו (עושר גדול או רוח הקודש או בנים צדיקים); ובודאי שיענו לו מן השמים ויזכה לזה, וכן יכוין על אותה משאלה במוסף של יום הכיפורים, ובנעילה.

בשם צדיקים מובא דיבקש בנים צדיקים דכולל הכל!.

ח' – היום הרת עולם. כי בתשרי נברא העולם והיה הריונו, כי ההריון יאמר גם על עת הלידה כמו הורה גבר, ואמרינן בר"ה (כ"ז ע"א) כמאן מצלינן האידנא זה היום תחלת מעשיך, כמאן כרבי אליעזר דאמר בכ"ה באלול נברא העולם וביום ששי שהוא ר"ה נברא אדה"ר, נמצא שהיום נגמר הריונו של עולם ולכך כל העולם נדון ביום זה. [הרד"א דף ק"א ע"ב. א"ר או' ו' וכ"ה בזוהר פ' אמיר דף ק' סוף ע"ב. וכ"כ לעיל סי' תקפ"א או' כ"א].

ואף לסברת ר' יהושע דאמר בניסן נברא העולם כתבי שם התו' דאיכא למימר דבתשרי עלה במחשבה לבראות ולא נברא עד ניסן יעו"ש, והב"ד מ"א סק"א. ועוד עיין לעיל סי' תקפ"ב או' ל"ו מעם בהוד באמירת היום הרת עולם יעו"ש: (כה"ח ס' תקצב' א"ח)

– היום הרת עולם. וכשאומר היום הרת עולם נהגו לשחות עצמן ולאומרו בכפיפת קומה. והטעם הוא מפני שבאין להזכיר ענין גדולת היום ומעלתו תגבורת הדין שיש בו וכל באי עולם עומדים בו למשפט לפני בורא עולם ואינו יודע דיני איך יצא. [סדר היום. והב"ד השע"ת לעיל סס"י תקצ"א]. (כה"ח ס' תקצב' א"ט)

– "היום הרת עולם..."

כתב רבינו הרש"ש: כשאומר: "היום הרת עולם... אם כבנים אם כעבדים", כל עצמותיו יאחזמו רעד לכי יפקוד הקב"ה, "אם אב אני איה כבודי, ואם אדון אני איה מוראי". ולכן יאמרו זה כמתון ובשכרון לב.

– "היום הרת עולם"

הרוקח (בפירושו לתפילה) כותב 'הרת' – לשון הריון, כי בו הורה ויוצר האדם כל מה שיבוא עליו משך השנה כולה. (באר הפרשה)

– הנקודה של ראש השנה היא "היום הרת עולם" – הכל מתחיל מהתחלה. אפשר להשתנות! הבטלן יכול להפוך למתמיד וכו' – ומציאות זו כוללת כל אחד ואחד מאתנו. ומדוע אין אנו משתנים? מפני שאיננו מאמינים שאפשר להשתנות. דוגמא לדבר: אדם לעולם לא יתפלל שתהיה לו עין נוספת... זה היה יכול להיות מאוד שימושי אם היתה לו עוד עין... ולמה לא מתפללים על זה? מפני שאדם לא מאמין שזה יקרה. אדם מבקש רק על דברים שהוא מאמין שהם יכולים להיות. זוהי עבודת הימים הללו – להשתנות! אפשר לעשות תשובה, על ידי עבודה, על ידי תפילה – ובעיקר ע"י י"ג מידות של רחמים שהן כח החידוש כח אינסוף. להאמין שאפשר להשתנות, להאמין שביום זה, שהוא בבחינה של "ראש", ניתן לאדם כח בלתי מוגבל – כח של אדם הראשון קודם החטא, ובאמונה זו בכוחו של האדם לחדש וליצור כלים, לבנות עולם חדש! (הגרש"ד פינקוס זצ"ל שיחות לימים נוראים – עמוד עב)

ימי האיתנים – ימים נוראים

– 'הבן יקיר לי אם ילד שעשועים'

בתפילת מוסף של ראש השנה, בתוך פסוקי הזכרונות קראנו את הפסוק: 'הבן יקיר לי אפרים אם ילד שעשועים פי מדי דפרי בו זכר אֶזְכְּרֶנּוּ עוֹד עַל פֶּן הָמוּ מֵעֵי לֹו רַחֵם אֲרַחֲמֶנּוּ נָאם ה'.

ומפרש רבינו האור החיים הקדוש פירוש מתוק, שבו יש כוח להליץ עלינו זכות ביום הדין. הנה יש להבין מדוע נמשלנו דוקא לילד שעשועים, ואיזה 'מידת הרחמים' מיוחדת יש בכך???

ומתריך רבינו הקדוש, שהדרך הוא שילדים קטנים גם כשהם מטונפים ומלוכלכים משיירי אוכל או שאר דברים מאוסים, ההורים מחבקים ומנשקים אותם למרות שהוא מלוכלך ומטונף. מה שאין כן לילד גדול מלוכלך לא עושים זאת.

ולכן קרא לנו השם יתברך 'ילד שעשועים' כמו ילד קטן חביב לאביו. לאמר לנו, אף על פי שאתם מלוכלכים בעוונות ופשעים, בכל זאת חביבותכם עדיין לפני.

ובספר ראשון לציון כתב רבינו הקדוש, וזה לשון קודשו: 'הגם שיהיו ישראל עושים הרבה עבירות, כל עוד שהם מובדלים מן האומות ומאמינים בתורה, וטעם מניעתם מעשות הטוב – מצד חסרון ההבנה, הם אהובים בעיני ה'. [מאור החיים – לתלמיד רבינו, עמ' כה.

ראשון לציון שיר השירים פרק ב]

– "כי מדי דברי בו זכור אזכרנו עוד על כן המו מעי לו רחם ארחמנו נאום ה'"

כשיהודי אומר "זכור" נזכרתי ו"אזכרנו עוד" ועוד זכור אזכור יותר את הקב"ה, משיב הקב"ה לעומתו במדה כנגד מדה: "רחם" זה מכבר היו לי רחמים עליו, אולם מעתה "ארחמנו עוד" ביתר שאת. (הרה"ק רבי מרדכי מלכוביץ)

– "היום ברחמים תזכור"

דבר נורא אמר הרה"ק בעל ה'חידושי הרי"ם' זי"ע, שהגם שאין לנו שמץ השגה בקדושתם של האבות והאמהות הק', אך מדברי הגמרא שהאמהות הקדושות שרה ורחל נפקדו בראש השנה מבואר שאף הן לא היו יכולות לפעול לעצמם זרע של קיימא, אלא רק בר"ה לגדול סגולת היום.

מכאן נלמד ק"ו בן בנו של ק"ו אלה פעמים לדידן, עד כמה עלינו להשתדל בכל עוז ותעצומות לנצל את ר"ה, כי ממנו תוצאות חיים. (באר הפרשה)

– "קדוש אתה ונורא שמך ואין אלוה מבלעדיך"

לכאורה יפלא אם כן שכל כך קדוש ונורא אתה, איך שייך בכלל לבקש ממך על דברים גשמיים כמו פרנסה וכדומה, הלא דברים כאלה אין להם שייכות למלך גדול וקדוש כמוך. אך מה ביכולתינו לעשות, ואין אלוה מבלעדיך, שאין לפנינו אחר חוץ ממך שנוכל לבקש מלפניו על הצטרכויותינו בעניני גשמיות, ממילא אין לנו ברירה אחרת וכשנצרך לנו לחם לאכול מוכרחים אנחנו לבקש ממך. (הרה"ק רבי דוד מטאלנא)

ט' – כשמסיים השליח צבור עלינו לשבח שבסוף התפלה, תוקעים תרועה גדולה, לערבב השטן שלא יקטרג על שהולכים לאכול ולשתות כאילו אינם יראים מאימת יום הדין.

פרק י' – הכנה מיו"ט א' ליו"ט ב'

– אסור להכין שום דבר מיום טוב ראשון של ראש השנה ליום טוב שני. אלא ימתינו עד צאת הכוכבים.

ולכן: קיפול הטלית – מי שמקפל בשבת את הטלית לא לפי הקפלים, גם בראש השנה ינהג כך משום הכנה. (הליכו"מ עמ' קנד').

– אפילו בשני הימים של ראש השנה אסור לאפות או לבשל מיום טוב ראשון ליום טוב שני, ואף על פי שקדושה אחת הן, וכיומא אריכתא דמי, זהו רק להחמיר, אבל לא להקל. ועוד דהאידינא אנו בקיאים בקיבועא דירחא, ויום טוב ראשון עיקר.

ומכל מקום מותר להדליק הנרות לעת ערב סמוך לחשכה, ואין בזה משום מכין מיום טוב לחבירו. וביצה שנולדה ביום טוב ראשון אסורה גם ביום השני. והוא הדין לפירות שנשרו מן האילן ביום הראשון של ראש השנה, שאסורים עד מוצאי יום טוב השני. ונכרי שהביא דורון לישראל ביום טוב הראשון של ראש השנה, אם יש במינו במחובר, אסור לאכול ממנו, או למלטלו עד מוצאי יו"ט השני בכדי שיעשו. אבל דבר שאין במינו במחובר, אלא שיש לחוש שהובא מחוץ לתחום, מותר לאוכלו ביום השני, שבאיסור תחומין לא החמירו. (ילקו"י)

פרק יא' – מדוע ראש השנה הוא יומיים?

א' – על פי התורה ראש השנה הוא יום אחד בלבד, שנאמר: "בַּחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ יִהְיֶה לָכֶם שַׁבְּתוֹן זָכְרוֹן תְּרוּעָה מְקָרָא קֹדֶשׁ" (ויקרא כג, כד, וכן בבמדבר כט, א). אולם בפועל אנו מקיימים את ראש השנה במשך יומיים כדלקמן.

– בתקופת המשנה, נשלחו שליחי בית הדין מירושלים לגלויות, להודיע להם מתי יחולו המועדים. משלא הספיקו להגיע לכל מקום בזמן וכדי לצאת מהספק ולא לחלל את החג הוחלט לחגוג כל חג שנזכר בתורה במשך יומיים, ולא יום אחד (כפי שנוהגים בארץ ישראל), שהרי ייתכן שהחודש הקודם היה חסר ויתכן שהיה מלא, זהו "יום טוב שני של גלויות". תקנה זו קיימת עד ימינו בארצות הפרוזה.

בתורה נכתב "יום תרועה", שמשמעו – שראש השנה חל יום אחד בלבד, ב-א' בתשרי. למרות זאת, גם בארץ ישראל ראש השנה נמשך יומיים רצופים, לשמור על מסורת זו. כדי למנוע טעויות התקינו חכמים (גם בירושלים, מקום מושב בית הדין), שבראש השנה ינהגו יומיים של יום טוב ומנהג זה נקוט בידינו עד היום, בבחינת "מנהג אבותינו בידינו". זו כוחה של מסורת ומנהגי אבות, וזו החיוניות הגלומה בשמירת הרצף ההיסטורי.

ב' – אף בא"י עושיין ר"ה שני ימים.

לפי שגם בזמן שבהמ"ק קיים היו נוהגין לפעמים שני ימים קודש כשנשתהו העדים ובאו מן המנחה ולמעלה כמ"ש במס' ר"ה ל' ע"ב. ומבואר בב"י ולבוש בס' הקודם. וכ"כ מ"א בס' זה סק"א ושאר האחרונים.

ימי האיתנים – ימים נוראים

ובשער הכוונות דף צ"א ע"ד נתן טעם בפוד למה שנוהגים לעשות ב' ימים דר"ה גם עתה בא"י, משא"כ בשאר יו"ט, לפי שקודם החורבן היה כח ויכולת בתפלתנו להעלות הפנימיות והחיצוניות ביום אחד בלבד ולא היו עושיין רק יום א' בלבד זולתי כשלא באו העדים אלא מן המנחה ולמעלה, אבל אחר החרבן הוא בהכרח לעשות ב' ימים של ר"ה דביום הראשון עולה בחי' הפנימיות והנשמות, וביום הב' עולה אף בחי' החיצוניות, וזהו הטעם שאמרו בזוהר פ' פנחס דף רל"א ע"ב דיום א' הוא דינא קשיא והב' הוא דינא רפיא, והטעם הוא כי ביום א' עדיין לא נתבסמו העולמות עד יום ב' יעו"ש: (כה"ח תרא')

ג' – ראש השנה שני ימים

ראש השנה עושים יום טוב שני ימים, אחד בתשרי ושני בתשרי, אף על פי שמן התורה לא נצטוינו אלא לעשותו יום אחד בלבד, שהרי הכתוב אומר (ויקרא כג): פְּחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ יִהְיֶה לָּכֶם שִׁבְתוֹן זְכוֹרֹן תְּרוּעָה מִקְרָא קֹדֶשׁ. דבר זה שעושיין ר"ה שני ימים, מתקנת נביאים ראשונים הוא. טעם הדבר, מפני שבית דין הגדול היו מקדשין את החדש על פי עדים שראו מולד הלבנה, וקבלו עליהם קדושת יום טוב מיד עם כניסת הערב שאחרי יום כ"ט אלול – מספק שמא יבואו עדים למחר ויקדשו אותו היום.

באו עדי החדש, היה אותו היום קדש ולמחר חול; ואם לא באו באותו היום, נתקדש יום מחר ונתברר הדבר למפרע שיום תמול היה חול.

וכדי שלא יבואו העם לזלזל בקדושת יום ראשון שיש בה ספק עד שבאים עדי ראית מולד הלבנה – עמדו נביאים ראשונים ותקנו קדושת ראש השנה קבועה וקִימת שני ימים בכל שנה באיסור מלאכה בתקיעת שופר ובתפילות היום וכו'.

ושני ימים אלה של ראש השנה נקראים יחד: 'יומא אריכתא', כלומר, יום ארוך של שני 'מעט לעת' ('מעט לעת' = יממה) וקדושת שניהם קדושה של ודאי היא ולא קדושה מספק. אולם לענין הכנת צרכי אוכל נפש, דינם כשני ימים, ואסור להכין ולבשל מיום אחד ליום שני, מן הטעם המבואר בפוסקים.

כתב הרמב"ם ז"ל: 'יום טוב של ראש השנה, בזמן שהיו קובעין על הראיה, היו רוב בני ארץ ישראל עושיין אותו שני ימים מספק. לפי שלא היו יודעין יום שקבעו בו בית דין את החדש, שאין השלוחין יוצאין ביום טוב.

ולא עוד אלא אפילו בירושלים עצמה, שהוא מקום בית דין, פעמים רבות היו עושיין יום טוב של ראש השנה שני ימים; שאם לא באו העדים כל יום שלשים, נוהגין היו באותו היום שמצפין לעדים, קדש, ולמחר קדש.

והואיל והיו עושיין אותו שני ימים ואפילו בזמן הראיה, התקינו שיהיו עושיין – אפילו בני ארץ ישראל – אותו תמיד שני ימים בזמן הזה שקובעין על החשבון. הנה למדת שאפילו יום טוב שני של ראש השנה בזמן הזה, מדברי סופרים.

ומה בין הזמן שהיו קובעין חדשים על פי ראיה, לזמן הזה? שבזמן שהיו מקדשין על פי ראיה אפשר היה שיום ראשון של ראש השנה יהיה מדרבנן ויום שני מן התורה, אימתי,

ימי האיתנים – ימים נוראים

כשלא באו עדים שראו את המולד ביום הראשון; אבל בזמן הזה, שקובעין חדשים ומועדים על פי החשבון בלבד, ועושיין תמיד את יום ראשון של ראש השנה באחד בתשרי, הרי היום הראשון הוא מן התורה, ויום שני של ראש השנה הוא מדברי סופרים:

פרק יב' – שנה טובה לאחר הכתיבה

– כתב הלבוש בס' תקצ"ו שביום הראשון אחר התפלה, אין לומר לשנה טובה תכתב, כי בג' שעות הראשונות היא הכתיבה לצדיקים, ואין ראוי שיאמר לחבירו לשון המורה שאינו צדיק אלא בינוני, ואעפ"י שכל א' מחזיק עצמו לבינוני ומתפללים וכתבנו לחיים ואפי' ביוה"כ יעו"ש.

והמ"א סק"ח כתב דיכול לאומרו עד הצות יעו"ש. והט"ז סק"ד כתב דיש לאומרו בליל ב' ג"כ, דהא ביום ב' אומרים זמן מטעם שעיקר מיום ב' לפעמים יעו"ש.

מיהו הא"ר בס' תקצ"ו או' ב' כתב כיון דבקיאין בקביעא דירחא עיקר הוא יום ראשון, ואין לומר כן לחבירו ביום שני, יעו"ש. אבל מדברי הר"ז או' י"ז משמע דיכול לומר עד הצות היום דיום ב'. ועיין מש"ז או' ד'. ונהרא נהרא ופשטיה. (כה"ח שם סד')

– ויש לומר ביום אחר הצות לשנה טובה תחתם. [א"א או' ח']. ולפי מ"ש לעיל או' ס"ג דיש מפרשים הגמ' כפשטה וצדיקים גמורים נכתבים ונחתמים מיד לחיי עוה"ז אין ראוי לומר לחבירו אחר הצות תחתם, דיש להחזיקו לצדיק וכבר נחתם לחיים טובים ולשלום.

פרק יג' – סעודת יום טוב

א' – כתב מרן בשו"ע (ס' תקצ"ו) – אוכלים ושותים ושמחים, ואין מתעניין בראש השנה ולא בשבת שובה, אמנם לא יאכלו כל שבעים למען לא יקלו ראשם ותהיה יראת ה' על פניהם:

– אוכלין ושותים ושמחים. ר"ל אף שהוא יום הדין כדאיתא בר"ה (ט"ז ע"א) מ"מ מצוה של ושמחת בחגך שייך ביה, שגם הוא בכלל חג, כדכתיב "תקעו בחדש שופר בכסא ליום חגנו", וכן נאמר בנחמיה ח' "אכלו משמנים ושתו ממתקים וכו' כי קדוש היום לאדונינו ואל תעצבו כי חדות ה' היא מעוזכם". ואותו היום ר"ה הוה כמבואר שם: (כה"ח א"א)

– איתא במדרש מגילת אסתר ע"פ "להביא את ושתי וכו'", א"ר איבו כפרתן של ישראל בשישראל אוכלים ושותים ושמחים וכו' יעו"ש.

ועוד ע"י שאוכל ושותה בב' ימים של ר"ה יוכל להתענות בצום גדליה שהוא תענית חובה, כמש"ל סי' תקמ"ט סעי' א' ולקמן סי' תר"ב יעו"ש. [יפ"ל ח"ג או' א'].
ומיהו מ"ש כפרתן של ישראל וכו' היינו כשמכוונים באכילה ושתיה החיא לשם מצוה

בנודע:

– אמנם לא יאכלו כל שבעים וכו'. ורש"ל כתב שקבל מזקנו שלא אכל דגים בר"ה כדי למעט תאות האנושי במקצת דבר המסויים, ויזכור יום הדין ולא יבא לידי קלות ראש. [ב"ח. מ"א ריש הסי'], ועיין לעיל ה' תקפ"ג א"ט שכתבנו עוד מ"א שלא לאכול דגים בר"ה יעו"ש:

ימי האיתנים – ימים נוראים

- אוכלים ושותים ושמחים ביום טוב של ראש השנה, ויש נוהגים לאכול כל אותם פירות שהובאו על השלחן בליל ראש השנה לסימן טוב. ואין מתענים בראש השנה, ולא בשבת שובה.
- ומכל מקום לא ירבו באכילה ושתיה יותר מדאי, למען לא יקלו ראשם ותהיה יראת ה' על פניהם, וכמו שאמרו חז"ל (ברכות ל:): וגילו ברעדה, במקום גילה שם תהא רעדה. (בא"ח, ילקו"י)
- ב' – מה שנהגו לומר בקידוש שחרית של ראש השנה פסוק "וביום שמחתכם" וכו', אין צריך להקפיד לאמרו בטעמי המקרא, ואין לחוש בזה משום הזכרת ראש חודש. (ילקו"י)
- ג' – בברכת המזון אומרים יעלה ויבוא, "ביום הזכרון הזה", ואם שכח ולא אמרו, אינו חוזר. ואם נזכר לפני הטוב והמטיב יאמר ברוך אשר נתן וכו' בשם ומלכות, וימשיך ברכת הטוב והמטיב. (ילקו"י)
- בסיום בהמ"ז קודם הרחמן הוא יחינו יאמר 'הרחמן הוא יחדש עלינו את השנה הזאת לטובה ולברכה'. [הרב יעב"ץ בסידורו עמודי שמים ח"ב דף פ"ז ע"א. יפ"ל ח"ב או' א' ועיין לעיל סי' תקפ"ג או' ג']. (כה"ח א"ח)

פרק יד' – הנהגות ביום ראש השנה

- יש נוהגין לגמור כל תהילים. (ח"א כלל קל"ט או' י"א)
- כשלומד תהילים בראש השנה, יכוין לתיקון הכעס. [מל"ח ס' יב' א' כח']
- ויש נוהגין ללמוד התהילים בכנופיא משום דבכל עשרה שכינתא שריא. ובלתי הפסק דיבור מתחלה ועד סוף. ואח"כ לומדים אדרא רבא וביום שני אדרא זוטא. (כה"ח)
- קוראים כל הספר תהילים. ונהגו לקרא ב' פעמים, גימטרייא 'כפר' (150 פר' + 150 פר'). [מל"ח ס' יב' א' כח']
- מיהו תלמיד חכם לא יתבטל מלימודו הרגיל, כמ"ש בגמרא (ב"מ לג:): "העוסקים בתלמוד, אין לך מידה גדולה מזו". (חזו"ע עמ' קפה'. עיין 'פלא יועץ' ערך תהילים).
- בנוסח ה"יהי רצון" בתהילים יש לדלג לשונות של סליחה וכפרה, וכן לא יאמר: "...קודם זמננו עד מלאת לנו שבעים שנה", אלא יאמר: "...קודם זמננו ונזכה לחיים טובים ומתוקנים". (בא"ח ניצבים כג')
- טוב מעט בכוונה מהרבות שלא בכוונה. ולא יאבד היום בשיחה במילה, וכל היושב בטל כישן דמי. (יחו"ד ח"ג מד בהערה).
- 'וכל היושב בטל כישן דמי', ור"ל אם האדם עוסק בד"ת או תפלה מעורר למלאך שלו למעלה להתפלל עליו, משא"כ כשישן.
- א"כ גם בהיותו ער ובטל אינו מעורר המלאך. [מחה"ש]. אם לא דבר הכרחי אכילה ושתיה מה שצריך ומ"מ לא יתעדן ביותר. [א"א או' ו'. ועיין לקמן רסי' תקצ"ז]. (כה"ח)

ימי האיתנים – ימים נוראים

– תפילה ממרן גע'ו רבנו יוסף חיים זיע"א בעל 'הבן איש חי':

כתב מרן גע'ו רבנו יוסף חיים זיע"א, (ס' 'לשון חכמים' ח"ב סימן ט') – 'ידוע שיש כ"ח פסוקים שיש בהם כל אותיות אלפא ביתא מן א' ועד ת', ובכללם הם חמשה פסוקים אלו, וטוב לאומרם בטעמים מן ראש השנה ועד שמיני עצרת בכל יום, וגם יאמר אותם בכל ראש חודש'.

א' – זה הדבר אשר צוה יהוה לקטו מפנינו איש לפי אכלו עמר לגלגלת מספר נפשותיכם איש לאשר באהלו תקחו: (שמות טז' טז')

ב' – או | הנסה אלהים לבוא לקחת לו גוי מקרב גוי במפת באות ובמופתים ובמלקמה וביד חזקה ובזרוע נטויה ובמוראים גדלים פכל אשר עשה לכם יהוה אלהיכם במצרים לעיניך: (דברים ד' לד')

ג' – כהאמר יהוה עשו משפט וצדקה והצילו גזול מיד עשוק וגר יתום ואלמנה אל תנו אל-תחמוסו ודם נקי אל תשפכו במקום הזה: (ירמיה כב' ג')

ד' – ולקחת כסף וזהב ועשית עטרות ושמות בראש יהושע בן יהוצבק הכהן הגדול: (זכריה ו' יא')

ה' – ועלי הפה חסד לפני המלך ויועציו ולכל שרי המלך הגבירים ואני התחזקתי פני יהוה אלהי עלי ואקבצה מישראל ראשים לעלות עמי: (עזרא ז' כח')

אח"כ יאמר תפילה זו:

"יהי רצון מלפניך ה' אלהינו ואלהי אבותינו, שתעשה למען רחמיך וחסדיך, ולמען פסוקים שקריתי לפניך אשר בכל פסוק מהם יש בו כל שנים ועשרים אותיות התורה מן אות אל"ף ועד אות תי"ו, ולמען סודותיהם, תחום ותחמול ותרחם עלי, ותצילני מפל צרה וצוקה, ותצילני מפל גזרות קשות ורעות, ותמלא ידי מברכותיך ומעושר מתנות ידך, ותפרוש עלי סבת שלומך, ותקנני בעצה טובה מלפניך, ותשפיע לי שפע שלום טובה וברכה וחיים וחסד ורחמים וחרות וגאולה וישועה ורוח והצלה ופרנסה טובה וכלפלה, ותעזרנו על דבר כבוד שמך, רפאני ה' וארפא, הושיעני ואושעה פי תהלתי אתה":

"יהיו לרצון ואמריפי והגיון לפי לפניך יהוה צורי וגאלי".

פרק טו' – מנחה

– מתפללים מנחה בכוונה גדולה.

– יזהר מאוד בתפילת המנחה, שהרי זו שעת רצון גדולה כי היא תפלה ראשונה שהתפלל אדם הראשון, ובה נענה משה רבנו במדבר והשיב החרון אף שנגרם במעשה העגל, ואלהו בהר הכרמל, ודניאל בהיותו בגולה בבבל, ועזרא הסופר עם אנשי הגולה, וכן בכל הדורות והתעניות כולם.

– במנחה של שבת מוציאים ספר תורה וקוראים ג' עולים בפרשת האזינו. אחרי תפילת שמונה עשרה אומרים "אבינו מלכנו" ו"צדקתך". (ילקו"י ימי"נ עמ' תסג ע"פ שו"ע תקצח. ושם שיש שנהגו שלא לאמרו).

פרק טז' – תשליך

–מנהג ישראל לעשות סדר התשליך לאחר תפילת מנחה, ומנהג זה יסודתו בהררי קודש והתיסד על ידי קדושי עליון, ורבו טעמיו ומעלותיו. (מהרי"ל)
אחרי מנחה הולכים ליד מקום עם מים (שפת ים, נהר, באר, דלי או ברז מים) ואומרים תשליך.

– רואים דגים חיים, ואפשר שהוא לפי שלא תשלוט בנו עין הרע ונפרה ונרבה כדגים. [ד"מ או' ב'].

ומט"מ סי' תת"ך כתב הטעם לרואים דגים חיים לפי שאנו נמשלים כדגים חיים הללו שנאחזו פתאום במצודה ואומרים 'אגב זה תשוב תרחמינו', יעו"ש. ועיין באו' שאח"ו. (כה"ח כט')
–משום דאיתא במדרש זכר לעקידה, כשהלך אברהם אבינו עם יצחק להעלותו לעולה על הר המוריה כפי שנצטווה מהקב"ה, קדמם השטן בדרך והתחיל להסיתם ולמונעם ממצות הבורא יתברך. וכאשר תוחלתו נכזבה וסירבו לשמוע בקולו, נעשה השטן כנהר גדול שלא יוכלו לעבור. ואברהם ויצחק לא השגיחו בזה ונכנסו למים עד שהגיעו לצווארם. תלה אברהם את עיניו לשמיים ואמר: ריבון העולמים, נגלית עליי ואמרת לי: אני יחיד ואתה יחיד, הודע שמי בכל העולם והעלה את בנך לעולה. ולא הרהרתי אחר דבריך ולא עיכבתי מאמריך. אם בני יצחק טובע, היאך יתייחד שמך? הושיעני ה' כי באו מים עד נפש. מיד גער הקב"ה בשטן והלך לו.

ומבואר בזוה"ק שעקידת יצחק הייתה בראש השנה, ומטעם זה נוהגים ללכת לנהר לומר סדר תשליך ולהזכיר זכות אברהם ויצחק. (ילקו"י ימיו"נ עמ' שכו-שלב)

טעמים נוספים לתשליך

על שם: וַיִּאֶסְפוּ כָּל הָעָם פְּאִישׁ אֶחָד אֶל הָרְחוֹב אֲשֶׁר לִפְנֵי שַׁעַר הַפְּתִיחַ (נחמיה ה; ובראש השנה היה).

על שם הכתוב בשמואל (א ז): וַיִּשְׁאָבוּ מֵיִם וַיִּשְׁפְּכוּ לִפְנֵי ה', ותרגם יונתן: 'זשפיכו לבהון - בתיובתא (בתשובה) כמיא לפני ה'. וכן פירש רש"י: סימן הכנעה - הרי אנו לפניך כמים הנשפכים.

לומר: כשם שמים הללו נעים ונדים, באים וכלים ואינם דבוקים למקומם, כך חטאתינו - אינם צמודים בנו אלא לפי שעה באו ויחלופו וכאילו אינם.

ולמה במקום דגים? לסימן טוב, שנפרה ונרבה כדגים ולא תשלוט בנו עין הרע. ועוד להשים על לבנו שאנו כדגים הנאחזים במצודה - מצודתו של יצר הרע, ונהרהר בתשובה:

ימי האיתנים – ימים נוראים

– וחולכים אל הנהר וכו'. וכ"כ בשער הכוונות (דף י' ע"ב) וז"ל ענין המנהג שנהגו האשכנזים לילך ביום א' דר"ה אחר תפלת המנחה מעט קודם שקיעת החמה אצל הים הגדול או אצל מעיין או באר מים חיים וקורין אותו תשליך.

הנה הוא מנהג יפה ויותר טוב הוא אם יהיה מחויץ לעיר ויעמוד על שפת הים או על שפת הבאר או המעיין.

ויקרא שם ג"פ של מי אל כמוך וכו' תתן אמת ליעקב וכו' שבסוף מיכה המורשת שאלו הם בחי' י"ג תיקוני דיקנא עילאה דא"א וצריך שתכוין בפ"י המלות איך נרמזים בהם מספר הי"ג תיקוני דיקנא כנודע. ובאד"ר נת' על סדר ה' ה' אל רחום וחנון וכו' ואלו הן. מי אל כמיד א' נושא עון ב' ועובר על פשע ג' לשארית נחלתו ד' לא החזיק לעד אפו ה' כי הפיץ חסד הוא ו' ישוב ירחמינו ז' יכבוש עונותינו ח' ותשליך במצולות ים כל הטאתם ט' תתן אמת ליעקב י' חסד לאברהם י"א אשר נשבעת לאבותינו י"ב. מימי קדם י"ג.

וכשתאמר ותשליך במצולות ים כל הטאתם, תכוין שיושלכו כל הטאתיך ועונותיך (ר"ל בחי' הקלי' שנבראו ע"י הטאות ועונות) וגם המקטרג העליון יושלך במצולות הים העליון, כי לסיבה זו הוצרך לאומרו על הים או על המים חיים, עכ"ל. [וכ"ה בפע"ח שער כ"ו פ"ה. וכ"כ מ"א סק"ד]. והמנהג לכפול פסוקים הנז' ג"פ.

וכשאומרים ותשליך במצולות ים כל הטאתם מנערים שולי הגלימה או בגד העליון ע"ג הבור או ע"ג המעיין, והוא ע"פ מה דאיתא בזהר באתערותא דלתתא יהיה אתערותא לעילא, וכשם שמנער בגדיו למטה על המעיין או על הבור כך יתנערו הקלי' לעילא משורש נשמתו ויושלכו למצולות ים העליון שהם ס"מ ונחש כנודע. ומנהג עיר קדשינו ירושת"ו שאין מעינות, עושין תשליך על שפת הבור שהוא מקוה מים ולפעמים אף שאין מים בבורות שכבר נגמרו.

מנהג חסידי בית אל יכב"ץ אשר בתוך העיר לעשות על שפת הבור אעפ"י שאין בו מים והוא כיון שאינו אלא לרמז בעלמא דעיקר הכוונה הוא אל ים העליון כנז'. (כה"ח ל') – נוהגים לומר בסדר תשליך את לשון הזהר הקדוש [פרשת נשא דף קל:], ופסוקי מי אל כמוך, והתפלה שתיקן מרן החיד"א בספרו עבודת הקודש [צפורן שמיר סימן יב], ונדפס בכל המחזורים. (ילקו"י)

– אף כשחל יום ראשון של ראש השנה בשבת, יכולים לעשות התשליך ביום הראשון של ראש השנה, ורק אם אין שם עירוב, לא יוציאו לשם מחזורים, אלא יאמרו הפסוקים בלבד. ואם יש חשש שיבואו לידי חילול שבת על ידי הוצאת המחזורים מרשות היחיד לרשות הרבים, יש לדחות סדר התשליך ליו"ט שני של ראש השנה. ויאמרו סדר תשליך באותה שנה ביום השני של ראש השנה. אבל אם התשליך נעשה בתוך שטח העירוב, אומרים התשליך אף בשבת. ואף להנוהגים להחמיר שלא להוציא שום דבר בשבת אפילו כשיש עירוב, יכולים להוציא המחזורים על ידי קטנים שלא הגיעו למצות. ובמקום שאין שם עירוב שאסור לטלטל מרשות היחיד לרשות הרבים, אסור ליתן לקטנים לטלטל המחזורים.

ימי האיתנים – ימים נוראים

– אם לא עשה התשליך ביום הראשון, טוב לעשותו ביום השני אחר מוסף. ונכון לומר התפלה שתיקן החיד"א ז"ל ושנדפסה במחזורים.
– הנשים אינן צריכות ללכת ל"תשליך", ושב ואל תעשה עדיף, כדי למנוע תערובת של אנשים ונשים יחדיו.

פרק יז' – יום בריאת העולם – האדם:

– בכ"ה באלול נברא העולם, וטוב ללמוד פְּרִשְׁת בְּרֵאשִׁית עַד יוֹם אֶחָד, וְכֵן כָּל יוֹם, עַד שְׁבִיּוֹם רֵאשִׁי הַשָּׁנָה וְלִמּוּד פְּרִשְׁת יוֹם הַשִּׁשִּׁי שָׁבוּ נִבְרָא הָעוֹלָם. [מהר"ר ישראֵל לינגו בכ"ז]. (החיד"א – בְּרַכֵּי יוֹסֵף סִימָן תַּקפ"א אוֹת יט', כה"ח א' בא' }שם סיים 'יום השישי שבו נברא האדם', ולא נקט 'העולם' כלשון החיד"א, עיין לקמן ודו"ק.)
– איתא בגמ' (ר"ה י') – תניא רבי אליעזר אומר בתשרי נברא העולם, כו', רבי יהושוע אומר בניסן נברא העולם, וכו'.

כתב המהרש"א (ח"א י') יצא לנו מאלו דברים כי לכך נקבע ראש השנה באחד בתשרי לפי שהעולם נברא בו דהיינו האדם, ובו בא האדם לדין על שחטא ושב אדם הראשון, והקב"ה ברחמים שברא העולם מחל לו, וע"כ בו ביום נבראו אבות אברהם ויעקב ע"ש מדת חסד ורחמים, והוא סימן לבניהם לבא עמם ברחמים בדין ביום הזה, אבל יצחק שהוא מדת הדין נברא בפסח שבו היה שולט מדת הדין על המצריים במכת בכורות וישראל נגאלו בו ע"י מדת הדין הקשה על המצריים.

– איתא בגמ' (ר"ה כו') א"ר שמואל בר יצחק כמאן מצלינן האידנא זה היום תחילת מעשיך זכרון ליום ראשון, כמאן, כרבי אליעזר דאמר בתשרי נברא העולם... (עיין תוס').
כתב המהרש"א (ח"א כז') בפרקי דר"א (פ"ח) מפורש דתחלת הבריאה ביום א' היה בכ"ה באלול, וביום ו' נברא אדם. וע"ש זה נקרא ר"ה 'תחלת מעשיך', שהאדם היה תכלית של כל הבריאה, וכאילו לא נברא שום דבר קודם בריאת אדם, ונקרא ר"ה 'תחלת מעשיך' שהאדם הוא עיקר המעשים.

ומסיים 'זכרון ליום ראשון', שע"כ נקרא יום ו' ר"ה שבו נברא האדם זכרון, שהוא זכרון ליום ראשון שיהיה יום זה ראשון של השנה, אבל יום כ"ה באלול לא נקרא יום ראשון אלא יום אחד, מטעם המפורש במדרשות (בראשית רבה פ"ג), שבו היה ה' אחד.

– איתא בתנא דבי אליהו (רבה, פ' כה') שנו חכמים במשנה 'כל אחד ואחד מישראל חייב לומר בשבילי נברא העולם'.

– כתב הר"ן (ר"ה טז') – גרסינן בפסיקתא בשם ר' אליעזר, בכ"ה באלול נברא העולם, ולפי"ז הא דתניא (ר"ה י') בתשרי נברא העולם, היינו גמר ברייתו של העולם, שהוא אדם הראשון שנברא ביום השישי דהיינו באחד בתשרי וכו'.

– מרן החיד"א כתב בכ"ה באלול נברא העולם וכו', עד שְׁבִיּוֹם רֵאשִׁי הַשָּׁנָה וְלִמּוּד פְּרִשְׁת יוֹם הַשִּׁשִּׁי שָׁבוּ נִבְרָא הָעוֹלָם.

צ"ב כוונתו, מתי נברא העולם בכ"ה אלול או א' תשרי?

ימי האיתנים – ימים נוראים

לפי האמור לעיל נלענ"ד לאמר שלכך כוונתו, שביום כה' תחילת בריאת העולם, ובא' תשרי גמר בריאת העולם שבו נברא האדם.

ועוד יבואר להא דעיקר בריאת העולם זהו האדם, א"כ שפיר חשיב בריאת האדם כבריאת העולם. ודו"ק.

– היום הרת עולם. כי בתשרי נברא העולם והיה הריונו, כי ההריון יאמר גם על עת הלידה כמו הורה גבר, ואמרינן בר"ה (כ"ז ע"א) כמאן מצלינן האידינא זה היום תחלת מעשיך, כמאן כרבי אליעזר דאמר בכ"ה באלול נברא העולם וביום ששי שהוא ר"ה נברא אדה"ר, נמצא שהיום נגמר הריונו של עולם ולכך כל העולם נדון ביום זה. [הרד"א דף ק"א ע"ב. א"ר או' ו' וכ"ה בזוהר פ' אמיר דף ק' סוף ע"ב. וכ"כ לעיל סי' תקפ"א או' כ"א].

ואף לסברת ר' יהושע דאמר בניסן נברא העולם כתבי שם התו' דאיכא למימר דבתשרי עלה במחשבה לבראות ולא נברא עד ניסן יעו"ש, והב"ד מ"א סק"א. ועוד עיין לעיל סי' תקפ"ב או' ל"ו טעם בהוד באמירת היום הרת עולם יעו"ש: (כה"ח ס' תקצב' א"ח)

– כתב המהרש"א (שם) – בתשרי עתידין ליגאל, כי בעתיד יבואו הרחמים הגמורים לישראל, כמוש"כ "ברחמים גדולים אקבצך וגו'", ומייתי ליה מדכתיב "יתקע בשופר", דהתקיעה מורה על הרחמים, ע"ש ימינך פשוטה וגו'. ע"כ.

ה' יזכנו!

פרק ח"י – מוצאי ראש השנה

– אדם שעובר את יום הדין ואינו מרגיש בעצמו שינוי – עליו לדעת שהוא לא זכה לעשות תשובה ואיבד את יום הדין. ("נתיבות חיים" עמוד 11)

– מתפללים ערבית. (מוסיפים בעמידה את ההוספות של עשרת ימי תשובה, זכרנו, מי כמוך, המלך הקדוש, המלך המשפט וכו').

– עושים הבדלה רק על היין ללא נר ובשמים.

שהרי אין בו נשמה יתירה ביו"ט, וגם על האש אין מברכין שהרי מותר להבעיר ביו"ט את האש לצורך. [לבוש]: (כה"ח תרא' א"ד)

– טוב לומר פסוקים ונוסח תפילה להצלחה וברכה וכן פסוקי 'זיתן לך' כמו במוצאי שבת, כי עתה עת רצון לתחילת ימי השנה. (לשון חכמים)

ג' בתשרי – 'צום גדליה'

א. כתב בשו"ע (או"ח ס' תקמט' ס"א) – 'חייבים להתענות בתשעה באב ובי"ז בתמוז ובג' בתשרי ובעשרה בטבת מפני דברים הרעים שאירעו בהם':

ב. מקור הדין של ד' תעניות:

א' – איתא בזכריה (פ"ח פ' יט') – "כה אמר ה' צבאות צום הרביעי וצום החמישי וצום השביעי וצום העשירי יהיה לבית יהודה לששון ולשמחה ולמועדים טובים".

פירשו הז"ל [ע"פ התוספתא (פ"ו דמוטה ה"ז)], וע"פ הספרי (פ' ואתחנן פסוק שמע ישראל), ובירושלמי (תענית פ"ד ה"ה), וראש השנה (יח') כדעת ר"ע, ור"ש פליג עליה דר"ע, עיין ברמב"ם (פ"ה תעניות ה"ד), ובראשונים, הלכתא כר"ע משום דאין הלכה כתלמיד במקום הרב, ועיין ב"י (תקמט') דנהוג עלמא כר"ע, ע"פ הרשב"א והריטב"א דס"ל דאין הלכה כתלמיד במקום הרב דוקא שנחלקו פנים אל פנים, לפ"ז א"ש שהב"י נתן טעם אחר, עיין עוד במ"מ, ובהרמב"ן בס' תורת האדם בריש ענין אבילות ישנה דהלכתא ומנהג כר"ע יעו"ש, והב"ד בברכי יוסף תקמט' א"ג, ולכן פסק כן בש"ע. וכ"כ האחרונים, ועיין בילקוט יוסף – ד' תעניות באריכות].

– צום הרביעי, זה צום י"ז בתמוז, דחודש תמוז הוא הרביעי לחודש ניסן. ובו הובקעה העיר בבהמ"ק השני.

– צום החמישי, זה צום תשעה באב, דחודש אב הוא החמישי לחודש ניסן. ובו נשרף בית אלהינו, שנאמר (מלכים ב' פ' כה' פ"ט) "ויבחדש החמישי בשבעה לחדש היא שנת תשע עשרה שנה למלך נבכדנאצר מלך בבל בא נבזראדן רב טבחיים עבד מלך בבל ירושלים: "וישרף את בית יהוה ואת בית המלך ואת כל בתי ירושלים ואת כל בית גדול שרף באש": וכתוב בירמיה (פ' נב' פ' יג') "ויבחדש החמישי בעשור לחדש היא שנת תשע עשרה שנה למלך נבוכדנאצר מלך בבל בא נבזראדן רב טבחיים עמד לפני מלך בבל בירושלים: "וישרף את בית יהוה ואת בית המלך ואת כל בתי ירושלים ואת כל בית הגדול שרף באש": בפרק בתרא דתענית (דף כט'). הובא בתום ר"ה יח'), רמי קראי אהדדי דבסוף מלכים כתיב דנשרף בשבעה, ובספר ירמיה כתיב בעשור לחדש וישרוף וגו', ומשני, דבו' לחדש נכנסו אויבים להיכל ואכלו ושתו בו [שביעי] שמיני ותשיעי עד שפנה היום, לעתותי ערב הציתו בו האש ונשרף עד שקיעת החמה בעשור.

– א' – צום השביעי, זה צום גדליה, שחל בשלשה בתשרי, דחודש תשרי הוא השביעי לחודש ניסן. ובו נהרג גדליה בן אחיקם, ומי הרגו ישמעאל בן נתניה הרגו, שנאמר (מלכים

ימי האיתנים – ימים נוראים

ב' כה' – "וַיְהִי בַחֲדָשׁ הַשְּׁבִיעִי בָּא יִשְׁמַעֵאל בֶּן נְתַנְיָה בֶּן אֱלִישָׁמַע מִזֶּרַע הַמְּלוּכָה וְעֹשֶׂהָ אֲנָשִׁים אֶתוֹ, וַיְכַוֵּנוּ אֶת גְּדֻלְיָהוּ וַיְמַתוּ, וְאֶת הַיְהוּדִים וְאֶת הַכְּשָׁדִים אֲשֶׁר הָיוּ אִתּוֹ בְּמִצְרָתָה. וַיִּקְמוּ כָּל הָעָם מִקָּטָן וְעַד גָּדוֹל וְשָׂרֵי הַחַיִּלִּים וַיָּבֵאוּ מִצְרָיִם, כִּי יֵרְאוּ מִפְּנֵי כְשָׁדִים".

ללמדך ששקולה מיתתן של צדיקים כשריפת בית אלהינו, דמינוהו לראש לאחר החורבן על הפליטה הנשארה ונכבה גחלת ישראל הנשארה כי ע"י שנהרג גלו כולם ונהרגו מהם לאלפים.

ב' – ישנה מחלוקת האם גדליה נרצח בג' בתשרי, או שנרצח בא' בתשרי והצום נדחה למעשה לאחר ראש השנה מפני שאי אפשר לתקן צום ביום חג.

ג' תשרי:

– 'תוספתא' סוטה (פ"ו ה"ז) – "צום השביעי זה שלשה בתשרי יום שנהרג בו גדליה בן אחיקם".

– 'תלמוד בבלי' ראש השנה (יח') – "צום השביעי זה ג' בתשרי שבו נהרג גדליה בן אחיקם".
– 'תלמוד ירושלמי' תענית (פ"ד ה"ה) – "צום השביעי זה ג' בתשרי יום שנהרג בו גדליה בן אחיקם".

– הרמב"ם (תעניות, פ"ה, ה"ב) – "יום שלושה בתשרי, שבו נהרג גדליה בן אחיקם"
– בשער הכוונות (דף צ"ב ע"ב בסופו) כתב דכו ביום בג' בתשרי נהרג גדליה בן אחיקם ונתן טעם בסוד לזה יעו"ש. (עיין כף החיים אות ה').

א' תשרי:

– אבן עזרא (זכריה, פ"ה, פ' י"ח) – "נהרג גדליה בראש השנה על כן קבעוהו ביום השלישי".
– הרד"ק (ירמיהו פ' מא' פ"א) – "ויהי בחודש השביעי, כמו מחר חודש, ובראש השנה נהרג גדליה בן אחיקם וקבעו התענית במוצאי ראש השנה מפני שהוא יום טוב".
– מרן רבי יוסף קארו זיע"א מביא בבית יוסף (או"ח תקמט') – בשם רבינו ירוחם שגדליה בן אחיקם נהרג בראש השנה, והצום נדחה לג' בתשרי, כדי שלא לעשות תענית בראש השנה.

ב' – ד' צומות רמוזים בפסוק "על כן לא יאכלו בני ישראל את גיד הנשה". (בראשית לב, לג')

תיבת "גיד" רומזת בר"ת לג' הצומות: ג' בתשרי, י' בטבת, ד' הוא צום הרביעי י"ז בתמוז. וכן גי"ד גימטריא י"ז, ותיבת "את" בהיפוך (א"ב ת'שעה) רומזת לת'שעה בא"ב. 'הנשה' היפוך אותיות 'השנה', שבפסוק זה נרמזים ד' צומות השנה.

וכן כל הצומות ט' באב, ג' בתשרי, י' בטבת, יז' בתמוז, עולים גימטריא 'ט"ל', ותרנום ארור – 'ליט', ועתידין להתהפך לימים טובים, והיינו 'לי"ט' ר"ת לימים טובים, ולט הוא טל.
– שם"ה גידים יש באדם, וכל אחד שולט יומו, וגיד הנשה שולט יום ט' באב, לכן נהרב הבית בראשונה ובשניה בט"ב, נגד ב' גידים של ימין ושל שמאל, שהלכה כחכמים שאומרים שנוהג בשניהם, ולזה מתענים בו בה' ענויים, להתיש כוחו, וכל האוכל בט"ב כאילו אכל גיד

ימי האיתנים – ימים נוראים

הנשה, ונתן לו כח לקטרג ולשלוט ביומו וכו'. (זוה"ק, עקידת יצחק פ' וישלח, עיין בש"ך וישלח, ילקוט חדש ערך יעקב עב)
– כתב הגר"ח פלאג'י זיע"א (מל"ח ס"י א' סא') – ויותר פשוט נראה א"ת גיד, ר"ת תשעה באב, דשולט גיד הנשה. עיי"ש באריכות.

ג. טעם עיקר התענית:

א' – כתב הרמב"ם (פ"ה מתעניות ה"א) – 'יש שם ימים שכל ישראל מתענים בהם מפני הצרות שאירעו בהן, כדי לעורר הלבבות לפתוח דרכי התשובה, ויהיה זה זכרון למעשינו הרעים ומעשה אבותינו שהיה כמעשינו עתה עד שגרם להם ולנו אותן הצרות. שבזכרון דברים אלו נשוב להיטיב שנאמר (ויקרא כו' מ') 'וְהִתְיַדוּ אֶת עֵזְבֵם וְאֶת עֶזְבֹתָם וְגו'': ואלו הן וכו'.

– כתב בתשובת 'חתם סופר' (או"ח ס' רח') – משמע שהתעניות הם אבל וצער ביום שאירע רע, כמו שמחה ביום שאירע טוב. וכן משמע מהגמ' במגילה (ה') 'ת"ב שחל בשבת מאחרין ולא מקדימין, מ"ט אקדומי פורענותא לא מקדימין, ובודאי אקדומי תשובה זריזין מקדימים, ש"מ.

אבל ע"פ דברי הרמב"ם הנ"ל לא כן הוא אלא התעניות נקבעו כדי לחזור בתשובה. ולכן נהגו לומר וידויים וסליחות באותן הימים מלבד ת"ב דאיקרי מועד.

ע"פ שיטת הרמב"ם הנ"ל מיושבת הקושיא כיצד יכלו הנביאים לחדש מצוה להתענות, והרי אין נביא רשאי לחדש דבר, ועוד דבשלמא לקבוע ימי שמחה, יש ק"ו, וק"ו דאורייתא, אך לקבוע אבל עולם על צער לא מצינו כיו"ב. לפי האמור דעיקר התענית הוקבעה על התשובה, א"כ הנביאים לא חידשו מצוה, כיון שמצות התשובה הוי מצות עשה, כדכתיב (ויקרא פ' כו' פ"מ) 'וְהִתְיַדוּ אֶת עֵזְבֵם וְאֶת עֶזְבֹתָם', ותענית מסוגל לכפרה ותשובה, כיום הכיפורים.

ומכח קושיא זו אפשר דזה הא דהכריחו לרמב"ם לפרש כך, דאל"כ מנ"ל לנביאים לחדש דבר שלא מצינו כיו"ב בתורה. (עיין עוד בחת"ס שם, ובילקוט יוסף ד"ת)
ב' – במג"א (ס' תקמט') הביא בשם הרמב"ם, שטעם התענית כדי לעורר הלבבות לתשובה וכו'.

ב'מחצית השקל' שם הביא קושיית השל"ה 'דהא צער על העבר הוא פועל של הבל, ועוד שהרי יש לקבל דין שמנים והיסורין מאהבה? אלא שכל זה בשביל לעורר את הלב לתשובה.
ג' – כתב ה'חיי אדם' (כלל קלג' ס"א) 'בימי התעניות (ד' צומות) חייב כל איש לשום אל ליבו, ולפשפש במעשיו, ולשוב בהן, כי אין העיקר התענית, כמו שנאמר באנשי נינוה (יונה ג') "וירא אלהים את מעשיהם, את שקם ואת תעניתם לא נאמר, אלא את מעשיהם. ואין התענית אלא הכנה לתשובה. וכו', וכבר קיבלו כל ישראל ונהגו כן בכל העולם'. (כ"כ בקשו"ע ס' קכ"א ס"א, עיין בס' 'נהורא שלם' תמוז, ובס' 'סדר היום' יז' תמוז 'ולא יהיה תעניתו כמצות אנשים מלומדה וכו').

ימי האיתנים – ימים נוראים

ד' – כתב ב'משנה ברורה' (תקמ"ט) – 'וכל אלו הימים כל ישראל מתענים בהם מפני הצרות שאירעו בהם כדי לעורר הלכות לפקה על דרכי התשובה ויהיה זה זכרון למעשינו הרעים ומעשה אבותינו שהיה כמעשינו עתה עד שגרם להם ולנו אותן הצרות שבזכרון הדברים אלו נשוב להטיב כמו שנאמר "והתודו את עונם ואת עון אבותם וגו'", ולכן חייב כל איש לשום אל לבו באותן הימים ולפשפש במעשיו ולשוב בהן, כי אין העיקר התענית, כמש"כ באנשי ניונה "וירא ד' את מעשיהם" ואמרו חז"ל את שקם ואת תעניתם לא נאמר, אלא את מעשיהם. ואין התענית אלא הכנה לתשובה, לכן אותם האנשים שכשהם מתענים הולכים בטיול ובדברים בטלים תפשו הטפל והניחו העיקר, ומ"מ אין לפטור את עצמו בתשובה בלבד כי ימים אלו הם מ"ע מדברי הנביאים להתענות בהם וכמש"כ למעלה:

ה' – כתב ב'ילקוט יוסף' (ד' תעניות) – 'יש להעיר במש"כ המשנ"ב דהוי מ"ע מדברי נביאים להתענות בהם, דנראה שאינו מוכרח.

ולשון החיי אדם שם, ימים אלו מ"ע מדברי הנביאים להתענות בהם, וכבר קבלו כל ישראל ונהגו כן בכל העולם. ע"כ.

צ"ע שפתח במצות נביאים וסיים במנהג? ושוא הכונה שכאשר מתענה ממילא מקיים מצוה בקיום דברי הנביאים, אבל בודאי דהוי מנהג. עיין שם.

ו' – נכון שכל ירא שמים יתענה ויתאבל בד' תעניות מתוך צער וכאב עמוק על העניינים שאירעו בהם, ויעשה בהם תשובה על מעשינו ומעשי אבותינו שגרמו את כל המאורעות הללו, וראוי לכל ירא ה' להרחיק ממנו בימים אלה כל שמחה וששון, ויאנה ויאבל על חורבן בית מקדשנו, ועל הצרות שאירעו אז, ובכל שנות הגלות, ויתן אל ליבו צער גלות השכינה וחילול שם שמים, שיכל דור שלא נבנה בית המקדש בימיו מעלין עליו כאילו הוא החריבו, (ירושלמי יומא פ"א ה"ה), 'לפי שלא עשו תשובה', (מדרש תהילים שוחר טוב קל"ז), וירבו בימים אלו בלימוד התורה הקדושה, שהוא הגורם הגדול לקירוב הגאולה השלימה במהרה בימינו, (רמח"ל בעין חיים).

ד. ד' צומות חיוב מד"ק או מכח מנהג:

א' – כתב הרמב"ם (תענית פ"ה ה"ד-ה) – וארבעה ימי הצומות האלו הרי הן מפורשין בקבלה, צום הרביעי וצום החמישי וגו'. וכו'. ונהגו כל ישראל בזמנים אלו להתענות.

– משמע מהרמב"ם וכ"כ הרב המגיד (מ"מ שם) 'תלה רבינו ענין זה במנהג'. אולם הב"י (תרפו') העתיק ל' הרמב"ם בנוסח אחר, ושם נקט דהצומות מדברי קבלה.

(עיין בילקוט יוסף – ד' תעניות, דהביא דעות בדעת הרמב"ם והנפק"מ, עיי"ש.)

ב' – כתב הטור (ס' תקנ') 'והאידנא רצו ונהגו להתענות, לפיכך אסור לפרוץ גדר, וכ"ש בדורותינו, הלכך הכל חייבים להתענות מדברי קבלה, ומתקנת נביאים.

ג' – כתב מרן בשו"ע (תק"נ ס"א) 'הכל חייבים להתענות ארבע צומות הללו ואסור לפרוץ גדר'.

– יש לדייק מדלא כתב בשו"ע כלשון הטור דהוי חיוב מד"ק ומתקנת נביאים, ש"מ דחיוב התענית משום מנהג שנהגו כולם.

ימי האיתנים – ימים נוראים

ד' – כתב ב'משנה ברורה' (שם א"א) – 'אע"ג דמסקינן בגמרא בזמן דאין מצוי גזירות עובדי כוכבים על ישראל, תלוי הדבר ברצון ישראל, דהיינו אם רצו רוב ישראל והסכימו שלא להתענות בהג' צומות הרשות בידן. כתבו הפוסקים דעכשיו כבר רצו וקבלו עליהן כלל ישראל מדור דור ואסור לפרוץ גדר'. (עיין בריב"ש ס' רפו' דס"ל שג' הצומות תלויים ברצו, עיין הר"ן, או"י, וט"ז, והרשב"ץ) עיין ב'ילקוט יוסף' (ד' תעניות) שהביא באריכות מחלוקת ראשונים ואחרונים בעניין, והנפק"מ שיש בין הדעות.

ה. הצומות עתידים להיות ימי ששון ושמחה:

כתב הרמב"ם (תענית פ"ה ה' יט') – כל הצומות האלו עתידים ליבטל לימות המשיח. ולא עוד אלא שהם עתידים להיות יום טוב וימי ששון ושמחה שנאמר "כה אמר ה' צבאות צום הרביעי וצום החמישי וצום השביעי וצום העשירי יהיה לבית יהודה לששון ולשמחה ולמועדים טובים והאמת והשלום אהבו". (כן הוא בתוספתא תענית, ועיין בדרשות חת"ם, ובמדרש איכה רבתי ס' יז', והרמ"ע מפאנו, ובשל"ה).

ו. זמן חיוב התענית:

א' – חיוב התענית הוא מזמן עלות השחר דהיינו שעה ושנים עשר רגעים (שעה וחומש בשעות זמניות), לפני הזריחה, עד צאת הכוכבים, שהוא כעשרים דקות אחר שקיעת החמה. אבל כל הלילה כולו מותר באכילה ושתייה, הו"ן מתשעה באב שצריך להפסיק בו מבעוד יום כיו"כ. (שו"ע תקס"ד, חזו"ע, ילקוט יוסף)

– יש שהחמירו לא לאכול מזמן עלות השחר לשיטת הגר"א, שהוא שעה וחצי קודם הנץ החמה. (אור לציון ח"ב פ"ו הע' ד').

ויש שהחמירו ממדת חסידות לא לאכול כליל התענית שעתיים קודם הנץ החמה. (שו"ע הרב)

– כתב בכה"ח (תקנ' א' יד') – איזה יחיד שמרגיש בעצמו שיוכל לעמוד בזה טוב לו שיפסיק באכילה מבע"י בכל ד' צומות. כלשון הפוסקים 'בעל נפש יתחיל התענית מהלילה כתשעה באב'. (של"ה דף קצ"ט ע"ב. א"ר או' ב' נו"ש או' ה').

ב' – בתוך חצי שעה לזמן עלות השחר, יש שאסרו לאכול ויש שהתירו. (עיין לקמן באריכות) ז. הנהגות כליל התענית:

כתב הרמב"ן (תוה"א) זהר"ן (תענית ד') – 'דין התענית מתחיל מהלילה'. והקילו עליו באיסור אכילה ושתייה עד הבוקר, אם לא ישן שינת קבע. (דס"ל דתלוי ברצו, ורצו רק איסור אכילה ושתייה ולא שאר עינויים).

ולכן קבלת התענית (לתענית יחיד) מתפילת מנחה של היום הקודם. [בשו"ע (תקס"ב ס"ו, תקס"ח ס"ו) נוסח קבלת תענית (לתענית יחיד): "הריני בתענית יחיד (לפניך) מחר וכו'", בחיד"א ('מורה באצבע' ס"ג א' קכו'), כתב נוסח קבלת תענית (יחיד): "הריני בקבלת תענית לפניך למחר מעמוד השחר עד צאה"כ", ועיין בכה"ח (תקס"ב ס"ק יד') דייק (החיד"א) בנוסח זה, כדי שלא יאמר 'הריני בתענית' סתם, שלא יהא כמקבל עליו חומר תענית ציבור,

ימי האיתנים – ימים נוראים

שהתענית הוא מהלילה ועוד חומרות שיש בתענית ציבור, (יש שפקקו בזה שאינו יוצא י"ח תענית והוי כתענית שעות וכו', תשוה"נ א', ועיין ילקוט יוסף).

(עיין יעב"ץ ס' עו', 'הגרי"ז מבריסק' עניינים ס"ד, ועיין ילקוט יוסף בביאור כוונת הר"ן דדוקא אכילה ושתיה ולא כל דבר)

וכתבו הפוסקים – 'בעל נפש יחמיר בכל העינויים גם בלילה'.

א' – יש שנהגו לא לאכול בשר ולשתות יין בליל התענית. (סדר היום, רמ"א יו"ד קפה' ס"ד, יש"ש חולין פ"ה ס"ם יא', שו"ת מהרש"ל ס"ם צב', כה"ח תקס"ד א' יב'. ושם כתבו דגם לילה שלאחר התענית למי שיכול, אג"מ ח"ג ס' פח').

כיון דמדיני תענית הוא שלא לנהוג עידונים וכו', (תענית י', שו"ע תקס"ח ס"ב), ואכילת בשר ויין הוי עידונים, לכן נהגו לא לאכול בשר ולשתות יין בליל התענית.

– להלכה מותר לאכול בשר ולשתות יין בליל התענית. (עיין רש"ש נדרים סג', ורא"ש בפ' יוהכ"פ ס' כב').

ב' – יש שנמנעו מלערוך נישואין בליל התענית (היינו ג' תשרי וי' טבת, אבל יז' בתמוז י"א אף בשעה"ד אין להתיר), וכן סעודת שבע ברכות, כיון דס"ל שליל התענית ג"כ נכלל בתוך התענית, ואין להרבות בו בשמחה, ובעל נפש יתחיל התענית מהלילה כת"ב. (אגרות משה ח"א ס' קסח', הליכות שלמה, משנ"ב תקנ"ב סק"ז, שעה"צ סק"ט, שלמי מועד פ' פח') להלכה – במקום צורך יש להקל אף בליל יז' תמוז לעשות נישואין וסעודת שבע ברכות. (חזו"ע, ילקו"י)

ג' – יש שנמנעו מלשמוע כלי שיר וכדו', וכן מריקודים ומחולות בליל התענית (בגדליה ובטבת, דתמוז (י"א דשרי) ואב אסור משום חורבן בהמ"ק). (פרי מגדים תקנא', בן איש חי ש"א דברים א"ה, קצוש"ע קכב')

ד' – יש שנמנעו מלברך ברכת 'שהחינו' בליל התענית (ג' תשרי וי' טבת, דיו' תמוז וט' אב לא מברך משום בין המצרים). (החיד"א 'חיים שאל' ח"א ס' כד', ילקו"י)

ה' – יש דעה בראשונים לאמר 'עננו' בליל התענית. (הראבי"ה ח"ג ס' תתנז', סידור רס"ג ע' שיז', ועיין ס' האשכול)

ו' – כתב ה'אליה רבה' (ס' תקסג' סק"א) מצאתי שלא יאכל יותר מהרגלו, דאל"כ לא יועיל לו התענית, שהרי אותו מותר שאוכל ישמור לו ביום התענית. (כ"כ ב'נוה שלום' תקמט' בשם ק' השל"ה, כה"ח תקמט' סק' יא' הביא בשם השל"ה וסיים דבאדם כחוש יש להקל לאכול יותר מהרגלו, כדי שלא יזיק לו התענית).

כתב הרמ"א (דרכי משה' תקנב') 'מנהג רוב העם להרבות קצת בסעודה שאוכלים קודם מנחה בערב ת"ב, שלא אסרו חכמים אלא בבשר ויין, אבל בשאר מינים יש להרבות כדי שיוכלו להתענות ולא יזיק להם התענית'.

כתב ה'אליה רבה' (תקנב' סק' יב') כל שמכוון לשם שמיים, שלא יזיק לו התענית, שפיר דמי.

ימי האיתנים – ימים נוראים

בגמרא (נדרים סג', וברש"ש שם) איתא שדרכם היה בליל תעניות להרבות בסעודה ולאכול בשר, כדי שיקל עליהם התענית למחר. (עיי'ן שו"ת 'בצל החכמה' ח"ב ס' מח'). להלכה – אין זה אלא ממדת הפירות, שכל שעדיין לא חל התענית, אין הגבלה על שיעור המאכל, ולכן כל שכוונתו לאכול כדי שיהיה לו כח להתענות למחרת, ושלא יזיק לו התענית, אין בזה כל חשש. (ילקו"י)

ה. אכילה קודם עלות השחר:

א' – כתב בשו"ע (תקסד' ס"א) – 'כל תענית שאוכלים בו בלילה בין צבור בין יחיד הרי זה אוכל ושותה עד שיעלה עמוד השחר, וחוא שלא ישן (שינת קבע) (טור), אבל אם ישן (שינת קבע) אינו חוזר ואוכל ולא שותה, אלא אם כן התנה לאכול או לשתות'.

– כתב הרמ"א – 'ויש אומרים דבשתיה אין צריך תנאי, דמסתמא דעתו של אדם לשתיה אחר השינה והוי כאילו התנה. (טור ומרדכי והגהות מיימוני והגהות אשירי):

– כתב במ"ב (שם א"ו) – 'כתבו האחרונים דלכתחילה ראוי להחמיר ולהתנות אף לשתיה, כדעת המחבר, אכן אם רגיל לשתות אחר השינה א"צ להתנות'.

– בזוהר הקדוש (פ' ויקהל דף רטו:) איתא – 'פְתַח וְאָמַר, כְּתִיב (ויקרא יט) לא תאכלו על הדם לא תנחשו ולא תעוננו. האי קרא אוקמוה, ורנא דמלח, האי מאן דאכיל בלא צלותא, דיצלי (ד"א קדם דאכיל) על דמיה, שקיל איהו כמנחש ומעונן. ע"כ.

פירושי: האוכל אחר שישן בלילה קודם התפילה, הרי הוא בעובר ע"ז וכמו המעונן ומכשף. (עיי"ש הטעם).

לדעת הזוה"ק משמע דגם אם יעשה תנאי לא יועיל. כיון שעדיין לא התפלל.

– כתב ב"ילקוט יוסף' – 'חישן על מיטתו שנת קבע בליל התענית, וקם משנתו באמצע הלילה, אסור לו לאכול, אפילו קודם עמוד השחר. שהרי הפסיק והסיח דעתו מן האכילה והשתיה. אך אם התנה קודם שהלך לישן שבדעתו לקום קודם עמוד השחר ולאכול או לשתות קודם עלות השחר, מותר לו לאכול עד עמוד השחר. וכל זה ע"פ הפשט, אך על פי הזוה"ק אין לאכול גם ע"י תנאי. (מקור הדין בתענית יב', בראשונים שם, וברמב"ם פ"א תעניות ה"ה, ובירושלמי פ"ק דתענית ה"ד)

ב' – טעם האיפור לאכול בליל התענית אחר שינת קבע, אם לא עשה תנאי, הוא כיון שהסיח דעתו מאכילה ושתיה.

וצ"ב הא התענית חלה רק מעלות השחר, ומ"ש מכל לילה?

ואפשר דכיון שיש דעות בראשונים כהר"ן והרמב"ן שדיני התענית מתחילים מהלילה, ורק אכילה ושתיה קבלו עליהם ונהגו, מזמן עלות השחר.

והוכיחו זאת מהא דבתענית יחיד בעי לקבל מבעוד יום, אע"פ שתענית מאכילה ושתיה מתחיל מעלות השחר... ש"מ עיקר דיני תענית מהלילה.

ועוד דיש דעות שאומרים עננו בערבית של ליל הצום אע"פ שאינו בתענית... ש"מ כנ"ל.

וכן דיום של תורה לכל דבר הוא מערב עד ערב... ש"מ כנ"ל. ועוד הוכחות.

ימי האיתנים – ימים נוראים

לפי הנ"ל, אפשר דכיון שהלך לישון הסיח דעתו מהאכילה ומימילא חלים עליו דיני תענית כולל אכילה ושתייה.

ג' – שכח לעשות תנאי קודם השינה, ואחר שישן הרגיש צמאון, השותה יש לו ע"מ לסמוך, ובפרט אם רגיל לשתות לצמא ככל לילה. (ילקוט יוסף, לדעת המתירים ע' רמ"א תקס"ד, ואחרונים)

ד' – כתב ב'אור לציון' (ח"ג הערה לא') – בתענית ציבור יש להתנות דוקא בפה, ובתענית יחיד אם התנה במחשבה חשיב תנאי ולא דוקא בפה. (עיין ילקו"י)

ה' – אכילה בתוך חצי שעה לעלות השחר:

כתב בשו"ע (ס' פט' ס"ג-ה') 'אסור לו להתעסק בצרכיו או לילך לדרך עד שיתפלל תפלת שמונה עשרה וכו', ולא לאכול ולא לשתות אבל מים מותר וכו'.

אם התחיל לאכול קודם עלות השחר צריך להפסיק ויש אומרים שאין צריך להפסיק: כתב ב'משנה ברורה' (ס"ק כז') – דבתוך החצי שעה אסור להתחיל לאכול. וכו', ודוקא אם הוא אוכל יותר מכביצה וכו'.

כתב בשו"ע (תקס"ד) – 'כל תענית שאוכלים בו בלילה בין צבור בין יחיד הרי זה אוכל ושותה עד שיעלה עמוד השחר, וכו'. משמע מהשו"ע דשרי לאכול עד עה"ש.

מובא באחרונים דגם בתענית ציבור שרי עד חצי שעה קודם עה"ש. (הגר"ק 'אשי ישראל' תשובה פט')

בשו"ת 'בצל החכמה' (ח"ג ס' נב') כתב – יש להקל לאכול עד עה"ש גם סעודת קבע, כיון דכל אכילתו הוא משום שיש תענית מעה"ש וא"כ יזכור שמותר לאכול עד עה"ש, ולא חיישינן שמא ימשך באכילתו.

ט. החייבים והפטורים מהתענית:

א' – כתב מרן בשו"ע (תק"נ ס"א) 'הכל חייבים להתענות ארבע צומות הללו ואסור לפרוץ גדר'.

כתב ה'כף החיים' (תקנ' א"א) – תינוקת בת י"ב שנים ויום א', ותינוק בן י"ג שנים ויום א' חייבין להתענות ולא קודם לכן. (א"ר סי' תקמ"ט או' ז' ואף שלא הביאו ב' שערות חייבין. א"א או' ב' מ"ב בב"ה).

– כתב ה'כף החיים' (תקמ"ט א"ח) – ואפי' קטני קטנים אין להאכילם אלא לחם ומים. הרמ"ע בתשו' סי' קי"א א"א או' ז', ולא נהגו כן, ברכ"י א"א, עיין לקמן סי' תק"ן א"ט.

– כתב ה'כף החיים' (תקנ' א"ט) – כתב מ"ע סי' קי"א קטנים מאכלים אותם לחם ומים להתאבל עם הצבור עכ"ל. ונ"ל דוקא קטן שיש לו דעת להתאבל. מ"א סק"ב. וכ"כ ח"א שם דקטנים שיש להם דעת להתאבל אע"ג שאין מהויבין לחנכם אפי' בן י"ב שנה ואפי' בתענית שעות מ"מ ראוי לחנכם שלא יאכלו רק כדי קיום הגוף לחם ומים או מאכל פשוט כדי שיתאבלו עם הצבור. והב"ד מ"ב או ה', מיהו כס' ה"ב או' א' כתב להשיג על דברי הרמ"ע הנז' וכתב וכמדומה שאין נוהגין כן. יעו"ש.

ימי האיתנים – ימים נוראים

– כתב בילקו"י – קטן שלא מלאו לו שלש עשרה שנה ויום אחד, וקטנה שלא מלאו לה י"ב שנה, פטורים מתעניות י"ז בתמוז, תשעה באב, צום גדליה, עשרה בטבת, ותענית אסתר. ואפי' תענית שעות אין להם להתענות, אף שיש להם דעת להתאבל על החורבן. דדוקא ביוהכ"פ הוי מצוה מהתורה, מצוה לחנכם, אבל תעניות אלו שאינם אלא זכר לחורבן, ואנו מצפים לבנין ביהמ"ק במהרה בימינו, אין מקום לחנכם, דבמידי דפורענותא לא מחנכים. (ד' תעניות), ויש מחמירים לומר שאין להאכילם אלא לחם ומים. (הרמ"ע, משנה ברורה תקנ' סק"ה). אך המנהג להקל לתת להם כל צרכם, וכן ראוי להורות בזמן הזה שירדה חולשה לעולם. ומ"מ נראה שיש למנוע מהם ממתקים ושאר תפנוקים. (ילקו"י)

– כתב ה'כף החיים' (תקנ' א"ג) – אסור לפרוץ גדר: פי' אע"ג דמדינא בזמן שאין סכנה אין חייבין להתענות אלא בט"ב מ"מ כיון שנהגו להתענות כולם אסור לפרוץ גדר. (מ"א סק"א. מט"י מ"ב או' א').

ב' – כתב הרמ"א (תקנ' ס"א) – מיהו עוברות ומיניקות שמצטערות הרבה אין להתענות (הגהות מיימוני והמגיד פרק ה'), ואפילו אינן מצטערות אינן מחויבות להתענות אלא שנהגו להחמיר, ודוקא בג' צומות אבל בתשעה באב מחויבות להשלים (כדלקמן סימן תקנ"ד ס"ה): כתב הרמ"א (ס' תרפו' ס"ב) – 'ותענית זה אינו חובה לכן יש להקל בו לעת הצורך כגון מעוברות או מיניקות או חולה שאין בו סכנה ואפילו רק כואבי עינים שאם מצטערים הרבה לא יתענו ויפרעו אחר כך, אבל שאר בריאים לא יפרשו מן הצבור (חדושי אגודה בשם מחזור ויטרי).

כתב ה'כף החיים' (תקנ' ד') – מיהו עוברות ומיניקות וכו': שבשעה שרצו וקבלו להתענות הקילו בהם שיהיו מותרים לאכול בלילות שלפניהם וכן עוברות ומיניקות פטורות. (ח"א כלל קל"ג או' ו', מ"ב או' ב', ומ"ש הא"ר או' א' בשם המי"ט שיפרעו יום אחר כמ"ש לקמן סי' תרפו' סעי' ב' בהגה, אין נוהגין כן).

– מעוברות אינם מתענות בצום גדליה, עשרה בטבת, תענית אסתר, וי"ז בתמוז. (ת"ב ויוהכ"פ מתענות אא"כ הוי סכנה). ואינן רשאות להחמיר על עצמן להתענות. ואף לבנות אשכנזי יש להקל בזה. [מיהו, לא יאכלו המעוברות להתענג במאכל ובמשתה, אלא לצורך אכילתה].

ומעוברת היא משעברו שלשה חדשים להריונה, ואף אם לא עברו שלשה חדשים והיא סובלת מהקאות או מיחושים וחולשה רבה, מותר לה לאכול בצומות אלו. והדין כן אפילו קודם ארבעים יום להריונה כשיש לה חולשה, כי בראשית ימי עיבורה העובר חלוש ביותר וכו'.

– מניקה פטורה מלהתענות בצום גדליה, עשרה בטבת, תענית אסתר, וי"ז בתמוז. * [מיהו, לא יאכלו המניקות להתענג במאכל ובמשתה, אלא לצורך אכילתה].

ויש אומרים שגם אם פסקה מלהניק, כל שהיא בתוך עשרים וארבעה חודשים ללידה, פטורה מלהתענות בתעניות אלו מלבד בתשעה באב. ויש מי שאומר שכל מה שנפטרה מלהתענות הוא דוקא במניקה בפועל. ולמעשה, אשה חלשה שהלידה או ההפלה גרמה לה לחולשה,

ימי האיתנים – ימים נוראים

ויש לה צער להמשיך בתעניתה, די לה שתתענה מעט כמה שעות כפי יכולתה. ויכולה להקל בזה כל עשרים וארבע חודש מהלידה, כסברת המקילין. אבל אם היא בריאה ומרגישה בעצמה שיכולה להתענות ולהשלים, תתענה.

– **אשה שהפילה יש** אומרים שפטורה מתעניות אלו בתוך עשרים וארבעה חודשים להפלתה, ואינה צריכה לפרוע התענית לאחר מכן. ויש חולקים. והעיקר לדינא כמבואר בסעיף הנ"ל לגבי מניקה. ומכל מקום גם אלה הפטורות מלהתענות ראוי שלא תאכלנה להתענג במאכל ומשתה, אלא כדי קיום בלבד.

– **חולה שאין בו סכנה** פטור מלהתענות בכל הצומות הללו. ואפילו בצום תשעה באב אוכל כדרכו ואינו חושש, ובלבד שיאכל בצינעא. ורשאי לאכול בבוקר, כשיש צורך בכך, ואין צריך להתענות תענית שעות. וכל שכן שאין צריך לאכול ולשתות פחות מכשיעור. ואפילו חולה שנתרפא אך עודנו חלש, כל זמן שיש חשש שאם יצום יחזור לחליו, פטור מלהתענות.

– **זקן תשוש כח שמצטער בתענית**, והרופא אומר לו שלא יתענה, כי התענית תזיק לו, רשאי לאכול בצומות שהם מדברי סופרים, לרבות תשעה באב, אע"פ שאין חשש סכנה כלל.

– הפטורים מהתענית הנ"ל **אינם צריכים לעשות התרה לפני שיאכלו**. (כה"ח תקנ". ילקו"י)
– **יולדת תוך שלשים יום ללידתה** דינה כחולה שאין בו סכנה, ופטורה אף מתענית ת"ב.
– יש המקילין לנערות שלא יתענו בג' התעניות, אלא רק בתשעה באב, ויום הכיפורים, (ומעמם, דכיון שעתידות להיות בהריון וכו') והצומות מחלישים, לכן לא יצומו שיהיו בריאות (וכו'). אולם אין מנהג זה נכון על פי ההלכה, ואין לנהוג כן. (חזו"ע, שלמי מועד, ילקו"י)
ג' – **חתן תוך שבעת ימי המשתה שלו, וכן אבי הבן, הפנדק, והמוהל**, חייבים להתענות בכל הארבעה צומות, ולא יפרשו מן הצבור, שלא יבוא עשה דיחיד וידחה תענית דרבים. ורק אם חלו ארבעה צומות הנזכרים לעיל **בשבת, ונדרחו ליום ראשון**, בין החתן בין בעלי ברית לא ישלימו תעניתם, לרבות תשעה באב, אלא אחר חצות היום יאכלו כדרכם, מפני שיום טוב שלהם הוא. ואם ירצה החתן להחמיר על עצמו להתענות אינו רשאי, הואיל ויום טוב שלו הוא.

ועל כל פנים אין לחתן בתוך שבעת ימי המשתה להתענות שום תענית יחיד, ואפילו היה נוהג בו שנים רבות, כגון יום פקודת השנה [אר-צייט] של אביו או אמו. ואפילו התרה אינו צריך, וכן לבעלי ברית. (עיין כה"ח ס' תקמט' א"ט)

– יש שכתבו שהמצטער צער גדול מן התענית יותר מרוב אנשים שמתענים, פטור מן התענית. ויש מי שהיקל עוד, שאדם שהוא חלוש בטבעו יותר משאר בני אדם, ומצטער בתעניתו, נחשב כחולה שפטור מן התענית. והכל כפי ראות עיני המורה. ועל כל פנים גם המיקל בזה, ימעט באכילה ובכל תענוג כפי מידת האפשר.

– **החולה בנגיף הקורונה רח"ל**, אם יש לו תסמינים, חום או חולשה גדולה, והוא משתעל הרבה, אינו צם! ואם ירצה להחמיר יאכל לשיעורים, אבל אם רק נדבק ומרגיש טוב יצום

ימי האיתנים – ימים נוראים

כרגיל, ואם ירגיש חולשה וכו' יאכל, ואם הורו לו הרופאים לאכול כדי שלא יחלה, מותר, הנמצא בכידוד והוא בריא צם כרגיל. (מרן הראש"ל צ"ב רבנו יצחק יוסף שליט"א שיעור פר' בלק תשפ', הנחיות לת"ב תשפ', וכ"כ בהנחיות לת"ב תשפ"א)
– מי שחלה בנגיף הקורונה, והחלים, אבל עדיין יש לו תסמינים שונים, יעשה שאלת רב, כיון שיש דעות ברופאים האוסרים לצום מחשש סכנה.

י. צום גדליה, מהו?

ג' בתשרי, ביום זה נהרג גדליה בן אחיקם.

גדליה שמונה על ידי מלך בבל לשלוט על שארית הפליטה שהותיר ביהודה, נרצח ע"י קנאים יהודים. רציחתו גרמה להגליית שארית הפליטה ונחשבה כחורבן בית המקדש עצמו. א' – מלך בבל הותיר בארץ קומץ יהודים ומינה עליהם את גדליה בן אחיקם למושל ביהודה. וְגַם כָּל־הַיְהוּדִים אֲשֶׁר־בְּמוֹאָב | וּבְבְנֵי־עַמּוֹן וּבְאֲדוֹם וְאֲשֶׁר בְּכַל־הָאֲרָצוֹת שָׁמְעוּ כִּי־נָתַן מֶלֶךְ־בָּבֶל שְׂאֲרֵית לַיהוּדָה וְכֹל הַפְּקִיד עֲלֵיהֶם אֶת־גְּדַלְיָהוּ בֶן־אֲחִיקָם בֶּן־שָׁפָן: (ירמיה פרק מ' פסוק י"א)

ירושלים הייתה הרבה והוא (גדליה) קבע את מושבו במצפה, לשם נאספו גם יהודים מהארצות השכנות, אליהם נסו במהלך המלחמה.

בעידודו של ירמיהו הנביא החלו לעבד את האדמה ולקומם את הריסות הארץ.

קבוצת קנאים, אשר לא שמעה בקול החכמים, שאפה להמשיך את המלחמה ולגרש את הכובש, בעזרת עמון ומצרים, וראתה בגדליה בן אחיקם "בוגד" ו"משתף פעולה" עם האויב. הם כעסו גם על כך שלא היה ממשפחת המלוכה. ביום ג' בתשרי בא ישמעאל בן נתניה שהיה מזרע מלכי בית דוד, והרג את גדליה בן אחיקם ורבים מהיהודים שהלכו בדרכו. אז נפוצו הנשואים והחורבן היה מוחלט.

מעשה זה קרה נ"ב שנה לאחר ט' באב שבו נחרב בית המקדש ובאותה שעה ככתה גחלת ישראל האחרונה.

ב' – אמרו חכמים (ראש השנה יח'), שיום זה של הריגת גדליה נקבע כצום, כמו שיום חורבן הבית נקבע כצום, "ללמדך ששקולה מיתתן של צדיקים כשריפת בית אלקינו".

הצום והאבל אינו רק על רציחת גדליה, אלא בעיקר על כך שמעשה זה השלים את החורבן והביא להגליית שארית הפליטה שנותרה ביהודה.

ג' – באחד מפיוטי ה'סליחות' לצום גדליה מופיע תיאור של אירוע זה:

"אבלה נפשי וחשך תארי. בית תפארתי כנשף בו הארי. גם פליטתי אשר עזבו ושארי, דועכו כהיום בשלושה בתשרי. האש והמים הזידונים שטפנו בדלקם, ובססו מקדש ובזזו חלקם. זקני שארית אשר פלטו מיום נקם, הובלו עתה ביום צום גדליה בן אחיקם. שורפו דלת עם הארץ, יתר הגזם אכל הארבה במרץ, כורמים ויוגכים פקודת מרגיו הארץ, לוחטו ולא היה בם גודר גדר ועומד בפרץ. מה אספר ואנחותי עצומות, נקטה נפשי ומקהלותי עגומות, שריגיניו אשר נשארו מיקוד אש לתעצומות, עוד הם לא נתקימו ונותשו בחמות".

יא. הנהגות ביום התענית:

ימי האיתנים – ימים נוראים

א' – כתב הרמב"ם (תעניות פ"א הי"ד) – 'כל השרוי בתענית, בין שהיה מתענה על צרתו או על חלומו בין שהיה מתענה עם הציבור על צרתם, הרי זה לא ינהוג עידונין בעצמו, ולא יקל ראשו ולא יהיה שמח וטוב לב, אלא דואג ואונן, כעניין שנאמר (איכה ג') "מה יתאונן אדם חי גבר על הטאיו". (מקור הדין תענית י', שו"ע תקס"ח ס"יב, ועיין שו"ע תקע"ד ס"ג, וברמ"א שם)

ב' – כתב ב"אליה רבה' (תקסח' ס"ק יח') 'ביום התענית, ישמור עצמו מן הכעס. ואם יש לו משא ומתן, יעשה באמונה ובנחת ביותר'. (כ"ה בשל"ה דף ר' ע"ב).

ג' – כתב ב"יסוד ושורש העבודה' (פרק יא') 'ביום התענית ימעט בשיחה כל מה שאפשר, כדי שלא יבוא למלאות פיו שחוק'.

ד' – כתב בשו"ע (תקנ' ס"ב) – 'צומות הללו חוץ מתשעה באב מותרים ברחיצה וסיכה ונעילת הסנדל ותשמיש המטה ואין צריך להפסיק בהם מבעוד יום'. (עיין מ"ב שם, דבעל נפש יחמיר וכו').

ה' – יש שם"ל להחמיר לא לשמוע שירים וכן שלא לעשות ריקודים ומחולות. (בגדליה ובטבת, דתמוז ואב אסור משום חורבן בהמ"ק). (פרי מגדים תקנא', בן איש חי ש"א דברים א"ה, קצוש"ע קכב')

ו' – יש שנמנעו מלהתרחץ בחמין בתענית. (עיין תוספות תענית יג' שיטת ר' יואל, הב"ח תרכח', מג"א א"ר ה"א ופנים מאירות ח"ב בשם השל"ה)

להלכה – מותר להתרחץ בחמין בתענית, ובמים קרים שרי לכו"ע, [מדברי השל"ה משמע דבעל נפש יחמיר גם בצונן כמו בט"ב. ומי שמחמיר על עצמו שלא לרחוץ בחמין, טוב לו להחמיר גם שלא להריח בשמים]. (שו"ע תקנ' ס"ב, ראשונים ולפי שאין רוב צבור יכולין לעמוד בה. הר"ן פ"ק דר"ה). ואחרונים, מ"ב, חזו"ע, ילקו"י)

ז' – יש שנמנעו מתספורת בתענית, כיון דהוי בכלל עידונים דאסור ביום התענית כמבואר. (תענית י', רמב"ם, שו"ע תקס"ח ס"ב)

כ"ב ר"ח פלאגי זיע"א ('רוח חיים' ס' תקסו' סק"ד) דאסור להסתפר בתענית ציבור. (עיין ר"ה יח', טורי אבן, מרומי שדה, שו"ע תקס"ח, ועיין ירושלמי תענית פ"ג הי"א, וילקוט יוסף באריכות)

– להלכה מותר להסתפר בתענית דלא החמירו בזה והוי כרחיצה שהתירו.

ח' – יש שנמנעו מלברך ברכת 'שהחיינו' בתענית (ג' תשרי וי' טבת, דיו' תמוז וט' אב לא מברך משום בין המצרים).

– כתב ב'ילקוט יוסף' (ד' תעניות) – 'צ"ע האם כל האזהרות הנ"ל (בלילה וביום) שייכים גם בתעניות ציבור שלנו, [ג' תשרי, י' טבת, יז' תמוז, ט' אב]. נפק"מ אם אפשר לשמוע כלי שיר וכדו', דלהנ"ל יש לאסור. אך אין זה מוכרח כ"כ. עיי"ש באריכות.

ט' – נוהגים לתת צדקה לעניים במנחה של יום תענית. כדאיתא בגמ' (ברכות ו') 'אגרא דתעניתא צדקתא'.

ימי האיתנים – ימים נוראים

כתב ב'מחזור ויטרי' (ע' שצב) – 'אין תענית בלא צדקה, וכל המתענה ואינו נותן צדקה, כאילו הקריב עולה בלא מנחה, וזכה בלא נסכים'.

כתב ב'מעיל צדקה' (א' תלה) בשם רבי יהודה, 'תענית' אותיות 'תת-עני', ללמדך שאם נותן צדקה לעני, יש עליו שם תענית, ואם לאו כאילו לא התענה. (עיין לקמן עוד בעניין הצדקה).

י' – נהגו ללכת לקברות צדיקים בתענית, משום דבית הקברות מקום מנוחת הצדיקים, ומתוך כך הוא מקום קדוש וטהור, והתפילה מתקבלת ביותר על אדמת קודש, והמשתטח על קברי צדיקים ומתפלל, אל ישים מגמתו נגד המתים השוכנים שם, אך יבקש מאת ה' יתברך שיתן לו רחמים בזכות הצדיקים שוכני עפר, תנצב"ה. (מהרי"ל הלכות תענית, טעמי המנהגים שמחות א' תתרסז) [עיין לעיל באריכות, בעניין בית הקברות בער"ה]

יא' – כתב הגר"ח פלאגי זיע"א (מל"ח ס' כט' א"י) – לפי דברי הזוה"ק (שמות דף כ') הוא, **דביום התענית טוב שיאמר כלשון הזה, 'גלוי וידוע לפניך ה' אלהי ואלהי אבותי, שהקרבתני לפניך חלבי ודמי והרתחתי אותם בחמימות חלשת גופי, יהי רצון מלפניך שיהא הריח העולה מפי בשעה זו, כריח העולה מהקרבת באש המזבה, ותרצני כשם שהקשבת לתפלת רבי אלעזר אמן סלה, ע"כ.**

יב. דיני אכילה ומאכלים בתענית:

א' – אין לבעלי חנויות לספק מצרכי מזון לאוכלים ושותים שם ביום התענית, אלא אם כן ידוע שהאוכל והשותה הוא חולה שפטור מתענית. ואפי' ישנם עוד בעלי מסעדות שמספקים מזון ביום התענית לכל מי שירצה, אף על פי כן החרד לדבר ה' ימנע עצמו מזה.

ב' – יש מי שכתב שאסור לגעת במאכלים שלא לצורך בכל יום התענית, מחשש שמא יבוא לאכול או לטעום מהם. ואין דבריו נכונים. שלא מצינו שרבותינו גזרו על כך. ואין לחדש גזירות מדעתינו. והעיקר לדינא שמותר להתעסק במאכל ומשתה ביום טוב.

ג' – השרוי בתענית יכול לטעום התבשיל עד כדי שיעור רביעית, ובלבד שיזהר לא לבלוע אלא יפלוט כל מה שהכנים לפיו. שמעימה כזאת אינה בכלל אכילה ושתיה. ובת"ב ויהכ"פ אסור. מנהג האשכנזים להחמיר בטעימה בכל תענית ציבור.

ד' – אדם בריא שמתענה, אך עליו לבלוע גולות וכדורים נגד מיהושי ראש וכדומה, מותר לו לבלוע התרופה בלי מים, כל שאין בה טעם ערב לחיך. וכן מותר לשתות תרופות שאין החיך נהנה מהם. אבל אם החיך נהנה מהם אין להתיר. אולם במקום חולי פנימי אין להחמיר. ויש אומרים שכל זה בשאר תעניות, אבל ביום הכפורים ובתשעה באב אין להקל בזה אלא למי שבלאו הכי אוכל לפי היתר.

– מותר לבלוע את הרוק בכל תענית, ויש מחמירים.

ה' – אין לשטוף את הפה בכוקר בהתעוררו משינתו בימי תעניות צבור. ומכל מקום במקום צורך יש להתיר כשאינו שם בפיו יותר משיעור רביעית בבת אחת, דהיינו פחות משמונים ואחד גרם, ובאופן שיוודע בעצמו שיוכל להזהר שלא יבלע מן המים. וכן מותר להשתמש במשחת שיניים בתעניות צבור על הדרך הנ"ל למי שקשה לו בלי לצחצה את שיניו. אך

ימי האיתנים – ימים נוראים

בתשעה באב אין להקל בכל זה, אלא במקום צער גדול ובתנאי שיזהר להוריד פיו למטה שלא יבואו מים לגרונו.

ו- עישון סיגריות למי שרגיל בו, מעיקר הדין מותר בכל תענית צבור ואפילו בת"ב, (חוץ מיוז"כ דאסור), ומ"מ טוב להחמיר בת"ב שלא לעשן, ובפרט בשעת קריאת איכה והקינות בבית הכנסת, ואמנם מי שרגיל מאוד בעישון סיגריות, ייש לו צער גדול במניעתו, יש להתיר לו לעשן בת"ב בצינעא.

ז- אסור ללעוס גומי לעיסה [מסטיק], ביום תענית, אך מסטיק שאין בו שום מתיקות כלל מותר ללועסו בתעניות. ובזה אין מברכים על המסטיק.

ח- מי ששכח ואכל ככותבת (כ36 גרם, וי"א כזית) בתענית צבור, ונזכר לאחר מכן, חייב להשלים תעניתו. ומן הדין אינו צריך להתענות ביום אחר, אלא אם כן עושה כן לכפר על שגגתו, וכגון שהוא בריא ויכול לצער עצמו בתענית שאינו חובה. [באופן שהדבר לא יגרום לו לביטול תורה, או שהוא שכיר וימעט מעבודת הבעלים].

ואם נזכר לפני שאכל כזית והפסיק מיד, יכול לומר עננו בתפלת המנחה, אבל אם אכל כזית אף על פי שהשלים תעניתו אינו אומר עננו בתפלת מנחה. (עיין כף החיים תקמט' א"ז בעניין שכח להתענות)

- מי ששכח ובירך ביום התענית על דבר מאכל, או משקה, יטעם ממנו מעט רק כדי שגרונו יתנה. שאם לא יטעם כלום יעבור על איסור ברכה לבטלה שלדעת הגאונים הרמב"ם והשלחן ערוך איסורו הוא מן התורה, ואילו טעימה בצומות אלה היא מדרבנן. וימשיך בתעניתו ויאמר עננו, שטעימה מועטת מאד (פחות מכזית) אין עליה תורת אכילה. (עיין מל"ח ס"ט א' יג' דאם טעה בשגגה ואכל יתענה עד הערב, ויתן לצדקה שעור אכילתו שאכל, עיי"ש).

- עיין במל"ח (ס"ט א' יג') בעניין מי שאכל במזיד בי"ז בתמוז.
יג. "תפילת עננו":

- בארבע תעניות ציבור, המוזכרות בפסוק, שהם י"ז בתמוז, תשעה באב, צום גדליה, ועשרה בטבת, היחיד אומר בתפלות שחרית ומנחה "עננו" בשומע תפילה, ואחר אמירת "עננו" חותם "שומע תפילה", ואינו חותם "העונה לעמו ישראל בעת צרה", שלא נתקנה חתימה זו אלא לשליח ציבור כשאומר "עננו" בחזרה בין גואל לרופא.

והשליח ציבור אומר בחזרת התפילה "עננו" ברכה בפני עצמה בין גואל לרופא. והטעם שנקבע שם, שסמכו על מה שנאמר בתהילים (יט, טו) "יהיו לרצון אמרי פי והגיון לבי לפניך ה' צורי וגואלי", ואחריו נאמר (כ', ב') "יענך ה' ביום צרה". וחותרם 'ברוך אתה ה' העונה לעמו ישראל בעת צרה'. (ראשונים, ילקו"י)

- ואם טעה וחתם (היחיד) העונה לעמו וכו', ונזכר אחר שהתחיל רצה או מודים, יצא ידי חובה בדיעבד, ויסיים תפלתו, ואין צריך לחזור לשמע קולנו. ומכל מקום טוב הדבר שאחר שסיים תפלתו יחזור להתפלל בתנאי של נדבה, ויאמר: אם אני חייב לחזור ולהתפלל, הריני

ימי האיתנים – ימים נוראים

חוזר ומתפלל לשם חובה. ואם לאו תהיה תפילתי זו תפלת נדבה. ואם אפשר טוב לחדש בה דבר.

– אם שכח ולא אמר "עננו" בארבע צומות, אינו חוזר. ואם נזכר כשאמר "ברוך אתה ה'" כדי לחתום "שומע תפלה", אינו רשאי לסיים "למדני חקיך" כדי שיוכל לחזור ולומר "עננו", אלא יסיים תפלתו, ואינו חוזר. וטוב שיאמר "עננו" בלי התימה בסוף "אלהי נצור". אבל בין ברכת שומע תפלה לרצה, אין לומר "עננו", דהוי הפסק.

– יחיד המתפלל תפלת שמונה עשרה בלחש עם חזרת השליח צבור ביום התענית, ואומר עמו כל סדר קדושה, אינו אומר עמו "עננו" בין גואל לרופא, אלא ב"שומע תפלה".

– השרוי בתענית יחיד, ובמנחה נתאחר לבוא לבית הכנסת, והתפלל שמונה עשרה יחד עם החזרה של השליח צבור, כשיגיע ל"שומע תפלה", יאמר שם עננו, אף על פי שעל ידי כך יפסיד אמירת מודים עם הצבור. וישתחוה באמצע הברכה באמירת "מודים" של השליח צבור.

אם טעה השליח צבור ושכח לומר "עננו" לפני ברכת רפאנו, אם נזכר באמצע ברכת רפאנו, חוזר ואומר השליח צבור "עננו" ברכה בפני עצמה, וממשיך ברכת רפאנו וכו'. אבל אם לא נזכר עד שחתם "ברוך אתה ה'" של ברכת רפאנו, אינו חוזר לומר "עננו" ברכה בפני עצמה, אלא כוללה באמצע ברכת שומע תפלה כיחיד. ואינו רשאי לסיים למדני חקיך, וחותם "ברוך אתה ה' שומע תפלה". ואם לא אמר "עננו" אף בשומע תפלה אינו חוזר. וטוב שיאמרנה בסיום תפלת שמונה עשרה, ויחתום בלי הזכרת ה', "ברוך שומע תפלה".

– בתענית צבור [שחכמי הדור גזרו תענית על כל צרה שלא תבוא], אין השליח צבור אומר "עננו" ברכה בפני עצמה, אלא אם כן יש עשרה מתענים בבית הכנסת. והשליח צבור עצמו מכלל העשרה. אך בתעניות צבור המפורשות בכתוב, אם יש בבית הכנסת ששה או שבעה מתענים, שהם רוב מנין, רשאי השליח צבור לומר ברכת "עננו" ברכה בפני עצמה בין גואל לרופא. וכך פשט המנהג לומר "עננו" ברכה בפני עצמה, כל שיש בבית הכנסת ששה מתענים. ובתענית אסתר לכתחלה עדיף שיהיו עשרה מתענים. ואם לא השיגו מנין מתענים, אומרים "עננו" ברכה בפני עצמה ברוב מנין.

– אם יש ששה או שבעה מתענים בבית הכנסת, אלא שחלקם התפללו כבר במקום אחר ושמעו מהשליח צבור ברכת עננו, אין השליח צבור רשאי לומר עננו ברכה בפני עצמה בין גואל לרופא בתעניות הנ"ל, אלא יאמר "עננו" בשומע תפלה כיחיד.

– אם הזמן של מנחה מצומצם, ביום התענית, ואין פנאי להתפלל בלחש ולחזור התפלה בקול רם, שהמנהג הוא שהשליח צבור מתפלל בקול רם והקהל מתפללים עמו בלחש, ואומרים עמו סדר קדושה, וכשמגיע השליח צבור להאל הקדוש ממשיכים התפלה בלחש, כשיגיע השליח צבור לברכת רפאנו יאמר שם "עננו" בקול רם ברכה בפני עצמה, והקהל ישמעו ויכוונו לברכתו, ושוב ימשיכו בתפלה בלחש. וכשיגיעו לשומע תפלה יאמרו בלחש תפלת "עננו", חוץ מהשליח צבור, וימשיכו התפלה בלחש עד הסוף.

ימי האיתנים – ימים נוראים

– שליח צבור שאינו מתענה בתענית צבור מאיזו סיבה שהיא, לא יתפלל לפני התיבה, כי אינו יכול לומר בחזרה "עננו", והוא אינו מתענה. ואם אין שליח צבור אחר, רשאי שליח צבור זה להתפלל כדי שלא יבטלו מעניית קדיש וקדושה וברכו. ולא יאמר עננו ברכה בפני עצמה, אלא אומר עננו בשומע תפלה, ויחתום שומע תפלה. ואף שליח צבור שמוכרח לעבור לפני התיבה שהרית בתענית צבור, מפני שאין שליח צבור אחר, ואינו יודע אם יוכל להתענות או לא, מפני שמרגיש חולשה וכיוצא בזה, לא יאמר עננו בחזרה ברכה בפני עצמה, אלא אומרה בשומע תפלה.

יד. קריאת התורה בתענית:

– כתב רבנו חיים פלאג'י זיע"א (מועד לכל חי סימן כט' אות ט') – כתב בספר נגיד ומצוה 'כשאדם עושה תענית, ישאל מן השם יתברך שיתן לו כפרה, וחיים, ובנים, לעבודתו יתברך, וזה בהוצאת ספר תורה, ויאמר הי"ג מידות של רחמים ג"פ, 'ואני תפילתי ג"פ.

– תעניות צבור המוזכרים, בשחרית ומנחה מוציאים ספר תורה, וקוראים שלשה גברי בפרשת "ויחל". ואפי' אם יום התענית חל בשני וחמישי, אין קוראים בפרשת השבוע, אלא "ויחל".

– יש נוהגים להפטיר במנחה "דרשו ה' בהמצאו". ומנהג בני ספרד שלא להפטיר בשום תענית צבור, חוץ מתשעה באב, שבשחרית מפטירים בו "אסוף אסיפם", ובמנחה מפטירים "שובה ישראל".

– ספרדי שנזדמן לבית הכנסת של אשכנזים בתענית צבור במנחה, והזמינוהו לעליית שלישי שצריך להפטיר לפי מנהגם, נכון שיתחמק מלעלות לספר תורה. אבל אם כבר קראוהו בשמו יעלה ויפטיר בכרכות, כיון שהם ברכות השבה.

– צבור שטעו וקראו בימי תעניות צבור בפרשת השבוע, בשחרית, אם חלו ימי התענית בשני או בחמישי, ונזכרו באמצע הקריאה, מסיימים בקריאה בפרשת השבוע, ויוצאים ידי חובה.

– אין להוציא ספר תורה בתענית צבור לקריאת פרשת ויחל אלא אם כן יש ששה או שבעה מתענים בבית הכנסת, מתוך המנין של עשרה, בין בשחרית בין במנחה. ואם אין יותר מחמשה מתענים בבית הכנסת וחל תענית צבור בשני וחמישי, קוראים בפרשת השבוע שלשה אנשים. ואם חל התענית בימי א.ג.ד.ו. אין להוציא ספר תורה כלל, ואפילו בשחרית שעדיין לא טעמו, כל אלה שחושבים שלא להתענות אינם מצטרפים לרוב מנין להוצאת ספר תורה ולברכת עננו.

– מי שאינו מתענה מסיבת חולי וכדומה, לא יעלה לספר תורה בתענית צבור בקריאת פרשת ויחל. וכהן שאינו מתענה לא יקראוהו לספר תורה לקריאת ויחל, אפילו אין שם כהן אחר, אלא טוב שיצא הכהן מבית הכנסת, ועומד ישראל מתענה לקרות במקום כהן. [והוא הדין ללוי שאינו מתענה ואין לוי אחר בבית הכנסת, טוב שיצא מחוץ לבית הכנסת, ויקרא הכהן המתענה במקום לוי]. ואפילו אם קראוהו בשמו לעלות לספר תורה, יתנצל שאינו

ימי האיתנים – ימים נוראים

מתענה מחמת אונם, ויעלה אחר במקומו, כי יש בזה חשש ברכה לבטלה לדעת כמה פוסקים.

– **בשני או בחמישי** שהוא בלאו הכי יום חיוב קריאת התורה, יכולים להעלות בשחרית יום התענית צבור מי שאינו מתענה מחמת פטור או אונם שהוא. (אבל לא בקריאת התורה של מנחה).

– **מי שעודנו שרוי בתענית בשחרית**, אלא שחושב שלא להשלים תעניתו עד צאת הכוכבים, דינו כמי שאינו מתענה, ולא יעלה לספר תורה בפרשת ויחל.

– **שליח צבור** הקורא בתורה שאינו מתענה, יוכל לקרות בפרשת ויחל בתענית צבור, אם אין שליח צבור אחר שיוכל לקרות בתורה.

טז. **נשיאת כפים בתענית:**

– **הכהנים נושאים כפיהם בתענית צבור גם במנחה**. ולכתחלה יקבעו זמן תפלת שמונה עשרה של מנחה בתענית צבור, כחצי שעה לפני השקיעה, כדי שעד שיגיע השליח צבור בסוף החזרה לברכת כהנים יהיה קודם לשקיעת החמה.

ואם התפללו מפלג המנחה ואילך, דהיינו שעה ורבע (זמניות) קודם צאת הכוכבים, לכתחלה לא יעלו לדוכן, ואם עלו לא ירדו. ובמקום שנהגו שהכהנים עולים לדוכן אחר פלג המנחה, יש להם על מה שיסמוכו.

אבל אם מתפללים בעוד היום גדול, לפני פלג המנחה אין לכהנים לישא את כפיהם. וגם במקום שנהגו לעלות לדוכן יש למחות בידם ולהנהיגם שלא יעלו, וכדין מנחה של יום הכפורים שאין בה נשיאות כפים מפני שמתפללים מבעוד יום.

ואם מתפללים מבעוד יום, כשם שאין נושאים כפים כך אין השליח צבור אומר בחזרה "אלהינו ואלהי אבותינו ברכנו בברכה המשולשת וכו'".

– **כהן שאינו מתענה** לא ישא את כפיו במנחה, כיון שיש לחוש בו לשכרות, ולכן יצא לחוץ בעת נשיאת כפים.

– אם נמשכה תפלת מנחה לאחר השקיעה, רשאים הכהנים לישא את כפיהם תוך זמן של בין השמשות שהוא שלש עשרה דקות וחצי [בשעות זמניות] אחר השקיעה. אבל אחר צאת הכוכבים, אין לכהנים לישא את כפיהם.

– גם בימי תענית עדיף להתפלל מנחה קטנה סמוך לשקיעה, ואז ירויח גם כן ברכת כהנים, אמנם אם אדם יודע שראשו כבד עליו בסוף התענית ואינו יכול לכיין כראוי בתפילת מנחה, אם יתפלל אותה סמוך לשקיעה, עדיף שיתפלל אותה במניין מוקדם יותר שמתפללים מנחה גדולה.

טז. **תפילין בתענית:**

– מנהג קדום בארץ ישראל שמניחים תפילין בתעניות צבור בשחרית בלבד. ואמנם יש שנהגו להניח תפילין גם במנחה של תעניות צבור, [והיינו י' בטבת, י"ז בתמוז, צום גדליה, ותענית אסתר], כדי להשלים מאה ברכות, אך לא ראינו כיום שנהגו כן בארץ ישראל, והנח

ימי האיתנים – ימים נוראים

להם לישראל. (ב"י ס' מו', 'ביע אומר' ח"ט. 'חקקי לב' פלאגי ס"ב, כה"ח פלאגי ס' יט', פתח הדביר ח"ג, ילקו"י).

יו. צדקה בתענית:

א' – נוהגים לתת צדקה לעניים במנחה של יום תענית, כדאיתא בגמ' (ברכות ו') 'אגרא דתעניתא צדקתא'.

– כתב ב'שבולי הלקט' (ס' רפ') – 'אמרו חכמים אגרא דתעניתא צדקתא, והיינו שיתן לעני לערב שיעור מה שלא אכל היום, וכן נהגו ליתן מעות לקופה של צדקה במוצאי תענית'. (כ"כ השל"ה, א"ר תקסו' א"ב, משנ"ב תקסו' ס"ק יב')

– כתב ב'מטה משה' (ס' תשנה) – המנהג לתת צדקה בתענית דאגרא דתעניתא צדקתא, ויש אדם שחביב ממונו מגופו. וסימן לדבר, 'תענית' אותיות 'תת-עני'.

– בגליון איתא "צדק ו'משפט מ'כון כסאך" (תהילים פט' טו') ר"ת צום. ביום הצום יש להרבות צדק ומשפט.

ב' – איתא בגמ' (סנהדרין לה') 'אמר רב יצחק כל תענית שמלינין בו את הצדקה כאילו שופכי דמים, שנאמר "צדק ילין בזה ועתה מרצחים".'

פרש"י – כי רגילים היו לעשות צדקה ביום תענית, ועיני העניים היו נשואות לכך, ואם ילינו ללא הצדקה נמצאו העניים רעבים ללחם, שנשענו על כך. (עיין או"ז צדקה ס"ס ל', רמב"ם מ"ע פ"ט ה"ד, טור שו"ע יו"ד ס' רנו ס"ב).

כתבו התוס' (מגילה כא') לכן היו מפטירין "דרשו ה' בהמצאו", שנאמר בו "שמרו משפט ועשו צדקה".

ג' – כתב ב'מחזור ויטרי' (ע' שצב) – 'אין תענית בלא צדקה, וכל המתענה ואינו נותן צדקה, כאילו הקריב עולה בלא מנחה, וזבח בלא נסכים'.

– כתב ב'מעיל צדקה' (א' תלה) בשם רבי יהודה החסיד, 'תענית' אותיות 'תת-עני', ללמדך שאם נותן צדקה לעני, יש עליו שם תענית, ואם לאו כאילו לא התענה, ולשוא עינה עצמו, וכאילו שופך דמים. [כתב הרב הא דאמרו גדול תענית יותר מן הצדקה, היינו תענית יחד, עיי"ש].

ד' – בעניין הצדקה עיין באבות דרבי נתן (פ"ג), אם נתת פרוטה לעני בבוקר ובא בערב תן לו שוב וכו', ו'מעיל צדקה' (תלה) דנתן רמוז ד'צדקה' בא"ת ב"ש אותיות 'צדקה', כי כפליים לתושיה. פלא יועץ ערך צדקה, ילקו"י עוד רמוז.

ה' – כל הנ"ל בעני באמת, אבל לא במתחזה לעני, כדאיתא בגמ' ב"ק (טז:) 'הכשילם בבני אדם שאינם מהוגנים, כדי שלא יקבלו עליהן שכר, עיי"ש'.

ו' – עיין ב'רגל ישרה' דפירש את הגמ' בב"ק (טז) ע"פ הסוד דלא נותנים צדקה בלילה, ועיין לגר"ח פלאגי בכה"ח (ס"ב א"ז) דשרי ליתן צדקה בלילה קודם תפילה, ובילקו"י הוכיח כן מאבות דר"נ, ועיין עוד בעניין צדקה בלילה ב'פתח הדביר' (רלה), שו"ת מהרש"ם ח"ב (מג'), ולמרן החיד"א בברכי יוסף (או"ח רלה), פתח עינים (ב"ק טז), שו"ת 'ביע אומר' ה"י (יו"ד מח). דברי תורה (ח"א ס' קיז) [עיין רחמים לחיים – אלול, בענין הצדקה באריכות]

ימי האיתנים – ימים נוראים

יח. בעשי"ת ישים לב לתוספות בתפילה:

ה' הוא האלוהים, שיר המעלות ממעמקים, ובתפילת העמידה, זכרנו לחיים, מי כמוך, המלך הקדוש, המלך המשפט, וכתוב לחיים, ובספר חיים, עושה השלום.

יט. שמו של "גדליה" הוא מלשון גדלות:

כיון שיום זה נקרא על שם גדליה, הרי זה מראה שהיותו של יום זה "יום רצון לה" – מתחזקת וגדולה יותר מבשאר הצומות. (כמו בשאר הצומות שנקראים "יום רצון לה", ראה ישעיה נח, ה. אגרת התשובה – פרק ב').

ביום זה ישנו ענין מיוחד לעסוק בלימוד עניני בית המקדש.

ב' הימים של ראש השנה הם בחינת 'חיינו מיומיים' 'וצום גדליה' קשור עם הגאולה במיוחד, היות והוא בחינת 'ביום השלישי יקימנו ונחיה לפניו'. (חב"ד – שיחה המוגהת משבתות נצבים-וילך תשנ"ב)

כ. כתב הגר"ח פלאגי זיע"א (מל"ח ס' טו' א' כב') – צום גדליה לא ישבע. וכו'.

כא. חופה:

– מעיקר הדין מותר לעשות חופה בתעניות צבור אף בשחרית, כגון בצום גדליה, עשרה בטבת, וצום י"ז בתמוז. אלא שעדיף יותר לעשות החופה במוצאי הצום לאחר צאת הכוכבים.

כב. יש שנהגו לא לאכול בשר ולשתות יין במוצאי התענית. (כה"ח)

בין כסה לעשור – עשרת ימי תשובה

פרק א' – הלכות 'עשרת ימי תשובה'

א' – בעשרת ימי תשובה, בחתימת הברכה, במקום: ברוך אתה ה' האל הקדוש, צריך לומר: "המלך הקדוש". ובמקום מלך אוהב צדקה ומשפט, צריך לומר "המלך המשפט". לפי שהקב"ה מראה מלכותו ביושבו על כסא דין לשפוט את העולם, ומלך במשפט יעמיד ארץ, וכל באי עולם עוברים לפניו כבני מרון, וחותרם גזר דינם, אם לשבט אם לחסד, ומראה שמלכותו בכל משלה, לפיכך תיקנו לומר המלך הקדוש, המלך המשפט. (ברכות יב:).

ב' – **אם טעה** והתם "האל הקדוש", אם נזכר בתוך כדי דיבור, [שהוא שיעור אמירת שלום עליך רבי], ומיד חתם "המלך הקדוש", יצא. ואם נזכר לאחר מכן, חוזר לראש התפלה. כי שלושת הברכות הראשונות ברכות השבחה הן, ונידונות כברכה אחת, הילכך הטועה באחת מהם דינו לחזור לראש התפלה.

וכל ששהה יותר מכדי שיעור שלום עליך רבי, אפילו שלא התחיל בברכה שאחריה, חוזר לראש.

ג' – **אם נסתפק** אם אמר "האל הקדוש" או "המלך הקדוש" ונזכר בברכות שלאחר מכן, צריך לחזור לראש התפלה, שמסתמא אמר על פי הרגל לשונו בכל השנה "האל הקדוש". ואפילו אמר זכרנו לחיים ומי כמוך, והיה בדעתו לומר המלך הקדוש, כל שנסתפק אם אכן אמר המלך הקדוש או לא, חוזר לראש תפלה.

ד' – יש מי שכתב דלפי מאי דקי"ל בשו"ע (סימן ר"ו) ששהייה בשתיקה בין ברכה להנאה לא הויא הפסק, לכן אף כאן בדיעבד אם שהה אחר שחתם האל הקדוש יותר מכדי דיבור, יכול לסיים המלך הקדוש, כל זמן שלא התחיל בברכה שלאחריה, משום דספק ברכות להקל, ורק אם התחיל בברכה שלאחריה אפי' תיבה אחת ונזכר צריך לחזור לראש. [כף החיים].

אך לדינא אין לסמוך על סברא דחוויה זו, דשאני היכא שהברכה היתה כהוגן אלא ששהה בין הברכה להנאה בשתיקה בלבד, הילכך אין השחייה מפסקת, ורשאי ליהנות על סמך הברכה שבירך, אבל כאן ששינה את חתימת הברכה ממטבע שטבעו חכמים באומרו האל הקדוש, כיון ששהה שיעור כדי דיבור אין אמירת "המלך הקדוש" מתחברת ומצטרפת להזכרת השם של חתימת הברכה, ואי אפשר עוד לתקן את אשר עיית, ורק כשחוזר בו בתוך כ"ד ואמר המלך הקדוש חזי לאצטרופי עם הזכרת השם, ואמירת "האל הקדוש" באמצע, הוי כתוספת שבח בלבד.

ה' – **מי שטעה** בעשרת ימי תשובה ואמר "מלך הקדוש" בלי שיאמר "המלך" בה"א, אין צריך לחזור.

ימי האיתנים – ימים נוראים

ו- שליח צבור שטעה בחזרת התפלה בעשרת ימי תשובה, או בימים הנוראים, והתם "האל הקדוש" במקום "המלך הקדוש" ולא הספיק לחזור בו ולומר המלך הקדוש, עד שעבר שיעור תוך כדי דבור, אינו חוזר אלא לברכת אתה קדוש, ואינו חוזר לראש התפלה, ואף על פי ששלושת הברכות הראשונות של תפלת שמונה עשרה חשובות כברכה אחת, מכל מקום כיון שענו הציבור קדושה, נחשבת ברכת "אתה קדוש" כתחלת הברכה.

ז- יש אומרים שאם אמר תשעים פעם ברוך אתה השם [כלי הזכרת ה'] "המלך הקדוש" ואחר כך נסתפק אם אמר המלך הקדוש או האל הקדוש, ונזכר לאחר כדי דבור, שאין צריך לחזור. ויש חולקים וסוברים דהכא לא מהני שחזור תשעים פעם "המלך הקדוש". (כמו לענין הזכרת מוריד הטל בסי' קיד ס"ט), שהרי אינו רשאי לומר ברוך אתה ה', דהוי ברכה לבטלה, ואם יאמר תשעים פעם ברוך אתה, בלא הזכרת שם שמים, אם כן גם בתפלה יאמר כן, ואם יאמר "השם" יכול לטעות לומר כן גם בתפלה, ואם יאמר "המלך הקדוש" לבד, עדיין לא תתרגל לשונו לומר ברוך אתה ה' המלך הקדוש, הילכך אין לו תקנה. וכן עיקר לדינא כסברא זו.

ח- נכון לומר מעט "בקול" המלך הקדוש, שאז יזכור היטב, שאמר כהוגן, ולא יכנס בספק. ט- יש שנהגו לומר מעט בקול רם גם תיבות זכרנו לחיים, מי כמוך, וכו'. ואף שיש מי שקרא תגר על מנהג זה, שמאחר ואינו לעיכובא למה יבלבל המתפללים, מכל מקום יש ללמד עליהם זכות. והנח להם לישראל.

י- בברכת השיבה בחתימת הברכה, במקום: "מלך אוהב צדקה ומשפט" בעשרת ימי תשובה צריך לומר: "המלך המשפט".

ואם טעה ואמר מלך אוהב צדקה ומשפט, אם נזכר בתוך כדי דיבור והתם מיד המלך המשפט אינו חוזר. [שהרי זה כמוסיף שבה, או שחוזר בו ממה שאמר דבר הסותר]. ואם נזכר לאחר תוך כדי דבור, או שנזכר לאחר שהתחיל בברכת למינים וכו', או לאחר כמה ברכות, כגון באמצע בונה ירושלים או באמצע שים שלום, חוזר לברכת השיבה, והותם "המלך המשפט", וממשיך כל הברכות שלאחריה, למינים ולמלשינים, על הצדיקים, וכו', על הסדר. ומכיון שכן הוא דעת רוב הפוסקים, ומכללם הרי"ף הרמב"ם והרא"ש, וכן פסק מרן בשלחן ערוך, לא אמרינן בכהאי גוונא ספק ברכות להקל. ועוד שכן פשט המנהג להורות כדברי מרן, שהאומר מלך אוהב צדקה ומשפט במקום המלך המשפט, חוזר לברכת השיבה. ועוד, שאם ימשיך התפלה הרי הוא נכנס בקום ועשה בספק ברכות, וכיון שאין זה בשב ואל תעשה, הדרינן לכללא דקבלנו הוראת מרן.

וכן אם נסתפק אם חתם "מלך אוהב צדקה ומשפט" או "המלך המשפט" ונזכר אפילו באמצע מודים, חוזר לברכת השיבה, וממשיך על הסדר. ומנהג האשכנזים בחוץ לארץ שמי שטעה ואמר מלך אוהב צדקה ומשפט במקום המלך המשפט, ונזכר לאחר תוך כדי דיבור, אינו חוזר.

יא- אם רק לאחר שסיים תפלתו בעשרת ימי תשובה נזכר שאמר האל הקדוש או מלך אוהב צדקה ומשפט, וכן אם נסתפק אם אמר המלך הקדוש והמלך המשפט או לא, יחזור

ימי האיתנים – ימים נוראים

ויתפלל, ויתנה בלשון זה: "אם אני חייב לחזור ולהתפלל הריני חוזר ומתפלל בתורת תפלת חובה, ואם אינני חייב לחזור תהא תפלתי זו תפלת נדבה".

וישתדל לכיין בתפלתו כראוי עד כדי יכולתו. והואיל ורוב הפוסקים סוברים שגם על אי אמירת המלך המשפט צריך לחזור ולהתפלל, לפיכך נראה שגם לאחינו האשכנזים, מי שטעה בעשרת ימי תשובה ואמר מלך אוהב צדקה ומשפט, במקום המלך המשפט, וסיים תפלתו, יחזור ויתפלל על תנאי דנדבה.

יב' – **אשה** שהתפללה וטעתה בעשרת ימי תשובה, ואמרה האל הקדוש במקום המלך הקדוש, או שאמרה מלך אוהב צדקה ומשפט במקום המלך המשפט, דינה כדין האישה.

יג' – תקנו הגאונים לומר בעשרת ימי תשובה: "זכרנו לחיים" בסוף ברכה ראשונה, "ומי כמוך אב הרחמן" בסוף ברכה שניה. "וכתוב לחיים טובים" באמצע מודים. "ובספר חיים ברכה ושלום" בברכה אחרונה של התפלה.

ואם טעה ולא אמר "זכרנו לחיים" אם נזכר לפני שיזכיר שם ה' בחתימת הברכה, חוזר ואומרו כתיקונו. ואם לא נזכר עד שאמר ה', יסיים מגן אברהם וימשיך בתפלתו, ולא יסיים "למדני חוקיך". וגם אינו רשאי לומר זכרנו לחיים בלא חתימה קודם ברכת אתה גבור, משום הפסק.

אך יכול לאומרו באמצע שומע תפלה לפני כי אתה שומע כל תפלת כל פה, כי גם זה בכלל שאלת צרכיו. אבל "מי כמוך אב הרחמן" אם לא אמרו במקומו, אינו יכול לאומרו בשומע תפלה, כיון שאינו אלא שבה. ואם שכח ולא אמר זכרנו לחיים בשומע תפלה, יאמרנו בסיום אלהי נצור. וכן אם שכח ולא אמר מי כמוך אב הרחמן ואמר ברוך אתה ה' של ברכת מחיה המתים, אינו חוזר. [ולא יסיים למדני חוקיך].

וכן אם שכח ולא אמר "וכתוב לחיים טובים" ונזכר לפני שיאמר ברוך אתה ה' הטוב שמך ולך נאה להודות, כל שלא הזכיר ה' חוזר, ואם הזכיר ה' אינו חוזר. ויאמרנו בסיום אלהי נצור.

וכן אם שכח ולא אמר ובספר חיים, והזכיר ה' שבברכה האחרונה, אינו חוזר, ויאמרנו בסיום אלהי נצור.

יד' – המתפלל והגיע לומר **ובספר חיים**, והשליח צבור התחיל נקדישך ונעריצך, אינו רשאי לדלג "ובספר חיים" ולחתום מיד המברך את עמו ישראל בשלום, ויהיו לרצון, כדי שיענה הקדושה עם הצבור. שכיון שפשטה אמירת "ובספר חיים" בכל ישראל, בעשרת ימי תשובה, ונקבעה בכתרו של מלך, והואיל ואפשר לו לשתוק ולכיון לקדושה שאומר הש"צ, ויחשב כדין שומע כעונה, וכמו שכתב רש"י (סוכה לח:): יותר נכון שישתוק וישמע הקדושה מהש"צ. ולא ידלג ובספר חיים.

טו' – מי שטעה ואמר בהודאה במקום "וכתוב לחיים טובים" "ובספר חיים" וכו', ונזכר בברכת שים שלום, אינו חוזר לומר ובספר חיים, מכיון שכבר אמרו קודם לכן.

טז' – אם אחר שסיים תפלתו נזכר שלא אמר זכרנו לחיים או מי כמוך וכיו"ב, וחשב שצריך לחזור ולהתפלל בשביל כך, וחזר להתפלל, ובאמצע התפלה נזכר הדין שאין צריך לחזור,

ימי האיתנים – ימים נוראים

פוסק ואפילו באמצע ברכה, ולא יסיים תפלתו בתורת תפלת נדבה. ויאמר "ברוך שם וגו'".
ואם נזכר כשאמר ברוך אתה ה', יסיים למדני חוקיך, ויאמר ברוך שם וגו' על שאר הברכות
שבירך.

יז' – במה דברים אמורים בשחרית ומנחה, אבל בערבית ימשיך, ויכוין לנדבה, ויחדש בה
דבר.

יח' – בעשרת ימי תשובה ובהושענא רבה יאמרו בתפלת שחרית ב' פעמים "ה' הוא
האלהים" קודם ה' מלך. ואחר ישתבחה יאמרו מזמור מעמקים קראתיך ה'.

יט' – המנהג פשוט לומר "זכרנו לחיים וכו'" גם בשבת שובה, ואין לחוש בזה משום שאלת
צרכיו בשבת.

כ' – יש נמנעים מלערוך נישואין בעשרת ימי תשובה, ומכל מקום הרוצים לעשות נישואין
בעשרת ימי תשובה, ראויים לעשות כדי להקדים הנישואין כל מה שאפשר, שזרזים מקדימים
למצוות. ואם הגיע החתן לגיל עשרים שנה, אין להחמיר בזה כלל, אלא יעשה הנישואין
בעשרת ימי תשובה וישא ברכה מאת ה'.

כא' – אחר תפלת החזרה בעשרת ימי תשובה אומרים "אבינו מלכנו", וגם היחיד שמתפלל
אומר אבינו מלכנו. ורק אחר אבינו מלכנו יאמרו וידוי ונפילת אפים. (מדבר קדמות מע' נ
אות ב). וכן הדין במנחה. אבל בערבית אין אומרים אבינו מלכנו.

כב' – בעשרת ימי תשובה כשהזמן קצר בשעת מנחה, ואם יאמרו "אבינו מלכנו" לא יספיקו
ליפול על פניהם לפני סוף זמן בין השמשות [שהוא כשלוש עשרה דקות וחצי אחר שקיעת
השמש בדקות זמניות] יש לדלג אמירת "אבינו מלכנו" כדי להספיק לומר הוידוי ונפילת
אפים, לפני סוף זמן בין השמשות.

כג' – בנוסח אבינו מלכנו, יש אומרים שצריך לומר זכור כי עפר אנחנו, הניקוד במלת זכור,
אות ז' בקמץ, ואות כ' בשורוק. והוא כמו שכתוב בתהלים (קג. יד), כי הוא ידע יצרנו זכור
כי עפר אנחנו. אבל הפרי חדש (סי' תקפד) כתב, שבתפלת אבינו מלכנו צריך לומר זכור
כי עפר אנחנו, אות ז' בשוא נע, ואות כ' בהולם, כי הכוונה בתפלתנו לפניו יתברך, שיזכור
כי עפר אנחנו, אדם להבל דמה, לכן ימחול ויסלח לנו על כל עונותינו. וכן עיקר.

כד' – בנוסח אבינו מלכנו מנהגינו לומר: מחול וסלח לכל עונותינו. המג"א (ר"ם תקפד) כתב
שצ"ל סלח ומחול, כי מחילה גדולה מסליחה. ויש להתחיל בשאלה קטנה. ויש חולקים, שהרי
הנוסח בתפלת אל מלך יושב כל כסא רחמים, מרבה מחילה לחטאים וסליחה לפושעים.
נמצא שמליחה יותר גדולה, או ששקולים הם ויבואו שניהם. ולכן הנוסח בחתימת הברכה
ביום הכפורים מלך מוחל וסולח, וגם לפני כן אומרים ומבלעדיך אין לנו מלך מוחל וסולח.
וכן הוא הנוסח בכל הסידורים אבינו מלכנו כתבנו בספר "מחילה וסליחה וכפרה". ואף כאן
יכולים לקיים הנוסח מחול וסלח.

כה' – בנוסח אבינו מלכנו כשאומרים קרע "רוע גזר" דיננו, יש לאומרו בנשימה אחת.
ויש נוהגים להשמיט תיבת "רוע". אך אין מנהגינו כן. כי לשון גזר דין שייך גם לטובה.
(ילקו"י י"ג)

פרק ב' – ריבוי תפילות תחנונים ומעשים טובים:

א' – כתב מרן בשו"ע (ס' תר"ב) – בכל הימים שבין ראש השנה ליום הכיפורים מרבין בתפילות ותחנונים.

וכתב הרמ"א בהגה – ואומרים אבינו מלכנו ערב ובקר מלבד בשבת (טור).
ואפילו אם הל מילה שאין אומרים תחנון אפילו הכי אומרים אבינו מלכנו (מנהגים).
ואומרים בכל יום שלשה פעמים וידוי קודם עלות השחר מלבד בערב יום כפור שאין אומרים אותו אלא פעם אחת (רוקח).

ואין נותנין חרם וכן אין משביעין אדם בבית דין עד אחר יום כפור (מהרי"ל).
ושבת שבין ראש השנה ליום כפור המנהג לומר בו צדקתך וצדקתך:
ב' – בכל הימים שבין ר"ה ליוה"כ מרבין בתפילות וכו'. ומוסיפין באבות זכרינו. ובגבורות מי כמוך. ובהודאה וכתוב לחיים. ובשים שלום בספר חיים. ובאשכנז נוהגין לומר בוקר וערב אחר סיום שמ"ע 'אבינו מלכנו' על אלפא ביתא. [טור. לבוש].
והשתא נהגו לאומרו בבני ספרד כבני אשכנז. [שו"ג או' ב']. וכבר נת' כל זה לעיל סי' תקפ"ב ובדברינו לשם בס"ד: (כה"ח שם א"ג)

– מרבין בתפילות וכו'. וכן נהגו כל בית ישראל להרבות בצדקה ומעש"ט ולעסוק במצות מר"ה ועד יוה"כ יותר מכל השנה. [הרמב"ם ה' תשו' פ"ג דין ד'], ויש נוהגין להתענות בהם ג"כ, [כמ"ש לעיל סי' תקפ"א סעי' ב' וסי' תקס"ב סעי' ב' ובדברינו לשם בס"ד]: (כה"ח שם א"ד)

– ואומרים א"מ ערב ובוקר וכו'. היינו בשחרית ובמנחה, כמבואר בהדיא בס' התניא סי' ע"ז: (כה"ח שם א"ה)

ג' – לפי הזוה"ק ח"ג דקצ"ו ע"ב ודקמ"א ודקמ"ב מוכח ונראה דכשם שאנו אומרים יה"ר על מנוחת הנשמות בניסן כמו כן ראוי להתפלל בתשרי, וכן ראיתי שכתב בס' הזכירה דל"א ע"ב כיעו"ש.

וא"כ אנכי לא ידעתי מדוע לא נתקן לאומרו יה"ר הלז כאשר נדפס בס' סכיות החמדה גם בחדש תשרי, ולפחות בעשי"ת דספרי כולם פתוחים ונדונים כל העולם ושוכני עפר בכלל מן הראוי להתפלל עליהם לעתות כאל. [מל"ח סי' י"ג או' י"ב]. (כה"ח א' ח"י)

פרק ג' – ברכת הלבנה

כתב מרן בשו"ע (ס' תר"ב) – אין מקדשין הלבנה עד מוצאי יום כפור.
– כתב במ"ב (שם סק"י) – דקידוש הלבנה יותר טוב כשהוא מבושם ובשמחה, ובמדרש איתא שבמוצאי יוה"כ בת קול יוצאת ואומרת לך אכול בשמחה וגו'. אבל דע דכמה אחרונים הסכימו שיותר טוב לקיים המצוה מקודם כדי שמצוה זו יכריעהו לכף זכות:
– כתב בכה"ח – מפני שאנו תלויין בדין, וקידושה צ"ל מתוך שמחת הלב וכ"ה המנהג. [לבוש].

ימי האיתנים – ימים נוראים

אלא שכתב ששמע בשם גדול אחד שאדרבה טוב שיקדשו אותה בתוך עשיית כדי שתבא מצוה זו ותוסיף על זכויותינו הקודמים ואולי תכריע היא את הכף לזכות ביום הדין, וכתב עליו דסברא נכונה היא יעו"ש. וכ"כ א"ר או' ז' דיותר מסתבר לקדש קודם יוה"כ יעו"ש. ובס' בית מאיר סי' תכ"ז כתב דראוי לנהוג כדברי הלבוש מפני שאפשר שלא יוכל לקדשה אח"כ מפני העננים יעו"ש.

ובביאורי הגר"א כתב דהעיקר כי"א שטוב לקדש הלכנה קודם יוה"כ כדי שמצוה זו תכריע לכף זכות עכ"ל. וכ"כ לעיל סי' תכ"ז או' כ"ז בשם כמה פו' יעו"ש. והמעשים שכתב הא"ר בס' זה כבר כתבנו אותם לעיל בס' תכ"ז או' י"א ואו' י"ב קחנו משם: (כה"ח יט')

פרק ד' – הזהירות והעבודה בעשיית

א' – כתב מרן בשו"ע (ס' תרג') – אף מי שאינו נזהר מפת של נכרים, בעשרת ימי תשובה צריך ליזהר.

כתב הרמ"א בהגה – ויש לכל אדם לחפש ולפשפש במעשיו ולשוב מהם בעשרת ימי תשובה. וספק עבירה צריך יותר תשובה מעבירה ודאי כי יותר מתחרט כשיודע שעשה משאינו יודע ולכן קרבן אשם תלוי הוצרך להיות יותר ביוקר מחטאת (דברי עצמו ורבינו יונה ריש ברכות):

ב' – ויש לכל אדם לחפש וכו'. כתב מהר"ח זצ"ל בשערי קדושה ששרשי העבירות הן גאווה ותאוה שיחה אסורה ועצבות, ואלו אבות הטומאות ומאבות יצאו תולדות עי"ש באורך וסי' תגע"ש ותרע"ש הארץ.

ובעלי המוסר כתבו שיש ליזהר לשמור ברית הלשון וברית המעור (ברית), וברית העינים, וסי' כי תמעול מע"ל בה'. [ברכ"י או' ב']: (כה"ח שם א"ז)

– ויש לכל אדם לחפש וכו'. ובזוהר פ' קרח איתא דכל ימיו יהא בתשובה, ומי שלא יעשה כן, לכל הדיעות באלו הימים יעשה כדעת הזוהר וישוב קודם שישכב ויתאונן גבר חי על חטאיו ויפשפש במעשיו ואם ימצא ישוב בתשו' שלימה. [מט"מ סס' תתכ"ט. א"ר סי' תר"ב או' ג']. ועוד עיין לעיל סי' תקפ"א או' כ"ד.

ולענין תענית שבין ר"ה ליוה"כ כבר נת' לעיל סי' תקפ"א סעי' ב' וסי' תקס"ב סעי' ב' יעו"ש. וגם כתבנו שם בס' תקס"ב או' י"ד שאם האדם יתענה בז' ימים שבין ר"ה ליוה"כ ויעשה בהם תשו' גמורה כל יום מהם מכפר על כל העונות שחטא כל ימיו ביום שכווצא בו יעו"ש: (כה"ח שם א"כ)

– לחפש ולפשפש במעשיו – עיין בח"א כלל קמ"ג שם הרחיב הדברים בענין זה ודבריו קילורין לעינים. (מ"ב)

ג' – כתב הרא"ש שיש לקרוא באלו העשרה ימים באגרת תשובה) שחיבר החסיד הר"ר יונה, (שערי תשובה).

ימי האיתנים – ימים נוראים

והר"ר אברהם כתב בס' צרור שלא ישרו בעיניו ממחברי דרכי התשובה אלא ס' הישר המיוחס לר"ת, ולדעתו ראוי להתעסק באותו ס' המורה הטאים בדרך תשו' כי מתעורר לב ונפש לשוב אל ה' וירחמהו. [מט"מ סי' תתל"ב]. (כה"ח א' כא')

– האר"י ז"ל כתב שחיוב ללמוד בספרי מוסר כל השנה, וכ"כ הגר"א במשלי בכמה מקומות, ובמעשה רב. (מ"ב)

– אם בכל הימים חיובא רמיא ללמוד בספרי מוסר הדברים ק"ו באלו הימים ויהי בקרוא איש יהודי המצא ימצא שוליו מלאים בגדי"ם הצואים וישוב אל ה' וירחמהו. [ברכ"י או' ד']. (כה"ח א"י)

ד' – האיש הירא מפחד ה' ומהדר גאונו, הרדה ילכש ויתבודד בכל יום מימים נוראים לפחות שעה א' ויסתכל יפה בעבירות שאדם דש בעקביו, כהנהו דאמרינן פ' גט פשוט אשר גם אם היו איסורים קלים בהתמדתן יהיו כעבותות העגלה.

והיא עגל"ה: ע'ריות כי לא לבד הזהירה תורה על גופו של איסור אלא על כל מיני קריבה ושחוק בכל אופן שיחיה, וכל אשה שהיא אסורה עליו אסור בה בכל הנשים, והוין מאחותו ואמו ובתו כולם שוות באיסור, ודא עקא כי צרה קרוביה כמו שאינה קרובה. ג'זל כל מיני גזל ועושק וכובש שכר שכיר אינהו ואביזרייהו. ל'שון ח'רע מדבר בגנות חבירו אעפ"י שאומר אמת והיא חמור מע"ז ג"ע ש"ד, ועל זה ידו כל הדווים: (כה"ח)

– ועוד יוסיף אומין להפש במצוות שמקיים, בתפלה אם בכוונה ובלי הפסק בשיחה בטלה כי הוא עון פלילי. ובתפילין אם מכוין בהם תמיד בלי הסח הדעת. ובשמירת שבת בכל הפרטים ושלא לדבר דיבור של חול. ובת"ת אם קובע עתים. ובצדקותיו אם הם לש"ש דוקא בלי פנייה ויוהרא. [מחב"ר או' א']. (כה"ח יא')

– ראיתי אנשי מעשה דבהתבודד בימי תשו' היו גומרים על איזה גדרות וסייגים וכותבים בספר. ולשנה אחרת משגיחים אם עלתה להם שנה במשמרת הטהרה ומוסיפים. ומ"מ יזהר שלא יקבל עליו שום גדר בנדר פן יכשל רק יתנה שהוא בלא סרך נדר. [מחב"ר או' ב']: (כה"ח יב')

– יזהר כל אדם בהנופה לומר יפה אתה במעשים ובלמוד ובתואר וכה"ג. אם העני מורגל לעשות סעודה לא יאמר מה לי לסייע לפזון הזה דכ"ש שמצווה אתה להרבות לו. מי שקורא לחבירו לדון עמו ויודע שאינו חייב לו אלא מתכוין לצער ולחפסידו הוי גזל. [א"ר או' ג']. (כה"ח יג')

– והחי יתן אל לבו מקראות ופגעי בני אדם, וידע כי על הטאיהם היה להם כן, ובדבר אשר זדו נפרע להם מדה כנגד מדה, ומתוך כך יפשפש במעשיו פן יקרא לו כאשר קרה להם. [ס"ח סי' צ"ב]: (כה"ח יד')

– כתב רבינו יונה ב'שערי תשובה', כי החוטא כאשר יתאחר לשוב יכבד עליו עונשו, כי הוא יודע כי יצא הקצף עליו ויש לו מנום לנום שמה, והמנום היא התשובה, והוא עומד במרדו והני ברעתו ובידו לצאת מתוך ההפכה וכו', ואז"ל על עליון זה במדרש קהלת משל לכת של לסטים שחבשן המלך בבית האסורים והתרו מחתרת ופרצו ועברו ונשאר אחד

ימי האיתנים – ימים נוראים

מהם. בא שר בית הסהר וראה מהתרת והאיש ההיא עודנו עצור ויך אותו במטהו א"ל קשה יום הלא המחתרת התורה לפניך ואיך לא מהרת המלט על נפשך, יעו"ש. [והב"ד היפ"ל ח"ה סי' תר"ב יעו"ש]: (כה"ח טו')

– ואם נכשל באיזה עבירה ח"ו, הלא הדר התקונים כתובים בשער רוח הקו' להאר"י ז"ל וגם לעיל בסי' של"ד כתבנו קצת תיקונים ובסי' תקס"ח או' מ"ט ואו' ק' קחני משם: (כה"ח טז')

ה' – בספר הזיונות למהרי"ו זלה"ה כ"י כתוב שם שרבינו האר"י זצ"ל היה מזהירו בחלום תדיר שידרוש תוכחות לעם יעו"ש.

גם צריך להודיע לעם קצת ענינים שהמוזן העם נכשלים למען ישמעו ולמען ילמדו וכמ"ש הפר"ח ביו"ד סי' פ"ד שיש להודיע לעם איסור התולעים וזה יותר טוב מלומר להם פשטים יעו"ש. [דבש לפי מע' ת' או' ח"י]: (כה"ח כב')

– צריך המזכיה לכלכל דבריו שלא ילמד קטגוריא על ישראל, וכ"ש שלא לזלזל בהם, וישים בלבו כי גדעון הושיע את ישראל בעבור שהליץ טוב על ישראל. וכן אז"ל בפ"י שאינו רוצה ית' שידברו קטגוריא על ישראל, ולא שיאמרו שיש להם עונות.

וישעיה הנביא ע"ה נענש על שאמר בתוך עם טמא שפתים וכו'. ואמרו בתנחומא ריש פ' וישלח לעצמך אתה רשאי לא לישראל שהקדימו עשיה לשמיעה ומיחדים שמי פעמים בכל יום יעו"ש. [דבש לפי שם או' טו"ב]: (כה"ח כג')

ו' – ולכן קרבן אשם תלוי יותר ביוקר. כמ"ש בכריתות כ"ב ע"ב ובאבות דר"ן פרק ל' ר"מ אומר כל העובר עבירה א' בספק מעלה עליו הכתוב כאלו עשאו בודאי, כיצד אדם חטא ונודע לו חטאו מביא חטאת בסלע ועשירית האיפה בפונדיון, ספק חטא ספק לא חטא מביא אשם בשתי סלעים. ביאורי הגר"א: (כה"ח כד')

– כתב בס' אספקלריא המאירה (ס' תצא דקט"ז ע"ג) וז"ל, ומעתה רמי עלן למימר שיראה עכ"פ דבעשיית שהם ימי רצון לקיים כסדר הזה, דהיינו מיד בבואו מבהכ"נ בשחרית יבקש לעשות איזה מצוה בפרט צדקה ויכוין לתקן ה' אחרונה שבשם. ואח"כ ללמוד תורה מה שיוכל אפי' לפחות ספר א' של תהילים לתקן הוי"ו שבשם. ואח"כ ישב בדד ויזכור לעצמו עונותיו וידאג ויפשפש ויתן בלבו גדולתו ית' ופחדו ומוראו הגדול על כל בריותיו ואפי' מלאכים יחפזון ויקבל מוראו עול מלכות שמים ויתקן או' ה' ראשונה, ואח"כ היא חכמת הקבלה אם יוכל ללמוד או לשמוע מאחר ואם לאו בר הכי ישמע מס' 'ראשית חכמה' כי מעורב בו קבלה. וכל שיעור ששומע יראה שיעשה בו רושם והוא לתקן הוי"ד שבשם, והקב"ה יעשה למען שמו שיתקן הוא כל מה שאדם עצמו אינו יכול לכוין כ"כ כמ"ש גול על ה' דרכך וכו'.

וכסדר הזה יעשה בכל יום מעשיית, ויש עוד תיקון כיוצא בו לע"ה שאין בהם תורה וחכמה שיוכלו לתקן השם ע"י התפילין עכ"ד. ואשרי אדם שומע להתנהג כסדר הזה. [רו"ח או' ד']: (כה"ח כה')

ימי האיתנים – ימים נוראים

ז' – 'שבעת הימים שבין יום ראש השנה ליום הכפורים הם נגד שבעת ימי השבוע, ובכל יום יום יעשה תשובה כפי כוחו, ויכוין לכפר בזה כל מה שחטא באותה שנה כנגד אותו היום.

למשל: ביום ראשון בשבת יכוין לתקן כל מה שחטא בימי ראשון בשבת שבמשך כל אותה שנה, וביום שני יכוין לתקן כל ימי שני שבאותה שנה, וכן על זה הדרך. (מהרח"ו בשעה"כ (דף צ ע"ג) בשם מהר"ם גלאנטי ששמע כן ממורו האר"י ז"ל. וכ"כ המשנ"ב סי' תרג' סק"ב)

– כתב ב'ערות הדבש' (ח"א דרוש א') כי ז' ימים שבין ר"ה ליום הכפורים הם נגד ז' ימי שבוע ובכל יום יעשה תשובה על אותו יום ד"מ ביום ראשון יעשה תשובה על מה שחטא כל ימיו ביום ראשון וכן ביום ב' וכן כל ז' ימים

– כתב החת"ס בדרשות ח"ב (דרוש לז"ך אלול דש"ע ע"א) – כתבו רבותינו הקדמונים שכל התפילות של כל השנה, שנפסלו מחמת מחשבת חוץ ונדחו כפסולי המקודשים, הם תלויים ועומדים עד עשרת ימי תשובה, וכשמתפלל אז בלב שלם, כל יום מעלה עמו תפילת יומו, כגון יום ראשון מעלה עמו כל תפלות יום ראשון בשבת של כל השנה וכן כולם.

ח' – הת"ח צריך ליזהר ביותר, כי כל הגדול מחבירו וכו', ושגגות נעשות להם כזדונות, כמ"ש ס"פ אלו מציאות.

ומי שאמר כי אדרבא הת"ח אין לחוש דהתורה מכפרת, לא חש לקמחיה, וכבר מהרימ"ט בתשו' בראשון סי' ק' מחי ליה אמוחא. [ברכ"י או' ג']. (כה"ח ח')

– כתב בס"ח סי' פ"ד, לפי הכבוד וההנאה שיש לו לאדם בעוה"ז על מעשיו, מנכין מזכיותיו לעוה"ב, עכ"ל.

וכתב שם רב אזולאי בפירושו לס"ח דרבינו מיירי באדם גדול שראוי לכבוד, ואפ"ה מנכין מזכיותיו, אבל מי שמכבדין אותו יותר ויותר ממה שראוי, ולא עוד אלא שהוא מבקש הכבוד, מה ישאר לו לעוה"ב, וענוש יענוש, ומי שיש לו לב יפנה עצמו לחשוב בענינים אלו וישפיל עצמו אולי ירחמו עליו מן השמים ויזכה לעוה"ב, וכבר כתב רבינו לקמן סי' פ"ט אם ישבחוך בני אדם במה שאין בך דאג, עכ"ל.

אתה הראת לדעת כמה נזק הכבוד, וכ"ז אם אינו נוגע בכבוד אחרים, וכ"ש וק"ו וכן בנו של ק"ו אם נוגע בכבוד אחרים ג"כ, כגון שמראה חכמתו לפני אחרים שהיא יותר חכם כדי להתכבד וכו', וכבר אז"ל המתכבד בקלון חבירו וכו'.

וע"כ צריך האדם ליתן דעתו ליזהר בזה בתכלית שלא יאבד עולמו בכך ח"ו:

ואיתא במס' סנהדרין (דף צ"ט ע"ב) איזהו אפיקורוס המבזה ת"ח, ואיכא דאמרי המבזה חבירו לפני ת"ח יעו"ש. ובפרט שיזהר בתכלית שלא לבא לידי הלבנת פנים שהוא מכת שאין להם חלק לעוה"ב כנודע: (כה"ח ט')

ט' – כלה שהיא ובעלה סומכים על שלחן חמיה וחמותה ולכך בכל השנה כולה חמותה תוציא חלה מן העיסה ותברך, הנה בעשיית תשתדל ליקח הכלה מעות מבעלה ותקנה

בהם קמה שיעור חלה כדי שתקיים היא בעצמה הפרשת חלה בכרכה לפחות פ"א בשנה.
[בן א"ח פ' נצבים או' כ"ה]: (כה"ח כו')

פרק ה' – סגולה לכפרת כל העונות – תענית בעשי"ת:

א' – כתב הרמ"א (הגה תקפ"א) – והמדקדקים נהגו שכל אחד מתענה י' ימים [מרדכי], וכן נכון לעשות.

וכל אלו התעניות אין צריכין להשלים, ואין קורין בהם זיחל' אפילו ערב ראש השנה. ועיין לעיל סימן תקס"ב סעיף ב'. (שם הביא בהגה דאין צריך להשלים דוקא המתענה כל י' הימים, עיי"ש)

ב' – כתב הגאון החיד"א – וישתדל להתענות בעשרת ימי תשובה. ויזהר מאד במעוט שיחה, ופשוט מעשים, ותשובה, והרבות צדקה, ושלום. (מורה באצבע, סימן ט, סעיף רסח)
ג' – כתב הגר"ח פלאג' זיע"א (מל"ח ס' טו' א' יז) – יאזור חיל להתענות בעשרת ימי תשובה, ולשוב בתשובה שלמה מלב ומנפש הרטה גמורה שלא לעבור עוד, וסגולת ימים אלו מידע ידיע דמכפר יום לשנה במה שחטא בכל ימות השנה באותו יום מהשבוע, [חמ"י, שלמי חגיגה], ואם אין בו כח להתענות כל אלו הימים, הנה לפחות יתענה יום ה' בתשרי ויום ז' דאלו הימים מנה בשו"ע ס' תקפ' להתענות בהם.

ד' – בעשי"ת אין עושין הפסקה של תענית, דאין נכון להתענות בלילה ג"כ, מפני שבימים אלו עיקר התיקון נעשה ע"י אכילה ושתיה, ולולי שאנחנו מוכרחים להתענות *ביום משום תיקון עונותינו, לא היינו מתענים גם ביום, ועתה שאנחנו מתענים ביום סומכים להשלים התיקון ע"י אכילה ושתיה בלילה, ולכן כתוב בס' 'תורה לשמה' שצריך לאכול פת בכל לילה בעשי"ת כדי לברך בהמ"ז. [בן א"ח פ' נצבים או' כ"ד]. (כה"ח תקפ"א א"ס)
ה' – כתב מהר"ח ז"ל ב'שער הכוונות' (דף ין' ע"ג) שא"ל הר' משה גאלאנטי ששמע מהאר"י ז"ל שאם האדם יתענה בז' ימים שבין ר"ה ליוה"כ ויעשה בהם תשובה גמורה, כל יום מהם מכפר על כל העונות שחטא כל ימיו ביום שכיוצא בו.

כיצד, הרי שחל יום א' של ז' ימי תשובה הנז' ביום א' של השבוע והתענה בו ועשה תשובה בו, הנה הוא מכפר על כל עבירות שעשה האיש ההוא בכל ימיו ביום א' שבכל שבוע מכל ימי חייו. ואם התענה ועשה תשובה בכל ז' הימים ההם יתכפרו לו כל עונותיו שעשה כל ימיו עכ"ל. וכ"כ בס' פע"ח שער כ"ה פ"ז בסופו.

ומשמע מזה שכתב שכל יום מכפר כנגדו שאינם קשורים ביחד וצריך להתענות כל הימים שבין ר"ה ליוה"כ, ואם לאו לא יתענה, אלא כל יום יש לו כפרה כנגדו.
ונ"מ דמי שאין יכול להתענות כל הימים שבין ר"ה ליוה"כ יכול להתענות רק ב' ימים או ג' כפי יכולתו בסירוגין ומתכפר לו כנגד הימים שמתענה.

וגם משמע מזה שצריך להתענות עד צה"כ, דהא כל תענית שלא שקעה עליו חמה אינו תענית כמ"ש סעי' א', וגם צריך לקבלו מבעוד יום, כמ"ש סעי' ה' דכל תענית יחיד שלא קבלו מבע"י אינו תענית יעו"ש.

ימי האיתנים – ימים נוראים

דכיון שהוא מכפר על כל הימים צ"ל אליבא דכ"ע דשמא אם לא עשאו אליבא דכ"ע אינו מכפר על כל הימים.

ונודע כשהאדם מתענה צריך לפרש על מה מתענה, כמש"ה (עזרא ח' כ"ג) "ונצומה ונבקשה מאלהינו על זאת וכו'".

וא"כ הבא להתענות בעשי"ת בשביל כפרה צ"ל בקבלת תענית: 'רבש"ע הריני לפניך למחר בתענית יחיד מן הבקר עד הערב כדי שברוב רחמך וחסדיך תמחול לי על כל מה שחטאתי לפניך מיום שנבראתי עד היום ותרצני'. [ועיין עוד לקמן סי' תקפ"א או' ס' ואו' ס"א]. (כה"ח תקס"ב א' יד')

ו- מי שהוא תש כח ויש לחוש כשיחמיר בתעניתים אלו יחלש כחו, אין לו להחמיר, כדי שלא יבא ח"ו לידי חילול צום כפורים שהוא מה"ת, כי תעניתים אלו הם בשביל תשובה ואחד המרבה ואחד הממעיט ובלבד שיכוין לבו לשמים. [מט"א או' ל"ז]. (כה"ח תקפ"א א' ס"א)

ז- יום שישי מתענה כרגיל עד צאת הכוכבים, שבת קודש לא מתענה, ערב יוהכ"פ לא מתענה. בימים שלא מתענה כנ"ל עיצומו של יום מכפר במקום התענית. (מפרשים)

פרק ו' – קבלת תענית לכפרת עוונות'

א- שאם האדם יתענה בז' ימים שבין ר"ה ליוה"כ ויעשה בהם תשובה גמורה, כל יום מהם מכפר על כל העונות שחטא כל ימיו ביום שכיוצא בו. ('שער הכוונות' דף ק' ע"ג) בשם האר"י ז"ל)

ב- צריך לקבלו מבעוד יום, [כמש"ש סעי' ה'], דכל תענית יחיד שלא קבלו מבע"י אינו תענית יעו"ש. דכיון שהוא מכפר על כל הימים צ"ל אליבא דכ"ע, דשמא אם לא עשאו אליבא דכ"ע אינו מכפר על כל הימים. ונודע כשהאדם מתענה צריך לפרש על מה מתענה, כמש"ה (עזרא ח' כ"ג) "ונצומה ונבקשה מאלהינו על זאת וכו'".
וא"כ הבא להתענות בעשי"ת בשביל כפרה צ"ל בקבלת תענית:

'רבש"ע הריני לפניך למחר בתענית יחיד מן הבקר עד הערב כדי שברוב רחמך וחסדיך תמחול לי על כל מה שחטאתי לפניך מיום שנבראתי עד היום ותרצני'.
[ועיין עוד לקמן סי' תקפ"א או' ס' ואו' ס"א]. (כה"ח תקס"ב א' יד')

ג- היותר טוב דיש לקבלם מבע"י, וגם כדי שיאמר בקבלת תענית שהוא מתענה לכפרת עונות, כמש"ש לעיל סוף או' י"ד יעו"ש: (כה"ח תקפ"א א"כ)

פרק ז' – תפילות וסגולות לעשי"ת

–תפילה ממרון גע"ו רבנו יוסף חיים זיע"א בעל 'הבן איש חי':

כתב מרן גע"ו רבנו יוסף חיים זיע"א, (ס' 'לשון חכמים' ח"ב סימן ט') – 'ידוע שיש כ"ח פסוקים שיש בהם כל אותיות אלפא ביתא מן א' ועד ת', ובכללם הם חמשה פסוקים אלו, וטוב לאומרם בטעמים מן ראש השנה ועד שמיני עצרת בכל יום, וגם יאמר אותם בכל ראש חודש'. [הובא לעיל בהנהגות יום ראש השנה עמ' צג']

–קריאת "למנצח" בצורת המנורה, סגולה להצלחה:

כתב רבנו יוסף חיים זיע"א (לשון חכמים ח"ב ס"ז) – קבלה מן הראשונים קמאי דקמאי, מזמור "אלהים יחננו ויברכנו", קריאתו בצורת המנורה מסוגלת להצלחה. על כן טוב ונכון לאומרו בכונת הלב בכל יום מעשרת ימי תשובה בצורת המנורה.

עיין בחיד"א ב'צפורן שמיר' ס"ב א' ח"י, דכתב מה מאוד הפליגו באמירת "למנצח בנגינות" בציור מנורה, וכתבו ז"ל ששכרו רב ועצום, וראיתי בקונטרס בכת"י לראשונים בזה בסודותיו ותועליותיו. עכ"ל. כתב ב'בא"ח' פ' מקץ 'אם אין ציור מונח לפניו, בציור השכל בלבד מספיק'. כתב ב'עוד יוסף חי' פ' ויגש 'צריך לזקוף הציור של המנורה שמסתכל בה, כדי שיהיה הציור זקוף לפניו כדמיון המנורה שהיתה זקופה ועומדת בהיכל, ולא יניח הציור מושכב ושטוח לפניו'.

עיין רמב"ן סגולה חשובה בכל ימי העומר לומר 'למנצח בנגינות' בצורת המנורה בסיום פסוקי 'ברכת כהנים' שאחר 'ברכות התורה' שמברך בבוקר. ובעז"ה יצליח במעשיו ולא יהיה ניזוק כל היום. ועיין 'שלמי ציבור' ומעם לועז'.

ואח"כ יאמרו בקשה זו:

יהי רצון מלפניך ה' או"א, שתעשה למען רחמיך וחסדיך, ולמען קדשת המזמור הזה ופסוקיו ותבותיו ונקדויותיו וטעמיו וסודותיו, ולמען שמותיך הקדושים הרמוזים בו, תחום ותחמל ותרחם עלי אגני עבדך (פלוני בן פלונית) ותשלח לי ברכה והצלחה בכל מעשי ובכל עסקי, ותצליחני בכל מחשבותי ודבורי, ובכל אשר אחשוב ואדבר ואעשה, אצלי, ותקיים בי מקרא שכתוב, כי אז תצליח את דרכך ואז תשפיל. ותקיים בי מקרא שכתוב על ידי דוד עבדך, והיה כעין שתול על פלגי מים, אשר פרו ויתן בעתו ועלהו לא יבול, וכל אשר יעשה יצליח. אגא ה' הושיעא נא, אגא ה' הצליחה נא, ותקיים בנו מקרא שכתוב על ידי יחזקאל נביאך, ותיפי במאד מאד ותצליחי למלוכה.

אגא ה' תחי נא אונג קשבת אל תפילת עבדך והצליחה נא לעבדך, ולמען שם הקדוש (פא"י) הרמוז בראשי תבות, "יאר פניו א'תנו", ולמען השם הקדוש (סא"ל) הרמוז בראשי תבות, "א'תנו ס'לה ל'דעת", תחנני שפע ברכה והצלחה ופרנסה טובה וכלכלה. ולמען חכמה העליונה הרמוזה במספר ר"ת, "א'רץ נ'תנה י'בולה, י'ברכנו א'להים א'לחינו", תשפיע לי שפע חכמה ובינה ודעת, ותחכמני בתורתך, ותצליחני בלימוד פשטים ורמזים ודרושים וסודות תורתך הקדושה, ואחפים להבין כל הלכה והלכה לאמתותה של תורה.

ימי האיתנים – ימים נוראים

אָנָּא ה' לְמַעַן סוֹפֵי תַבּוֹת, "אֶרְצֵי נְתַנָּה יְבוּלָהּ, יִבְרַכְנוּ אֱלֹהִים אֱלֹהֵינוּ", שְׁעוּלָה מִסְפָּר "עֵין טוֹבָה", תִּשְׁגִּיחַ עָלַי אֲנִי עֶבֶדְךָ (פְּלוֹנִי בֶן פְּלוֹנִית) בְּעֵין טוֹבָה הָעֲלוּנָה, וְאֶתְפָּרֵךְ תָּמִיד מֵעֵין פְּקִיחָא, עֵין הָעֲלוּנָה, עֵין הַקְדוּשָׁה, עֵין אֲשֶׁר לֹא יָנוּם וְלֹא יִישָׁן, עֵין הַשׁוֹמֵרֵת הַכֹּל, וְכַתּוּב "בֶּן פּוֹרֵת יוֹסֵף בֶּן פּוֹרֵת עָלַי עֵין", וְנֶאֱמַר "הִנֵּה עֵין ה' אֵל יִרְאֵנוּ", וְנֶאֱמַר "בֵּית יַעֲקֹב, לָכוּ וְנִלְכָה בְּאוֹר ה'".

"וְיוֹצִיאֵם בְּכַסֵּף וְזָהָב (יִכּוֹן כֶּסֶף כַּפ"ז), וְאֵין בְּשִׁבְטָיו פּוֹשֵׁל". "וְתַעֲדֵי זָהָב וְכַסֵּף (יִכּוֹן כֶּסֶף כַּפ"ז), וּמְלַבּוֹשֵׁךְ שֵׁשׁ וּמְשִׁי וְרִקְמָה, סִלְתָּ וּדְבַשׁ וְשֶׁמֶן אֶכְלֶתָ, וְתִיפִי בְּמֵאֵד מֵאֵד וְתַצְלַחִי לְמַלּוּכָה".

יְהִי רְצוֹן מִלְּפָנֶיךָ ה' אֱו"א, שְׁתַּעֲשֶׂה לְמַעַן שְׂמֹךְ הַגְּדוֹל וְלְמַעַן קְדֻשַׁת פְּסוּקִים אֵלֶּי שְׁקִרִיתִי לְפָנֶיךָ וְשִׁמּוֹת הַרְמוּזִים בָּהֶם (כֶּסֶף כַּפ"ז), וְתִשְׁפִּיעַ לִי שֶׁפַע [בְּרַכָּה רוּחָה] הַצְּלַחָה בְּכָל מַעֲשֵׂי וּבְכָל עֲסָקִי וּמִשָּׂא וּמִתֵּן שְׁלִי, וְיִהְיוּ כָּל נִכְסֵי מִצְלָחִים וּמִבְרָכִים תָּמִיד, וְכָל אֲשֶׁר אֶעֱשֶׂה, אֵתָהּ ה' תַּצְלִיחַ בְּיָדִי, וְתִקֶּים בִּי מִקְרָא שְׁכַתּוּב, "כִּי אֲזוֹ תַצְלִיחַ אֶת דְּרָכְךָ וְאֲזוֹ תִשְׁפִּיל", וְלְמַעַן שָׁם הַקְדוּשׁ (הַיִּמ"ל) הַרְמוּז בִּר"ת, "הִזֵּא וְיִשְׁלַח מ'לְאֲכוּ ל'פָּנֶיךָ", תִּפְתַּח לִי שְׁעָרֵי הַצְּלַחָה, וּבְכָל אֲשֶׁר אֶפְגֶּה אֲשָׁפִיל וְאֶצְלִיחַ. וְתִקֶּים בִּי מִקְרָא שְׁכַתּוּב עַל יְדֵי דוֹד עֶבֶדְךָ, "וְהִיָּה כְּעֵץ שְׂתוּל עַל פְּלִגֵי מַיִם, אֲשֶׁר פָּרְיוֹ יִתֵּן בְּעֵיתוֹ וְעֲלֵהוּ לֹא יִבּוֹל, וְכָל אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה יִצְלִיחַ". אָנָּא ה' הוֹשִׁיעָה נָּא, אָנָּא ה' הַצְּלִיחָה נָּא, יְהִיו לְרְצוֹן אֱמָרֵי פִי וְהִגִּיוֹן לְבִי לְפָנֶיךָ, ה' צוּרֵי וְגוֹאֲלֵי.

פרק ח' – התעוררות ודרכי תשובה

א' – יסוד התשובה:

– נאמר בפרשת ניצבים (דברים ל' יא', יד') "כי המצוה הזאת אשר אנכי מצוך היום, לא נפלאה היא ממך, ולא רחוקה היא, כי קרוב אליך הדבר מאד וגו'".

על איזו מצווה התורה מדברת שעליה היא אומרת לא נפלאה ולא רחוקה, לא בשמים היא? הרמב"ן שם מפרש, כי מה שנאמר בתורה "כי המצוה אשר אנכי מצוך היום", היינו על כל התורה. אבל "המצווה הזאת" קאי על התשובה הנזכרת, "והשבות אל לבבך", "ושבת עד השם אלהיך", מצוה שיצוה אותנו לעשות כן.

ומבואר, דקאי על מצות התשובה הכתובה מקודם, "ושבת עד ה' אלוקיך".

וזה הטעם, בפ"ך ובלבבך לעשותו. שיתוודו את עונם ואת עון אבותם בפייהם, וישוּבו בלבבם אל ה', ויקבלו עליהם היום את התורה לדורות.

וע"י הוידוי בפה והחרטה שבלב קרוב הדבר מאוד לעשותו. בפ"ך, זה וידוי, ובלבבך, זו קבלה לעתיד.

ובאמת, לולי שהתורה גילתה לנו שיש מושג של תשובה, השכל האנושי לא היה מקבל מושג כזה. הרי האדם גרם לפגם רוחני, ומה תעזור התשובה.

והדבר דומה אדם שחתך לחבירו אבר, ואח"כ ביקש מליחה, מה תעזור המליחה! אפ' אם יבכה, לעולם חבירו ישאר מחוסר אבר.

ימי האיתנים – ימים נוראים

– כתב במסילת ישרים (סוף פ"ד) – ודאי, מדת הרחמים היא קיומו של עולם, שלא היה עומד זולתו כלל וכלל. ואף על פי כן אין מדת הדין לוקה, וזה, כי לפי שורת הדין ממש, היה ראוי שהחוטא יענש מיד תיכף לחטאו בלי המתנה כלל, וגם שהעונש עצמו יהיה בחרון אף, כראוי למי שממרה פי הבורא יתברך שמו, ושלא יהיה תיקון לחטא כלל, כי הנה באמת, איך יתקן האדם את אשר עוית והחטא כבר נעשה? הרי שרצח האדם את חברו, הרי שנאף, איך יוכל לתקן הדבר הזה? היוכל להסיר המעשה העשוי מן המציאות. אמנם, מדת הרחמים היא הנותנת הפך השלשה דברים שזכרנו: דהינו, שיתן זמן לחוטא ולא יחד מן הארץ מיד כשחטא, ושהעונש עצמו לא יהיה עד לבלה, ושהתשובה תנתן לחוטאים בחסד גמור, שתחשב עקירת הרצון בעקירת המעשה. ע"כ.

וזה חידוש התורה למצות התשובה, כי לא בשמים היא, לא נפלאות ולא רחוקה היא. – איתא בירושלמי (מכות פ"ב ה"ו) – אמר רבי פינחס (תהילים כה) "טוב וישר", למה הוא טוב שהוא ישר, ולמה הוא ישר שהוא טוב, על כן יורה הטאים בדרך, שמורה דרך תשובה. שאלו לחכמה, חוטא מהו עונשו? אמרו להם, הטאים תרדוף רעה. שאלו לנבואה, חוטא מהו עונשו? אמרה להן, הנפש החוטאת היא תמות. שאלו לקודשא בריך הוא, חוטא מהו עונשו? אמר להן יעשו תשובה ויתכפר לו. היינו דכתיב "על כן יורה הטאים בדרך", יורה לחטאים דרך לעשות תשובה.

וכן איתא בילקוט שמעוני (יחזקאל רמז שנ"ח) – שאלו לחכמה חוטא מהו עונשו? א"ל הטאים תרדוף רעה. שאלו לנבואה, חוטא מהו עונשו? א"ל הנפש החוטאת היא תמות. שאלו לתורה, חוטא מהו עונשו? א"ל יביא אשם ויתכפר לו. שאלו להקב"ה, חוטא מהו עונשו? א"ל יביא אשם ויתכפר לו. שאלו להקב"ה חוטא מהו עונשו? א"ל יעשה תשובה ויתכפר לו, הדא הוא דכתיב "טוב וישר ה' על כן יורה הטאים בדרך". ע"כ.

מבואר, דאף שע"פ החכמה, תורה, הנבואה, אין כפרה לפגם החטא, הקב"ה קבע שיש תשובה! ורק הקב"ה יכול למחול על מה שפגם.

עפ"ז יבואר הא דאמרינן בפסחים (נד") דאחת מהדברים שנבראו קודם בריאת העולם זו התשובה.

וצ"ב אמאי צריך שמצות התשובה תיברא קודם בריאת העולם? וצ"ל דכיון שתשובה הוא נגד השכל האנושי, לכן לא שייך לברוא את התשובה בעת בריאת העולם, בריאה שהיא ע"פ חוקי הטבע, כי התשובה היא חידוש, ולכן נבראה קודם בריאת העולם.

לכן צריך לנצל את הימים האלה המסוגלים לתשובה, דאם אדם לא מנצל את השעה הראויה, לא רק שמאבד את הסיעתא דשמיא, אלא אף נועלים בפניו שערי תשובה ח"ו. וע"ז נאמר "גם כי אזעק ואשוע שתם תפלת" (איכא ג'). פרש"י שם, סתם חלונות הרקיע בפניה. מפרש האלשיך שם, גם כי אזעק לא יועיל לי, כי סתם את פי שלא אתפלל.

וכך כתב רבינו יונה בשערי תשובה (שער א', ב') – דע כי החוטא כאשר יתאחר לשוב מחטאתו יכבד עליו מאוד ענשו בכל יום. כי הוא יודע כי יצא הקצף עליו ויש לו מנום

ימי האיתנים – ימים נוראים

שמה. והמנום הוא התשובה. והוא עומד במרדו והנו ברעתו. ובידו לצאת מתוך ההפכה. ולא יגור מפני האף והחמה. ע"כ רעתו רבה.

ועי' במדרש קהלת (רבה, ז') משל לכת של לסטים שחבשם המלך בבית האסורים, וחתרו מחתרת, פרצו ויעבורו ונשאר אחד מהם. בא שר בית הסוהר וראה מחתרת חתורה והאיש ההוא עודנו עצור, ויך אותו במטחו. א"ל קשה יום, הלא המחתרת חתורה לפניך ואיך לא מיהרת להמלט על נפשך???

-כתב הרמב"ם (פ"א מהלכות תשובה ה"א) – כל מצות שבתורה, בין עשה בין לא תעשה, אם עבר אדם על אחת מהן בין בזדון בין בשגגה, כשיעשה תשובה וישוב מחטאו, חייב להתודות לפני האל ברוך הוא, שנאמר "איש או אשה כי יעשו וגו'", "והתודו את חטאתם אשר עשו", זה וידוי דברים. וידוי זה מצות עשה.

מבואר שעצם התשובה אינה מצות עשה, אלא כשיעשה תשובה וישוב מחטאו חייב להתודות, והיינו, שהוידוי הוא מצוה, ולא עצם התשובה. וזהו שלא כדברי הרמב"ן הנ"ל שפירש שהתשובה גופא מצוה. (עיין ילקו"י י"ג מבוא באריכות)

-כתב ב'פלא יועץ' (ערך תשובה) – חובת התשובה מפרש בתורה, שנוי בנביאים ומשלש בכתובים. וכל חכמי ישראל די בכל דר ודר, ראשונים ואחרונים, חדשים עם ישנים, כלם מכריזים על התשובה, כמו שבא מפרש בתלמוד ומדרשים וכל ספרי מוסר ויראת השם. מי האיש החפץ חיים ישקד עליהם יום יום ויכנסו דבריהם באזניו לשמר ולעשות ולקיים דרכי התשובה. כי באמת אמרו שהעקר הגדול לבנם לדרכי התשובה הוא למוד התורה, שילמד דינים הנצרכים וספרי מוסר ויראת השם. וכל הקרב הקרב אל משכן השם, בתי מדרשות ללמד או לשמע בלמודים, הוא קרוב יותר אל השם, והולך ומתקרב מדי יום ביום הלך וגדל ביהדות, הלך ושוב בתשובה. וכל הרחוק מן התורה, הוא רחוק מן השם יתברך, וכו'.

וזאת תורת השב, כאשר יתעורר לבו לב טהור לשוב בתשובה, וכו', וישפך נפשו לפני השם שיעזרהו ויחזור לו התירה מתחת כיסא כבודו להחזירו בתשובה. ובתחילה יעזוב רשע דרכו הרעה וידרוש מפי ספרים ומפי סופרים את חקי האלהים ואת תורותיו, ואיזוהי דרך ישרה להתנהג במדות טובות והנהגות ישרות. ויתנהג בדרכי היהדות והישר ויהיה זריז לקיים כל דבר טוב ואפילו מלי דחסידותא. יזהר וישמר מכל דהוא נדנוד עברה עד כדוכה של נפש ולא יעבר, כדכתיב (דברים ו ה) ואהבת את ה' וכו' בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאדך. ואם ממונו חביב עליו, אפילו הכי יאהב את השם בכל ממונו ולא יעבר על דעת קונו, אפילו יצטרך להפסיד כל ממונו, וכו', עד שיתחזק ויהיה מבטח לו שלא ישוב עוד לכסלה בעזר משדי. ואז ילך אצל חכם צנוע וחסיד ובקי ברפואות הנפש, ויגלה לו מכאובי נפשו אשר עבר על נפשו המים הזדונים מיום הולדו, לא יכחש דבר ממנו, ויבקש מלפניו שירפאהו ויתקנהו בעצה טובה, ולא יסור מן הדבר אשר יגיד לו המורה ימין ושמאל, כאשר לא יסור החולה מצווי הרופא, ואז החכם יעשה כחכמתו וינחהו בעצתו. וכו', עיי"ש באריכות. ע"כ.

ימי האיתנים – ימים נוראים

ב' – 'זחנה כבר אמרנו כי ימים אלו ראויים לקבוע בתורה כי היא סם חיים, אבל באמת לבעלי תשובה כאשר אנחנו בעו"ה רובם ככולם, צריך תפלה, כי לולא תפלה ותחינה אין תורתנו מועיל כי במקום צואה התורה תועבה, ונחנו מלאים צואה בעו"ה לרוב עונות ולכלוכים, אבל בתפלה ירחץ ה' את צואת בנות ציון, ועיקר תפלה בהכנעה ושברון לבב. אשר יאמר אדם לנפשו:

נפשי נפשי איך עכרתך ועכרתני, כי בת מלך את ובמקום גבוה עדן גן אלהים היית, כמושב אלהים ישבת, והנה שלחך אלהים בארץ למחיה להחיות

עם רב, ללקט נצוצות קדושה ולהעלות אסורים מבור שבי, ולזכך החומר להיות לאבן יקר ספיר, גורתו כעצם השמים לטוהר, אשר בו תיטב הנערה בעיני המלך מלכי המלכים הקב"ה, ועתה עכרתני ועכרתך, כי הנה ירדת מכבודך ואת אסור באזיקים שושנה בין החוחים וניטל ממך כל הודך והדרך, ותחת אשר היה לך ריח כלבנון עלתה באשך ותסריח בסרח העודף למאוד, אשר כל מחנות

קדושים וטהורים אשר היו תמיד סביב לך ינודו ממך, ופניך רע קדורנית מלא נגעי צרעת זרחה פרחח במצחך מצח אשה זונה, אוי לאותה בושה, מה תאמרי כי יפקוד ה' אותך? מה תעני כאשר

תגישי למשפט, וכרוז קרא בחיל, סורו סורו אל תגעו בו דא עבר על פולחנא דמריה, וי ליה, טב ליה דלא איברי, ומה תעשי נפשי? יאבד יום הולדת בו, וטוב ממך הנפל בל חזה שמש, אשר באת לאור יום, וחשבתני לומר אחותי את למען ייטב לי בעבורך וחיתה בגללך, באור פני מלך חיים, והיה הטוב אשר ייטיב ה' לך ייטב לי ג"כ, וכעת ארורה האדמה חומר גופי בעבורך סר צלמך צלם אלהים דיוקנא דמלכא קדישא מעליך, ואת משכן קאת וקיפוד ונאות מדבר אשר שם הרגיעה הלילית ושעירים ירקדו שם, וי איך יהיה לשברי רפואה, אם לא בחמלת ה' כי רבו רחמיו.

וכאשר יתאונן האדם חי גבר על הטאיו, בזה בשבר לבב ונמיכות רוח הלא ירחם ה', ואז תורתו מתקבלת. (רבי יהונתן אייבשיץ זיע"א – ס' 'יערת דבש' א"א)

ג' – 'תנאי ראשוני לתשובה – להתחזק ולהוסיף בלימוד התורה'

בפרשת נצבים נאמר 'וְשִׁבְתָּ עַד ה' אֱלֹקֶיךָ, וְשָׁמַעְתָּ בְּקוֹלִי' ומפרש רבינו האור החיים הקדוש שבכל מקום שנאמר 'ושמעתי בקולו' הכוונה ללימוד התורה, והפסוק בא ללמדינו, שהתחלת קיום מצוות 'ישבת עד ה', אפשר רק באמצעות לימוד התורה הקדושה. ואחר שילמד ויעסוק בתורה, ידע איך לקיים מצות עשה ואיך להשמר מלעבור על מצות לא תעשה.

גם בפרשת כי תצא כותב רבינו הקדוש, שאי אפשר להתחיל לעשות תשובה בלי להוסיף זמן ללימוד התורה, וכמו שאמרו חכמינו זכרונם לברכה, שבעל תשובה, אם היה רגיל ללמוד דף אחד ילמד שני דפים, ואם היה רגיל ללמוד שני דפים ילמד שלשה דפים, וכן על זה הדרך. ובפרשת ראה כתב רבינו הקדוש וזה לשון קודשו: 'שהשומע דברי אלהים חיים, התורה מטיבה נפשו ומיישרתו, כי יש בה סם חיים, כאומרם זכרונם לברכה המאור שבה מחזירו למוטב'. עד כאן לשון קודשו. ולכן התורה היא תנאי ראשוני, כי יש בה כוח מיוחד שיכול

ימי האיתנים – ימים נוראים

להחזיר את האדם בתשובה. [אור החיים נצבים פרק ל פסוק ו. כי תצא פרק כב פסוק יג.

ראה פרק יא פסוק כז]

ד' – 'החוטא קומתו נמוכה וראשו שפלה'

בפרשת נצבים נאמר אתם נצבים היום בלפני ה' אללקיכם.

ויש להבין מדוע משה רבינו השתמש בלשון זה דוקא של נצבים?

ומבאר רבינו האור החיים הקדוש שנתכוין לרמוז להם, שמי שהוא חוטא ומרוחק מהקדושה,

הרי 'קומתו נמוכה וראשו שפלה', ואם הם רוצים להיות בדרגת 'נצבים' פירוש שיהיו

עומדים, צריכים לתנאי של להיות 'לפני ה' כלומר שיהיו קרובים לקדושה בלא חטא.

מטעם זה מכנים חכמינו זכרונם לברכה אדם חסר תורה ומצוות בשם 'עם הארץ', כי הוא

נמוך בדרגה, כמו עפר הארץ שהוא הכי נמוך, לכן שמו עם הארץ. [אור החיים נצבים פרק

כט פסוק ט. פרשת לך לך פרק טו פסוק ג].

ה' – ר' ישראל סלנטר היה מזהיר ואומר: הנה יש אשר אדם מרוב חרדתו הגדולה מיום

הדין בעשרת ימי תשובה פניו זועפות כל היום וכמעט ליבו כל עימו, ועל ידי כך הוא

נכשל ביחסו עם הבריות מבלי לקבלם בסבר פנים יפות ולהתנהג עימם בכבוד הראוי.

וציין לזה דוגמה אחת: פעם בערב יום הכיפורים, בלכת ר' ישראל סלנטר לבית הכנסת

לתפילת ערבית, פגש בתלמיד חכם אחד מגדולי היראים, אשר פחד ה' והדר גאונו וחרדת

הדין של היום הקדוש היו ניכרים על פניו ודמעתי על לחיו. ר' ישראל פנה אליו באיזו שאלה

נחוצה, ומגודל חרדתו ועיצבונו לא השיב מאומה. הפטיר ר' ישראל ואמר: כאשר עברתי

מעל פני האיש חשבת בליבי: מה אני אשם כי אתה ירא ומפחד מיום הדין, ומה זה נוגע

אליי? הלא מדרכי הטובה עם הבריות וגמילות חסדים חייב אתה להשיבני בנחת רוח

ובסבר פנים יפות. (ענף עין אבות עמ' נח).

ו' – גם החוטאים ופושעים בישראל – מוסרים עצמם על קידוש ה':

נאמר בפרשת האזינו, 'יאמר אי אללקימו צור חסיו בו' ומפרש רבינו האור החיים הקדוש

את הפסוק הזה שבא ללמד זכות על עם ישראל. שגם אם יבוא המקטרג ויצעק ויאמר 'אי

אלהימו' כלומר כיון שיש בעם ישראל אנשים שחוטאים ופושעים ואין מעשיהם מהוגנים,

ומתנהגים כאילו אין להם אלקים. יענה לו הקדוש ברוך הוא למקטרג ויאמר 'צור חסיו בו'

פירוש הדבר, שגם החוטאים הגדולים כשמגיעים לניסיון של מסירות נפש, הם מוסרים את

נפשם על קדושת ה' יתברך, כי מתעוררת בהם הנקודה הפנימית האמיתית שבהם, ולכן

הם מוכנים למסור את גופם ונפשם.

ובלשון קודשו הנורא של רבינו הקדוש: 'כי ישראל הגם שירשיעו ויעברו על חלק ממצוות

ה', אף על פי כן כל מחסיהם בה', ועליו סובלים דלות ושפלות, ונהרגים על קדושת שמו,

ועומדים ומצפים צור גואלים. עד כאן לשון קודשו

ואומרים בשם האדמו"ר מצאנו זצ"ל שאמר על דברי רבינו הקדוש: 'דברי האור החיים

הקדוש, הם נבואת אמת, כי הוא ראה בגודל קדושתו מה יקרה בעולם בשנים הבאות, יותר

ממה שאנו רואים בעינינו ביום הזה, שלמרות שיהיה זמן של 'אפס עצור ועזוב' ולא יהיה

ימי האיתנים – ימים נוראים

מי שיכול לומר תהלים כמו שצריך, ואין מי שיצעק לה' באמת ובלב שלם בבתי כנסיות, גם אז 'צור חסיו בו' ואין בלתו. [אור החיים פרשת האזינו פרק לב פסוק ו] ז' – "התנערי מעפר קומי, ליבשי בגדי תפאריך עמי" אמרו חז"ל: בשעה שאדם רוצה לנקות את התרנגולת שלו שהתפלשה בעפר ונתלכלכה, אזי יצטרך הוא להכאיב לה ולתלוש את נוצותיה כדי להוציא מבין כנפיה את כל העפר והליכלוך, אך כאשר תחליט התרנגולת עצמה להתנער מכל הליכלוך ותכשכש בכנפיה. אזי ברגע היא תעשה זאת מבלי שתנוק כלל. כך בא הקב"ה לבניו ומתחנן אליהם "התנערי מעפר קומי, ליבשי בגדי תפאריך עמי" קומי ותתחילי להתנער מכל העבירות והחטאים שניתלכלכת בהם. כי אם אני אצטרך לעשות זאת. אזי זה יהיה כואב, אמרו חז"ל: אשמתו של האדם היא אינה בזה שהוא חוטא. שהרי עומד הוא בנסיון גדול וכוחו קטן. אבל אשמתו היא בזה שאינו עושה תשובה שהרי יכול הוא לעשותה בכל רגע...! (רבנו יוסף חיים זיע"א בעל הבא"ח)

פרק ט' – שבת 'שובה' – 'תשובה'

א' – 'שבת שובה':

– שבת שבין ר"ה ליוה"כ נקראת 'שבת שובה' ע"ש ההפטרה המיוחדת לה המתחילה ב'שובה ישראל עד ה' אלהיך'. (בית יוסף ס' תכ"ח, לבוש, מטה משה תתל"ג)

ב' – 'שבת תשובה':

– שבת זו נקראת 'שבת תשובה' כיון שחל בעשרת ימי תשובה והוא ימי תשובה. (לבוש תר"ג)

ג' – מעלת השבת:

– מעלתה גדולה עד מאוד, ונהגו להקדישה ללימוד תורה ולתשובה כי יש בכוחה לכפר כל מה שפגם וחטא בכל שבתות השנה.

– כתב מרן החיד"א (ברכי יוסף ס' תר"ב) 'שבת שבין ר"ה ליוה"כ מאוד צריך לזוהר בשבת זו בכל פרטי חומרי שבת כי רבו, ובפרט ברוב דברים ומלאכת עכו"ם אשר הן בעון מקילים בשאר שבתות. ע"כ.

ור"ל ע"י שיזוהר בשבת זו יתרגל לזוהר בכל שבתות השנה כי מאי שנא: (כה"ח א"ח)

– כתב ה'תפארת שלמה' (מועדים – שבת שובה) 'מעלתה גדולה מצד שהיא היום הראשון לתשובה מעולם. כי כשחטא אדם הראשון ואכל מעץ הדעת בכניסת שבת היא, ומיד עשה תשובה בשבת זו ואמר 'מזמור שיר ליום השבת'.

– מעלה נוספת, זוהי השבת הראשונה של השנה, ונאמר כי "הכל הולך אחר הראשית". על כן חשוב לענג את השבת הזו במיוחד, וכך נזכה שייראו גם שאר השבתות שאחריה.

– שמירת שבת זו מהווה הכנה נפלאה ליום הכיפורים הקדוש, כפי שנאמר במסכת שבת: "כל המשמר שבת כהלכתו, אפילו עובד עבודה זרה כדור אנוש מוחלין לו".

ימי האיתנים – ימים נוראים

– כל שבוע יונק את כוחו מהשבת שקודמת לו. על כן, בשבת זו מתחיל להתנוצץ בעולם כוחו של יום הכיפורים הקדוש.

ד' – כתב ה'יסוד ושורש העבודה' (שער י"א שער האיתון פרק ה') – 'הוא יום גאולה מחטאיו ומפשעיו, יום שבת אם תשמרו בכל פרטיה ודקדוקיה בדיבור במעשה ובמחשבה, כי עיקר ושורש גדול ויסוד מוסר אל התשובה היא שמירת שבת כהלכתה גם בכל השנה, כמאמר חז"ל (שבת קי"ח) 'כל השומר שבת אפילו עובד עבודה זרה כדור אנוש מוחלין לו, ולכן זה שמו אשר יקראו לו 'שבת תשובה', כי שמירתו כהלכתו הוא יסוד ועיקר לתשובה, לכן יזהר בו האדם מאוד ומאוד לשמור ולעשות אותו כהלכתו בכל פרטיו ודקדוקיו וגם מלדבר בו שיחת חולין ח"ו וכו', ואז מוחלין לו על כל מה שחטא בכל שבתות השנה מיום היוולדו ועד עתה.

ה' – מנהג ישראל שהרב המורה צדק בעירו נושא דרשה בשבת זו ברוב עם בהתעוררות תשובה דברי תוכחות ומוסר, ומנהג זה יסודתו בהררי קודש.

– נוהגין לדרוש בשבת זו וכן בשבת שלפני ר"ה כדי לעורר לב האדם בתשובה. [מט"מ שם, שכנה"ג שם או' ד'].

וסמך לזה ממדרש משלי אמר הקב"ה בשעה שהחכם יושב ודורש אני מוחל ומכפר עונותיהם של ישראל. [מט"מ שם. א"ר סי' תר"ג או' ב']. ועיין עוד מזה לעיל סי' תכ"ט או' ג': (כה"ח א"י)

ו' – בדרשתו לשבת שובה, אמר ה"שפת אמת" כי קריאתו של הושע "שובה ישראל עד ה' אלוקיך כי כשלת בעווניך" פונה לכל איש ישראל, ואף שחטא והרשיע הרבה צריך להאמין כי עיקר נקודה ישראלית שבו היא במקומה. וביום שבת קודש יש עלייה לכל הבריאה, ועל כן בשבת קודש נקל לשוב בתשובה דביום השבת יפתח.

ז' – בשבת יקרא ס"ט, ס"י, דדניאל. ונחמיה סי' ח' ט' י'. וסי' נ"א דתהילים. ויסיים בתורה לומר פ' 'ועתה ישראל מה ה' אלהיך שואל מעמך', עד "זבת חלב ודבש". ואחריו פ' התשובה הכתובה בפ' נצבים, כאשר הובא בס' דרך היים שמידר הרב מהרי"מ ז"ל. [יפ"ל ח"ב או' ג': (כה"ח תרג' א"ז)]

ח' – הלכות שבת שובה:

– בשבת שובה, אחר תפלת העמידה, אומר השליח צבור ברכה מעין שבע. ובמקום האל הקדוש שאין כמוהו, יאמר המלך הקדוש שאין כמוהו.

ואם טעה ואמר האל הקדוש, והזכירוהו באמצע הברכה, לפני שיזכיר שם ה' בהתימה "ברוך אתה ה' מקדש השבת", חוזר ואומר "מגן אבות בדברו מחיה מתים במאמרו המלך הקדוש שאין כמוהו" וימשיך משם כסדר המניח לעמו וכו'. ואם לא נזכר עד שחתם "מקדש השבת" אינו חוזר. דספק ברכות להקל.

– בשבת שובה, יש נוהגים שלא לומר אבינו מלכנו, ויש נוהגים לאומרו. וכן נהגו בבית הכנסת בית אל בירושלים, וכן פשט המנהג ברוב בתי הכנסת של הספרדים ועדות המזרח בירושלים ת"ז.

ימי האיתנים – ימים נוראים

אלא שמדלגים חטא ועון, כגון אבינו מלכנו חטאנו לפניך, וכן "אבינו מלכנו מחול וסלח לכל עוונותינו", וכיוצא, וכן ראוי לנהוג בכל ערי הארץ כמנהג ירושלים, כי מציון תצא תורה ודבר ה' מירושלים.

ומכל מקום אם יש מנהג ברור באותו מקום שלא לומר אבינו מלכנו בשבת, ישארו במנהגם. וכן מנהג האשכנזים, שלא לומר אבינו מלכנו בשבת.

– יש אומרים שאם שכח רצה והחליצנו בכרכת המזון בשבת תשובה, ונזכר לאחר שהתחיל ברכת הטוב והמטיב, אין צריך לחזור. שיש אומרים שמצוה להתענות בו. ויש חולקים, ועל כל פנים אם נזכר אחר ברוך אתה ה' בונה ירושלים, לכולי עלמא צריך לומר ברכת אשר נתן וכו'. וכן בליל שבת אם שכח לומר רצה והחליצנו לכולי עלמא צריך לחזור.

פרק י' – ז' תשרי – לפסול את השטן מלהיות קטיגור!

ג' ימים קודם יום המשפט לא תהא לו שום שייכות עם היצר הרע, כי בדיני עדות קיימא לן (סנהדרין כז'. שו"ע חו"מ ס"ז ס"ז), הדיין יכול לדון את אזהבו ולא את שונאו, ואיזהו שונא שאינו יכול לדונו, כל שלא דיבר עמו ג' ימים מחמת איבה. ואמרו חז"ל (ברכות סא') צדיקים יצר טוב שופטן, רשעים יצר הרע שופטן. ומימילא זה האיש שלא דיבר עם יצרו זה השטן משלושה ימים מחמת איבה, נפסל השטן מלהיות דיין שלו, ולכן יצא זכאי בדין, אך כל זה בתנאי קודם למעשה שבימים אלו יעזוב אותו לגמרי, ולא תהא לו שום שייכות עמו מטוב ועד רע.

[דעת זקנים ע' עד' – בשם הרה"ק רבי ישראל אברהם מטשרנאסטרסא זיע"א]

פרק י"א – זכור ימות עולם:

א' – ז' תשרי:

– נולד ונפטר זבולון בן יעקב אבינו ע"ה. (עיין מל"ח ס' יב')
– היום תענית צדיקים על שנגזרה גזרה על אבותינו שכמדבר, שימותו בחרב וברעב ובדבר מפני מעשה העגל. (שו"ע תקפ', ובכל בו כתב ו' תשרי)

ב' – ח' תשרי:

– ח' תשרי (בשנת ב'תתקל"ז) התחילו ימי חנוכה בית המקדש הראשון והמזבח בימי שלמה המלך ע"ה ועשו חג ומשתה גדול שבעה ימים, מהיום ח' בתשרי ועד לערב סוכות י"ד בתשרי כולל יום הכיפורים באמצע שבאותה השנה לא צמו אלא אכלו ושתו בו על פי הוראת שעה של הנביא, וכל זה בכדי שביום השמיני בט"ו בתשרי א' דסוכות יהיה בית המקדש מוכן לחגוג בו לראשונה את חג הסוכות כראוי עם העלייה לרגל לראשונה לבית המקדש שבירושלים עיה"ק. (דה"י ב' ז'. מו"ק ט', שבת ל').

ימי האיתנים – ימים נוראים

– נוהגים הנשים באשכנז לתקן ביום ה' לחדש תשרי הפתילות של נרות יוה"כ ושל נרות המוליכים אותם לבהכ"נ להדליקם בשביל יוה"כ, מפני שאותו היום הוא יום ראשון של חנוך בהמ"ק ומנהג יפה הוא. [בן א"ח שם או' יו"ד].
ואם חל ה' בתשרי בשבת יש לתקנם ביום ט' משום דבאותו יום אנחנו מתקנים בחי' החיצוניות של יוה"כ באכילה ושתייה וכן בתפלה בכוונת זכרנו לחיים וכו' כנודע לעובדי ה' בכוונה ולכן גם הפתילית של יוה"כ יש לתקנם באותו יום.
וי"ל 'הנני מתקן פתילות אלו לכבוד יוה"כ'.
ואם אין פנאי לתקן ביום ט' אז יש לתקנם ביום ז' לתשרי או ביום ו' דדבר זה אינו דין, רק חסידות בעלמא. (כה"ח ס' תרה א' יא)

פרק יב' – סגולה לכפרת עוונות

סגולה לכפרת עוונות, מרבנו יוסף חיים זיע"א לצאת זכאים בדיון: (לשון חכמים' ח"ב ס"ח)
ביום שמונה בתשרי או בתשעה בו, תעשה סגולה זו, ותחלה תכתוב דברים אלו על נייר כזה הנוסח:

"יִמְחַקוּ, יִמְחַקוּ, יִמְחַקוּ כָּל שְׂטָרֵי חוֹבוֹתֵינוּ: יִמְחוּ, יִמְחוּ, יִמְחוּ הַטָּאִינוּ וְעוֹנֹתֵינוּ וּפְשָׁעֵינוּ: יִתְבַּטְּלוּ, יִתְבַּטְּלוּ, יִתְבַּטְּלוּ כָּל הַמְשֻׁטֵּינִים וְהַמְקַטְרָגִים שֶׁנַּעֲשׂוּ מִחַטָּאֵינוּ וְעוֹנֹתֵינוּ וּפְשָׁעֵינוּ: יִהְיוּ כָּלֵם בְּטָלִים וּמְבַטְּלִים. בְּטָלִים וּמְבַטְּלִים בְּטָלִים וּמְבַטְּלִים: יִבוֹשׁוּ וְיִפְלְמוּ כָּל הַנְּחָרִים בָּנוּ, יִהְיוּ בָּאֵן וַיֵּאָבְדוּ אֲנָשֵׁי רִיבֵנוּ: יִהְיוּ בָּאֵן וּכְאֶפֶס אֲנָשֵׁי מִלְחַמֹּתֵנוּ: יִהְיוּ שְׂבִיתִין וּשְׂבִיקִין לֹא שְׂרִירִין וְלֹא קִימִין: יִסְתַּלְּקוּ וַיֵּאָבְדוּ כָּל אוֹיְבֵינוּ וְשׂוֹנְאֵינוּ: תִּפְּל עֲלֵיהֶם אִימָתָה וּפְחַד בְּגָדֵל זְרוּעָה יְדָמוּ בְּאָבֶן: יְדָמוּ זְרוּעָה בְּגָדֵל וּפְחַד אִימָתָה עֲלֵיהֶם תִּפְּל."

אחר שתכתוב כל הדברים האלה בידך על הנייר, תלך אצל הים או אצל נהר גדול וכיוצא בהם (י"א שיניח בתוך קערה עם מים וכך ימחקו האותיות), ותקרא שם את כל הדברים האלה הכתובים על הנייר הנזכר ותקראם בלחש.
והיה ככלותך לקרוא הדברים האלה, אז תקשור על הנייר הזה אבן. והשלכתו אל תוך הים או אל תוך הנהר, ותזהר להשליכו במקום עמוק.

ואחר שתשליכו, תכף תאמר דברים אלו:

"כְּכֹחַ יִשְׁלְכוּ וַיִּשְׁתַּקְּעוּ בְּמִצּוֹלוֹתַי יָם כָּל הַמְקַטְרָגִים וְהַמְשֻׁטֵּינִים יִפְּלוּ וְלֹא יִקּוּמוּ, יִפְּלוּ וְלֹא יִקּוּמוּ, יִפְּלוּ וְלֹא יִקּוּמוּ. תִּפְּל עֲלֵיהֶם אִימָתָה וּפְחַד* (יִכּוֹן לְשֵׁם תֵּעָא"ו). *בְּגָדֵל זְרוּעָה יְדָמוּ בְּאָבֶן בְּאָבֶן יְדָמוּ זְרוּעָה בְּגָדֵל וּפְחַד אִימָתָה עֲלֵיהֶם תִּפְּל. הַמָּוֶה פָּרְעוּ וְנִפְּלוּ וְאִנְחָנוּ קִמְנוּ וְנִתְעוֹדְדוּ. יִהְיוּ יֵאֱהוּדוּנְחֵי הוֹשִׁיעָה תִּמְלֹךְ יַעֲנֵנוּ בְּיוֹם קְרָאֵנוּ. יִהְיוּ לְרִצּוֹן אֲמָרֵי פִי וְהִגִּיזוֹן לְבִי לְפָנֶיךָ יְהוָה צוּרֵי וְגִבְעוֹתֵי."

ערב יום הכיפורים'

פרק א' – כפרות:

א' – כתב בשו"ע (תר"ח ס"א) – 'מה שנוהגים לעשות כפרות בערב יום כיפורים, לשחוט תרנגול על כל בן זכר ולומר עליו פסוקים יש למנוע המנהג'.

– באו"ח כתב שהרמב"ן אוסרו משום דרכי האמרי. (עיין מ"ב).

כתב הרמ"א (שם בהגה) – ויש מהגאונים שכתבו מנהג זה, וכך כתבו אותו רבים מן האחרונים, וכן נוהגין בכל מדינות אלו, ואין לשנות, כי הוא מנהג ותיקין.

ונוהגין ליקח תרנגול זכר לזכר ולנקבה לוקחין תרנגולת, (בית יוסף בשם תשב"ץ). ולוקחין למעוברת שני תרנגולים אולי תלד זכר, (עיין שעה"כ ג' תרנגולים), ובוחרין בתרנגולים לבנים על דרך שנאמר "אם יהיו הטאים כשנים כשלג ילבינו", (ועוד דלבן רומז לחסד, כה"ח)

ונהגו ליתן הכפרות לעניים או לפדותן במזון שנותנים לעניים, (מהרי"ל, כמ"ש "וחטאיד בצדקה פרוק". ביאורי הגר"א. מ"ב או' ה'').

ויש להסמך שחיטת הכפרות מיד לאחר שהחזירו עליו, וסומך ידיו עליו דמות הקרבן. וזורקין בני מעיהם על הגנות או בחצר מקום שהעופות יכולין לקחת משם (טור. משום שדרך התרנגולים לילך אנה ואנה ומתפרנסין מן הגזל, לכך אין ליהנות מהם, וגם הוא אוכל שקצים ורמשים, ולכך אין לאוכלן ביום הזה. לבוש).

– ויש מהגאונים שכתבו מנהג זה (רמ"א) וכ"כ בשער הכוונות דף ק' ע"א וז"ל מנהג של הכפרה הנז' בספרי הגאונים היה מורי ז"ל נזהר מאד לקיימו, והיה לוקח תרנגול אחד לבן לכל א' מבני הבית הזכרים ותרנגולת א' לבנה לכל אחד מבני הבית הנקבות וכו' עיי"ש, (כה"ח שם א"ה)

– ואין לשנות (רמ"א) ואמנם אף שכמה גאונים כתבו מנהג זה, מ"מ מה שנשרש בלב ההמון שכל כפרת יוה"כ תולה בזה, וכמעט שכפרות ואכילת מצה נחשב להם למצוה אחת וסוברים שאין להם כפרה ביוה"כ אם לא בתרנגול, ועיי"ז באים לידי איסור נבלה ח"ו שדוחקים זא"ז בקהלות גדולות והשוחטים נעורים כל הלילה בפנים זועפים ואינם מרגישים בסכין ואי לדידי צייתי ואינם רוצים לבטל מנהג זה.

ימי האיתנים – ימים נוראים

טוב יותר היה להם לסבב על ראשיהם במעות כמו שכבר נשרש בלב ע"ה שאם א"א להם להשיג תרנגול או מסכבין במעות, שבאמת כן מצינו במנהג קדמונים שהיו מסכבים בזרעים ותחשב להם לצדקה, ושלא יהיו נכשלים באיסור נבלה ח"ו, ומכ"ש לפי המנהג הנכון ליתן הכפרות לעניים או לפדותן וליתן המעות לעניים, ומי שיכול ורוצה מן המובחר או יקרא להשוט לביתו באשמורת הבוקר ויהיה תיכף לסמיכה שחיטה. [ח"א כלל קמ"ד או' ד'], (כה"ח שם יא')

– כתב ב"לקוט יוסף' – המנהג בכל תפוצות ישראל לעשות "כפרות" בערב יום הכפורים, דחינו שנהגים לשחוט תרנגול לכל אחד מבני הבית, ומנהג זה יסודתו בהררי קודש עוד מימות הגאונים.

[ויתכן דמה שכתב מרן בשלחן ערוך שלא לנהוג כן, לא דיבר באופן שנותן העוף לעניים. וגם הוא מנהג קדום שנהגו בו דלא כדעת מרן השלחן ערוך, וכבר כתב מרן עצמו בהקדמתו לבית יוסף, שלא בא לעקור מנהגים קדומים, ומנהג זה הוא מנהג קדמון כפי שהעידו האחרונים].

– מי שאין ידו משגת די אפילו בתרנגול ותרנגולת לכל בני הבית.
ב'– כתב ב'כף החיים' (שם א"א) – זמח שלוקחים תרנגולים ולא בהמה וחייה, כתב שם הטעם משום דהתרנגול מצוי בבית, יותר מכל בהמה חיה ועוף, ועוד שהתרנגול מובחר לפי ששמו גבר, כדאמרינן (ביומא כ' ע"א) מאי קרא גברא, אמר רב שילא קרא תנגולא, וכיון ששמו גבר, תמורת גבר בגבר מהני ומעלי, יעו"ש:
– ומיהו אם אין לו תרנגול לוקחין מין בעל חיים אחר, כגון אווזים ותורים ובני יונים וי"א אפי' דגים. [לבוש].

ונ"ל דלא יקח דבר הראוי להקרבה כגון תורים ובני יונה שלא יהא נראה כמקדיש קדשים בחוץ. [מ"א סק"ג. ר"ז או' א' מט"א או' ד' מ"ב או' ד'], והטעם כתב הר"ז שם שאם יסמוך ידיו עליהם. יהא נראה כמקדיש קדשים ושוחטן בחוץ עכ"ל משמע הא במקום שאין נוהגין לסמוך עליהם שרי. (כה"ח שם כא')

– איתא בשבת דף פ"א ע"ב ברש"י שהיו נוהגין ליקח עציץ עם הזרעים ולהחזירו סביב ראשו בער"ה. [מ"א שם].

וז"ל רש"י שם בשם תשו' הגאונים שאיזה ימים קודם ר"ה לוקחים עציץ לכ"א מאנשי הבית גדול וקטן וזורעין בתוכו פולין או קטניות ובער"ה שכבר צמח לוקח כ"א עציצו ומחזירו סביב ראשו ז"פ ואומר זה תחת זה זה חליפתי זה תמורתני ומשליכו לנהר עכ"ל. [מחה"ש].

ונ"מ למי שאינו יכול ליקח תרנגול וגם אין לו כסף לסבב על ראשו במקום תרנגול שיעשה זה. וכ"כ בסידור רב יעב"ץ ונתן טעם "כי האדם עץ השדה" משתתף עמו בנפש הצומחת. מיהו הפר"ח כתב דאין ספק שראוי לבטל המנהג משום חשש דרכי האמרי, וכתיב תמים תהיה עם ה' אלהיך יעו"ש, ונראה דהיינו לפי סברתו דפסק כדברי הש"ע דגם בתרנגול אין לסבב, אבל לדעת המתירין בתרנגול ה"ה בזה.

ימי האיתנים – ימים נוראים

ומ"מ לא שמענו ולא ראינו בזה"ז מי שעושה זאת, ואפשר דיש לחלק בין זה לתרנגול, ועוד י"ל דהא דנהגו בתרנגול משום כי כן נפיק ג"כ מפומיה דהאר"י ז"ל: (כה"ח שם א' כב') ג' – הזמן המובחר לעשיית הכפרות, בליל ט' תשרי, וטוב קודם עה"ש ולאחר הסליחות שהוא עת רצון גדול בשמים, ובשעה זו יכול להכניע המקטרגים והמשטינים. (בא"ח, כה"ח תרה' א"ה)

פרק ב' – סדר עשיית הכפרות

א' – יש נוהגין לטבול קודם שעושין הכפרות, [מט"א או' ח']. (כה"ח שם א' יז')
ב' – כתב בכה"ח (שם א"ג) – 'אוחז ש"צ התרנגול ומניח ידו על ראשו, ונוטלו ומניח על ראש המתכפר, ואומר: זה תחת זה. זה חילוף זה. זה מחולל על זה. ומחזירו עליו פ"א. ואומר: יושבי חשך וצלמות אסירי עני וברזל. יוציאם מחשך וצלמות ומוסרותיהם ינתק. אוילים מדרך פשעם ומעונותיהם יתענו. ויצעקו אל ה' בצר להם ממצוקותיהם וישיעם. ישלח דברו וירפאם וימלט משחיתותם. יודו לה' חסדו ונפלאותיו לבני אדם. נפש תחת נפש. ועושה כסדר הזה ג"פ.

ואח"כ מניח ידו על ראש התרנגול תבנית סמיכה, וסומך עליו, ושוחטו לאלתר תיכף לסמיכה שחיטה'. [טור].

ובדרשות מהרי"ל ה' עיוה"כ כתב 'כשאוחז התרנגול בידו להתכפר בו, נכון לומר: *זה חליפתי זה תמורתני זה כפרתי, לפי שר"ת שלו חת"ך, והוא שמו של מלאך הממונה על זה, ויוצא מפסוק פות"ח א"ת ידיך, סופי תיבות חת"ך, והוא השם הנז' בהאוחז החותך חיים לכל חי. ואח"כ שליח אוחז התרנגול ומחזירו על ראשו, ונוטלו ומניחו על ראש המתכפר, ואומר: זה תחת זה וכו', אלא שכתב דרובא דעלמא מוסיפין לומר (היינו אחר הפסוקים הנז') גם פסוק זה, אם יש עליו מלאך מליץ אחד מני אלף להגיד לאדם ישרו ויחננו ויאמר פדעהו מרדת שחת מצאתי כופר, יעו"ש. [וכ"כ בקיצור של"ה. וכ"כ בסידור רב יעב"ץ].

והלבוש כתב שאחר שאומר זה כפרתי, יאמר זה ילך למיתה ואני אלך לחיים טובים ולשלום, ומחזירו על ראשו, ואח"כ אומר הפסוקים הנז', וכ"כ הר"ז דאומרים זה חליפתי וכו' ומחזירו סביב ראשו ואח"כ אומר הפסוקים הנז' ויעשה כן ג"פ.

מיהו בסידור רב יעב"ץ כתב דאומרים הפסוקים בני אדם יושבי חשך וצלמות וכו' עד מצאתי כופר ואח"כ סומך ידו על התרנגול ומסב סביב ראשו ואומר זה חליפתי וכו' ואח"כ מחזיק הכפרה בידו השמאלית ומניח ידו הימנית על ראש התרנגול ואומר זה התרנגול ילך למיתה. ואני אלך לחיים טובים ארוכים ולשלום עכ"ל, [וכ"כ המט"א או' ג' דאומר הפסוקים ואח"כ מסבב הכפרה על ראשו ואומר זה חליפתי וכו' ועיין עוד לקמן או' ח'].
ג' – וכן נוהגים במדינותינו, (רמ"א) וכן נוהגין בני ספרד אלא שאין נוהגין לומר הפסוקים הנזכרים [באו' ג'], רק מסבבים על הראש ואומרים: זה חליפתי וכו' זה התרנגול ילך למיתה ואני אכנס וכו' ויש נוהגין לומר קודם זה חליפתי וכו' רק פסוק נפש תחת נפש. ויש מדקדקים לומר: זה התרנגול ילך למיתה ואכנס אני וכו', ואין אומרים ואני אכנס וכו' כדי דלא לישתמע

ימי האיתנים – ימים נוראים

זה ילך למיתה והוא ידו, וכן כשמסבבים לאחרים אומרים ותכנס אתה ולא ואתה תכנס ממעם הנז':

ד' – נוסח הכפרות:

– קודם הכל י"ל: לשם יחוד קבה"ו וכו' הנה אנכי בא לעשות כפרה זו לתקן את שורשה במקום עליון. ויה"ר מלפניך ה' אלהי ואלהי אבותי שתהא שעה זו אשר חוט חסדך גובר בעולם עת רצון ורחמים ובכח סגולת שחיטת גבר זה יומתקו ה' גבורות יסוד גבר בעלמא נוקבא קדישא דו"א. בחינתינו אשר בו דרך מעבר נשמותינו. ואתה תקום תרחם ציון כי עת לחננה כי בא מועד. ותבנה בהמ"ק ב"ב ושם נעשה לפניך משפט שעיר המשתלח ושעירי עיזים נעשה ברצון יראו עינינו וישמח לבנד יהיו לרצון וכו' ואח"כ אומר הפסוקים ואח"כ זה חליפתי וכו'. [סידור רב יעב"ץ]. (כה"ח שם א"ט)

– טוב שיקדים לסבב הכפרה על עצמו תחלה, קודם שיעשה כן לבני ביתו, כמו שנאמר אצל כהן גדול, וכפר בעדו ובעד ביתו, כדי שיבא זכאי ויכפר על החייב. [קיצור של"ה מס' יומא]. ומיהו אין זה מעכב אלא היכא דאפשר נכון לעשות כן. (כה"ח שם א' טז')

– מסבב הכפרות (תרנגול) סביב ראשו, ואומר: 'זה חליפתי (זה) תמורתני (זה) כפרתי, [יכוין שם קדוש (ח'ת'ך') שהוא ר"ת ח'ליפתי ת'מורתני כ'פרתי, ויאמר כסדר הזה ולא אחרת]. זה התרנגול לשחיטה ילך, ואכנס אני לחיים טובים ולשלום'.

– מסבב הכפרות (מעות – כסף) סביב ראשו, ואומר:

'אלו המעות חליפתי תמורתני כפרתי, [יכוין שם קדוש (ח'ת'ך') שהוא ר"ת ח'ליפתי ת'מורתני כ'פרתי, ויאמר כסדר הזה ולא אחרת]. אלו המעות ינתנו לצדקה, ואכנס אני לחיים טובים ולשלום'.

– וכשעושה כפרה לאחר אומר: זה חליפתך תמורתך, כפרתך.

ולנקה יאמר: חליפתך, תמורתך כפרתך,

וכשעושים כפרה שלא בפני המתכפר, יאמר: זה חליפת פלוני בן פלונית, תמורתו וכפרתו.

– צריך האדם להרהר בתשובה בעת עשיית הכפרות, ויחשוב בלבו שכל הנעשה בעוף היה ראוי להיעשות בו, ועל ידי שהוא שב בתשובה, השם יתברך מוחל לו.

ויחשוב בלבו שהוא חייב מיתה כמו זה (ר"ל סקילה שריפה הרג וחנוק כדי להתעורר בתשו') זורקו לארץ כעין סקילה, שוחטו הרג, תפסו בידו בצואר היינו חנק, שורפו היינו שריפה. [קיצור של"ה מס' יומא. א"ר או' א']. וגם יכוין כי עי"ז שנתעורר בתשו' יתוקן מה שפגם בד' אותיות הוי"ה, וד' אותיות אדנ"י, ובשם ע"ב ס"ג מ"ה ב"ן. (כה"ח שם א"י)

פרק ג' – צדקה ערב יזה"כ

– כתב ביסוד ושורש העבודה' סגולה גדולה לכפרת עוונות, היא נתינת צדקה בערב יום הכיפורים לתלמיד חכם אביון.

– כתב הגר"ח פלאג'י זיע"א (שו"ת לב חיים ח"ב ס' קטז) – מנהג טוב ויפה על פי הקבלה להפריש קודם ר"ה שיעור ק"ם פרוטות כסף, דהיינו שווי 4 גרם כסף. ויתננו לעניים ת"ח.

ימי האיתנים – ימים נוראים

וטוב שיעשה סדר הפדיון נפש אצל ת"ח.
והעושה כן בער"ה וחוזר ועושהו בעיו"ב ומחלק המעות לעניים קודם סוכות, כתב ר"ח
ויטאל זיע"א שמוכטח לו שישלים שנתו. ועיין עוד בספר מעשה הצדקה.
[עיין לעיל באריכות בענין צדקה בער"ה]

פרק ד' – סליחות, תחנון

– משכימים בערב יום הכפורים לומר סליחות, ואומרים וידוי ונפילת אפים.
בשחרית אומרים אבינו מלכנו, אבל אין אומרים וידוי ונפילת אפים, כי יש בערב יום
הכפורים הארת יום טוב.
הילכך אין לומר בו בתפלה לא מזמור "יענך ה' ביום צרה", ולא מזמור "תפלה לדוד",
שנאמר בו "ביום צרתי אקראך".

פרק ה' – התרת נדרים וקללות

א' – נוהגים לומר בערב יוהכ"פ "התרת נדרים" אחר שחרית, או אחר הסליחות. כדי להנצל
מעונש נדרים.
– יש המתירים בערב יום הכיפורים. ("חוט המשולש" שם עמוד מ"א בשם מרן ה"התם
סופר" זצוק"ל, קונטרס "דרכי יוסף צבי").
ב' – "התרת נדרים" זו מועילה: א' – למי שנדר ושכח, ב' – אם עשה מנהג טוב ג"פ הוי נדר,
אם רוצה לבטלו התרה זו מועילה, ג' – אם נתחייב נידוי או נזיפה בב"ד של מעלה.
אבל הנודר נדר וזוכרו, צריך ללכת לחכם שיתיר לו.
ג' – אמנם ראוי לכל אדם שילמוד הלכות נדרים, כי יש הרבה נדרים שא"א להתיר אותם
ונכשלים בהם.
– גם צריך כל אדם שיהיה נזהר שיבין מה שהוא אומר, ולא כמו שחושבין הע"ה שהוא
איזה תחנה, וראיתי מהיראים שאינם מבינים בלה"ק שאומרים הנוסח של התרת נדרים
בלשון לע"ז. [ח"א כלל קל"ח א"ח] (כה"ה תקפ"א א' צט")
ד' – טוב לעשות ההתרה לכתחילה ע"י עשרה ששונים הלכות, ע"פ מה שאמרו בנדרים
(ח'), נידוהו בחלום, צריך עשרה בני אדם להתיר לו, והוא דתנו הלכתא. ואפשר לעשות גם
ע"י ג' בני"א.
ה' – יש אומרים שמי שנדר ולא זכר תוך כדי דיבור של הנדר, שבטל כל הנדרים שעתיד
לנדור, אף על פי כן הפרת נדרים שעושים בערב ראש השנה מועילה לו. והנכון לעשות
הפרת נדרים על נדרו כדת. וכשעושים התרת נדרים בערב ראש השנה, ראוי לעשותם
בעשרה משום נדרי חלומות.
[עיין לעיל באריכות בענין התרת נדרים ער"ה]

פרק ו' – בית הקברות

א' – כתב הרמ"א (שם הגהה) – ויש מקומות שנוהגין לילך על הקברות ולהרבות בצדקה והכל מנהג יפה. (הצדקה שנותנין שם הוא פדיון הכפרות. לבוש).

ב' – משום דבה"ק מקום מנוחת הצדיקים ומתוך כך הוא מקום קדוש וטהור והתפלה נתקבלה ביותר. והמשתטח על קברי הצדיקים ומתפלל, אל ישים מגמתו נגד המתים, אך יבקש מאתו יתברך שיתן אליו רחמים בזכות הצדיקים. [דרשות מהרי"ל ה' תענית. א"ר שם].

ובסידור מענה לשון יש תפילות מה שאומרים על הקברים, ומשמע קצת שמבקשים מאת הנפש שיליץ טוב בעדינו. [א"א או' ט"ז]. (כה"ח שם א' צ"ה)

– עוד מצאתי הולכים על הקברות להשתטח על קברי הצדיקים לומר אם אין אתה מרחם עלינו הרינו חשוכים כמתים הללו, ועוד טעם אחר למה אנו משתטחים על קברי המתים, כדי שיבקשו המתים עלינו רחמים, כעובדא דר' מאני דמשתטח על מערתא דאבוהי, וכן כלב השתטח על קברי אבות, וכ"מ בפ' אלו נאמרין. [של"ה שם].

וההשתטחות מועיל מאד בער"ח ובט"ו לחדש. [ר"ח. פת"ע או' י"ט. ועיין לעיל סי' תקע"ט ס"ג, וסי' תקס"ח ס"י, ובדברינו לשם בס"ד. ועוד עיין לקמן סי' תר"ה א' ל"א]. (כה"ח שם א' צ"ח)

– בגמרא ובזוה"ק נזכר שנפשותיהם עולות למעלה בר"ה לחקור ולדרוש מה נעשה בדיננו. ולכן אנחנו מקדימים ומתפללים שם, כדי שיהיה להם כח לבקש עבורנו. גם כשאנחנו מבקשים בעבורם מנוחה, גם הם מבקשים עבורנו חיים טובים. (מהרי"ל – זוה"ק) [עיין לעיל באריכות בענין בית הקברות ער"ה]

פרק ז' – מעוזה לאכול בערב יום הכפורים:

א' – כתב בשו"ע (תרד' ס"א) 'מעוזה לאכול בערב יום כיפור ולהרבות בפעודה'.

ב' – הטעם: כדי שיוכלו להתענות ושלא תזיק להם התענית. (טור).

דתני רב חייה בר רב מדפתי כתיב "ועניתם את נפשותיכם בתשעה לחודש בערב", וכי בתשעה מתענין והלא בעשרה מתענין, אלא לומר לך כל האוכל ושותה בתשיעי מעלה עליו הכתוב כאלו מתענה תשיעי ועשירי. כדאיתא בברכות דף ה' ע"ב, ובכמה דוכתי (ר"ה ט'). [הביא זה הטור וב"י].

וא"ת למה ליה למימר כאלו התענה עשירי, לא הול"ל אלא כאלו התענה תשיעי גרידא, דאלו עשירי או יאכל או לא יאכל להודיה קאי? ושמוא י"ל דהא קמ"ל דכיון דהאכילה ושתיה חשיבא עינוי, נותנין לו שכר כאלו התענה ב' ימים רצופים. א"נ י"ל דעל האכילה גרידתא יש לו שכר כאלו התענה ב' ימים מלבד שכר תענית יום העשירי. [פר"ח]. (כה"ח תרד' א"א, עיין מ"ב שם)

– טעם נוסף, ע"י ריבוי האכילה יקשה עליו התענית, כיון דהגוף הורגל למאכל...

ימי האיתנים – ימים נוראים

– **המעם בסוד**, מבואר בשער הכוונות דף ק' ע"ד כי בכל יום מעשי"ת נתקן בחי' החיצוניות ע"י אכילה ושתייה וברכותיהם, וכיוה"כ אסור לאכול, וע"כ צריך להרבות באכילה ושתייה בעיוה"כ כדי לתקן בחי' החיצוניות של יום ומחר יעו"ש.

ג' – מבואר בפע"ח שער כ"ז פ"א שצריך לאכול בעיוה"כ כפי ערך ב' ימים יעו"ש. ולכן לפחות יעשה ב' סעודות על הפת, כדי שיצטרך לברך המוציא ובה"מ לתקן בחי' החיצוניות ע"י אכילה ושתייה והברכה. ובסעודת הבוקר יכוין לתקן בחי' החיצוניות של היום, ובסעודת המפסקת יכוין לתקן בחי' החיצוניות של מחר.

ויש נוהגין לבצוע על ב' ככרות כמו יו"ט. [וכמ"ש היפ"ל ח"ב או' ג' בשם השל"ה ומעיל שמואל יעו"ש].

– לכתחלה צריך לקבוע בערב יום הכפורים לפחות סעודה אחת על הפת, לקיים בזה מצות אכילה בערב יום הכפורים.

ד' – גם הנשים חייבות במצות אכילה ושתייה בערב יום הכפורים.

– גם חולה שאינו מתענה ביום הכפורים, מחשש סכנה לחייו, צריך לאכול בערב יום הכפורים, משום תעניתו בלילה לשעות.

ה' – קודם הסעודה, ישב במקומו ויאמר "מזמור לדוד ה' רועי וכו'".

ואח"כ יאמר: לשם יהוד קבה"ו וכו' ובשם כל נפש רוח נשמה חיה יחידה המתיחסים אל שורשי נפשנו רוחנו נשמתנו חיתנו יחידתנו דכללות ופרטות אצילות בריאה יצירה עשייה. הריני בא לקיים מצות סעודת ערב יוה"כ, וכמו שדרשו חז"ל כל האוכל בתשיעי כאלו התענה תשיעי ועשירי, ולתקן את שורש מצוה זו וכל המצות התלויות בה במקום עליון. ויהי נועם וכו'.

ויה"ר מלפניך ה' או"א שיתבררו כל ניצוצי הקדושה שבמאכל ומשתה שאוכל ואשתה תכלית תיקונם ובירורם ותשמריני שלא יחטאוני ושלא יזיקוני ואת נפשותנו תטהר. ויהי נועם וכו': (כה"ח שם א"ב)

– ויכוין לשם שמים ותחשב לו מצוה רבה.

ו' – ויש למעט בלימודו בערב יוה"כ כדי לאכול ולשתות. [ברכות דף ח' ע"ב. מ"א ריש הסי' א"א ריש הסי' מט"א או' ט"ו. מ"ב או' א'].
וכן במוצאי יוה"כ ירבה בסעודה, שנאמר "מערב עד ערב". [דרשות מהרי"ל ה' עיוה"כ. ועיין לקמן ססי' תרכ"ד בהגה]. (כה"ח שם א"ד)

ז' – אין עושין בו מלאכה, ואם עשה מלאכה אינו רואה סימן ברכה לעולם, (מאותה מלאכה), לפי שיש לו לעסוק באכילה ושתייה וכו'. [או"ח דף ק"ג ע"ב כס"א או' ג']. (כה"ח שם א"כ).

ח' – עיקר מצות האכילה ושתייה היא ביום של ערב יום הכפורים, ולא כליל ערב יוה"כ פ.

ימי האיתנים – ימים נוראים

ט' – מצוה לאכול דגים. טור ממעשה החייט שהובא במדרש איכה ובב"ר פי"א. [עמ"ז. ביאורי הגר"א. מט"א או' י"ח. בן א"ח פ' וילך או' א' ומאגרת א"י נראה שהיו רגילים בדגים גדולים כידוע ממעשה החייט. סידור רב יעב"ץ או' ג'.]
וכתב קיצור ש"ע סי' קל"א או' ג' דמצוה לאכול דגים בסעודה ראשונה עכ"ל, משמע הא בשאר סעודות רשות אי בעי אכיל אי בעי לא אכיל וכ"מ מדברי הלבוש שנכתוב לקמן א"ו. מיהו הרב בן א"ח שם כתב דיאכל אותם בשחרית דוקא יעו"ש. (כה"ח שם א"ג)
– יש שנהגו לאכול סרדינים מלשון סר דינים.
י' – יש שנהגו לאכול מאכלי חלב.
– מ"מ יזהר שלא לאכול אלא מאכלים הקלים ונוחין להתעכל, כגון עופות ודגים, שלא יהא שבע ומתגאה ביוה"כ בשעת תפלתו. [לבוש. ט"ז סוף סק"א. וכ"ה לקמן בש"ע סי' תר"ח סעי' ד' יעו"ש ובדברינו לשם]. (כה"ח שם א"ו)
– בַּעֲרַב יוֹם הַכַּפּוּרִים גַּם שְׂיֵאכֵל בְּמִצְוֹתָיו, מוֹרָא שְׁמַיִם יִהְיֶה חוֹפֵף עָלָיו.
וַיִּזְהַר לְמַעַן דַּעַת פְּרוֹשׁ סֵדֶר עֲבוּדָה שְׂיֵאמַר בְּיוֹם הַכַּפּוּרִים, כְּדֵי לְהַכִּין הַדְּבָרִים שְׁמוּצִיא מִפּוֹ.
וַיִּטְבֵּל בְּהַכְנָעָה גְדוּלָּה עַל כָּל פְּנִים. (מוֹרָה בְּאַצְבָּע, סִימָן ט, סְעִיף רס"ט)

פרק ח' – תענית ערב יוה"כ

– אין להתענות בערב יום הכפורים, בין תענית תשובה ובין תענית חלום. ואף אם רוצה להתענות עד הסעודה המפסקת, אינו נכון לעשות כן. (עיין כה"ח שם א"יג)
– איסור גדול ביד המתענה, פן ח"ו אתא לידי כרת למיכל ביוה"כ, דקשה עליו להתענות ב' ימים רצופים, לכן ירבה סעודה להקל עליו. [דרשות מהרי"ל ה' עיוה"כ. שכנה"ג בהגה"ט או' א"]. (כה"ח שם א"ה, עיין א"ט)

פרק ט' – טבילה ערב יוה"כ

א' – יתגלה ויפתפר ויגזוז צפרניו קודם הטבילה.
ב' – מנהג טוב וראוי לטבול בערב יום הכיפורים, יש שטובלים טבילה א', יש ג', יש ה', ויש ז', ובלבד שיכווין לשם טהרה.
– כ"כ הטור דנהגו לטבול בעיוה"כ. וכ"כ בזוהר פ' פנחס דרי"ד ע"ב ז'כעייני בני היכלא בתשעה לירחא למעבד חדוותא ולמטבל בנהרא לדכאה גרמייהו וכו'. והוא כדי להתפלל בטהרה ביום הקדוש והנורא הזה, וגם כדי לקבל הארת יוה"כ. [כמ"ש לעיל סי' תקפ"א או' פ"ג ועי"ש סדר הטבילה]. (כה"ח שם א"ג)
– ועיקר זמן הטבילה לאחר הצות, ומיהו הרוצה להקדים לא יקדים משעה ה' של היום שעה א' קודם הצות. [ח"א שם או' ו' ועיין לעיל סי' ר"ם או' ז']: (כה"ח שם א' נא')
– אבל עכשיו נהגו הרבה להתוודות במקוה קודם תפלה ע"פ קבלת האר"י ז"ל *ונהגו לטבול ג"פ. [ט"ז סק"ה. וכ"כ בדרשות מהרי"ל ה' עיוה"כ שהיה טובל ג"פ. וכ"כ מ"א סק"ה.

ימי האיתנים – ימים נוראים

א"ר או' יו"ד]. ויש חסידים שטובלים ביום הזה ט"ל טבילות, נגד המלקות ואז האדם מתעורר במאד ובווער הקדושה בלבו ונתקיים בו באנו באש ובמים. [של"ה דף רכ"ח ע"א. ועיין לעיל סי' תקפ"א או' פ"ג סדר הטבילה ע"פ הכוונות, (הובא לקמן)]. (כה"ח שם א' נד')

– ולענין הוודוי במקוה, כתב המש"ז או' ה' דאין להזכיר שם השם בגילוי הראש, ומים זכים לבו רואה ערוה ג"כ אסור, רק יאמר אשמתי בלא הזכרת השם עכ"ל, והב"ד מ"ב בש"צ או' כ"ב וכתב דלפי הנראה אותם המתודים בודאי לא יזהרו בזה ויאמרו נוסח הוודוי כמו שהוא בסידורים, וע"כ שב ואל תעשה עדיף יעו"ש.

ומ"מ נראה די"ל רבש"ע הטאתי ועויתי ופשעתי לפניך ויה"ר מלפניך שתמחול לי על כל מה שהטאתי לפניך כרוב רחמיך וכרוב חסדיך ותרצני: (כה"ח נו')

ג' – וסדר הטבילה כך הוא: כי תחלה כשנכנס למקוה יכוין כי הוא טובל במקו"ה טהרה העולה בגימטריא קנ"א כמנין אהי"ה במילוי ההי"ן (כזה. אל"פ ה"ה יו"ד ה"ה) כדי לטהר מטמאתו. ובטבילה השנית יכוין לתיקון הכעס, ולכוין כי כעס עם הכולל גימטריא מקו"ה, וגם גימטריא אהי"ה במילוי ההי"ן. והשלישית לתקן מה שפגם בשם ע"ב. והרביעית לתקן מה שפגם בשם ס"ג. והחמישית לתקן מה שפגם בשם מ"ה. והשישית לתקן מה שפגם בשם ב"ן. והשביעית להפשיט בגדי חול מבחינת הנפש. והשמינית לקבל עליו הארת יוה"כ. ואם חל יוהכ"פ בשבת יכוין בטבילות שבת הכתובה לעיל בסי' ר"ם, אלא כשמכוין אח"כ לקבל הארת שבת, יכוין ג"כ לקבל הארת יוהכ"פ. (כה"ח שם א' פג')

[עיין לעיל באריכות בענין טבילה במקוה ער"ה]

פרק י' – וידוי קודם סעודה מפסקת

א' – מתפללים מנחה גדולה עם וידוי הארוך קודם סעודה מפסקת.
ב' – הטעם: שמא יארע דבר קלקלה בסעודה (שכרות וכיוצא) ולא יוכל להתודות אח"כ. [ב"י. מ"א סק"א. ר"ז או' א' מ"ב או' א'].

והרמב"ם [פ"ב מה' תשו' ה"ז] כתב שמא יחנק בסעודה קודם שיתודה. [והב"ד הב"ח וכתב שכך היה גורם בברייתא, ושכנה"ג בהגה"ט או' א' כתב דגירסא אחרת היה לו יעו"ש. ולי נראה שהרמב"ם מפרש שמא יארע דבר קלקלה בסעודה פי' שמא יחנק בסעודה. י"א בהגה"ט]: (כה"ח תרו' א"א)

ג' – כתב בס' המדות ערך מריבה או' ל"ג ע"י הוודוי יתבטל מעליך מחשבות שונאים. [יפ"ל ח"ב או' א' ועיין עוד לקמן או' ל"א]: (כה"ח תרו' א"ג)

פרק יא' – מלקות

- נהגו ללקות ט"ל מלקות, וטוב עם רצועת עור.
- ירהרר בתשובה בזמן המלקות. (עיין כה"ח בסדר קבלת המלקות, וסוג הרצועה, ועוד) [עיין לעיל בענין מלקות ערב ראש השנה]

פרק יב' – סעודה מפסקת

- סעודה המפסקת יעשנה סעודה מכובדת.
- נהגו לטבל פרוסת המוציא בסוכר ומלח.
- לא יאכל דגים בסעודה המפסקת. (כה"ל תרח' א"ל)
- אחר גמר הסעודה, אומר "שיר המעלות בשוב ה' את שיבת ציון וכו':. ונוהגין לומר בכוונה עצומה ובבכיה בהעלות על לבו כי עבר קציר כלה קיץ ואנחנו לא נושענו ועדין לא שבני שיבת ציון. [מט"א או' ב']:] (כה"ח תרח' א"מ)

פרק יג' – תוספת יוהכ"פ דאורייתא

- מצוה דאורייתא להפסיק מלאכול וכן לפרוש מכל החמישה עינויים, ומכל מלאכה כעשרים דקות קודם השקיעה, כיון דתוספת יום כיפור מהתורה.
- וה"ה ביציאתו צריך להוסיף מחול על הקודש, דכתיב מערב עד ערב. [גמ' שם. לבוש. פר"ח. ר"ז שם. מ"ב שם]. (כה"ח תרח' א"ג)

פרק יד' – ברכת הבנים

- לאחר סעודת המפסקת קודם הליכתו לבית הכנסת יברך את בניו ובנותיו, דבשעה זו הלבבות פתוחים והוי עת רצון גדול לקיבול התפילות.
- מנהגן של ישראל לברך את הילדים (וגם הבנים הגדולים מקבלים ברכה מאבותיהם), קודם שנכנסין לבית הכנסת, אחר סעודה מפסקת, שאז כבר חל קדושת היום ושערי רחמים נפתחין.
- ואגב מעוררים הבנים והבנות שילכו בדרך טובים וארחות צדיקים ישמרו, ולחזק לבבם לתורתנו הקדושה כי בעת ההוא מורד בלבבם מאימת הדין, והדברים עושים רושם ונכנסים ללב ביושר. (חכם יעקב יצחקי זיע"א – 'אוהלי יעקב')

פרק טו' – בקשת מחילה

- א' – כתב בשו"ע (תרו' ס"א) – 'עבירות שבין אדם לחבירו אין יום הכיפורים מכפר עד שיפייסנו, ואפילו לא הקניטו אלא בדברים צריך לפייסו, ואם אינו מתפייס בראשונה יחזור וילך פעם שנייה ושלישית, ובכל פעם יקח עמו שלשה אנשים, ואם אינו מתפייס בשלשה פעמים אינו זקוק לו. (מיהו יאמר אחר כך לפני עשרה שבקש ממנו מחילה) (מרדכי דיומא ומהרי"ל). ואם הוא רבו צריך לילך לו כמה פעמים עד שיתפייס.
- כתב הרמ"א (הגה שם) – והמוחל לא יהיה אכזרי מלמחול, (מהרי"ל), אם לא שמכוון לטובת המבקש מחילה (גמרא דיומא), ואם הוציא עליו שם רע אינו צריך למחול לו, (מרדכי וסמ"ג והגהות מיימוני פרק ב' מהלכות תשובה).

ימי האיתנים – ימים נוראים

ב' – כתב מוהר"ש גרמיוזאן שעבירה שבין אדם לחבירו שיש בה חלק למקום, כגון אם ביזהו בדברים שעבר א"ו אהבת לרעך כמוך" וכיוצא, כל זמן שלא הרצה את חבירו אפי' מה שבין אדם למקום אינו מכפר. [פר"ח. ברכ"י או' א']:] (כה"ח שם א"ב)

– יש מי שכתב דאם לא שב מעבירות שבינו לחבירו, גם עבירות שבינו למקום אינו מתכפר, ואסמכיה אמתני', ואני אומר לא ניהא ליה למרייהו בהכי. ברכ"י שם. מיהו היפ"ל ח"ה או' א' כתב בשם כמה פו' דכל זמן שלא הרצה את חבירו אפי' מה שבין אדם למקום אינו מכפר יעו"ש.

ואני כתבתי בעניי בסה"ק עדות ביעקב דרוש ב' לשבת תשובה דאם לא ביקש מחילה מחבירו את אשר הטא לו, יש לחוש למידת הדין לקטרג עליו ביוה"כ, לאמר זה לא איכפת ליה מעבירות, שהרי לא ביקש מחילה מחבירו, ולמה אתה כביכול תמחול לי יעו"ש: (כה"ח שם א"ג)

ג' – ובשעת מחילה צריך לפרט החטא שחטא לחבירו. [ב"ח]. ואם חבירו מתבייש בזה לא יפרוט אותו. [מ"א ריש הסי' א"ר או' א' א"א ריש הסי' ר"ז או' א' מט"א או' ב' מ"ב או' ג']:] (כה"ח שם א"ו).

– ויאמר אני מבקש סליחה ומחילה וכפרה מה' אלהי ישראל ואח"כ מפלוגני שימחול לי. [יש"ש פ"ח דב"ק סי' מ"ט. א"ר שם. א"א או' א']:] (כה"ח שם א' יב').

ד' – טוב שהחזן יכריז קודם כל נדרי לומר רבותי תמחלו זה לזה, ויאמרו הקהל מחלנו, כדי שיתעורר אותה שעה סנגוריא למעלה על ישראל דבר בעתו מה טוב. [בן א"ח פ' ויחי או' ה']:] (כה"ח שם מג')

– עושין כן כדי שיהא לב כל ישראל שלם כל אחד עם חבירו ולא יהיה מקום לשטן לקטרג עליהם. והכי איתא בפ' ט"ז מפרקי ר"א ר'א ר'א סמאל שלא נמצא חטא בישראל ביוה"כ ואומר רבון העולם יש לך עם א' בארץ כמלאכי השרת, מה מה"ש יחיפי רגל אף ישראל יחיפי רגל ביוה"כ. מה מה"ש אין להם קפיצה אף ישראל אין להם קפיצה עומדין על רגליהם ביוה"כ. מה מה"ש נקיים מכל חטא כך ישראל נקיים מכל חטא. מה מה"ש שלום ביניהם כך ישראל ביוה"כ. והקב"ה שומע עדותן מן המקטרגין ומכפר עליהם. [טור. לבוש].

וכתב שם הלבוש ואם לא יהיה לבם שלם זע"ז אז יהיה מקום לשטן לקטרג וכו' יעו"ש: (כה"ח שם א' טו')

ה' – מנהג ראוי לבקש מחילה מההורים, לנשק ידיהם ולבקש את ברכתם. ודבר זה הוא חיוב גדול על כל אדם ומי שאינו עושה כן נקרא חוטא ומזלזל בכבוד אביו ואמו. דאם בין אדם לחבירו חייבו חז"ל לבקש מחילה קודם יוה"כ כ"ש מאביו ואמו שאין אדם ניצול מחטא זה בכל יום.

וכן הבעל מאשתו והאישה מבעלה.

וכן כל תלמיד שיש לו רב בעיר, ילך אצלו קודם יוה"כ ויבקש ממנו מחילה. (בן א"ח שם או' ו').

ימי האיתנים – ימים נוראים

ו- רבים הולכים גם לקרוביהם אנשים של צורה וחסידים ואנשי מעשה שיברכו אותם ומבקשים מהם שיתפללו בעדם ביום הקדוש הזה. [מט"א סי' תרי"ט אד ב']. (כה"ח שם א' מד')

ז- וכל אדם בבואו לבהכ"נ להתפלל ערבית בליל יוה"כ קודם שיתחילו ערבית יאמר בינו לבין עצמו נוסח זה: הריני מוחל ופולח לכל אחד ואחד מישראל בין איש בין אשה. בין קטן בין גדול. בין שחטא לי בממוני בין שחטא לי בגופי. בין שחטא בכבודי. בין באונם בין ברצון. בין בשוגג בין במזיד בין בגלגול זה בין בגלגולים אחרים. והריני מוחל להם מחילה שלימה מעתה ועד עולם. [ועיין לקמן סי' תרי"ח או' א'], (כה"ח שם א' מה')

- "רבוננו של עולם הריני מוחל ופולח לכל מי שחכעים והקניט אותי, או שחטא פנגדי בין בגופי, בין בממוני, בין בכבודי, בין בכל אשר לי, בין באונם בין ברצון, בין בשוגג בין במזיד, בין בדיבור בין במעשה, בין בגלגול זה בין בגלגול אחר, לכל פר ישראל, ולא יענש שום אדם בסבתי".

פרק טז' – כבוד יום הכיפורים

- כבוד יום הכיפורים ללבוש בגדים נאים ומכובדים. ויש שנהגו ללבוש בגדים לבנים. דוגמת מלאכי השרת, וכן נוהגין ללבוש הקיטל שהוא לבן ונקי, גם הוא בגד מתים. (רמ"א) - כתב המרדכי מדליקין נרות על שלחנם, ועורכין השלחן כמו בשבת משום דאקרי שבת שבתון. [והב"ד ב"י]. והגם שכתב עליו ב"י דאיני יודע מה מקום לעריכת שלחן ביוה"כ מ"מ בד"מ או' ג' כתב דבמנהגים כתב כדברי המרדכי וכן המנהג עכ"ל וכ"כ בהגה לקמן סעי' ד']. והיינו לפרוס מפה יפה על השלחן כמו בשבת. [וכ"כ בן א"ח פ' וילך או' י"ז]. ועיין לקמן או' ל"ג]. דדרשינן לקדוש ה' מכובד זה יום הכיפורים. (כה"ח)

- והמנהג פשוט אחר סעודת עיוה"כ. לערוך השלחן במפה יפה ועורכין עליו ספרים הרבה במקום הפת. ומכסין אותם במפה אחרת כמו שמכסין הפת בשבתות ויו"ט ומניחין אותו כך עד מוצאי יוה"כ. [מאמר או' ג' ועיין לעיל או' ח']: (כה"ח שם א' לג').

פרק יז' – נר למוצאי יום הכיפורים

יכין נר שידלק עד מוצאי כיפור, כדי שממנו יעשו את ההבדלה. (אם במוצאי כיפור אין לו נר שדלק מערב כיפור, הנקרא 'נר ששבת', לא יברך על הנר).

פרק ח"י – הדלקת נרות בערב יוה"כ

- כתב מרן בשו"ע (ס' תרי') - מקום שנוהגים להדליק נר בליל יום הכיפורים מדליקין, מקום שנהגו שלא להדליק אין מדליקין, (ואם יש לו נר בבית חייב להדליק בחדר ששוכב שם כדי שלא יבא לידי תשמיש עם אשתו מאחר שרואה אותה אצל הנר שבביתו) (מהרי"ל). ואם חל להיות בשבת חייבין הכל להדליק.

הגה: ומברכין להדליק נר של שבת ושל יום הכיפורים:

ימי האיתנים – ימים נוראים

– יש מי שאומר שמברך על הדלקת נר יום כפורים. הגה: וכן המנהג במדינות אלו:
– בכל מקום מדליקין בבתי כנסיות ובבתי מדרשות ובמכוואות האפלים ועל גבי החולים:
– נוהגים בכל מקום להרבות נרות בבתי כנסיות ולהציע בגדים נאים בבית הכנסת.
כתב הרמ"א בהגה: ונוהגים שכל איש גדול או קטן עושין לו נר (מרדכי ומהרי"ו). גם נר נשמה לאביו ולאמו שמתו (כל בו). וכן נכון. וכן כתבו מקצת רבנותא. ואם כבו נרות אלו ביום הכיפורים אין לומר לנכרי שיחזור וידליקם (מהרי"ל ומהרי"ו). מי שכבה נרו ביום כיפור, יחזור וידליקנו במוצאי יום כיפור, ואל יכבנו עוד, אלא יניחנו לדלוק עד גמירא, וגם יקבל עליו שכל ימיו לא יכבה במוצאי יום הכיפורים נרו, לא הוא ולא אחר (כך נמצא במנהגים ישנים). ויש אומרים שיש להציע השולחנות ביום כיפור כמו בשבת (מרדכי ומנהגים), וכן נוהגין. יש שכתבו שנהגו ללבוש בגדים לבנים נקיים ביום כיפור, דוגמת מלאכי השרת, וכן נוהגין ללבוש הקיטל שהוא לבן ונקי, גם הוא בגד מתים, ועל ידי זה לב האדם נכנע ונשבר (דברי עצמו מהגהות מיימוני פרק ז' דשביתת עשור):

א' – נר נשמה:

נהגו להדליק נר לע"נ אביו או אמו או כל קרוב שנפטר במיוחד אם נפטר באותה שנה. שיש להם נחת רוח בו. [לבוש].

וע"כ כשמדליק אומר: הריני מדליק נר זה בבהכ"נ לכבוד יוה"כ לעילוי נשמת אבי או אמו. ובשאר ימות השנה יאמר 'הריני מדליק נר זה לכבוד בהכ"נ לעילוי נשמת אבי או אמי': (כה"ח תרי"א' כז')

– הדלקת נר זה ללא ברכה כלל!

ב' – נר החיים:

– יש שנהגו להדליק נר לכל אחד, (החיים), וי"א רק נשואים. (רמ"א, מ"ב)

– ונוהגין שכל איש גדול או קטן עושין לו נר.

הטעם: לפי שהוא גמר דין כדכתיב "בעשרים וחמש שנה לגלותינו בר"ה בעשור לחדש", ואמרינן פ"ב דערכין (דף י"ב ע"א) איזהו ר"ה שהוא בעשור לחודש זה יוה"כ. [מרדכי]. והכלבו כתב עוד טעם אחר לפי שצריכין לקרות בספר כל היום וכל הלילה תמיד לא יחשו בדברי תפילות ותחנונים שאינם שגורים וידועים שלא מן הכתב וזולת זה לא יראו לקרות בלילות.

ועוד להבדיל על אותו נר במוצאי היום שצריך להבדיל על אור ששבת. [ב"י].

והלבוש כתב הטעם, יבא זה הנר ויכפר על הנשמה שנקראת נר אלהים שנאמר נר אלהים נשמת אדם: (כה"ח ס' תרי"א' כב')

– ונוהגין שכל איש וכו'. ולא הנשים, משום דנר שקול נגד אבריו של אדם לכפר עליהם, והם רמ"ח איברים ורוח ונשמה הרי ר"ן כמנין נר, ר"ל שירחם המקום על כולן. אבל הנשים יש להם איברים יתירות כגון דלת ומפתח, לפיכך נשים אין נוהגות בנרות הללו. [דרשות מהרי"ל ה' עיוה"כ].

ימי האיתנים – ימים נוראים

ובהגה שם כתוב משום דאנשים חייבים רמ"ח מ"ע שבתורה ועוד ב' לאוין שחשובין כמו עשה והן לאו הניתק לעשה ולא הבא מכלל עשה היינו ר"ן עכ"ל. [והב"ד המ"א סק"ג]. וכתב עו"ש המ"א בשם מהרי"ו משום דטעם הנרות שהתורה נגמרה ביוה"כ, (ר"ל דלוחות שניות ניתנו ביוה"כ. לב"ש) שקרויה נר, ואשה לאו בת תורה היא. עכ"ל. וכ"כ א"ר או' ג': (כה"ח ס' תרי' א' כג')

– **מכה טעמים אלו**, נתפשט המנהג בכל הדורות שכל אחד מדליק נר בבית הכנסת, ונשתרבו בזה עוד דברי הגמרא (הוריות יב.) שעל ידי הנר שמדליקים בערב יום הכיפורים יכולים לדעת את מזלו של האדם בשנה הבאה, שבאם לא יכבה הנר במשך כל היום סימן הוא שיאריך ימיו בשנה זו, ולכן יש שנהגו להדליק נרות כמניין הזכרים שבבית. אך בכדי למנוע דאבון לב מאלה אשר נכבה להם הנר מחמת הרוח והיו חוששים לסימן רע ח"ו, הונהג להדליק את הנרות בבית הכנסת וליתנם לשמש שיעמידו במקום שירצה ואיש לא ידע כלל מקום נרו (קיצור שו"ע קלא, ג. שו"ע הרב סעי' ד).

– יש מקומות שמדליקים את הנר בבית, כמו שכתב באלף המגן ונתן סימן לכך: "געזונט זאל מען זיין אין דער היים". [תרגום: בריאים שיהיו בבית]. וכן הוא בסידור 'נהורה שלם' שכתב שיש להדליק הנר בביתו. וכבר כתבו האחרונים כי אין כלל סימן ודאגה וחרדה אם אירע שכבה הנר, כי אין זה מורה לסימן רע כלל.

– **הדלקת נר זה ללא ברכה כלל!**

ג' – **נר הכבוד:**

– נוהגין בכ"מ להרבות נרות וכו'. הוא מנהג קדמון מאד שכן אמר בהגדה דאסתר, שכן אמר המן לאחשורוש **בצומא רבא מדליקין נרות וכו'.** [מחבר"ר א"ב]. (כה"ח ס' תרי' א' יט')

– מצוה גדולה להדליק **נר לכבוד יום הכיפורים.**

דדרשינן 'לקדוש ה' מכובד', זה יוה"כ, וכיון שאין לכבדו באכילה ושתייה, כבדהו בכסות נקיה, ונרות הוה ג"כ כבוד היום, דכתיב "על כן באורים כבדו ה'". [ט"ז סק"ב ויפ"ל ח"ב או' ב' מ"ב או' ט']. (כה"ח תרי' א"כ)

[הדלקת נר זה ללא ברכה כלל! – י"א דוחו נר יום הכיפורים, וא"כ מברכין עליו כדלקמן]

ד' – **נר יום הכיפורים:**

א' – לאחר סעודה המפסקת, תברך האיש **'להדליק נר של יום הכיפורים'**.

ולא תברך שהחיינו, דיוצאים יד חוכה בברכת שהחיינו של כל נדרי.

ואח"כ תדליק את הנרות.

– אם לא הולכת לבית הכנסת, תברך שהחיינו **לאחר הדלקת הנרות וחליצת מנעלים, כיון שבברכת שהחיינו מקבלת את יום הכיפורים.**

[עיין לעיל באריכות בהדלת נרות בער"ה]

– **מניין הנרות, יש דמדלקים נר א', ויש ב' כנרות שבת, ויש ו' כמניין העולים בספר תורה.**

ימי האיתנים – ימים נוראים

ב' – בעניין ההדלקה והברכה בנר יוהכ"פ:

בשו"ע (סי' תרי סע' א) הביא את חילוקי המנהגים האם מברכים על הדלקת נרות כליל יום הכיפורים. ופסק: "יש מי שאומר שמברך על הדלקת נר יום הכיפורים".

כתב בכף החיים (ס"ק יב) "בשו"ע כתב בשם יש מי שאומר, לומר שיש פלוגתא בזה, וכן כתבו כמה אחרונים, שאין לברך משום ספק ברכות להקל, וכן נראה דעת הגר"א. אבל מנהג העולם בכמה מקומות לברך, בין כיום הכיפורים שחל בשבת, בין שחל בחול, כדברי הרמ"א בהגה.

וכבר כתבנו בכמה מקומות, דבמקום מנהג לא אמרינן ספק ברכות להקל".

כן פסק מרן הגר"ע יוסף זיע"א בשו"ת יחווה דעת "לפי מנהג הספרדים ועדות המזרח, יש לברך בערב יום הכפורים להדליק נר של יום הכפורים, ולאחר מכן ידליקו הנרות".

– הרמ"א כתב שמנהג האשכנזים לברך על הדלקת הנרות כליל יום הכיפורים.

ביאר המשנה ברורה (ס"ק ו) "במקום שנוהגים להדליק, שוב ממילא הוא ליה חיובא עליו להדליק משום שלום בית כמו בשבת".

ואלו הם דברי הרדב"ז [אות ו] לבאר את פסק מרן השו"ע היאך מברכים על הדלקת נרות כליל יום הכיפורים שאינה אלא "מנהג".

ויתכן וטעם הברכה נובע מכך שבהדלקה זו מקבלים את קדושת היום, ולכן אין זה "מנהג" בעלמא אלא מעשה שבו מקבלים את קדושת היום וחמשת העינויים בו, המחייב ברכה.

פרק יט' – קודם התקדש היום

– חולצים מנעלי עור קודם ההליכה לבית הכנסת.

– המנהג להתעטף בטלית בתפלת ערבית של ליל יום הכפורים, כדי לעמוד באימה ויראה ולהתפלל בכוונה. (הרדב"ז ח"ד סי' רמד), וכשמתעטף בטלית מבעוד יום קודם שקיעת החמה יש לברך אשר קדשנו במצותיו וציונו להתעטף בציצית. וכן המנהג פשוט.

– אם הגיע זמן צאת הכוכבים [13 דקות וחצי אחר השקיעה בשעות זמניות] אין לו לברך על הטלית. אבל אם התעכב מלהתעטף בציצית עד שהגיע זמן בין השמשות, שהוא תוך י"ג דקות וחצי, המברך יש לו על מה שיסמוך, כי שמא הלכה כדעת הרא"ש שהטלית שעיקרו הוא כסות של יום יש לברך עליו אפילו בלילה, ושמא בין השמשות יום הוא.

– יש אומרים שהנוהגים לבדוק ולהפריד את חוטי הציצית לפני הברכה בכל יום, יבדקו את הציציות בערב שבת, או ערב יום הכיפורים, לפני הכנסת הטלית לנרתיקה, כדי שלא יהיה צורך לבדוק למחרת.

ואמנם מעיקר הדין מותר לבדוק הציציות ולהפרידם זה מזה גם בשבת. ואם יש לו טלית מיוחדת לשבת, טוב שיבדקנה כשמקפלה במוצאי שבת.

ליל יום הכיפורים

פרק א' – יוהכ"פ לילו כיומו

– כתב מרן בשו"ע (ס' תרי"א) – יום הכיפורים לילו כיומו לכל דבר, ומה הם הדברים האסורים בו מלאכה, אכילה, שתיה, רחיצה, סיכה, נעילת הסנדל, תשמיש המטה, ואין חיוב כרת אלא על מלאכה ואכילה ושתיה:
[אבל שאר עינויים לדעת רוב הפוסקים אינם אלא מדרבנן. ולדעת הרמב"ם וסיעתו אסורים הם מן התורה, והעיקר להלכה כדעת רוב הפוסקים].
– כל מלאכה שהייבים עליה בשבת הייבים עליה ביום הכיפורים, וכל שבשבת פטור אבל אסור גם ביום הכיפורים כן, אלא שבשבת זדונו במקילה ויום הכיפורים זדונו בכרת, וכל שאסור לטלטלו בשבת אסור לטלטלו ביום הכיפורים.
[כל איסורי שבות הנוהגים בשבת נוהגים ביום הכפורים, וכל מוקצה שאסור לטלטלו בשבת, אסור לטלטלו ביום הכפורים. ואפילו מוקצה שהחמירו בו יותר ביום טוב, אינו נוהג ביום הכפורים, דיום הכפורים חמיר טובא לאינשי ולא אתו לזוללי ביה].

עיצומו של יום

ביום הכיפורים נשלמו ארבעים יום שלישיים שעשה משה רבינו בהר סיני, ובו ביום נתרצה לו הקדוש ברוך הוא לכפר על מעשה העגל ומסר בידו לוחות שניים וחזר הכבוד לשכון בישראל. לפיכך נתן יום זה לכפרה לישראל לדורות עולם.
וכך אמרו בפרקי דרבי אליעזר. בן בתירא אומר: ארבעים יום עשה משה בהר, דורש בדברי תורה וחוקר באותיותיה, ולאחר ארבעים יום לקח את התורה וירד בעשור לחדש השביעי ביום הכיפורים והנחילה לישראל לחק עולם שנאמר (בענין יום הכיפורים; ויקרא טז): וְהִיְתָה זֹאת לְכֶם לְחֻקֵּת עוֹלָם.
וב'סדר עולם: ירד (משה) בעשירי בתשרי, והוא יום הכפורים, וכשרם שנתרצו לפני המקום וכו' לפיכך הוא יום סליחה וכפרה, עשו אותו זכרון לדורות, שנאמר וְהִיְתָה זֹאת לְכֶם וּגו'.
יום הכיפורים אינו בטל לעולם, שנאמר: וְהִיְתָה זֹאת לְכֶם לְחֻקֵּת עוֹלָם, אפילו כל המועדים עוברים, יום הכיפורים אינו עובר.

ימי האיתנים – ימים נוראים

יום הכיפורים, בו נימול אברהם אבינו עליו השלום (לדעת קצת מן החכמים), ובכל שנה הקדוש ברוך הוא רואה דם בריתו ומכפר על כל עוונות ישראל, ועל כן הוא נתן לדורות למילת ערלת הלב, האוזן והשפתים.

אתה מוציא: 'השטן' בנימטריא שלש מאות ששים וארבע, כמנין ימות החמה חסר אחד. כל ימות השנה יש רשות לשטן להשטין לישראל, חוץ מיום הכיפורים. אמר לו הקדוש ברוך הוא: **אין לך רשות ליגע בהם**, ואף על פי כן לך וראה במה הן עסוקין, כיון שהולך ומוציא אותם כולם בתענית ובתפילה, לבושים לבנים ומעוטפים כמלאכי השרת מיד חוזר בבושה ובכלימה. אמר לו הקב"ה: מה מצאת בבני? אמר לו: הרי הם כמלאכי השרת ואיני יכול ליגע בהם. מיד הקב"ה כובל אותו ומבשר להם: **פלהתי:** (ס' התודעה)

פרק ב' – חמישה עיניים

א' – אכילה ושתייה:

– **האוכל ביום הכפורים כמותבת הגפה, חייב.** והוא פחות מכביצה מעט. ומכל מקום אסור אפילו בכל שהוא.

ואכילה כוללת כל המאכלים הראויים לאכילה, ושתייה כוללת כל המשקים לרבות מים (אף על פי שאינם מזינים).

– **הכל חייבים להתענות ביום הכפורים**, ואף נשים מעוברות ומניקות מתענות ומשלימות. – יולדת תוך שלשה ימים משעת לידתה לא תתענה כלל. ומאכילין אותה פחות פחות מכשיעור.

– יולדת משלשה ימים ועד שבעה, אם אמרה בפירוש שאינה צריכה לאכול, מותר לה להתענות, ואם לא אמרה, מאכילים אותה ביום הכפורים, מכאן ואילך הרי היא ככל אדם. וכל הימים הנזכרים הם מעת לעת, ושלשה ימים הראשונים, היינו שבעים ושתיים שעות, וכן משלשה ועד שבעה, הן מעת לעת כאמור, ואין אומרים בזה מקצת היום ככולו. – המפלת אחר מ' יום להריונה דינה כיוולדת.

– אשה מניקה שהתינוק שלה הולה, ואם תתענה ביוהכ"פ, יכולה לגרום לו חשש סכנה, לא תתענה, ותשתה פחות פחות מכשיעור.

– אם התינוק בריא, המניקה מתענה ומשלימה, אף אם יחסר מעט חלב לתינוק בגלל הצום. ומכל מקום כל מניקה תעשה בחכמה לשתות הרבה חלב בערב יום הכפורים, כדי שלא יחסר מזון התינוק.

– אשה שאחר תענית הפילה את עובריה, ואירע לה כן פעמיים, וכעת היא בהריון, והרופאים אומרים שהפלתה נגרמה על ידי התענית, ומזהירים אותה שלא תצום בעת הריונה, מותרת לאכול ביום הכפורים פחות פחות מכשיעור.

– יולדת שיושבת על המשכר עם חבלי לידה, יכולים לתת לה לאכול ולשתות פחות פחות מכשיעור, כדי שתתחזק ותוכל לסבול חבלי לידה, שזה נכלל במה שאמרו יולדת תוך שלשה ימים מחללים עליה את השבת.

ימי האיתנים – ימים נוראים

– המעוברת ברגע שיש לה צירי לידה, צריכה להתחיל לשתות, שלא תיכנס ללידה במצב של חוסר נוזלים, ויתכן שתשתה בלי הגבלה כדי שתספיק לשתות לפני הלידה. ועדיף לתת לה משקה כזה שמוזן את הגוף, כגון חלב או מיץ ענבים, ולא רק מים. וכן אם מרגישה שהיא צריכה לאכול אוכל, ולא די לה בשתייה בלבד, אפילו הרופא אומר שאינו צריך לאכול, תאכל, ותבא עליה ברכה.

– מעוברת שהריחה מאכל ונשתנו פניה, אף על פי שלא אמרה צריכה אני לאכול, לוחשים לה באזנה שיום הכפורים הוא, אם נתקררה דעתה מוטב, ואם לאו מאכילים אותה עד שתתישב דעתה. ויש אומרים שאם נשתנו פניה אין צריך ללחוש באזנה, אלא נותנים לה מיד.

– חולה שרופא אומר שאם לא יאכל ביום הכפורים אפשר שיכבד עליו חליו ויסתכן, מאכילים אותו.

– החולה שיש בו סכנה, או היולדת תוך ג' ימים שאסור להם לצום, אוכלים פחות פחות מכשיעור, ששיעור האוכלים לחיוב כרת הוא ככותבת הגסה (תמרה גדולה), שהשיעור הוא כשני שלישי ביצה בינונית, שהיא שיעור שמונה עשר דרהם. ולמעשה נוהגים לתת לחולה או ליולדת לאכול כשיעור שלשים גרם לחמניה עם ליפתן (ששוקלים ומכינים אותם מערב יוהכ"פ). והשתיה צריך לשער שיעור מלא לוגמיו, כדי שיסלקנו לצד אחד מפיו, ויראה כמלא לוגמיו. ומשערים הכל לפי מה שהוא אדם, הגדול לפי גדלו והקטן לפי קטנו. והוא פחות מרביעית, ובאדם בינוני השיעור הוא כארבעים גרם. ויפסיק בין אכילה לאכילה כשיעור כדי אכילת פרס, לבל יצטרפו יחדיו. ובין שתיה לשתיה, מן הדין די בשתייה כדי שיעור שתיית רביעית לאדם בינוני, כסתם מרן הש"ע (סי' תריב סעיף י), אבל אם אפשר טוב לשהות בין שתיה לשתיה כדי אכילת פרס, דהיינו כתשע דקות, כמ"ש מרן בש"ע (סי' תריח ס"ח). ונוהגים, שאם מתחיל החולה או היולדת לאכול בבוקר בשעה שמונה, ולקח הפרוסה, ששוקלת שלשים גרם ואכל אותה, יש לו להמתין עד שעה שמונה ועשר דקות, כדי שיתחיל לאכול הפרוסה השניה, ובשעה שמונה ועשרים דקות יאכל הפרוסה השלישית, ובכך אין מצטרפות. ואם אמרו הרופאים שצריך החולה לאכול ולשתות כהרגלו, ולא די בפחות פחות מכשיעור, מאכילים ומשקים אותו כל צרכו.

– חולה או יולדת שאוכלים ביום הכפורים, אינם צריכים לקדש תחלה, אף ביום הכפורים שחל בשבת, כי מעולם לא חייבו חז"ל מצות קידוש ביום הכפורים שהוא יום תענית לכל ישראל.

– חולה או יולדת שאוכלים ביום הכפורים, צריכים להזכיר יעלה ויבוא בברכת המזון. ואומרים: "ביום הכפורים הזה, ביום סליחת העון הזה." ואם חל בשבת מוסיפים גם "רצה והחליצנו". ואם שכחו אינם חוזרים. וכל זה כשאכלו פרוסת של פת שמשקל כל אחד מהן כ-27 גרם. (חזו"ע, ילקו"י)

ימי האיתנים – ימים נוראים

ב' – רחיצה:

– רחיצה אסורה ביום הכפורים בין בחמין ובין בצונן, ואפילו להושיט אצבעו במים אסור.

– אם ידיו מלוכלכות מותר לרחוץ ולהעביר הלכלוך.

– מותר לחטא את ידיו במים וסבון ואלכוהול וכדו', כל שמתכוון לנקות ולשמירה על הבריאות.

– הנוטל ידיו (לתפילה, בית הכסא וכדו') לא יטול כל ידיו, אלא עד סוף קשרי אצבעותיו.

– הנוטל ידיו שחרית כנ"ל, קודם שניגבם בעודם לחות מעבירם על עיניו, דאסור לרחוץ פניו כבכל יום.

– כהן הנוטל ידיו כשעולה לדוכן, נוטל ידיו כרגיל עד סוף פרק הזרוע, דהוי רחיצה לשם מצוה ולא לשם תענוג.

ג' – סיכה:

אסור לסוך אפילו מקצת גופו. אמרו חכמים, סיכה ביום הכפורים הרי היא כשתיה, שנאמר "ותבא במים בקרבו וכשמן בעצמותיו". ואפילו אינו סך אלא להעביר זוהמא, אסור.

– אסור למרוח שמנים ומשחות לשם תענוג, אבל לרפואה מותר.

להתיו בושם שיש בו ריח טוב על הגוף, מותר. דדמי לניקוי הלכלוך דשרי. ויש חולקים דדמי לסיכה.

ד' – נעילת הסנדל:

– נעילת נעלים של עור אסור בין לאנשים ובין לנשים, שאר נעלים אף אם דומים לעור, מותר. (יש שהחמירו בדומה לעור)

– ילדים קטנים פחות מגיל יג' לזכר, ויב' לנקבה, מותרים בנעילת נעלי עור, ומ"מ טוב וראוי לחנכם שינעלו נעלים שאינם של עור.

– מאחר שרבו הנכשלים ללכת בנעלי עור ביום הכפורים, לפיכך צריך לעורר את העם על זה. ומנהגינו להכריז בליל יום הכפורים (לפני "בישיבה של מעלה") שכל מי שבא בנעלי עור לבית הכנסת מבלי ידיעה על חומר האיסור, מתבקש להסיר מיד את נעלי העור מרגליו. ולשון רכה תשבר גרם. (ילקו"י)

– בברכות השחר יש שאין מברכים ברכת "שעשה לי כל צרכי" שנתקנה על לבישת נעלים, ויום הכפורים הרי אסור בנעילת הסנדל.

אולם יש אומרים שצריך לברך ברכה זו גם בימים אלה, שעל מנהגו של עולם הוא מברך. ועוד שרגילים לנעול נעלים שאינם של עור, שמותרים גם בימים אלה, וגם יש שנועלים נעלים של עור במוצאי יום הכפורים עם צאת הכוכבים, לפיכך אפשר לברך ברכה זו גם ביום הכפורים. וכן המנהג.

ה' – תשמיש המיטה:

– יום הכפורים אסור בתשמיש המטה.

– אסור לישן עמה במטה אפילו הוא בבגדו והיא בבגדה, משום סייג וגדר.

ימי האיתנים – ימים נוראים

– נוהגים לאסור אפילו נגיעה באשתו, כאילו היא נדה, בין בלילה בין ביום, ובמקום צורך מותר להושיט לה ביום מידו לידה, או נגיעה שאינה של חיבה, (בימי טהרתה).
– שאר הרחקות נראה שא"צ להחמיר.

פרק ג' – סדר ליל יום הכיפורים

א' – קודם בוא השמש קודם שיתחילו לומר בישיבה של מעלה וכו' יאמר כל אחד ואחד בפ"ע.

לשם יחוד קבה"ו וכו' הריני בא לקיים מ"ע דאו' להתענות ביוה"כ בעשרה לחודש תשרי וגם שלא לעשות מלאכה ביום זה כמ"ש ובעשור לחודש השביעי הזה מקרא קודש יהיה לכם ועניתם את נפשותיכם כל מלאכה לא תעשו. וגם הריני מקבל עלי תוספת יוה"כ להוסיף מחול על הקודש לתקן את שורש כל מצות אלו וגם כל מצות התלויים בהם במקום עליון. ויהי נועם וכו'.

וקודם לזה יאמר מ"ש לעיל סי' תר"ו או' מ"ה יעו"ש.

ב" – כתב רבנו הרש"ש זיע"א המקבל עליו קבלה אחת של התחזקות לכבוד בורא עולם! מובטח לו שיזכה לרחמים בדין!

ג' – מתחילים בפיוט 'לך אלי תשוקתי'.

ויש בו וידוי שניתקן לאמרו קודם השקיעה, כדי שיכנס ליום הכיפורים עם התשובה.

(יש חכמים שציוו שבהלוויתם יקראו החכמים פיוט זה עד הקבורה)

ד' – ענין צום כפור גם כן סיבתו מבוארת שהוא נותן דעת התשובה, והוא היום שירד בו אדון הנביאים בלוחות שניות ובשרם בסליחת הטאם הגדול, והיה היום ההוא לנצח יום תשובה ועבודה גמורה. ולזה נאסרה בו כל הנאה גשמית וכל טורח בתועלת הגוף – רצוני לומר המלאכות – ואין עושים בו רק הוידוים – שיודה בחטאיו וישוב מהם: (מורה נבוכים ח"ג פ' מג')

ה' – "יום הדין"

בספר "הצדיק ר' שלמה" שנכתב על רבי שלמה בלוך, תלמיד החפ"ן חיים מובא בשם רבו החפ"ן חיים משל נפלא להמחיש את פחד יום הדין.

המשל הוא על מעשה אמיתי שאירע בעת מלחמת העולם הראשונה בבחור ישיבה שנתפס ע"י השוטרים. גזרו עליו עונש מות. השוטרים כיוונו כנגדו מכונת ירייה, ובעוד הם מנסים לירות עליו, אירעה תקלה במכונת הירייה, ובמשך רבע שעה ניסו לירות בו ולא הצליחו. בינתיים הצליח הבחור לברוח מהם ולהציל את נפשו, ומרוב הפחד שהיה לו באותה שעה, הלבינו שערותיו.

אמר על כך החפ"ן חיים שסיפור זה הוא משל נפלא עד כמה צריך האדם לפחוד מיום הדין, ולהמחיש בחוש כיצד יהיה ירא וחרד ביום בו יפרטו לפניו את כל מעשיו ומחשבותיו לפרטיהם. (מורשת אבות)

ו- "לפני ה' תטהרו"

"אמר רבי עקיבא: אשריכם ישראל, לפני מי אתם מיטהרין, ומי מטהר אתכם, אביכם שבשמים.

אמר ה' ישמח משה" וצ"ל: אדם שנשפך לו מעט רוטב על מכנסיו והכתימם, לא יצא לרחוב לפני שינסה להעביר את הכתם במעט מים. ואם הוא יוזמן לארוע מכובד הרי שהוא ישפוף את הבגד היטב, עד שהכתם כמעט ולא יראה. אך אם יוזמן לבית המלך, בענין שעבורו הוא חיים או מוות – ודאי ימסור את הבגד למכבסה מעולה, עד שלא ישאר רושם מהכתם כלל וזהו "לפני ה' – תטהרו!" יש לטהר את הלב מכל וכל, לפני שבאים אל המלך! אבל מי יכול לטהר לחלוטין? איה המכבסה שתכבס כך את ליבנו?

הרי לנו בשורה נפלאה: הקדוש ברוך הוא בכבודו ובעצמו מוכן לטהרנו: "כי ביום הזה יכפר עליכם, לטהר אתכם מכל חטאתיכם" הוא עצמו מוכן לטהרנו, כדי שנוכל לבוא לפניו, להתייצב בפניו.

הבה נעשה מאמץ לתיקון המעשים מצידנו, נמסור את ליבנו לבוראנו, והוא ברחמיו יטהרנו.
ז- "הרב כבסני מעוני ומחטאתי טהרני"

הרה"ק ה'עטרת ישועה' מדו"קוב זי"ע סיפר, פעם בהיותי ברחובה של עיר בווינא עיר הבירה, ראיתי האיך שאחד מנקה את הרחובות, ניגשתי אליו ושאלתיו, לשם מה יטרח כבודו כל כך, הרי ממילא בעוד כמה שעות ישוב הרחוב להיות מלוכלך כדאשתקד, ומדוע תיגע לריק, ויענני ה'מנקה', הן אמת שתוך שעות ספורות שוב יתלכלכו הרחובות, אבל, אם לא אנקה אותם תמידים כסידרן, תעלה הזוהמא עד למעלה ראש עד שלא יהא שייך להלך ברחוב...

סיים ה'עטרת ישועה' ואמר, זוהי עבודתינו בימי הטהרה, 'לנקות ולשטוף', ואם יתחיל האדם בחשבונותיו – הן ממילא אשוב לקלקל לבסוף, ומה ארוויח בנקיון עצמי כעת הזאת, אין זו טענה כלל, שהרי אם לא יעמול עתה לנקות עצמו, ליטהר מכל חלאה וזוהמא, הרי הם יציפו אותו עד למעלה ראש ח"ו...

תפילה זכה

נהגו בהרבה תפוצות ישראל שמיד כשבאים לבית הכנסת אחר הסעודה המפסקת וקודם 'כל נדרי', אומרים בכִּנְת הלב את התפילה שמחבר ספר 'חיי אדם' העתיקה מספרי קדמונים, והיא הנקראת 'תפילה זכה'. ונאה תפילה זו לשמה; זכה היא בכל אמריה, ומזככת את לבות אומריה, ומכשרתם לקבל עליהם את יום הכיפורים בקדושה וטהרה ומחילת עוונות: גופה של 'תפילה זכה', שיש בה קבלת הצום בכל חמשת עינויו וגם יש בה פתיחת הלב להרטה ולוידוי. ואולם עיקרה של תפילה זו שבשעת פתיחת הלב בתשובה ובחרטה ובדברי ריצוי לפני המקום ב"ה, היא נותנת בפי השבים דברי סליחה ומחילה בכל חטאות האדם בינו לחברו: פתוח הלב של כל איש ישראל להרטה ולתשובה, ואולם מה רבו המחסומים שמונעים ממנו את הכפרה על רוב עוונותיו. שרוב העוונות –

ימי האיתנים – ימים נוראים

בחטאות שבין אדם לחברו. ועברות שבין אדם לחברו, אין יום הכיפורים מכפר עד שירצה את חברו, היכן ימצא עתה את כל חבריו שבקצוי ארץ כדי לרצותם? והיכן ימצאו חבריו אותו כדי לרצותו על כל מה שחטאו נגדו? – באה תפילה זכה זו ונותנת בפי כל השבים, באשר הם שם, דברי מחילה וסליחה שכל אחד מוחל לחברו בלב שלם, ונטלים מחסומי הכפרה ונפתחים שערי הרחמים בשמים.

וכך הוא נוסח המחילה בתפילה זכה:

להיות שידעתי שכמעט אין צדיק בארץ אשר לא יחטא בין אדם לחברו, בממונו או ' בגופו; במעשה או בדיבור פה. ועל זה דוה לבי בקרבי, כי על חטא שבין אדם לחברו אין יום הכיפורים מכפר, עד שירצה את חברו; ועל זה נשבר לבי בקרבי ורחפו עצמותי, כי אפילו יום המיתה אין מכפר; ולכן אני מפיל תחינתי לפניך, שתרחם עלי ותתנני לחן ולחסד ולרחמים בעיניך ובעיני כל בני אדם.

והנני מוחל במחילה גמורה לכל מי שחטא נגדי, בין בגופי ובין בממוני או שדבר עלי לשון הרע, ואפילו הוצאת שם רע; וכן לכל מי שהזיק לי בגופי או בממוני, ולכל חטאות האדם אשר בין אדם לחברו, חוץ מממון אשר אוכל להוציא על פי דין, וחוץ ממני שחוטא כנגדי ואומר אחטא לו והוא ימחל לי – חוץ מאלו אני מוחל במחילה גמורה, ולא יענש שום אדם בסיבתי. וכשם שאני מוחל לכל אדם, כן תתן את חני בעיני כל אדם שימחלו לי במחילה גמורה.

והנהיגו לומר בקשה זו בחלקה הראשון של 'תפילה זכה' שלפני 'כל נדרי', ואם אין לו שהות – אומרה מיד אחרי סדר 'כל נדרי':

פרק ד' – כל נדרי

א' – פותחים ההיכל, ומוציאים הספר תורה שאומרים עליו כל נדרי. יש מוציאים ספר תורה אחד, יש שלשה, ויש שבעה, ויש עשרה, ויש את כל הספרים שבהיכל.
ב' – מנהג טוב וקדוש לתת הרימונים לילדים שעדיין לא הגיעו למצוות, להניחם על הספר תורה. ויש לו סימוכין בסוד ובמנהגים, ויועיל להם לאריכות ימים ויזכו לכמה בינה ודעת בלימוד התורה הקדושה.

ג' – מנהג ותיקין, שהחזן קודם כל נדרי מכריז ואומר רבותי, תמחלו זה לזה, ויאמרו הקהל "מחלנו". ויש בזה התעוררות סנגוריא במרום על עם ישראל. (עיין במדרש שהבאנו בהלכות ערב יוחכ"פ)

ד' – יזהר מאוד באמירת כל נדרי... (התרת נדרים וקללות).

– אור יום הכיפורים, ותאמין באמירת כל נדרי. ויבקש מחילה על אשר פגם באות פְּרִית, ונדריים, ושבועות, ויכוין שיהא בטל הנדר העליון. ויקרא מאמר התיקונין (דף קמג.) השני; לְזֶה. (מורה באצבע, סימן ט, סעיף רע)

ה' – סגולה מיוחדת מאוד לקנות את מצות הגבהת ספר התורה של כל נדרי, הולכתו לתיבה, ולהחזיק בו באמירת כל נדרי, ובמיוחד את הספר עם ברכת שהחיינו.

ימי האיתנים – ימים נוראים

– סגולה ותיקון לעוון הידוע רח"ל להבק ולנשק את ספרי התורה של כל נדרי בשתי זרועותיו 7 פעמים.

– אווזים ומהבקים ספר התורה בשתי זרועותיו, ולוחשים צקון לחשם לבורא יתברך, ואומרים שהיא עת רצון גדולה מאוד.

– כל אחד מהקהל יתוודה על עוונותיו בשעה שהספר תורה מונח לפנינו, ובפרט בעניין שמירת הברית, וענייני נדרים ושבועות.

ו'– נוסח זה שאומרים קודם כל נדרי 'על דעת המקום וכו' אנו מתירים להתפלל עם העברנים, בשעת הגזרה תקנו.

רשעי הגויים כפו על ישראל בכל מיני יסורים ועינויים קשים, לעבור על דת ולקבל עליהם את דתם שלהם. והיו בישראל רבים שלא יכלו לעמוד בעינויים קשים אלה וקבלו עליהם את דת הנכרים למראית עין בלבד ושמרו בסתר על דת ישראל, איש איש במחבואיו, ולא היו מתודעים איש לרעהו. כיון שבא ליל יום כיפורים, שמו נפשם בכפם, ונתאספו יחדיו למרתפי סתר כדי לקבל עליהם ברוב עם קדושת יום טוב ולבקש על עצמם רחמים מלפני המקום על היותם נראים כעברנים כל השנה. שאין הקדוש ברוך הוא מואם בתפילת הרבים לעולם, אפילו עברנים הם: ועל אותו הזמן ועל אותם העברנים מפני אונסם, תקנו לומר: אנו מתירין להתפלל עם העברנים: נוסח זה נשתמר גם בימינו, מפני שגם עתה באים לבית הכנסת בליל יום הכיפורים, עברנים מכל השנה, ולולא שהתירו את התפילה בצותא אתם על דעת המקום ועל דעת הקהל וכו' היתה צותא זו פוגמת חלילה בתפילותיהם של הצדיקים, שאינם עברנים. ועכשו שמתירים – תפילותיהם של אלה מתעלות עם תפילות כל ישראל, שכולם זרע אברהם יצחק ויעקב, ורצון כולם לעשות רצונו של מקום, ומי מעכב – הגלות מעכבת ופיתויי היצר; עכשו, בשעה שבאים לבית הכנסת להתפלל ומקבלים עליהם כל מצוות היום ומבקשים מחילה על עוונותיהם מכל השנה, שוב נעשים הכל קדושים וטהורים וראויים שתהא תפילתם מתקבלת לפני שומע תפילה.

וענין זה של צרוף פושעי ישראל לתפילות כל ישראל, הוא כצרוף החלבנה בתוך כל סממני הקטורת שבבית המקדש. אמרו חכמים: 'כל תענית שאין בה מפושעי ישראל, אינה תענית; שהרי חלבנה ריחה רע, ומנאה הכתוב עם סממני הקטורת'. 'ללמדנו שלא יקל בעינינו לצרף עמנו באגודת תעניותינו ותפילותינו, את פושעי ישראל שיהיו נמנים עמנו': (ס' התודעה)

ז'– נוהגים לאחר כל נדרי להזכיר נשמות הנפטרים כיון שגם הם נידונים. ונודרים נדבות לע"נ.

– יש נוהגים לומר אזכרה למתים, וקרוביהם נודרים לצדקה לעילוי נשמתם, כי אף המתים צריכים כפרה, וכמו שאמרו בספרי, כפר לעמך ישראל אלו החיים, אשר פדית אלו המתים, מלמד שאף המתים צריכים כפרה. ונכון שלא להרבות בשבח המתים באמירת מנוחה נכונה וכו', ורק בקצרה: המרחם על כל בריותיו וכו'.

פרק ה' – תפילת ערבית

א' – יתפלל ערבית בכונה גדולה ובכבי.

– כל התפללות והתחנות (של יום כפור), יאמר בלב נשפר באמת ובכונה נכונה. (מורה באצבע, סימן ט, סעיף רעה)

ב' – רבנו האר"י ז"ל נהג לבכות הרבה, והיה אומר כי מי שנופלת עליו בכיה רבה מאליו בתפילה, הוא הוראה שנידון באותה שעה למועלה, ונשמנתו הגונה ושלימה.

[עיין לעיל באריכות בעניין הבכיה בתפילות ר"ה]

ג' – יום הכפורים חרדה ילפש בתפללותיו בככיה ולב נשפר, ואף אם נראה בעיניו שעשה איזה דבר בעשרת ימי תשובה, יאמין אמונה שלימה כי הכל באין לפי עצם הטאתיו, וגם כי הוא מעשה קוף בעלמא לפי הסרון ידיעתו באשר פגם, ומעוט השגתו בחכמה האלהית, וגרעון כחו ביראה ודבקות. וכל אשר יבקש, תהיה פונתו גם על בני ביתו, ועל כל מי שהוא משרש נפשו רוחו ונשמנתו והקרוב אל שרשו. (החיד"א – מורה באצבע, סימן ט, סעיף רעא)

ד' – לא יאמר הודוי פעמים שלש כמו שאומרים הקהל. וזו אזהרה שמענו בפרק כל כתבי הקדש מרבנו האר"י זצ"ל. ואני בעניי סדרתי ודוי פשוט כולל רב הדברים שאדם יוש בעקבו, ואני מתחיל לאומרם בשפתחילין להתודות, ובמשך אמירתו הקהל אומרים כל הודוים, ונדפם במשמרת הטהרה שסדרתי (עין פה אחת סימן י"ט). (מורה באצבע, סימן ט, סעיף רעב)

ה' – תפילה נוראה זו יסד רבינו האור החיים הקדוש להתחנן על הגאולה בראש השנה ויום הכיפורים, והיא רצופה תשוקה וגעגועים לחדש האהבה והדביקות בין ישראל לאביהם שבשמים.

תפילה שיסד ה"ה הרב המובהק הכולל החסיד והעניו כמוהר"ר חיים בן עמר, לאומרה בראש השנה בג' תפלות אחר גמר העמידה קודם 'אלהי נצור', וביום כיפור בעוד שהשליח ציבור אומר 'זיעבור ה' על פניו'.

וזו נוסח התפילה:

יהי רצון מלפניך אבינו מלפניו אלהינו ידידות אור נפשנו רוחנו ונשמנתנו, למען בריתך אשר ברת לשלש עשרה מדות שאינן חוזרות ריקם לעולם מלפניך, זכר אהבתנו וחבתנו והשב שכינתך לבית קדשנו ותחזור להשתעשע בנו בימי קדם, כי קשה פרדתך ממנו בפרדת נפשנו מגופנו, המו מעינו וכלתה נפשנו אל גאלת שכינתך ואל מעון קדשך, ולרצונך יי נכספנו. הננו מתחננים ובוכים לפניך יי אב הרחמן על גלות השכינה – הושיעה יי שכינתך, ודבק נפשנו באהבתך הנעימה והערבה על נפשנו ורוחנו ונשמנתנו, ויעיל מלפניו בהיכליה.

ו- אחר ערבית יאמר עם הקהל ד' מזמורים הראשונים שפתהלים, כי סודם גדול מאד להנצל מקרי, ומוב שלא לומר שום פסוק או פונה לענין זה, שמא חס ושלום בהיותו פגום לא יעשו דבריו פרות, ואדרבא יתגרה בו חס ושלום, לכן יקים בתוך עמי אנכי יושב, ודי בזה. (מורה באצבע, סימן ט, סעיף רעג)

ימי האיתנים – ימים נוראים

– בליל יוה"כ נוהגין לקרות אחר כל סדר תפלת ערבית ד' מזמורים הראשונים שבספר תהלים והם מן אשרי. ולמה רגשו. מזמור לדוד. למנצח בנגינות עד לבטח. וסגולתם היא כי יש בהם י"ש תיבות (עם ד' מזמורים) כמנין קרי ומי שקורא אותם ומכוין בהם לא יראה קרי בליל יוה"כ ההוא.

גם ר"ת וס"ת של ד' מזמורים האלו הם בגי' קל"א ויכוין כי קל"א הם בני' סמאל וסגולתם להעבירו מעליו. (שער הכוונ' דף ק' ע"א). והגם כי הר"ת וס"ת אינם אלא קכ"ז כתב מהרש"ו שם בהגהות שער הכוונ' אפשר שהוא מונה א' מאשרי וה' מהאיש והם קל"א או אם נמנה גם ד' מזמורים עצמם והכולל לכולם ויהיה ה' וקכ"ז הרי קל"א יעו"ש. וכ"ה בס' פע"ח שער כ"ז פ"ב. ועיין עוד לעיל סי' תקפ"ב או' טו"ב מה שיש לומר עוד אחר התפלה יעו"ש: ז' – אומרים כל הקהל יחד מזמור כ"ד בתהילים, 'לדוד מזמור לה' הארץ ומלואה', במיתון ובכוונה.

וכתבו בשם האר"י ז"ל שהוא סגולה שלא יחסרו מזונותיו כל השנה כולה.

פרק ו' – הנהגות בליל יוה"כ"פ

– לאחר התפילה טוב ללמוד משניות מסכת "יומא" העוסקת בענייני יום כיפור וכו'.
– טוב לקרא תהילים בלילה וביום.
– נכון לומר אחר ערבית (ש'ל יום כפור) ספר תהלים פלו'. ויאמר בין ספר לספר פזמוני שבועה פורתי ברית כמו שאומרים באור הושענא רבה מפ'ש. (מורה באצבע, סימן ט, סעיף רעד)
– אחר כך אם יכול ילמוד האדרא זוטא. בשבת תגבר עליו השנה ביותר, יאמר סדר קריאת שמע בכונה, ובעודו מעטף בטלית גדול ישכב מעטף וגם בקצת בגדיו, ואם יוכל, יהיו רגליו מגולות כשהוא ישן וטוב לו. (מורה באצבע, סימן ט, סעיף רעה-רעו)
– עניין גדול וחשוב להיות ער בזמן הצות ליל יום כיפור ולעסוק בתורה.
– נוהגין ללון בבהכ"נ וכו'. וכן היה מנהג האר"י ז"ל להיות ניעור כל ליל יוה"כ ועוסק בתורה כמ"ש בשער הכוונ' שם.

והלבוש כתב שבזה"ז שאנחנו נוהגין להתפלל ולומר סליחות ותחנונים כל היום יותר הגון שילך לישן בביתו על מטתו כדי שישן שינת קבע ויוכל להתפלל ולהתחנן למחר ביום בכונה שלימה יעו"ש. והב"ד מ"א ס"ק י"א. ר"ז או' י"ח. מ"ב או' י"ד.

והשו"ג או' י"ב כתב דמנהגו לשכב בביהכ"נ בלילה הזה ולקרות ס' תהלים כולו ומס' יומא ובזהר באדרא רבא ולישן בחצי הלילה מעט מתוך ד"ת להגן מטומאת קרי יעו"ש.

וכ"כ החיד"א בס' מו"ב או' רע"ד דנכון לומר אחר ערבית ספר תהלים כולו ויאמר בין ספר לספר פזמוני ז' כורתי ברית כמו שאומרים באור הושענא רבא ממש ואחר כך אם יכול ילמוד האדרא זוטא עכ"ל. והיינו שישתדל להיות לומר עד קרוב לחצות וקודם חצות כמו רביע שעה יאמר סדר ק"ש על המטה כמו שאר הלילות כמבואר במקומו ואח"כ בהגיע

ימי האיתנים – ימים נוראים

הצות יאמר ברכות השחר כנהוג ואח"כ פתיחת אליהו הנביא וגם ילמוד איזה דבר ואח"כ ישן כדי שיוכל להתפלל ביום בכוונה.

ואם לא יוכל לעשות סדר זה בתחלת הלילה יעשה אחר הצות ורק שישתדל עד מאד להיות ניעור בנקודת הצות ממש יותר משאר הלילות, יען כי קדושתו גדלה עד מאד וגם כי הוא בחי פנימיות לכל מה שנעשה מר"ה עד היום בידוע ליח"ן.

וע"כ גם מי שאינו יכול להיות ניעור לא בחצי לילה ראשונה ולא באחרונה מחמת איזה סיבה או כנון החזנים לפחות יהיה נזהר להיות ניעור בנקודת הצות ויאמר ברה"ש ופתיחת אליהו הנביא ומשנה של מס' יומא וספר א' של תהלים עם היחי רצון תחלה וסוף וחוזר לישן. ועיין לעיל סי' רל"ח או' ג'. (כה"ח)

– ויש נהגו לבקש בקשה זו:

ירמ"ה או"א לטהר מערכי רעיוננו וכו'. (כלבו).

ואעפ"י שלא נהגו לומר אותה בקשה טוב לאומרה בלחש. ב"י. עט"ז.

ונזהגין לומר ביוה"כ כל תהלים עד גמירא ואומרים קודם תהלים יה"ר כידוע ומצוי אותו יה"ר בארצנו. עט"ז. (כה"ח נו')

פרק ז' – הרואה קרי בליל יוה"כ

– הרואה קרי בליל יוה"כ ידאג כל השנה. שמראים לו שלא קבלו תעניתו והשביעוהו במה שבידו להשביעו כעבד שמוזג כוס לרבו ושופך לו הקיתון על פניו. [טור. לביש. ר"ז או' ב'].

– ידאג כל השנה. איתא בספרים דעיקר תיקון למי שנכשל בזה ח"ו שיתחזק מכאן ולהבא בימי חייו בלימוד התורה וזכות התורה תגין עליו.

וכדאיתא במדרש תנחומא אם חטא אדם ונתחייב מיתה לשמים מה יעשה ויחיה אם למוד לשנות פ' אחד ישנה שני פרקים, ואם למוד לשנות דף א' ישנה שני דפים. ואם אינו יודע ללמוד יתעסק עכ"פ במידת הצדקה וחסד ויחיה, כמ"ש רודף צדקה וחסד ימצא חיים צדקה וכבוד עי"ש במדרש.

ועיקר לימוד התורה יהיה ע"מ לקיים, דהלומד ואינו מקיים נוח לו שלא נברא כמו שאחז"ל וגם לא יהיה בכחה להגין ח"ו. מ"ב אות ג' ועיין ק"נ על הרא"ש פ' בתרא דיומא סי' כ"א שהביא תיקון וברכת היראה אם עלתה לו שנה יעו"ש. ועוד עיין תיקון לזה בס' מו"ב בקו' יוסף בסדר סי' א' ובס' מל"ח סי' כ"ח וביפ"ל ח"ב סי' א' דשאר ספרים יעו"ש: ולכן אכתוב גם אני הדל מה שנראה לי בס"ד.

והוא כי פשוט כי באותו היום יחזור בתשו' שלימא על חטא שבא לידו. ובמוצאי יוה"כ יטבול תיכף אם אפשר. ויעשה פדיון כמנין אותיות שמו ויתן לעניים ירא שמים. ויקבל עליו בפני עשרה כי בתשלום השנה החיא יאמר נשמת כל חי בפני עשרה. ובכל שבוע יגמור התהילים דהיינו ביום א' ספר ראשון וביום שני ספר שני וכו' וספר ה' יחלוק לג' חלקים לג' ימים כנודע. ואמירת תהילים תהיה בכוונה ובלתי הפסק דיבור כלל. ובכל ליל ער"ח יעשה תיקון

ימי האיתנים – ימים נוראים

כרת דהיינו שילמוד מתחלת הלילה עד סופה בלי הפסק דיבור. ויתענה באותי יום בכל ער"ח. ואם אפשר יש לעשות תיקון כרת בכל ליל ששי. ויקבע עתים לתורה באיזה שעות ביום ובלילה ובפרט בשבתות ויו"ט ואם הוא חכם יוסיף בלימודו. ואם אפשר יש ללמוד בכל יום י"ח פרקי משנה על הסדר.

וכבר נודע כי כל אדם צריך להתפלל בכוונה מילה במילה ובפרט כשמוציא השם בפיו. וכן בברכות הנהנין בכוונה וישיב הדעת וישיב אל ה' וירחמהו וכו' וזהו חוץ מתיקון שז"ל הנהוג שצריך לעשות בכל זמן כמ"ש לעיל סי' ר"מ יעו"ש: (כה"ח שם א' יא')

– ואם עלתה לו שנה, מובטח לו שהוא בן עוה"ב. ויראה זרע ויארץ ימים ושודאי יש לו הרבה זכיות שהגיניו עליו. (טור).

ומ"ש הלבוש כבר השיגו המ"א וא"ר וזוטא וברכ"י ושאר האחרונים שהוא נגד הגמ' יעו"ש. ועיין מה שכתבתי בזה בסה"ק חיים עד העולם לסיום מס' יומא יעו"ש: (כה"ח יב')

פרק א' – השכמת הבוקר

א' – ישכים באשמורת ויטול ידיו במהרה עד קשרי אצבעותיו.
– וישכם אברהם בבוקר" איתא בספה"ק שיש חמשה ימים בשנה שצריך לקום בהשכמה יותר מכל השנה, והדבר נרמז במילה אברה"ם, בסופי התיבות של ימים אלו:
א' – הושענא רבא, ב' – תשעה באב, ר' – יום כיפור, ה' – ראש השנה, ס' – פורים.
[מט"מ סימן תתקנ"ה. א"ר אות ג' שע"ת].
ב' – כתב הגאון החיד"א זיע"א – פארי יקום [פיום פפור] וילמוד תהלים.
ואם הושיש שבאשר יאמרו הקהל קריאת שמע יעבר זמנה, יאמרנה ביהיד קדם שיתחיל הזמירות בכונה שלימה. (מורה באצבע, סימן ט, סעיף רעז)
ג' – מנהג קדום לומר סדר 'כתר מלכות'. קודם התפילה.
– קודם התפילה ישתדל מאוד לומר דברי הזוה"ק 'אמר ר' שמעון ארמית וכו', וכן נוסח רבון עלמא יהא רעוא וכו', הנזכר בבא"ה, ויועיל לו מאוד לקבלת התפלה, וייחשב לו כאילו כיוון בכל הכוונות הראויות לכיון בתפילות.
– פיוט ארון עולם רבו שבהיו ומעלותיו, וטוב מאוד לאמרו בכל יום קודם תפילת שחרית ובפרט ביום הכיפורים, ובשם ר' שרירא גאון כתבו שהאזמרו תפלתו נשמעת, ואין שטן מקטרג על תפילתו, ואויביו נופלים לפניו, ויצר הרע משלים איתו, ואין לו שטן ופגע רע בראש השנה ויום הכיפורים בתפילתו.

פרק ב' – תפילת שחרית

א' – בעשרת ימי תשובה מוסיפים בשחרית, קודם ה' מלך, פעמיים 'ה' הוא האלוקים, סה"כ ד' פעמים.
הטעם: כיון שימים אלו הם ימי כפרה לכפר על מעשה העגל דוגמת אליהו הנביא שהודיע לכולם שה' דווקא הוא האלוקים. ועוד, שהם ימי הדין ולמתק את הדינים. (תקפב' אות יג')
ב' – מראש השנה עד יום הכיפורים נקצבים מזונותיו ופרנסתו של אדם, ולכן יזהר ביום הזה יותר מכל יום לכיון בפסוק 'פותח את ידי'.

ימי האיתנים – ימים נוראים

ג' – יזהר לומר 'שירת הים' בכונה עצומה, ויכוין בדעתו כאילו עומד עתה על שפת ים סוף, דבמדרש אמרו שמוחלים לו על עוונותיו ונעשה כבריה חדשה, ואותה אנו מבקשים כהיום הזה.

ד' – יכוין וידקדק ביותר 'בקריאת שמע' דאיכא בירושלמי ובזוה"ק שמכפר על מה שעבר מעשרת הדיברות, וטוב ביותר לכוין בזה ביום הדין. ועוד דמאריכים ימיו וקורעים גזר דינו וכו' למכוין בקריאת שמע.
ה' – עושה השלום:

בשמונה עשרה ובקדיש "תתקבל" בלבד אומרים "השלום", כיוון שהמלאך הסופר הכותב את בני ישראל בספר החיים, גימטריית שמו היא 381. וכן "השלום" בגימטרייה 381, ואם שכח אין צריך לחזור. (ילקו"י עמ' קנא').

ו' – בברכת הכהנים סגולה לברכה במעשי ידי שיימנה את תיבות הברכה בפרקי אצבעותיו. ט"ו תיבות כנגד ט"ו פרקי אצבעות יד ימין.

– סגולה לפרנסה שיבקש מהכהן המברך שיכוין עליו בזיחונך'.

ז' – מותר לקהל לומר בלחש עם שליח הציבור את חזרת תפילת שמונה עשרה, ואף להזכיר שם ה' שבטופס הברכות כיוון שזה דרך תחינה. ורק בחתימת הברכה ישתקו ויענו לשליח הציבור. (ילקו"י עמ' קסא')

ח' – כתב מרן בשו"ע (תקפ"ד) – אין אומרים הלל בראש השנה ויום הכפורים. לפי שהם ימים נוראים, ויראה ופחד ונועדו לתשובה, ולא ימי שמחה יתרה.

אבל אין צריך לדלג ההלל כשקורא פרקים אלה בדרך קריאתו בתהלים. (ילקו"י)

[עייין לעיל באריכות בעניין ההלל, בשחרית לר"ה]

ט' – "על הטא שהטאנו לפניך בקלות ראש"

סיפר הרב יהודה יוספי שליט"א, כי פעם אחת, כשהתפלל בבית הכנסת, באמצע חזרת הש"ץ, ראה את אחד המתפללים משוחח בטלפון ניד... נגש אליו הרב יוספי, ושאלו: "אמור לי, עם מי דברת, דברת עם ראש הממשלה?" השיב לו האיש: "לא!" "אולי עם שר הבטחון?" – המשיך הרב. אמר לו: "לא!" והרב בשלו: "שר הפנים, לפחות?!" "גם כן לא!" ענה המתפלל. והרב לא הרפה: "אז אמר נא, מי זה היה?!" השיב האיש: "לא חשוב..." אמר לו הרב יוספי: "זה לא חשוב, אבל הקדוש ברוך הוא, עוד פחות חשוב..." (ומתוק האור)

– "על הטא שהטאנו לפניך בשיקור עיין"

פעם אחת נגש אחד מבחורי הישיבה בכפר חסידים אל רבי אליהו לופיאן זצ"ל, המשגיח בישיבה, ובקש ממנו רשות לנסוע לחתונה משפחתית. שאלו רבי אליהו לופיאן: "איזה סוג אנשים יהיו שם?" השיב התלמיד: "הם דתיים כאלה..." שאל אותו המשגיח: "האם החתונה תהיה מערבת?" אמר התלמיד: "כן" שאלו רבי אליהו: "ואתה לא פוחד? האם אינך חושש על עצמך?" "לא" השיב התלמיד, "אני מתכוון לשבת בשלחן נפרד עם הורי, ומלבד זאת אני אדם חזק והדבר לא יזיק לי..." "הודעו רבי אליהו ואמר לו: "ראה אני כבר בן למעלה משמונים שנה, ועיור בעיין אחת, ולמרות זאת כאשר אני הולך ברחוב אני מתמלא בפחד

ימי האיתנים – ימים נוראים

נורא שמא אכשל חלילה וחם בראיה אסורה!... ואלו אתה בחור צעיר כבן שמונה עשרה, ששתי עיניו רואות היטב... אינך מפחד על עצמך? איך הינך מסוגל לומר שאתה מספיק חזק והענין לא יזיק לך??... ". (ומתוך האור)

פרק ג' – מכירת המצוות ופתיחת ההיכל

– יש להזהר בעת מכירת המצוות, פתיחת ההיכל, הקמת ספר תורה, והעליות, שלא ישיח שיחה בטלה.

וטוב שיעיין באיזה ספר בשעת המכירות. ומן הראוי שהגבאים האחראים, לא יאריכו להכביד על הצבור במכירת המצוות בזמן ממושך ביום הקדוש הזה. (ילקו"י)

– מותר למכור העליות בשבת וז'ג, ואין בזה משום איסור מקח וממכר, וכן מותר לערוך מגביות בימים הנוראים, ובשאר שבתות, לטובת מוסדות תורה וישיבות קדושות, שהכל לצורך מצוה הם. (ילקו"י)

– בעת פתיחת ההיכל יש שנהגו לומר י"ג מדות בטעמי המקרא ג' פעמים, ויש מפקפקים על זה שאין לומר י"ג מדות ביו"ט. ושב ואל תעשה עדיף. אבל ביום הכפורים אומרים בפתיחת ההיכל שלש עשרה מדות שלש פעמים. (ילקו"י)

– בשעת פתיחת ההיכל יאמרו יהי ה' אלהינו עמנו, ובשבת מתחילים אתה הראת לדעת, וכן יאמרו בריך שמי, וי"ב פעמים לעולם ה' דברך נצב בשמים, עם יהי רצון שמויחד לר"ה. (ילקו"י)

פרק ד' – קריאת התורה

א' – מוציאים שני ספרי תורה, ובראשון קוראים ששה בפרשת אחרי מות, ואם חל בשבת, קוראים בו שבעה.

והמפטיר קורא בספר השני בפרשת פינחס, ובעשור לחודש השביעי הזה. ומפטיר בישעיה (נז) סולו סולו פנו דרך. והותם בסוף ברכות ההפטרה, בא"י מלך מוחל וסולח לעונות עמו ישראל וכו' מלך על כל הארץ מקדש ישראל ויום הכפורים.

ב' – והטעם שקורין אחרי מות, לפי שבתוכו עבודת היום. וטעם ההפטרה מפני שכתוב בה ענין תשו' ותענית וכתוב בה ולקדוש ה' מכובד ודרשינן זה יוה"כ. ב"י. לבוש.

ובזוה"ק פ' אחרי דף נ"ו עב איתא ועוד פרשתא דבני אהרן ביומא דכפורי קרינן לה למחוי כפרה לחוביהון דישראל. אמר קב"ה אתעסקו במיתתהון דצדיקייא אלין ויתחשב לכו כאלו אתון מקרבין קרבנין בהאי יומא לכפרא עלייכו וכו' יעו"ש:

ג' – נכון שכל אדם ירא ה' ישתדל שתהיה לו עלייה לספר תורה באחד מן הימים הנוראים, ואפילו בדמים יקרים. דמצוה גדולה לעלות לתורה ביום הכיפורים.

ובמקומות שמוכרים יקנה אותה בדמים כפי יכולתו, ואדרבא יש עילוי יותר במצוה שבאה אליו בדמים ממצוה שבאה אליו בחינם אין כסף. (מטה אפרים – מ"ב, כה"ח א' כג')

ימי האיתנים – ימים נוראים

– ומ"מ כבר כתבנו במקום אחר שלא יתקוטט אדם ח"ו על שום מצוה, ולא יאנה את חבירו ולא לצערו אפי' אם יודע בו שיצטער בלבו, ואפי' אם רוצה לעשות עילוי לאביו ולאמו כגון במשלים או במפטיר שהשתיקה שלא לאנות אחרים זהו העילוי שיהיה לאו"א, וכמו שאז"ל מילא בסלע משתוקא בתרין. (כה"ח א' כג')

ד' – כתב הגאון חיד"א – וְשִׁתְּדֵל לְכַפּוֹת בְּקִרְיַת סֶפֶר תּוֹרַה בְּפִרְשֵׁי אַחֲרֵי מוֹת, וְלִהְצַטְעַר עַל מַתַּת נְדָב וְאַבְיָהוּא, וְטוֹב לוֹ מְאֹד, כְּמִ"ש בְּזוֹהַר הַקְּדוּשׁ (ח"ג נ"ז ע"ב). (מו"ר ב' אצ"ע, סימן ט, סעיף רפ')

– כתב ה'מגן אברהם' (תרכ"א) 'בשעת קריאת התורה בשחרית בפרשת אחרי מות המדברת על פטירתם של שני בני אהרון הכהן הקדושים, כתוב בזוה"ק מי שמוריד דמעות באותו רגע ומצטער על פטירת הצדיקים, הקב"ה מכריז עליו "זמר עונך וחטאתך תכופר", ומבטיח הזוהר שלא ימותו ילדיו בחייו, וגם הוא עצמו יאריך ימים ושנים, "יראה זרע יאריך ימים". ומה שכתב הזוהר "יראה זרע" משמע שזה סגולה גם להיפקד בזרע של קיימא.

ה' – נהגו לידור צדקות ביוה"כ וכו'. ולכן נקרא יוה"כ בלשון רבים ר"ל לחיים ולמתים. מהרי"ו. ד"מ אות ה' ר"ז או י"ד:

– נהגו לידור צדקות ביוה"כ וכו'. והעולם נהגו כן אפי' בשאר זמני ושבת כשמזכירין נשמותיהם של קרוביהן. וכן מבואר ממ"ש בזוהר פ' תרומה דף קל"ה ע"א יעו"ש. יפ"ל ח"ה או' ב' ועיין לעיל סי' רפ"ב או ע"ב:

– דהמתים ג"כ יש להם כפרה ביוה"כ. כ"כ המרדכי מה שהורגלו לידור צדקה ביוה"כ עבור המתים יש להביא ראיה מספרא דתניא בפ' עגלה ערופה כפר לעמך ישראל אלו החיים אשר פדית אלו המתים מלמד שהמתים צריכין כפרה ע"כ.

וכתב הרוקח מה שפוסקין צדקה בעבור המתים ביוה"כ יש להם אסמכתא שכתוב בסוף פ' תצוה הכיפורים אחת בשנה יכפר וסמיך ליה ונתנו איש כופר נפשו לה' ומה מועיל למת שהחי נותן צדקה בעבורו אלא ה' בוחן לבות החיים והמתים ואם אותו המת בחיים היה נותן צדקה ואם היה עני אותו המת אך לבו כטוב היה נותן אם היה לו ואז תועיל לו קצת כי החי יכול לבקש להקל דין המת כדוד על אבשלום וכרבי יוחנן על אחר אבל אם נתן בעבור רשע אין מועיל ונותנין לכבוד המתים שהצדיקים מליצים על צאצאיהם ע"כ. ב"י. ט"ז סק"ד. מ"א סק"ו. ומ"ש אבל אם נתן בעבור רשע אין מועיל כתב הא"א או' ו' דאם התוודה קודם מיתה י"ל יש לו כפרה וכצדיק חשוב עכ"ל. והב"ד מ"ב או' י"ט וכתב ומסתברא דאם הבן נותן בעד אביו בכל גוונא מועיל להקל דינו דברא מזכה אבא: (כה"ח תרכ"א א' לה')

פרק ה' – תפילת מוסף וסדר העבודה

כתב רבנו האר"י זיע"א – בתפילת מוסף בעת אמירת קדושת כתר במילת "איה" יכוין שה' יתברך יתן לו אחת ממשאלותיו (עושר גדול או רוח הקודש או בנים צדיקים); ובודאי שיענו לו מן השמים ויזכה לזה, וכן יכוין על אותה משאלה במוסף של יום הכיפורים, ובנעילה. [כן הובא בחמדת ימים]

בשם צדיקים מוכא דיבקש בנים צדיקים דכולל הכל!.

– ידקדק ויבין את מה שקוראים *בסדר עבודת כהן גדול. כי רבו סודותיה ומעלותיה.
– כתב הגאון חיד"א – יתאמץ בסדר עבודה להבין מה שמוציא מפיו. ויפגע מאד שבעונותינו חסרנו כל. (מורה באצבע, סימן ט, סעיף רעט)
– "לא יצטרכו עמך בית ישראל זה לזה ולא לעם אחר"...

בביתו של הרה"ק רבי פנחס מבורשא, בנו של הרה"ק רבי ברוך מוויז'ניץ, שררה תדיר עניות ודחקות רבה, יען כי כל כסף שמצא את דרכו אליו עבר בהזדמנות הראשונה לצדקה ולא השאיר לעצמו מאומה. משכך, יאה ונאה היא האמרה הבאה שהובאה בשמו: השמן – אמר הרה"ק מבורשא – מביא לפני בית הדין של מעלה יהודי חוטא ומבקש להענישו. מה עושה המליץ שאין ביכולתו להכחיש שאכן הראשון הטא? הולך ומביא הוא יהודי אחר, גרוע יותר מהחוטא הראשון וטוען בפני בית דין של מעלה שלא ראוי לקרוא לראשון חוטא, שהרי יחסית לשני – הרי הוא צדיק. לאחר מכן הוא מביא יהודים נוספים שכל אחד גרוע יותר מחברו וכך פוטר אחד – אחד מדין שמים. כאשר הוא מגיע ליהודי החוטא שבכולם, הרי הוא מעמיד אותו לעומת גוי כלשהו, ויהודי לעומת גוי בוודאי הינו צדיק. כך מציל המליץ בשמי רום יהודים מדין של מעלה. סיים הרה"ק מבורשא לבאר על פי זה תפילתו של הכהן הגדול ביום הכיפורים: "לא יצטרכו עמך בית ישראל זה לזה ולא לעם אחר"... (במחשבה תחילה)

פרק ו' – י' בתשרי – 'זכור ימות עולם'

– בשנת ב' מט', בעצם היום הזה נימול אברהם אבינו ע"ה. (פדר"א כט')
– בשנת ב' פו', בבין הערבים נעקד יצחק אבינו ע"ה. (אחרונים בשם פדר"א, ולא נמצא)
– בשנת ג' פז, זכריה בן יהוידע הכהן הוכיח את העם על עוונתם את ה' ושבת ויום הכיפורים היה. (ירושלמי תענית ד' ה').

וירגמוהו בעזרת הכהנים במצות המלך יואש, ודמו תסס רנב' שנה עד חורבן הבית. (קהלת רבה ג' כ')

– בשנת ג' תתפב', נעקד על קידוש ה' התנא רבי עקיבא בן יוסף, ונולד רבי יהודה הנשיא. בכה"ח (ס' תקפ' א' טו') הביא דמשמע בטור דר"ע מת בה' בתשרי, אמנם בילקוט משלי ס' ט' רמז תתקמט' מבואר שר"ע מת בערב יוהכ"פ שהוא בט' בתשרי.

– בשנת ג' תתפב', נעקד על קידוש ה' ר' אלעזר בן שמוע. (אוצר המדרשים ע' 443)

פרק ז' – הנהגות ביום הכיפורים

– נוהגים לקרוא בספר יחזקאל (ד' פרקים מ' – מג'). בנבואה היקרה על תכנית בנית בנין בית המקדש השלישי, כי כהיום הזה בתקופת חורבן בית ראשון התנבא יחזקאל הנביא על בניין הבית השלישי כאמור שם, שנתנבא יחזקאל המע"ה על בית שלישי ביוה"כ עצמו דכתיב בראש השנה בעשור לחודש והיינו ר"ה דיובל וארוז"ל במדרש א"ל הקב"ה ליחזקאל הע"ה ילמדו ישראל נבואה שלך על צורת הבית ומעלה אני עליהם כאלו עומקים בבנינו ע"כ. [בן א"ח פ' וילך אות כ"א. ועיין לעיל סי' תכ"ט או' ו']. (כה"ח)

– יש הקוראים תוכחות של האבן עזרא ועוד.

– מצוה ללמוד ביוה"כ משניות מס' יומא עם פירושיהן ששם מוזכר עבודת יוה"כ. גם נכון ללמוד בסוף יומא מאמרים המדברים ממעלות התשובה. [של"ה דף רכ"ע ע"א. א"ר או' א' ר"ז סימן תרכ"א או' ט"ז]: (כה"ח)

פרק ח' – תפילת מנחה

א' – במנחה של יום הכפורים מנהגינו להתחיל בפרשת העקדה. ומתעטפים בטלית בברכה, אלא אם כן מתחילים מנחה תוך חצי שעה מסיום המוסף והסליחות, שאז אינו מברך.

– נוהגים לומר פרשת העקידה, ורבונו של עולם שלאחריה, עד אזכור והארץ אזכור. – אחר פרשת העקידה מתחילים למנצח על הגיתית לבני קורה מזמור וכו'. ואומרים אשרי ובה לציון.

ב' – יזחר מאוד בתפילת המנחה, שהרי זו שעת רצון גדולה כי היא תפלה ראשונה שהתפלל אדם הראשון, ובה נענה משה רבנו במדבר והשיב החרון אף שנגרם במעשה העגל, ואלהיו בהר הכרמל, ודניאל בהיותו בגולה בבבל, ועזרא הסופר עם אנשי הגולה, וכן בכל הדורות והתעניות כולם.

– כתב הגאון חיד"א – בַּתְּפִלַּת מְנַחָה וְנִעְיְלָה בְּשָׁנָם שְׁתֵּשׁ פָּחוּ מִהַתְעַנֵּית וּמִכָּל הַצַּעַר הַגָּדוֹל שֶׁנֶּצְטַעַר עַל קִצּוּרוֹ בְּעִבּוּדָתוֹ וְתַפְרָה, יֵאָזֵר הַיּוֹלֵד, כִּי הַשְּׁעָה הַזֹּהֲרָה. וְיִתְעוֹרֵר וְיִתְאַמֵּץ וְיִתְפַּלֵּל לַה' שְׂיַעֲזְרֵהוּ עַל דְּבַר כְּבוֹד שְׁמוֹ, וְיִתֵּן לוֹ פֶּחַ לְעִמּוּד עַל הַמְשַׁמֶּרֶת, וְלֹא יִמְנַע טוֹב לְהוֹלְכִים בְּתַמִּים. (מורה באצבע, סימן ט, סעיף רפא)

ג' – מוציאים ספר תורה וקוראים בו שלשה בפרשת העריות (ויקרא יח. א) עד סוף הפרשה. – השלישי העולה לתורה הוא המפטיר, ולא יאמר קדיש בין קריאת ספר תורה להפטרה, אלא יאמרנו אחר ברכות ההפטרה.

– השלישי מפטיר ביונה, ומסיים בפסוקי מי אל כמוך (מיכה ז יח-כ), ומברך לפני ההפטרה ולאחריה כדרך שמברך בשחרית.

ד' – וקורין שלשה בפ' עריות וכו'. ומעמא לפי שנפשו של אדם מתאוה להם וצריך לקדש עצמו מהן.

ימי האיתנים – ימים נוראים

ובתשׁו' הגאונים מפני שיוה"כ אין מתכפרים בו עונות עד שיחזרו בתשׁו' וכיון דלא מכפר יוה"כ אלא בתשובת עמו לפיכך קרינן בעריות שאם ה"ו יש בר ישראל שפרץ בעריות או בנדה כיון שקורין לפניו זוכר עבירות שבאתה לידו וחוזר בתשׁו' כדי שיתכפר לו אותו עון. והתו' פ' בני העיר כתבו הטעם שאנו מבקשים שגם הקב"ה לא יגלה ערותינו. מט"מ סימן תתע"ח. א"ר או' ג': (כה"ה)

ה' – נהגו לקנות הפטרת יונה הנביא כסגולה לעשירות כיונה הנביא.

– במנחה של יום הכיפורים קוראים כל בית ישראל הפטרת יונה (פרק א'), שממנה ניתן ללמוד לקח שאין ביכולתו של האדם לברוח מאת ה' אם עבר על צויו, וכמו שאמר דוד המלך ע"ה (תהילים קל"ט) "אָנָה אֵלֶּךָ מְרוּחָךָ וְאָנָה מִפְּנֵיךָ אֶבְרָח". ועוד כדי לעורר את העם בתשובה כדוגמת אנשי נינוה שנושעו רק ע"י תשובה. (מטה משה סי' תתע"ט, הובא בכף החיים סי' תרכ"ב אות י"א)

אמרו רבותינו ז"ל (ירושלמי סוכה ה, א) כי יונה בן אמיתי מעולי רגלים היה, ומכיוון שנכנס לשמחת בית השואבה שרתה עליו רוח הקודש, ללמדך שאין רוח הקודש שורה אלא כשהלב שמח, וכמו שכתוב (מלכים ב, ג) "וַיְהִי כַּנְגִין הַמְנַגֵּן וַתְּהִי עָלָיו יַד ה'".

ובזוהר הקדוש כתוב שיונה הנביא היה משיח בדורו ובתחילה היה עני, אך לאחר ששמח בשמחת בית השואבה, זכה לקבלת רוח הקודש ואז נעשה גם לעשיר, ואולי בגלל זה נהגו לקנות הפטרת יונה הנביא כסגולה לעשירות כיונה הנביא. (ספרים)

– "וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם שְׂאוּנִי וְהִטִּילְנִי אֶל הַיָּם" (יונה א, י"ב)

כאשר ראה יונה שהיתה סערה גדולה בים והאונה הישבה להשבר וכל זה בגללו אמר "שְׂאוּנִי וְהִטִּילְנִי אֶל הַיָּם".

והדברים צריכים ביאור מדוע אמר להם יונה "שְׂאוּנִי וְהִטִּילְנִי" וכי לא יכול לזרוק את עצמו אל הים, ואפילו לא רצה לזרוק את עצמו לים, היה די לו לומר "וְהִטִּילְנִי אֶל הַיָּם"? ויש לומר כי יונה חשב בליבו שאולי תוך כדי כך שישאו אותו יתעוררו עליו רחמים מן השמים והים ישקוט, לכן אמר להם שאוני והטילוני. ועוד שאין לתאר ולהעריך רגע אחד בחיים שבו יכול אדם לקנות את עולמו... (מפי השמועה)

ומכל מקום, גם לאחר שזרקו את יונה הנביא לים, בהשגחה פרטית לא אירע לו שום נזק, למרות הסכנה הגדולה שבה היה נמצא: והיה שמור בתוך מעיו של הדג כדי שיראה את כבודו של השם יתברך גם במצולות הים כמבואר לעיל מועדו כמה טעמים הכמוסים מעמנו. מכאן יש ללמוד יסוד לכל חיי האדם, והוא כי פעמים רבות נקלע האדם לבעיה קשה שבתוך זמן קצר הוא צריך לפתור אותה, או שלפניו נמצא חולה שמצבו אנוש, עליו להאמין שהקב"ה יכול לשנות את מזלו של האדם ברגע אחד לטובה ולהשפיע עליו כל טוב.

אם אמרו חז"ל שהקב"ה דן את כל העולם בראש השנה בסקירה אחת, הרי שבוודאי אין לו בעיה להושיע את האדם ברגע אחד בכל מצב שנמצא, וכמו שאמרו רבותינו ז"ל (ברכות י') "אפילו חרב חדה מונחת לו על צווארו של אדם, אל ימנע עצמו מן הרחמים", דקדקו רבותינו "חרב חדה", לומר שאפילו אם אותה חרב מונחת על צווארו של האדם במקום

ימי האיתנים – ימים נוראים

החוד ומה שנשאר הוא רק להוליך אותה על צווארו של האדם כדי להורגו ואין צורך אפילו להופכה, בכל זאת אל ימנע עצמו מן הרחמים. (לבוש יוסף מועדים הרב יוסף ישר שליט"א)

פרק ט' – תפילת הנעילה

– יזהר מאוד מאוד בתפילת הנעילה כי בתפילה זו נחתם חותם החיצון של דינו של האדם...

– קודם תפלת נעילה פותחים דלתות ההיכל. ואומרים פיוט אל נורא עלילה וכו', וכל הקהל אומרים אותו בשמחה ובהתלהבות דקדושה. ואחר כך אומרים אשרי וחצי קדיש [ואין אומרים ובא לציון]. ותפלת הנעילה.

– בתפלת מנחה ונעילה בשגם שתש פחו מהתענית ומכל הצער הגדול שנצטער על קצורו בעבודתו יתברך, יאזר חילו, כי השעה דוקת. ויתעורר ויתאמץ ויתפלל לה' שיעזרהו על דבר כבוד שמו, ויתן לו כח לעמוד על המשמרת, ולא ימנע טוב להולכים בתמים. (מזרה באצבע, סימן ט, סעיף רפא)

– יעשה תשובה שלמה ואמיתית בזמן הנעילה ומובטח לו כפרה מוחלטת.

– כתבו המקובלים שאם היה לנו עיניים לראות היינו רואים את נשמות הנפטרים מקרובינו עומדים אצל ארון הקודש ומעתירים ומבקשים חיים ורחמים עלינו, לכן כל אדם יתעורר בשעה זו להתפלל בכונה ובכיה וישוב בתשובה שלמה.

– כתוב בזוה"ק פתח אחד יש ברקיע בהיכל העליון למעלה, שכל השנה פתוח וחתום, ורק חצי שעה בשנה נפתח לקבלת התפילות, והוא בסוף ארבעים יום של הפליחות, שהיא שעת תפילת הנעילה של יום קדוש ונורא זה.

– סגולה לכל דבר ובפרט לזש"ק, לשנות או לרחוץ במים של נטילת הידיים של הכהנים, לברכת כהנים בנעילה.

– "היום תאמצנו"

בשולחן המהור של מוצאי יום הכפורים תש"ע ישב הרה"ק מ"שומרי אמונים זיע"א בדבקות ובשמחה, וכך אמר: אנו מבקשים בראש השנה "אם כבנים אם כעבדים" ואני מבקש ממך אבינו שבשמים: "היום תאמצנו", אם לא כבנים, לפחות תקבל אותנו כבנים מאומצים.

פרק י' – ערבית של מוצאי יום הכ"פ

א' – מתפללים תפלת ערבית אחר הנעילה, במתינות ובנחת, ולא בפזיזות ובמהירות, כתינוק הבורח מבית הספר. ולא יעשו תפלתם קבע שתיראה עליהם כמשא, ולא לתת פתחון פה לשמן. (מועד לכל חי סי' יט אות קו).

– יתפלל ערבית במתינות ובכונה! שלא יהיה החטא הראשון.

– בתפלת ערבית ליל מוצאי יום הכפורים ישתדל לאמרה בתקנה ויתאמץ כי החמון צועקים ורצים. ולכן יתפלל בספר שלא יטרידוהו. (מזרה באצבע, סימן ט, סעיף רפב)

ב' – תקיעת שופר יעשו אחר צאת הכוכבים.

ימי האיתנים – ימים נוראים

ג' – טוב להחמיר להוציא את הצום לפי זמן ר"ת. כיון שתוספת יוהכ"פ דאורייתא בכניסתה וביציאתה.

– צריך להוסיף מחול על הקודש גם ביציאתו, שנאמר מערב עד בוקר תשבתו שבתים (יומא פא:). ואין לתוספת זו שיעור, ודי אף בזמן מועט. (חזו"ע)

– אסור לאכול קודם הבדלה. לשתות מותר.

ד' – נהגו ליטול ידיים, כיון שלא נטלנו ידיים עד הפרק אלא עד סוף קשרי האצבעות.

ה' – עושים הבדלה על כוס יין ונר (שדלק מערב כיפור), ללא בשמים.

ומכל מקום טוב שאחר הטעימה מהכוס כדת, יביאו לפניו בשמים ויברך עליהם. (יבי"א)

ו' – נהגו לברך ברכת הלבנה בצאת הצום.

מי שלא בירך בזמנה קודם יום הכיפורים.

וטוב שיחליף מנעליו, ויטעם משהו, כדי שיברך בשמחה.

[עיין לעיל באריכות בענין ברכת הלבנה בעשי"ת]

פרק יא' – מוצאי יום הכיפורים

א' – כתב השו"ע (תרכה' ס"א) – "בסכות תשבו שבעת ימים וגו' כי בסכות הושבתי את בני ישראל", הם ענני כבוד שהקיפם בהם לכל יום שרב ושמש. ומצוה לתקן הסוכה מיד לאחר יום כפור דמצוה הבאה לידו אל יחמיצנה (מהרי"ל).

– כתב במ"ב (שם סק"ב) – אף דכבר כתבו לעיל בסוף סימן תרכ"ד, התם בלילה התחלה בעלמא ולמחרת מתקן כולה אם אפשר, גם שם איירי לענין מדקדק במעשיו יתחיל דבר מה בסוכה מיד בלילה, ומי שאין מדקדק עכ"פ ביום המחרת אחר יציאה מביהכ"נ יתחיל ויגמור כולה אם אפשר ואפילו הוא ע"ש עד הצות ואחר זה י"ל דאסור [פמ"ג].

– כתב הרמ"א (תרכד' ס"ה) – אוכלים ושמהים במוצאי יום הכיפורים דהוי קצת יום טוב, (טור מהרי"ו אור זרוע). ויש מחמירים לעשות שני ימים יום כיפור ויש לזה התרה ואין לנהוג בחומרא זו משום דיש לחוש שיבא לידי סכנה (אור זרוע). מי שמתענה תענית חלום למחרת יום כיפור אין צריך להתענות כל ימיו (מנהגים). אין אומרים תחינות ולא צדקתך וצדקתך מיום כיפור עד סוכות, והמדקדקים מתחילים מיד במוצאי יום כיפור בעשיית הסוכה כדי לצאת ממצוה אל מצוה (מהרי"ל ומנהגים והגהות מיימוני פרק ב' דברכות מהרי"ו):

ב' – יערוך שולחנו לפעודה של שמחה במוצאי יום הכיפורים, כי עליה אמרו רז"ל 'בת קול יוצאת ואומר לך אכול בשמחה לחמך ושתה בלב טוב יינך כי כבר רצה האלהים את מעשיך'. (מ"ב, כה"ח, עיין בהלכות לערב יוהכ"פ דהבאנו שיש מצוה לאכול במוצאי יוהכ"פ כמו בערב יוהכ"פ)

ג' – אחר שיאכל סעודת התענית בליל מוצאי כפור יאמר על השלחן פתיחת אליהו הנביא זכור לטוב. וכתב רב יעב"ץ (בסידור) ז"ל ללמוד בר"מ פרשת אמור דצ"ט ע"ב 'יומא דר"ה איהו יומא דדינא וכו' עד דף ק' זכאה חולקהון בהאי עלמא ובעלמא דאתי, ואח"כ יברך

ימי האיתנים – ימים נוראים

ברכה אחרונה על סעודתו ויקים בזריזות לעשות איזה הכנה לסוכה. [בן א"ח פ' וילך או' כ"ג]: (כה"ח שם א' כז')

ד' – אחר שיטעם, יתחיל מיד בעשיית מצוות סוכה, וארבעת המינים. (מל"ח יט' קי', מטה אפרים תרכד', בא"ח)

– והמדקדקים מתחילין מיד במוצאי יוה"כ בעשיית הסוכה וכו'. היינו להתחיל בלילה דבר מה וביום המחרת יעשה כולה כמ"ש בסימן תרכ"ח. מש"ז בסוף הסי' ולמחרת אפי' הוא ע"ש יעשה הסוכה כולה דמציה הבא לידו אל יחמיצנה. דרשות מהרי"ל ה' סוכה. ד"מ סי' תרכ"ה. א"ר אות ט"ד מט"א אות ט"ו. ואם קשה עליו להתחיל בעשיית סוכה במוצאי יוה"כ מחמת התענית והתפילות או מפני שאינו מורגל לעסוק בעשיית סוכה בעצמו מאיזו סיבה לפחות ידבר מענייני סוכה עם בני ביתו.

והא דיש לו להתחיל בעסק עשיית הסוכה ביום י"א תקף ומיד אחר ביאתו מכה"כ ואפי' הוא ע"ש היינו דוקא בשכבר יש לו מן המוכן כל צרכי שבת אבל אם עדיין לא הכין צרכי שבת קודם ואח"כ יעסוק בסוכה. [סידור בית השואבה אות ו' וכ"כ הרו"ח בסי' תרכ"ה או' ג' יעו"ש]. (כה"ח שם א' לז')

ה' – כתב רבנו חיים פלאג'י זיע"א זמן קדוש זה של מוצאי יום הכיפורים ראוי מאוד לנצלו לשקידת התורה והמצוות. והוי עת רצון גדולה, שאילו היו נשארם עוד שעה אחת בבתי כנסיות ובבתי מדרשות ומבקשים על הגאולה, ודאי היו נענים'.

ו- קדם שישן וילמוד קצת. ואל ישפח אשר פצו שפתיו ולבו שוין לשוב והתמרמר נפשו על העבר, ולכן יבנס בכי טוב לישן מתוך דברי תורה. (מורה באצבע, סימן ט, סעיף רפג-רפד)
ז- תקף באור (ליל) מוצאי יום הכיפורים טוב להשתדל לעשות איזה דבר בספכה, לקיים "וישב ביום ההוא עשו לדרך שעירה ויעקב נסע ספתה" (פראשית לג, טז-יז). והחכם עיניו פראשו לתזמין מערב יום הכיפורים איזה דבר, כדי להתחיל באור מוצאי יום הכיפורים בתקון הספכה. (מורה באצבע, סימן ט, סעיף רפה)

פרק יב' – למחרת יום הכיפורים

א' – יום אחרי פפור הבקר אור, יקום להתפלל, וישפם לבית הכנסת ויתפלל פהגן, וזה כל פרי לתראות בכל עניני העבודה בתורה ותפלה וענוה וצדקה וכיוצא במוצאי יום הכיפורים, שהוא מסכים הולך עם אשר עשה בעשרת ימי תשובה ואתמול ביום הכיפורים, ודעתו לקיים כל ימי חלדו, וזה עזרו ומגינו. (החיד"א – מורה באצבע, סימן ט, סעיף רפו)

– ביום שאחר יוה"כ משכימין לבהכ"נ. [מ"א שם]. והטעם בשל"ה שלא יקטרג השטן. [א"ר או' י"ב]. ולפ"ז צריך ליזהר מכאן ואילך בכל עניניו: (כה"ח לד')

ב' – ישתדל לקנות ד' מנין ואתרוג משפכה, ולפרוע קדם החג, לצאת ידי חובתו אליבא דכולי עלמא, שיקנה ד' מנין בקנין דאורייתא. (החיד"א – פה אחת, סימן כד, סעיף ג)

ג' – אחר תפלה של מחרת פפור, יבקש ד' מנין, ולא לחוש במעי"ה (בכספו) כדי שיהיה לו לולב ואתרוג יפים ומתדרים. וגם אל הספכה ישית עיניו לתקנה פהגן. וישים אל לבו פי הלא

ימי האיתנים – ימים נוראים

לקנות תכשיטין ובגדים לביתו יוציא המעות בשמחה, וישא קל וחמר להוציא מעות בשמחה רבה להיות לו אתרוג מהודר וספה נאה. ומה יענה אם יהיה ציקני לדבר מצוה שלא לתת לה' מפה שנתן לו, הלא יבוש ויפלו ויהיה חרפת נבל. (החיד"א – מורה באצבע, סימן ט, סעיף רפז)

ד' – ימים שבין יום הכפורים לסוכות אין אומרים בהם וידוי ונפילת אפים, אבל מותר להתענות בהם תענית יחיד, [לדעת מרן], כגון כיום פטירת אב ואם וכדומה. והמנהג פה עה"ק ירושלים שאחר יום הכפורים עד סוף החודש אין אומרים לא וידוי ולא נפילת אפים, עד יום ב' השון. (חזו"ע ימים נוראים)

– אין אומרים תחנונות וכו'. ואין מתעניין בהם אפי' ביום שמת בו אביו או אמו לפי שבו הזמן נשלם בהמ"ק שבנה שלמה הע"ה. [לבוש. מ"א סק"ז. שו"ג או' י"א. ר"ז או' י"ג. מט"א או' י"ד]. והטעם בסוד הוא לפי שבאלו הימים נמשכים בחי' החסדים מן בינה אל בחי' המלכות, [כמ"ש בשער הכוונ' דף ק"ד ע"ב וע"ג יעו"ש וכ"כ לעיל סי' קל"א או' צ"ח ועי"ש עוד טעמים]:

ה' – זכור ימות עולם:

בשנת ב' תנ', ויהי ממחרת וישב משה לשפוט את העם. (ע' פרש"י לשמות ח"י יג'), ובו ביום היתה התנדבות העם הגדולה לבנות המזבח. (ע' ר' בחיי)
ו' – לימוד התורה בין יוהכ"פ לסוכות:

איתא בגמ' (שבת קיט') 'אין העולם מתקיים, אלא בשביל הבל פיהם של תינוקות של בית רבן, מפני שאינו דומה הבל שיש בו חטא להבל שאין בו חטא'.

אמור מעתה, בימים הללו נחשב כל איש מבני ישראל כתינוקות של בית רבן אחר שנטהרנו מכל עוון וחטא, בכפרת עיצומו של יום הכיפורים.

ולא עוד, אלא שבימים אלו אף גדלה מעלת ישראל יותר מתשב"ר, שהרי הם אינם מצווים ועושים ואילו ישראל עם קודש מצווים ועושים, וגדול המצווה ועושה ממי שאינו מצווה ועושה. (קידושין לא.) (הגה"צ אב"ד קווינלוב הי"ד – ארץ צבי' סוכות)

– תונשל"ע וח"ל בס"ד –

ההלכות המובאות כאן, ללא עיון מקור, ע"פ פסקי מרן החזו"ע והילקו"י
'כל המובא אינו בא לפסוק ולהכריע בהלכה כלל! אלא עיטוט המקורות וכל אחד ינהג
כרבותיו! לעורך לב הלומד, להגדיל תורה ולהאדירה, ה' יזכנו'.

ליקט וערך בס"ד מאיר י.י. בצלאל

תוספות, ביאורים, הארות והערות
וכן לקונטרסים נוספים במעגל השנה

mb651990@gmail.com

054-8459993

©

כל הזכויות שמורות

ושארית ישראל לא יעשו עולה

לזכות:

נו"ב אביטל בת רבקה רחל תחי' וב"ב הי"ו.
א"מ מרדכי בן אירן וב"ב הי"ו. מ"ח רפאל שמואל בן עליה וב"ב הי"ו. נתנאל בן ברוריה וב"ב הי"ו. משה בן אילנה וב"ב הי"ו. ליאל ישראל בן אורלי וב"ב הי"ו. גל בן רחל וב"ב הי"ו.
הרב אליעזר מנשה בן חיה שרה שליט"א

לזכות וזיווג הגון:

יוכבד נחמה בת אושרה תחי'. אודליה בת אושרה תחי'. רפאל בן אושרה הי"ו. מתן בן גילה הי"ו. סער בן גילה הי"ו. איציק בן אורלי הי"ו. יעל בת רבקה רחל תחי'. נחמן בן רונית הי"ו. נתן בן רונית הי"ו. אודל בת רונית תחי'. שמעון בן אושרה הי"ו. עמנואל בן רונית הי"ו

לזכות ולרפואה שלמה:

סבתי פרלה בת מסעודה תחי'. הסבתא סימי בת חנינה תחי'. יצחק בן פרלה הי"ו. מאיר בן פרלה הי"ו. יצחק מסעוד בן עליה הי"ו.

לעילוי נשמת:

מזן גע"ו רבנו הגדול רבי עובדיה יוסף בן גורג'יה זיע"א זצוקללה"ה.
מו"ר הצדיק רבי בנימין זאב בערי בן אהובה זיע"א זצוקללה"ה.
סבי מאיר בן יוכבד ז"ל. סבי חיים בן מרסדס ז"ל. יצחק בן לונה ז"ל. שמעון בן פרלה ז"ל.
שמעון בן אירן ז"ל. הסבא חנניה בן רחל ז"ל. אהרון בן שרה ז"ל. ויקטור חיים בן רינה ז"ל.
סבתי אירן בת חנה ע"ה. רותי בת פרלה ע"ה. אלגריה בת מסעודה ע"ה. ברוריה בת רבקה ע"ה. אילנה בת ריגינה ע"ה. רחל בת טוני ע"ה. הסבתא עליה בת אסתר ע"ה. רחל רשל בת איזיה מזל ע"ה. שושנה בת הלה ע"ה.
יה"ר תנצבה"א.

ימי האיתנים – ימים נוראים

~ קנא ~

בס"ד

תפילה ממרן גע"ו רבנו יוסף חיים זיע"א בעל 'הבן איש חי':

כתב מרן גע"ו רבנו יוסף חיים זיע"א, (ס' 'לשון חכמים' ח"ב סימן ס') -
"דוע שיש כ"ח פסוקים שיש בהם כל אותיות אלפא ביתא מן א' ועד ת',
ובכללם הם חמשה פסוקים אלו, וטוב לאומרם בטעמים מן ראש השנה
ועד שמיני עצרת בכל יום, וגם יאמר אותם בכל ראש חודש'.

א'- זֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה לְקַטּוֹ מִמֶּנּוּ אִישׁ לְפִי אֲכָלוּ עֹמֵר לַגִּלְגָּלֶת מִסִּפְרֵי נִפְשֵׁיכֶם
אִישׁ לְאִשׁר בְּאֶהְלוֹ תִקְחוּ: (שמות טז' טז')

ב'- או הַנֶּסֶה אֱלֹהִים לְבוֹא לְקַחַת לּוֹ גּוֹי מִקְרֵב גּוֹי בְּמַסַּת בְּאֶתֶת וּבְמוֹפְתִים
וּבְמַלְחָמָה וּבִיד חֲזָקָה וּבְזִרוּעַ נְטוּיָה
וּבְמוֹרָאִים גְּדֹלִים כֹּל אֲשֶׁר עָשָׂה לָכֶם יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם בְּמִצְרַיִם לְעֵינֶיךָ: (דברים ד' לד')

ג'- כֹּה אָמַר יְהוָה עֲשׂוּ מִשְׁפָּט וְצִדְקָה וְהִצִּילוּ גְזֹל מִיַּד עֲשׂוֹק וְגַר יְתוֹם וְאַלְמָנָה אֶל תִּנוּ
אֶל תַּחֲמִסוּ וְדָם נָקִי אֶל תִּשְׁפְּכוּ בְּמָקוֹם הַזֶּה: (ירמיה כב' ג')

ד'- וּלְקַחַת כֶּסֶף וְזָהָב וְעִשִׂיתָ עֲטָרוֹת וְשַׁמֶּת בְּרֹאשׁ יְהוֹשֻׁעַ
בֶּן יְהוֹצָדֵק הַכֹּהֵן הַגָּדוֹל: (זכריה ו' יא')

ה'- וְעָלִי הִטָּה חֶסֶד לְפָנַי הַמֶּלֶךְ וְיִוְעָצֵנוּ וְלִכְלֹל שָׂרֵי הַמֶּלֶךְ הַגְּבֵרִים וְאַנִּי הַתְּחַזְּקֵתִי
כִּי־ד יְהוָה אֱלֹהֵי עָלִי וְאֶקְבְּצָה מִיִּשְׂרָאֵל רֹאשִׁים לַעֲלוֹת עִמִּי: (עזרא ז' כח')

אח"כ יאמר תפילה זו:

"יהי רצון מלפניך ה' אלהינו ואלהי אבותינו, שתעשה למען רחמיך וחסדיך,
ולמען פסוקים שקריתי לפניך אשר בכל פסוק מהם יש בו
כל שנים ועשרים אותיות התורה מן אות אל"ף ועד אות תי"ו,
ולמען סודותיהם, תחוס ותחמול ותרחם עלי,
ותציליני מכל צרה וצוקה, ותציליני מכל גזרות קשות ורעות,
ותמלא ידי מברכותיך ומעושר מתנות ידיך, ותפרוש עלי סכת שלומך,
ותקנני בעצה טובה מלפניך, ותשפיע לי שפע שלום טובה וברכה וחיים
וחן וחסד ורחמים וחרות וגאולה וישועה ורוח והצללה
ופרנסה טובה וכלכלה, ותעזרנו על דבר כבוד שמך,
רפאני ה' וארפא, הושיעני ואושעה כי תהלתי אתה:
"יהיו לרצון אמריי ויהיו לבי לפניך יהוה צורי וגאלי"

